

6-7 EYLÜL OLAYLARI:
"SUSANLAR DA SUÇLU"

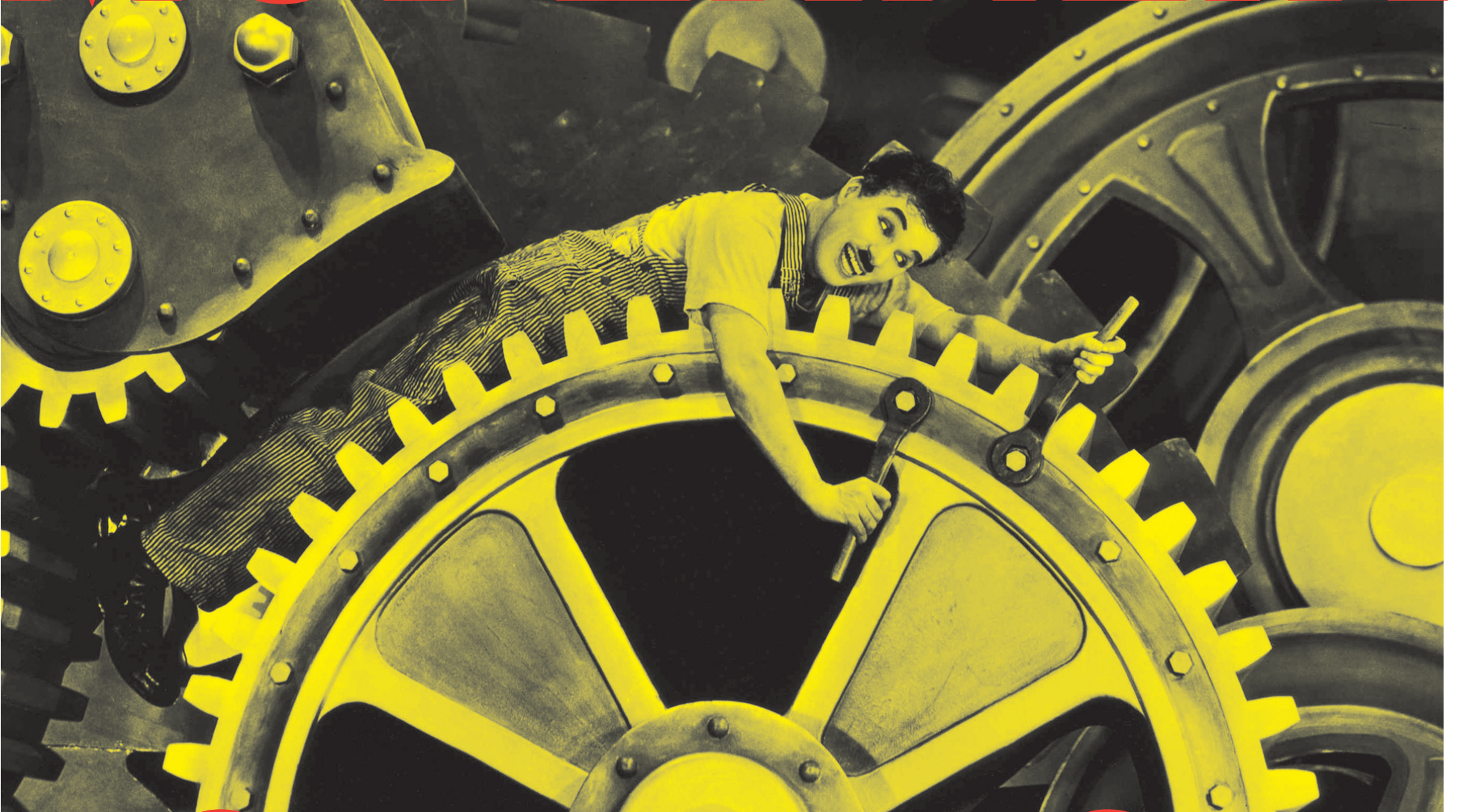

SAVAŞ MI, BARIŞ MI?

BİR VARMIŞ BİR YOKMUŞ:
CADI MASALLARI VE KADIN

MODERNLİK

MODERNLEŞME

► RON SUNY:
Ermenistan'ı Aramak,
Kürdistan'ı Keşfetmek

► EROL KÖROĞLU:
Kimliklenme Süreçlerine
Çerkesler Dolayısıyla Bakmak

► RONI MARGULİES:
Cennette mi,
Bu Dünyada mı

► VOLKAN AKYILDIRIM
ŞENOL KARAKAŞ:
1, 2, 3, 4 Enternasyonaller

03/EYLÜL 2011

ISSN: 2146-448

Z Yayıncılık ve Tanıtım Hizmetleri Ltd. Şti.

Adres:

Büyükdikilitaş Sok.
16/3 Beyoğlu – İstanbul
(555) 637 24 50
www.altust.org
bilgi@altust.org

Sahibi:

Arife Köse

Sorumlu Yazışleri müdürü:

Burak Demir

Dağıtım ve reklam sorumlusu:

Ozan Tekin
(555) 637 24 50

Baskı:

Can Matbaacılık Reklam
Kağıt San. Dış Tic. LTD. ŞTİ.
Davutpaşa Cad., İpek İşmerkezi,
Kat: 3, No: 7 Topkapı – İstanbul
0212 613 10 77

Ulusal süreli yayın,
2 ayda bir yayınlanır.

YAZI KURULU :

Ferda Keskin, Ferhat Kentel, Mustafa Aslantunalı, Neslihan Şık, Özden Dönmez, Roni Margulies, Sinan Özbek, Tolga Tüzün, Ümit İzmen, Yaprak Zihnioğlu

DANIŞMA KURULU:

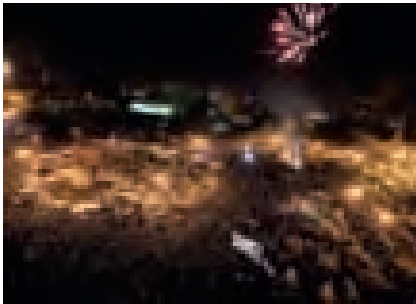
Arus Yumul, Avi Haligua, Behçet Çelik, Bülent Somay, Dilek Kurban, Eren Keskin, Hayko Bağdat, Işın Eliçin, İrvin Cemil Schick, Kerem Kabadayı, Nabi Yağcı, Nil Mutluer, Ömer Madra, Ragıp Zarakolu, Selim Deringil, Semih Gümüş, Yalçın Ergüdoğan

GÜNCEL

- 3** Savaş mı, Barış mı?
Şenol Karakaş
- 4** Askerî Vesayeti Bitirmek İçin
Volkan Akyıldırım
- 4** Yeter mi, Yetmez mi?
Cengiz Algan
- 5** Azınlık Vakıflarının Mülkleri: Hak mıdır?
Garı Paylan
- 6** 'Hükümete Açık Mektubumdur'
Oya Baydar

ORTADOĞU DEVRİMLERİ

- 8** İslamî bir devrim değil
Olivier Roy
- 10** Ortadoğu devrimleri sürerken
Doğan Tarkan

CİNSİYETÇİLİKLE MÜCADELE

- 11** Kadın olmanın arkeolojisi
Didem Havlioğlu
- 12** Bir Varmış Bir Yokmuş: Cadı Masalları ve Kadın
Ayşin Altun
- 14** Kadın Bakanlığı Yok Olurken
Meltem Oral

MODERNLİK ve MODERNLEŞME

- 17** Modernleşmeden Modernliğe
Besim F. Dellaloğlu
- 19** Modernite, Gündelik Hayat ve Yeni Sosyal Hareketler
Ferhat Kentel
- 22** Atatürk Ekber! Atatürk Ekber!
Aydın Yıldırım
- 24** Modernlik ve Gericilik: Abdülhamid ve Mustafa Kemal
Selim Deringil
- 26** Atatürk'ün Sevmediği Şarkılar
Tolga Tüzün
- 28** Gecekondu, Cami, Ticarethane
Sefa Kaplan

HATIRLAMA / UNUTMA

- 30** Ermenistan'ı Aramak, Kürdistan'ı Keşfetmek
Ronald Grigor Suny
- 32** Türkiye'de İd-oloji ve Kimliklenme Süreçlerine Çerkesler Dolayısıyla Bakmak
Erol Köroğlu

ENTERNASYONALLER

- 34** 1. Enternasyonal: Sosyalizm İşçi Sınıfının Kendi Eylemidir
- 36** 2. Enternasyonal: Reform mu, Devrim mi?
- 38** 3. Enternasyonal: Devrimci Sosyalizmden Stalinizme
- 40** 4. Enternasyonal: Ortodoksluğun Çıkmaz Sokağı
Volkan Akyıldırım
Şenol Karakaş

6-7 EYLÜL

- 42** "Susanlar da Suçlu?"
Mihalis Vasiliadis ile söyleşi
- 45** İstanbullu Rumlar Döner mi?
Niko Uzunoğlu ile söyleşi

- 47** Ölüm Paraları
Atilla Dirim

DİN ve SOSYALİZM

- 48** Müslümanların Kapitalizm ile İmtihanı
Barış Uzun
- 50** Cennette mi, Bu Dünyada mı
Roni Margulies

- 52** İsyandan Devrime
Chris Harman

- 54** Açlık ile Bolluk Arasında
Mike Haynes

- 56** Marx Ekoloji Körü müydü?
Sinan Özbek

- 59** Balkanlarda Emperyalizmin Gölgesi
Atilla Dirim

- 62** Bir Başlangıç Denemesi
Zülfü Dicleli

KAPİTALİZMİN KRİZİ

- 64** Murdoch ve Kapitalizmin Ruhu
Ebru Kayaalp
- 66** Kapitalizmin Öteki Krizi
İrvin Cemil Schick

FUTBOLDA ŞİKE

- 68** Mafyanın Futbolcuları, Futbolun Mafyası
Teyfur Erdoğan

KİTAP

- 70** Umutsuz İç Savaş Gençleri
Behçet Çelik
- 71** Yeniden Lenin Üzerine
Chris Harman

SAVAŞ MI, BARIŞ MI?

Bariş isteyenler hükümete basınç uygulamalı, bu basıncı kitlesel bir şekilde yapmalı.

Şenol Karakaş

Savaş, bombardıman ve ölüm, Kürt sorununda yine tercih edilen “çözüm” yöntemi olmuş gibi görünüyor. Hükümet, Silvan olaylarının ardından, sınırötesi harekâtlara başladı, Kandil bombalanıyor. Öte yandan, PKK’nin düzenlediği eylemlerde çok sayıda asker ve polis öldürüldü.

Belli ki, şiddet, bir süre daha hüküm sürecektir. Böylesi dönemlerde, yeni siyasî saflaşmaların oluşması, bu saflaşmaların bir önceki döneme göre sert biçimler alması anlaşılabilir. Anlaşılmayan, batıda, savaşın tırmanmasının sorumluluğunu Kürt özgürlük hareketine yakan güçlü bir eğilimin şekillenmesi. Birdenbire, her şey unutuldu. Silvan saldırısı Milat oluverdi. Silvan olmasaydı, tüm sürecin güllük gülistanlık olduğunu yönündeki bu eğilim, çelişkili bir ruh halini yansıtıyor: Gerçek bir barış talebiyle, barış için mücadele eden halkın eylemlerine duyulan kızgınlık bu kesimlerde aynı anda güç kazanıyor.

Kürt sorununun nedeninin, Kürt halkı ve onun liderliği olmadığını bir kez daha hatırlatmak çok önemli. Kürt sorunu, basitçe, Türkiye Cumhuriyeti’nin Kürtlerin varlığını kabul etmemesidir. Sorunun kökeninde, geleneksel inkâr politikası yatmaktadır ve bu inkârcılık, toplumsal ve kültürel bir asimilasyon ve zaman içinde bir devlet refleksi haline gelen şiddet uygulamalarıyla garanti altına alındı, devletin iç güvenlik stratejisinin merkezî ögesi haline getirildi.

Unutulmaması gereken, unutulduğunda Kürt hareketinin izlediği mücadele yöntemleri nedeniyle derhal kınanmasına neden olan bir gerçek var. Bu sorunun, bir de Kürt halkı açısından algılanış ve yaşanış şekli var. Devlet açısından inkâr etmek, Kürt halkı açısından inkâr edilmek, anadilini kullanamamak, nasıl yaşayacağına karar verememek, siyasî partilerinin defalarca kapatılması, ulusal lideri olarak gördüğü kişinin tutsak edilmesi, verdiği oylarla meclise yolladığı milletvekillerinin haklarının gasp edilmesi, binlerce Kürt’ün ‘faili meçhul’ cinayetlerle yok edilmesi anlamına geliyor. Kürt sorunu, Kürtler tarafından yaratılmamıştır. Kürtler bu sorunun açığa çıkması için mücadele

ettiği için, Kürt halkının var olduğunu ve haklarından geri adım atmayacaklarını gösterdiği için, sorun bugün bu düzeyde tartışılır ve Türkiye’de demokrasinin gelişmesini belirler hale gelebildi.

Her mücadele, mücadele edenlerin özgüvenini artırır. Kürt halkı, her geçen gün daha fazla ve daha büyük bir özgüvenle Kürt halkı olduğunun bilincini geliştiriyor. Ama batıda yaşayanlar açısından bu bilinç görünür olmasa bile, Kürdistan diye bir yerde kendisine Kürt diyen bir halkın yaşadığı ve baskı gördüğünün bilinmesi gerekirdi. Bu halk, Kürt hareketinin liderliği ve mücadelesinin, varlığının tanınması sorununun gündeme oturmasında belirleyici olduğunun bilincinde. 12 Haziran seçimlerinde BDP’nin aldığı oylar bu bilincin net bir göstergesi oldu.

Devlet ve hükümet kademelerinden “aranıza mesafe koyun” tehdidi, içi boş bir gözdağı olarak okunuyor Kürtler tarafından. Bu, “BDP, PKK’nin terörist olduğunu ilan etsin” kof önerisiyle de sık sık karşımıza çıkıyor. Kürt halkını ve

BDP’lileri kendilerini inkâr etmeye zorlamak değil mi bu? Bu yüzden de Kürt hareketinin hiçbir bileşeni, bu türden bir adım atmıyor. Tersine, 12 Haziran seçimlerinde, Kürt illerinde geniş bir blok kuruldu.

Bu blok, seçimlerde Kürt hareketinin çok önemli bir sıçrama yapmasını sağladı. Bu başarının, bu birleşik eylemin ürünü olan özgüvenin siyasî ifadesi ise, Demokratik Özerklik ilanı idi. Hükümetin, devlet bürokrasisinin, TSK’nın, sağdan soldan milliyetçilerin asabını bozan ise işte Kürt hareketinin attığı bu siyasî adım oldu.

Silvan olayları değildir savaşı yeniden tırmandıran! Demokratik Özerklik ilanı, yani Kürtlerin nasıl yaşamak istediklerine dair bir irade beyanı olarak görülmesi gereken hamledir. Büyük Türklük kibrine sahip olanlar, bu hamleyi kaldıramadı. Ve hep beraber suçluyu ilan ettiler: Kürt hareketi!

Batıdaki bu ruh hali, siyasal çözüm yönünde kimsenin işine yaramaz. Savaş isteyenlerin elini güçlendirir. PKK’nin

silah bırakmasını isteyenlerin de işine yaramaz, çünkü bu tutum, Kürt özgürlük hareketinin tüm siyasî kadrolarıyla siyasal mücadelede yer almalarının olanaklarının yaratılmasına hizmet etmez. Kibir ve milliyetçilik el ele gitmektedir ne yazık ki. Ve Kürt halkı tek bir koşulda, siyasal demokrasinin sınırlarının Kürt halkının kendi kaderini özgürce belirleyebileceği koşullara kadar genişlemesiyle, PKK’nin silah bırakmasına onay verir.

Batıda Kürtleri eleştirme modası bu yüzden, sadece savaşa hizmet eden bir eğilimdir. Eski bir eğilimdir. Bariş isteyenler hükümete basınç yapmalı, bu basıncı kitlesel bir şekilde yapmalı. Bariş isteyenler, Ergenekon’la Kürt hareketinin hiçbir ilişkisi olmadığını vurgulayarak, Ergenekon karşıtı mücadelede en önemli müttefiğin Kürt özgürlük hareketi olduğunu ve Kürt halkına güven verildiğinde siyasal demokrasinin gelişmesi için batıdaki demokrasi güçlerinin en önemli kardeşi olacağını bilmeli, eleştiri oklarını AKP hükümetine yöneltmeli. ▼

ASKERİ VESAYETİ BİTİRMEK İÇİN

Volkan Akyıldırım

Ergenekon ve Balyoz davası sanıklarının kurtarmak için erken emeklilik isteyen, böylece halefi Necdet Özel'in de önünü açan eski genelkurmay başkanı Işık Koşaner bir kozmik oda toplantısında yaptığı itiraflarda ordunun tarihsel görevinin darbe yapmak, vesayet rejimini ayakta tutmak olduğunu açıkça söylüyordu. Koşaner, söylediklerinin harfi harfine arkasında olduğunu belirtti.

Hükümet sözcüsü Hüseyin Çelik ise *Radikal* gazetesine yaptığı açıklamada, asker-sivil ilişkilerinin normalleşmesi için 15 maddelik bir eylem planını anlattı ve bunun arkasında olduklarını söyledi. Daha 24 saat geçmeden geri adım atarak 15 maddenin kendi kişisel görüşü olduğunu söyleyen Çelik, ilk tavizi verdi ve Ege Ordusu'nu kapatmayı düşünmediklerini, sözlerinin çarpıtıldığını ileri sürdü.

Çelik'in dile getirdiği 15 maddenin çoğu onyıllardır demokrasi güçlerinin, sosyalistlerin, darbe karşıtlarının ileri sürdüğü taleplerdir. Bir kısmı ise yine aynı kesimler tarafından reddedilmektedir. AKP'nin açıkça arkasında durmak istemediği 15 maddelik eylem planını nasıl yorumlamalı?

1- Genelkurmay'ın Millî Savunma Bakanlığı'na bağlanması. Bu adım bir an önce atılmalı, ordunun seçilmişler ve toplum üzerinde bağımsız bir güç olarak davranması son bulmalıdır.

2- 35'inci maddenin kaldırılması. "Cumhuriyeti korumak ve kollamak" adına orduya istediği an darbe yapma hakkını tanıyan 35. madde tarihe karışmalıdır.

3- Jandarmanın yapısı, konumu ve

görev tanımı. Jandarma sivil alanlardaki güvenlik gücü görevinden alınmalıdır. JİTEM dağıtılmalı ve tüm unsurları yargılanmalıdır.

4- Profesyonel orduya geçiş. Profesyonel orduya hayır! Profesyonel ordu, paralı askerler, yani kontratlı katiller demektir. Profesyonel ordunun nasıl bir yıkıma yol açabileceğini Irak'ta 1 milyondan fazla sivil öldüren ABD ordusundan biliyoruz.

5- Askerlik süresinin kısaltılması. Çoğunluğu komutanlara angaryayla geçen ve askerlerin bedava işgücü olarak kullanıldığı askerlik süreleri radikal ölçüde kısaltılmalıdır.

6- Zorunlu askerlik. Zorunlu askerliğe hayır! Askerlik zorunlu değil gönüllü olmalıdır. İsteyen askerlik yapmalı, istemeyen yapmamalıdır. Vicdanî red hakkı anayasal olarak tanınmalıdır.

7- TSK'da verilen askerî eğitim. Askerî eğitim Kemalizmden ve resmî ideolojiden arındırılmalıdır. Ne komşu ülkelerin halkları ne de Türkiye halkları "düşman" ya da "tehdit" olarak gösterilmelidir. Askerî eğitimin içeriği bağımsız kurullar tarafından incelenmelidir.

8- Okullardaki Millî Güvenlik dersleri. 12 Eylül darbesinin ürünü Millî Güvenlik dersleri kaldırılmalıdır. Askerlerin okullara girererek öğrencilere vesayeti empoze etmesine son verilmelidir. Militarizmi öven, orduyu yücelten her türlü yorum ve fikir eğitim müfredatından çıkarılmalıdır. "Andımız" kaldırılmalıdır.

9- Kaç ordu komutanlığı olacağı, bunların nerelerde bulunacağı. Yunanistan'la sürekli gerilim yaratan, Kıbrıs'ın işgalinin ve bölünmüşlüğüne sürmesine neden olan, Ege'de savaş

rüzgârları estiren 4. Ordu kapatılmalıdır.

10 -Mustafa Muğlalı gibi isimlerinin kışalardan silinmesi. Savaş suçlularının, darbecilerin, katillerin adları sadece kışalardan değil sokaklardan, caddelerden, okullardan, meydanlardan silinmelidir.

11- Askere dayak, kötü muamele sıfırlanmalı. Kışlada insan hakları ihlallerine, işkenceye ve cinayetlere karşı etkin yaptırımlar getirilmelidir. Askerlere kötü davranan, işkence yapan komutanlar ve üstler görevden alınmalıdır. Askerlik koşulları insan hakları kuruluşları ve meclis insan hakları komisyonu tarafından denetlenmelidir.

12- Millî günlerde tanklı, toplu görünütlere son verilmeli. 19 Mayıs, 23 Nisan, 30 Ağustos, 29 Ekim askerî törenlerine son verilmelidir.

13- Askerî harcamalar şeffaflaşmalı. Orduya aktarılan tüm malî kaynaklar ve TSK'nın yaptığı tüm harcamalar sivil malî denetime açılmalıdır. Sayıştay, Maliye Bakanlığı ve meclis ordunun tüm harcamalarının detaylı bilgisine sahip olmalıdır. Örtülü ödenek uygulaması sona ermelidir.

14- OYAK'ın varlığı ve işlevi gözden geçirilmeli. 27 Mayıs darbecilerinin verdiği imtiyazlarla 50 yılda Türkiye'nin en büyük holdinglerinden biri haline getirilen OYAK'ın varlığına son verilmelidir. Ordu, makarna üretip satmak gibi ekonomik faaliyetlerden elini çekmelidir. OYAK, tasfiye edilene kadar tüm şirketler

gibi vergi vermelidir. TSK mensuplarına OYAK'tan gelir aktarılmamalıdır.

15- TSK'da VET (verimlilik, etkinlik ve tutumluluk) ilkesi uygulanmalı. Ordunun verimli olmasıyla ilgilenmiyoruz, etkin olmasına karşıyız. Ücretlerimizden kesilen vergilerin savaşı ve darbeleri finanse etmesine, ülkenin en önemli kaynaklarının generaller tarafından yutulmasına hayır!

Askerî vesayete son vermek için atılması zorunlu olan adımlar, demokrasi güçlerinin ve darbe karşıtlarının ısrarlı mücadelesiyle kazanılabilir. Bir sermaye partisi olan AKP, her fırsatta generallerle uzlaşarak geri adım atacaktır.

Bizler bu talepler için mücadele etmeliyiz. Askerî vesayeti tarihin mezarına gömecek olan bu taleplerin kitlesel mücadeleye elde edilmesi, demokratikleşme yolunda tarihsel bir kazanım olacaktır. Kendini ülkenin gerçek sahibi olarak gören generallerin kışlaya itilmesi ve ayrıcalıklarına son verilmesi, özgürlük mücadelesi için uygun koşulları da beraberinde getirecektir. ▼

YETER Mİ, YETMEZ Mİ?

Cengiz Alğan

Soldan siyaset üretenlerin 12 Eylül darbesi sonrası Türkiye siyasetine sunduğu en etkileyici, en somut, en çok tartışma yaratan kampanya, şüphesiz, **"Yetmez ama Evet"** kampanyasıydı. Anayasa değişiklik paketi oylaması öncesi kampanyayı başlatanların imzaya açtıkları metin şöyleydi:

"12 Eylül Anayasası'ndan ve ruhundan tümüyle kurtulmamızı sağlayacak yeni bir anayasa istiyoruz. Mevcut Anayasa değişiklik paketi 12 Eylül Anayasası'ndan

tümüyle kurtulmak yönündeki taleplerimizi karşılamıyor. Ama bu paket darbe anayasasının çöpe atılması yönünde önemli bir ilk adımdır. Bu yüzden YETMEZ AMA EVET!"

Çok kısa ve derdini en sade biçimiyle özetliyor. Darbe anayasasından kurtulmanın ilk adımı olarak tespit ettiği için onaylıyor. Türk solunun, en ufak meselede bile, önce uzun bir 'tarihsel arka plan' anlatan, sayfalar dolusu çağrılarına hiç benzemiyor.

Bu kısa metin uzun tartışmalara yol açtı. 'Yetmez ama Evet' fikrini savunanlar

'AKP işbirlikçisi' ve 'liboş' ilan edildi, tehdit edildi, soldan tecrit edilmeye çalışıldı. Üzerlerine boyalar döküldü, yurmurtalar atıldı.

Halk oylamasının sonucunda hüsrana uğrayanlar, bu kez, damdan taş düşse suçu Yetmez ama Evet'çilere yüklemeye başladı. Kars'taki İnsanlık Anıtı'nın yıkım kararını buraya bağladılar. Daha önce heykellere tükürüp kaldırtanlar hiç olmamış gibi! Gösterilerdeki polis şiddetinin sorumlusu Yetmez ama Evet'çilerdi. Daha önce polis gaz bombası yerine mesir macunu dağıtmış

gibi! "Yetmez ama Evet diye diye Hrant'ı öldürdüler" buyuran izansızlar bile çıktı. Hrant referandumdan 3,5 yıl önce öldürülmemiş gibi!

Oysa referandum iki açıdan çok önemliydi: 12 Eylül darbe anayasasının **görev başındaki devamcılarına** meydan okunuyordu ve halk **ilk defa darbe dışı hazırlanmış** bir anayasa değişikliğinde oy hakkını kullanıyordu.

Paketteki tüm maddelerin var olandan ileri düzenlemeler getirmesi, reform mücadelesinden zerre kadar anlamayan sola bir şey ifade etmedi. Darbeci

generallere yargı yolunun açılması; çocuk, yaşlı ve engellilere pozitif ayırmacılık uygulanması; kişisel verilerin korumaya alınması gibi solun hep talep ettiği reformlar, **sırf AKP istediği** için, kabul edilemez bulundu.

13 Eylül sabahı resmî daireler açılır açılmaz, 12 Eylül generallerinin yargılanması için **‘Yetmez ama Evet’** diyenler savcılığa koşup darbeciler hakkında suç duyurusunda bulundu. ‘Bir zamanlar’ Kenan Evren adını besmelesiz ağızlarına alamamak zorunda kalanlar da ilerleyen günlerde onlara eklendi. Önemli bir gelişmeydi. Evren **bu suç duyurularına** dayanılarak sorguya alındı. Bugün, 30 Ağustos kutlamaları gibi, Kemalist rejim açısından sembol öneminde bir resepsiyonda, genelkurmay başkanı sivil irade önünde topuk

Kürt sorunu **tarihsel olarak** gelebileceği en ileri aşamaya gelmiştir. Bundan fazlasını devrimci fikirler doğrultusunda adım atan bir iktidardan beklemek gerekir. İktidarda böyle fikirlerle donanmış insanların olmadığı ortada. Bu durumda, sizin fikirleriniz iktidara gelinceye kadar, var olan iktidardan koparıldığınız her şeyi koparmaya bakmanız gerekir. Bunun iki temel faydası vardır:

Reform talepleri toplumda birikir, olunlaşır, sonunda kabul görür. Reformu ilk önerenlerle aynı fikirlere sahip olmasalar da o reformdan faydalandıkça ortak davranma ihtiyacı hisseden insanlara hitap etme olanağı doğar. Yani fikirlerinizi ‘geniş yığınlar’ anlatabilme fırsatı.

selamı veriyor, Genelkurmay başkanlığı seçilmiş sivil iradenin emrine giriyor.

Kürt sorununun çözülmemesinin gerekçesi olarak da bu kampanya gösterildi. ‘Evet dediniz, ellerini güçlendirdiniz, şahinleştiler’ şeklinde özetlenebilecek bir yaklaşımla, en az 30 yıllık Kürt meselesinin bütün sorumluluğunu iki aylık bu kampanyanın omuzlarına yarakarak yüklerini hafiflettiler, derin bir nefes aldılar. Ne de olsa Kürt hareketi de ‘evet’ demiyor, ‘boykot’ diyordu.

Kürt sorununda Kürtlerin aleyhine gelişen bütün süreçlerin bütün olumsuz sonuçlarını bu kampanyanın yürütücülerinin yarattığını iddia etmek, her şeyden evvel, kampanya öncesinde gayet iyi durumda olduğumuzu kabullenmek olur.

‘Sıradan’ insanlar, salt kendi mücadeleleriyle, ‘devlet baba’dan bir kazanım elde edilebileceğinin farkına varır. Ve uyuyan dev uyanır! İstenen bu değil midir?

Bunun aksini savunursanız, ‘Bunlar şunu da yapmadı, bunu da yapmadı’ diye yakınıp durursanız; devrimci olmayan bir iktidardan devrim yapmasını beklemekle zaman kaybedersiniz. Yakınmak yerine harekete geçmek gerekir. Kenan Evren’i savcının önüne getirenler gibi.

Bugün referandum ile elde ettiğimiz kazanımlar AKP’nin marifeti değildir. Sürdürdüğümüz mücadelenin meyveleridir. İstersin, verirler; vermezlerse üzerlerine yürürsün... Bu kadar basit... Demek ki neymiş: “Yetmez... ”.▼

AZINLIK VAKIFLARININ MÜLKLERİ: HAK MIDIR?

Garo Paylan

Gedikpaşa Ermeni Protestan Kilisesi Vakfı, 1950’li yıllarda, Anadolu’da kalan bir avuç Ermeni’nin yetimlerine ve kimse-sizlerine sahip çıkmak için bir yetimhane kurdu. Vakfın yöneticileri ilerleyen yıllarda çocukların yaz aylarını geçirmeleri için bir kamp kurmayı düşündü. Tuzla’da 1962 yılında büyükçe bir arazi satın alındı. Aralarında Hrant Dink’in de olduğu çocuklar ve aharigleri üç yaz sabahtan akşama çalışarak barınacakları bir bina yaptılar. Sonra ağaçlar diktiler. Su kuyuları kazdılar...

Yıllar geçti, ağaçlar çocuklarla birlikte boy aldı. Hrant Dink kampın yöneticisi oldu. Her yıl gelen yeni çocuklara ahariglik yaptı. Yirmi iki yıl boyunca kaptan bin beş yüz çocuk faydalandı. Bu bin beş yüz çocuk, küçük büyük emekleriyle kampı kendi cennetleri haline getirdi. Derken, 1979 yılında bir mahkeme celbi geldi. Yargıtay’ın 1974 yılında aldığı bir kararda belirtilen “Türk olmayan vakıfların mülk edinmeyecekleri” gerekçesiyle açılmıştı dava. Dört yıl sonra 1983’te verilen hükümle, vakfın malı ve 1,500 çocuğun emeği devlet eliyle gasp edildi.

28 Ağustos 2011 akşamı bir iftar yemeği: Cemaat vakıflarının yöneticileri, Başbakan ve bakanların da katıldığı bir iftar düzenliyor. Başbakan, cemaatlerin dini önderleriyle aynı masayı paylaşıyor. İki gün önce resmî gazetede yayınlanan kanun hükmünde kararnamenin memnuniyeti ile herkesin yüzünde güller açıyor. Gazeteler ve televizyonlar kararnameyi “hükümetten büyük jest” manşetleriyle duyurmuş...

Başbakan, “vatandaşlarımızın etnik kökeni veya dininden dolayı ayrımcılığa uğradığı günler geride kaldı” diyor. Cemaat yöneticilerinden alkışlar... Vakıflardan sorumlu Başbakan Yardımcısı Bülent Arınç çıkıyor kürsüye, “Biz Başbakan’ımıza bu dosyaları sunduğumuzda Başbakan bize ‘Bu hak mıdır?’ diye sorar. ‘Haktır’ dersek ‘gereğini yapın’ der.” diyor. Alkışlar, alkışlar...

Ermeniler, Osmanlı döneminde Padişah fermanı ile tahsis edilen alanlarda; kiliselerini, okullarını, hastanelerini ve bunları idame ettiren vakıflarını kurdular. Osmanlı 1912 yılında, Ermeni vakıfları dahil, bütün vakıflardan aldığı bir beyannameyle vakıfların o ana kadar sahip oldukları mülkleri tespit etti. O tarihten sonra bütün vakıflara mülk edinme hakkı verildi. 1915 Ermeni soykırımı sonrası, Ermeni halkı ile birlikte Türkiye sathında bulunan 2,000 Ermeni kilisesi ve okulu da büyük oranda yok oldu. Bu kiliseleri, okulları ve hastaneleri, sahip oldukları mülklerin akarlarıyla idame ettiren vakıflar, yöneticisi olmadığı söylenerek mazbut vakıflar olarak adlandırıldı ve bütün mallarına Cumhuriyet döneminde

el konuldu. Geriye Anadolu’da birkaç Kili-se Vakfı ve İstanbul’da 40 kadar kilise ve okul vakfı kaldı.

Kalan cemaat vakıflarından 1936 yılında ellerinde bulunan malları bir beyanname ile bildirmeleri istendi. Vakıflar kiliselerini, okullarını, mezarlıklarını ve mülklerini beyan etti. Bundan sonra kayıp hikâyeleri devam etti. Vakıflardan bazıları 1912 öncesi mülk edinme hakları olmadığından akar getiren mülklerini hayali isimler üzerine kaydettirmişti. Bu mülklerin pek çoğuna el konuldu. Çıkarılan bir yasa ile 1951’de “yeteri kadar defin yapılmıyor” gerekçesiyle mezarlıklara el konuldu. El konulan mezarlıkların bazısının üstüne çarşılar yapılarak kiraya verildi.

Cemaat vakıfları 1936 sonrası mülk edinmeye ve bağış almaya devam etti. Cemaat mensupları, kurumlar varlığını devam ettirebilsin diye yüzlerce gayrimenkulü vakıflara bağışladı. Bu mallar 1974 Yargıtay kararının ardından eski sahiplerine veya varislerine iade edildi. Satın alınan mülkler eski sahiplerine ücretsiz olarak verildi. Vakıflar ekonomik olarak yeni bir yıkımla karşı karşıya kaldı.

Hükümetin çıkardığı Kanun Hükmünde Kararname şöyle diyor: “Cemaat vakıflarının 1936 beyannamesinde kayıtlı olan mallarından kamuya geçen mallar cemaat vakıfları adına tescil edilecek.” Ve “mülk edinememe gerekçesiyle kamuya geçen mallardan üçüncü kişiye geçenlere tazminat ödenecek.”

Şimdi geriye dönüp bakalım, bu Kararname ile hangi sorunlar çözülüyor. 1936 beyannamesinde olan binalar ve mezarlıklar iade edilecek. 1936 beyannamesine girmeyen mallar iade edilemeyecek. Yüzlerce mazbut vakfın malları iade edilmeyecek. Tuzla çocuk kampı ne iade ne de tazmin edilecek. Kararnamede tazminat için kamuya geçmiş olma şartı var. Ancak 1974 sonrasında yüzlerce mülk kamuya geçmeden eski sahiplerine iade edildi. Bu Kararname ile Ermeni vakıflarının el konulmuş binlerce malından yalnızca elli kadarı iade edilebilecek.

Soykırım sonrasında Türkiye’de 200.000 Ermeni kolu kanadı kırık bir şekilde yaşamaya devam ediyordu. Bugün bu sayının 50.000’in altına düşmesinin bir nedeni de yukarıda anlatılan mülksüzleştirme öyküsüdür. Yüz yıl önce 2,000 okulunu, 2,000 kilisesini ve yüzlerce sosyal kurumunu akarlarının gücüyle idame ettiren Ermeniler bugün yirmi okulu ayakta tutmakta ciddi sıkıntı çekiyor.

Hrant Dink bir yazısında Tuzla çocuk kampındaki hakkını helal etmediğini yazmıştı. Sayın Arınç’tan rica etsek. Sayın Başbakan’a Tuzla çocuk kampının hikâyesini anlatsa. Sonra münasipse birlikte sorarız. Hak mıdır? ▼

Diyarbakır, Ocak 2010

‘HÜKÜMETE AÇIK MEKTUBUMDUR’

Oya Baydar

Muhataplarının okumayacağını, okusalar da argo tabirle iplemeyeceklerini bildiğim bir açık mektup yazacaktım. Son avukat görüşmelerinde Abdullah Öcalan’ın “Hükümete açık mektubumdur” diyerek gönderdiği mesajlar geldi aklıma. Belki Öcalan’ın açık mektubu bugünlerde ben fakirin satırlarından daha fazla ilgi çeker umuduyla, yazının başlığına ondan alıntı yaptım.

Mektup neden mi öncelikle Hükümete, iktidara, yani AKP’ye ve de Başbakan Erdoğan’a hitaben yazılıyor? Çünkü önümüzde ne sadece Kürt ne de sadece Türk; ikisinin birbirinin içine geçtiği devasa bir Türkiye meselesi var. Aslında Türk ulus devletinin kördüğümüne çevirdiği böyle bir ülke meselesinin çözümünün muhatabı, sorumlusu, yükümlüsü ise öncelikle bütün Türkiye’den sorumlu siyasal iktidardır, somutlarsak Hükümet ve Başbakandır. Adı üstünde “iktidar”, yani muktedir olan odur, onlardır. Üstelik de, AKP’nin ve bu iktidarı tek adam olarak temsil eden Tayyip Erdoğan’ın artık iktidar paylaşımı diye bir mazereti de kalmamıştır.

Öcalan’ın mektubu ya da mesajı tam nasıl başlıyor bilemem, benimki şöyle:

Önce Savaş Dilinizi Düzeltin

Türkiye’nin birincil sorununu çözüm yoluna sokmaya niyetli misiniz Sayın Başbakan? Bir yurttaş olarak bu soruyu sorma hakkını kendimde görüyorum, çünkü bizzat sizin ve en yakın mesai arkadaşlarınızın: Arınç’ın, Çiçek’in, diğerlerinin Kürt insanına ve Kürt siyasal hareketine karşı kullandığınız dil, çözüm isteyen bir siyasî iradenin dili değil. Aşağılayıcı, ötekileştirici, kışkırtıcı, öfkeli savaş dili.

Dil deyip de geçmeyin: “İfadei meram aynıyle insan”, derler. Diliniz ve beden dili dahil ifade biçiminiz niyetlerinizi ve özünüzü yansıtır. Uzlaşmanın diliyle savaşın dili birbirine zıttır. Burnunu sürme diliyle eşitlik dili, aşağılama diliyle onurlandırma dili farklıdır; karşıdaki bunu hemen anlar. Yani “gel, buyur, otur”la, “geç otur” meselesi.

Bırakalım daha önemli, öze değgin konuları, ağır siyasî kararları bir yana; beğenin beğenmeyin, Kürt halkının lider saydığı kişilere, kendini temsil ettiğine inandığı siyasal örgütlere, hareketlere, sizin bölücü terörist dediğiniz ama o halkın özgürlük savaşçısı evlatları saydığı gençlere karşı kullandığınız her düşmanca sözcük, her aşağılayıcı ve tehditkâr hitap, karşı tarafta hesaplayamadığınız ölçülerde büyüyen

öfke, tepki, güvensizlik ve düşmanlık doğuruyor. Biraz empatiyle, biraz kendi geçmişinizi hatırlayarak anlayabilirsiniz bunu. Unuttuysanız, hatırlamanıza yardımcı olayım. Bir zamanlar, bu ülkede Müslüman kimliğinizle siyaset yapmanız düzenin egemenleri tarafından engellenirken; kutsallarınız, değerleriniz, yaşam biçiminiz burnu büyük Cumhuriyet elitleri tarafından küçümsenirken, bir kesim insanımız “karnını kaşıyan adam” veya (örtülü arkadaşlarımdan ve herkesten özür dileyerek, utanarak tekrarlıyorum) “kara böcek” olarak aşağılanırken içinizde duyduğunuz haklı öfkeyi, yumruklarınızı nasıl sıktığınızı, sistemin egemenlerine karşı nasıl bilendiğinizi, güvensizliğinizi ve hıncınızı hatırlayın. Dil her şey değildir ama çok şeydir. Barış ve uzlaşma dilini kullanmayı bilseydiniz bugün çok farklı yerlerde olabilirdik.

Genel Geçer Birkaç Tesbit

Gelelim şimdi meselenin aslına. Uzatmamak için sadece bir kaç tesbit:

- Birey olarak Kürt insanı PKK’den farklı düşünülebilir kuşkusuz. Ama bir bütün olarak Kürt sorunu PKK-İmralı-Kandil-Avrupa bütünlüğü dışında düşünülemez de çözülemez de. Türkiye’nin çözümünde taraflardan biri Türk devleti ve hükümetse, diğeri Kürt silahlı ve siyasal hareketidir.

- Varılan noktada Kürt halkı ve bütün bileşenleriyle Kürt hareketi şu veya bu yönde bir çözüm istemektedir. Daha doğrusu çözüme mahkûmdur. Bakmayın son zamanlardaki karşılıklı salvolara, kumarbaz edasıyla kağıt sürmelere, tehditlere, vb., bunlar biraz da çözüme nasıl varılabileceğini tam bilememekten ve karşı tarafa güvenememekten doğan kafa karışıklığının sonuçlarıdır.

- Dünyadaki barışçı çözüm deneylerinin tümünün gösterdiği gibi, ülkelerin koşulları ne kadar farklı olursa olsun çözüm gerçekten isteniyorsa “Silahları bırakın sonra icabına bakınız” demeden, silah bırakmanın güvencesinin devlet ve siyasal iktidar tarafından resmen verilmesi gerekir.

- Öncelikle -ve insanî açıdan bakarsanız haklı olarak- kendi derdinin ve geleceğinin peşine düşmüş görünen Öcalan Kürt hareketinin hâlâ tartışmasız lideridir. Çözümün sihirli değneğini elinde tutmaktadır. Ancak o da bu durumun çok uzun süremeyeceğinin farkındadır ve çözüme doğru ilerletecek taktik adımlar atmaya çalışmaktadır.

Şimdi Öcalan ne diyor bakalım:

İlk olarak T24 internet sitesinde yayımlanan bu yazının daha iyisini yazmanın zor olacağını düşündük. AltÜst’te de yayımlanmasına izin veren Oya Baydar’a teşekkürler.

“Başbakan açıklama yapsın, gerillayı bir haftada çekerim” diyor. “Bana gerillayı güvenli bir yere çekmenin yolunu açın” diyor. “İçinde bulunduğum koşullarda duruma müdahale edemiyorum” diyor. Ve Demokratik Toplum Kongresi (hani Arınç’ın bir devlet adamına asla yakışmayacak yüzeysellik ve düzeysizlikle ‘çay içip dağılıyorlar’ diye küçümsediği yapı) 850 delegeyle topladığı genel kurulda, bütün gücünü Öcalan’ı kurtarmaya harcamadığı için özeleştiriy yaparak bundan böyle hedefin Öcalan’ın koşullarının iyileştirilmesi olacağını açıklıyor.

Kısaca, çözüm demesek bile çözüme doğru gidebilecek yolun ilk adımlarının neler olacağı ortada. Üstelik, -kuşku duyanlar varsa- İmralı’nın hareket üzerindeki gerçek gücünü test etmek için de iyi bir fırsat. “Çözüme doğru yürümek ve barışı inşa için” Öcalan’ın elinin serbest kalmasını sağlarsınız, İmralı koşullarını iyileştirmekten de öte, evde göz hapsi vb. ne gerekiyorsa yaparsınız. Bin türlü olanağı vardır bunun, yeter ki isteyin ve yapacak kadar cesur olun.

Bilmiyor ve Yüreğinizde Duyamıyorsunuz

Bir başka sorum ve kuşku daha var: Aslında çözüm istiyorsunuz da konuyla ilgili yeterli bilginiz, hazırlığınız olmadığından; ya da ideolojik kısıtlılıklarınız, milliyetçiliği aşamayan anlam dünyanız, neoliberal ekonomik büyüme doktrini dışında 2000’ler başının ufkunu kavrayamamanız yüzünden -kimlerse onlar- birileri sizi/sizleri yanlış yönlere, batağa mı sürüklüyor? Dolmuşa mı bindiriyor amiyane tabirle?

Neden mi böyle düşünüyorum? Kürtlerin kimlik ve onur mücadelesini yok sayıp (ya da anlamayıp) iktidarınızın zekâtı olarak onlara “bahşettiğiniz”, kâdiri mutlak edasıyla ihsanda bulduğunuz kimi haklarla neden yetinmediklerini, attığınız kemikleri havada kapmak için neden sıçramadıklarını, neden “nankörlük” ettiklerini anlamayıp bu nankörlere (!) kızılıyorsunuz da ondan. 31 yıl Avrupa’da mülteci olarak yaşamış, epeyce de yaşlanmış Kemal Burkay’ı, sadece Kürtlerin değil hepimizin de içini burkan, zerafetten ve siyasal basiretten hiç nasibini almamış şekilde, onun ve Kürtlerin onurunu zedeleyerek panayırda dolaştırır gibi dolaştırmaktan bir şeyler umduğunuzu izliyorum/izliyoruz da ondan.

12 Eylül darbesinden sonra yurtdışında 12 yıl mülteci olarak yaşamış biriyim, ne demektir bilirim. İnsanın, en iyi izlediğini sandığı zaman bile ülkesinde olup bitenlerden ne kadar kopuk olduğunu, sanal bir alemde yaşadığını, kof umutlara kapılıp dolduruşa gelebildiğini görüp yaşayarak öğrenenlerdenim. Yurduna döndüğü için gönülden hoşgeldiniz dediğim, onun “Bir kedin

bile yok... gülümse” dizelerini her mırıldandığımda gözlerimin yaşardığı Kemal Burkay veya benzeri saygıdeğer insanlar, bugün Kürt sorununda ne yazık ki bir taşı bile yerinden oynatamazlar. Hiç istemeseler de tarafınızdan kullanılmış olma imajı altında yıpranırlar olsa olsa. Her kimlerse Sayın Başbakan size ve hükümetinize bu gibi taktiklerden medet umma akılları verenler, konunun cahili olmaları bir yana belki de kötü niyetlilerdir, çözümünü engellemek istemektedirler. Kendi Kürtlerinizi yaratamayacağınız gibi kendi Kürt önderlerinizi de yaratamazsınız.

Mektubumu izninizle şöyle bitirmek istiyorum: Kürt sorununun, muhafazakâr milliyetçilikle, statükocu devlet refleksleriyle, ülkeyi karpuz sanıp ‘böldürmeyiz’ diye feryad eden koroyla, kendi Kürdünü ve kendi Kürt liderlerin yaratmaya çalışmakla ve de din kardeşliği temalarını istismar ederek çözümünü mümkün değildir. Olmadığı denenmiştir.

Sinir bozucu olma pahasını hatırlatayım, hatta itiraf edeyim: Bundan on yıl önce ne ben, ne tanıdığım bencileyin insanlar, ne de toplumun çözüm ve barıştan yana önemli kesimleri, “çözümün anahtarı Öcalan’da” veya “PKK muhatap alınmalıdır” demezlerdi kolay kolay. Bugün bunları söylüyorsak, bu taraflar açısından ne bir zafer ne de bir yenilgidir. Hayatın ve toplumsal dinamiklerin olayları taşıdığı yerin gereğidir sadece. Bir yıl sonra, beş yıl sonra, on yıl, yirmi yıl sonra Türkiye, Türkler, Kürtler, Ortadoğu, Dünya, hepimiz bambaşka noktalarda olacağız; güç ve erk odakları değişecek. Belki de sınırlar değişecek, siyasal statüler değişecek. Tarihin akışı ve yaşam böyle bir şey işte; mutlak doğrular, ebedi gerçekler yok. Çözüme doğru adımları siz veya yerinize gelecek olanlar er geç atacaksınız. İmralı koşullarını iyileştirecek, masaya oturacak, çözüm koşullarını müzakere edeceksiniz.

Oysa geciktiğiniz her gün, her ay, her yıl ölüm ve kan demek. Tarumar olmuş insan hayatları, pekişen düşmanlıklar, kopuşan yürekler, çürüyüp dağılan bir ülke demek. Ve konumunuz gereği bu ülkeden hepimizden fazla siz/ sizler sorumlusunuz. Akan kandan, yiten hayatlardan, dağılan umutlardan, insanları saran kederden tarih önce sizleri sorumlu tutacak. Ezberlerinizi ve inatlarınızı kırarak, başka konularda, örneğin ordu vesayetini kırmak için gösterdiğiniz cesareti asıl bu konuda göstererek gerekli adımları atın. Korkmayın! Evlatlarının ölmesini istemeyen huzura susamış halk Kürdüyle Türküyle arkanızdan gelecektir. İçinizdeki ve dışınızdaki kısa görüşlü, bağınaz, statükocu milliyetçilerin, -bu gürültücü azınlığın- savaş naraları önünde gerilemeyin. Milyonlar barış türküleri söylemeye hazır. Ya da hep birağızdan cenaze marşı söyleyeceğiz. ▼

2011

İletişim’den

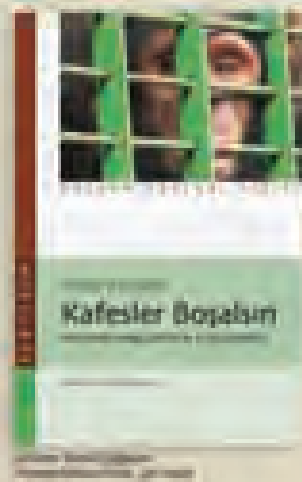
YENİ

LESLIE IRVINE
Biz ve Onlar
Hayvanlarla Bağımızı Anlamak

EBEDİ DOSTLUK, HIÇ KOPMAYAN BAĞ

Leslie Irvine, *Biz ve Onlar*’da önce insanların hayvanlarla herhangi bir fayda veya çıkar beklentisi olmadan kurdukları ilişkilerin tarihine bakıyor. İnsanların asırlar boyu “etinden, sütünden, yününden” yararlandıkları evcil hayvanların değil, insanlara “yoldaş” olan hayvanların hikâyesi anlatıyor.

Irvine bize, hayvanların her çağda, insanın kendi benliğini ve “büyük harfle” insan’ı inşa etme sürecinin ayrılmaz parçaları olduklarını gösteriyor. İnsanın insan olma sürecinde hayvanlarla kurduğu etkileşimin ortak zeminini gözler önüne seriyor.

Kafesler Boşalsın

Hayvan Haklarına Giriş

İletişim Yayınları

www.iletisim.com.tr • İstanbul • 0212 334 11 11 • 0212 334 11 11

İSLAMÎ BİR DEVRİM DEĞİL

Mısır ve Tunus'taki ayaklanmalar, toplumda yaygınlaşmış olmasına karşın İslam'ın siyasî etkisinin eskisi kadar güçlü olmadığını gösterdi.

Olivier Roy

Kuzey Afrika ve Ortadoğu'daki halk ayaklanmaları 30 yıllık eski bir model kullanılarak yorumlandı: 1979 İran İslam Devrimi. Köşe yazarları; Müslüman Kardeşler ve yerel muadilleri gibi İslamcı grupların hareketin liderliğine geçeceğini veya iktidarı almak için hazır beklediklerini sanıyordu. Müslüman Kardeşler'in tutukluğu yorumcuları afallattı: İslamcılara ne olmuştu?

Ayaklanmalara katılanlara bakınca İslamcılık-sonrası bir kuşakla karşı karşıya olduğumuz açıktı. 1970'ler ve 1980'lerin büyük devrimci hareketleri bu kuşak açısından ana-babalarının zamanında olmuş geçmiş olaylar. Bu yeni kuşağın üyeleri ideolojiyle ilgilenmiyor: Sloganları pratik ve somut - "Erhal!" veya "Çek git!". Cezayir'de 1980'lerdeki öncüllerinden farklı olarak İslam'a dönük bir çağrılar yok; yozlaşmış diktatörleri reddediyor ve demokrasi istiyorlar. Bu, göstericilerin laik olduğu anlamına gelmiyor, fakat laik bir politik alanda hareket ediyorlar ve İslam'ı daha iyi bir dünya yaratma yetisine sahip bir ideoloji olarak görmüyorlar.

Aynı şey diğer ideolojiler için de geçerli: Göstericiler milliyetçi (kullandıkları

bayraklara bakın), ama milliyetçiliği savunmuyorlar. Özellikle dikkat çeken bir nokta da komplo teorilerinin terk edilmiş olması. Arap dünyasındaki bütün sefaletin sorumlusu Amerika ve İsrail (veya Tunus örneğinde Fransa) olarak görülüyor. Tunus'taki olayların Mısır ve Yemen'e sıçrayarak halkın sokaklara dökülmesine yol açması "Arap dünyası"nın politik bir gerçeklik olduğunu gösteriyor, ancak Pan-Arabist sloganlar büyük ölçüde terk edilmiş durumda.

Bu kuşak çoğulcu, kuşkusuz bunun nedeni aynı zamanda bireyselci olmaları. Sosyolojik çalışmalar bu kuşağın eski kuşaklara göre daha iyi eğitilmiş ve daha fazla bilgi sahibi olduğunu, siyasî partilerin aracılığı olmadan -ki bu zaten yasak- bireylerin irtibata geçmesine olanak veren iletişim yöntemlerine genellikle erişimleri olduğunu gösteriyor. Bu gençler İslamî rejimlerin diktatörlüklere dönüştüğünü biliyor; ne İran'a hayranlar ne de Suudi Arabistan'a. Gerçekten, Mısır'da gösteri yapanlar, 2009'da Mahmud Ahmedinecad'a karşı İran'da sokağa dökülenlerle tam da aynı türden insanlar. (Tahran'daki rejim propaganda amacıyla Mısır'daki muhalefete desteğini ilan etti, ancak bunun Hüsnü Mübarek'le hesapları eşitlemeden öte

pek bir anlamı yoktu.) Ayaklananların çoğu dinî inanca sahip insanlar, ancak inançlarını politik taleplerinden ayrı tutuyorlar. Bu anlamda hareket "laik." Dinî inanç kişisel bir konu olarak görülüyor.

İnsanlar her şeyden çok haysiyet ve "saygı" için gösteri yaptı. Cezayir'de 1990'ların sonlarında ortaya çıkan "saygı" sözcüğü bir parola haline geldi. Talep ettikleri şeyler evrensel değerler. Öte yandan, talep edilen demokrasi "yabancı-dışarıdan" değil; Bush yönetiminin 2003'te Irak'ta tesis etme girişiminde bulunduğu demokrasiden farkı da burada yatıyor. O girişim işe yaramadı çünkü askerî bir müdahale ile özdeşleştirildi ve siyasî meşruiyeti yoktu. Paradoksal biçimde bugün tamamen yerel ve meşru bir demokrasi talebinin ifade edilmesine olanak sağlayan şey ABD'nin Ortadoğu'daki etkisinin Obama yönetiminin faydacılığı ile beraber sönmekte olması.

Bütün bunlarla beraber, isyanla devrim aynı şey değil. Yeni halk hareketinin liderleri, yapılanması ve siyasî partilerinin olmayışı bu eski diktatörlüklerde demokrasiyi tesis etmeyi zorlaştıracak. Washington'ın 2003'te Irak'ta olacağını sandığı gibi eski rejimlerin çöküşünün otomatik olarak liberal demokrasilerin

kurulmasına yol açması olası görünmüyor.

Peki, İslam'ı toplumun bütün sorunlarını çözmeye muktedir gören İslamcılara ne oldu? Ortadan yok olmadılar, ama değiştiler. Bunların en radikal olanları uluslararası cihadı sürdürmek için yollara düştü; Pakistan'da El Kaide ile beraber çöldeler veya Londra'nın kenar mahallelerinde. Bunların toplumsal veya siyasî bir tabanı yok. Gerçekte, küresel cihad sosyal hareketlerden ve ulusal mücadelelerden tamamen kopuk durumda. El Kaide'nin kendisini, küresel Müslüman ümmetin Batı'nın baskısına karşı mücadelesinin önderi olarak göstermeye çalışması başarıya ulaşmadı. El Kaide, aileleri ve cemaatleri ile bütün ilişkilerini kesen köksüz gençleri örgütlüyor. Müslüman toplumlar içinde siyasî yapılar örgütlemekle hiç uğraşmadı ve "eylemin propagandası" mantığına saplanıp kaldı.

El Kaide faaliyetlerini Batı'da yoğunlaştırdığı veya diğer yerlerde 'Batılı' hedeflere yöneldiği için, bu coğrafyadaki gerçek etkisi sıfıra yakın. Dolayısıyla Arap dünyasında son 30 yıldır süren yeniden-İslamîleşmeyi siyasî radikalizmle ilişkilendirmek hata olur. Arap toplumları 30 veya 40 yıl öncesine kıyasla görünür biçimde daha İslamî ise, yaşanan gösterilerde İslamcı sloganların yokluğunu nasıl açıklayabiliriz? İslamîleşmenin paradoksu bu sürecin İslam'ı apolitikleştirmiş olması. Sosyal ve kültürel yeniden-İslamîleşme (başörtüsü ve peçe giyilmesi, cami sayısındaki artış, vaizlerin ve Müslüman televizyon kanallarının çoğalması) militan İslamcılarının müdahalesi olmadan gerçekleşti ve aslında kimsenin tekelinde olmayan bir "dinî piyasa" yarattı. Kısacası, İslamcılar kamusal alanda dinin ifade ve temsil edilmesi konusunda 1980'lerde sahip oldukları egemenliği kaybettiler.

Arap dünyasındaki diktatörlükler genelde, Tunus hariç, çok görünür olan fakat siyasî olmayan, aslen halkın ahlakını denetleme takıntısı içindeki muhafazakâr bir İslam'ı kayırdılar. (Örneğin, başörtüsü sıradanlaştı.) Bu durum, sosyal hareketler geliştirmekten ziyade bireylerin yeniden İslamîleşmesini vurgulayan "Selefizm" ile iç içe geçti. Batı'nın yeniden İslamîleşmenin büyük yeşil dalgası olarak algıladığı şey aslında İslam'ın önemsizleştirilmesinden öte bir şey değildi: hazır yemekten kadın modasına kadar her şey İslamîleşti. Öte yandan dinin gereklerini yerine getirme yolları bireyselleşti. Artık insanlar kendi inancını kendisine göre yaratıyor, Mısırlı Amr Khaled gibi kendini gerçekleştirmekten bahseden vaizleri arıyor ve İslamî devlet ütopyasına ilgi terk ediyor. Selefstler dinî değerlerin korunmasına yoğunlaşıyor ve siyasî bir programları yok. Ayrıca popülerliğini kaybettiği düşünülen diğer dinî akımlar, örneğin Sufizm, tekrar yeşeriyor.

İnançların çeşitlenmesi şeklindeki bu eğilim İslam'ın sınırlarını da aşıyor; örneğin Cezayir ve İran'da Hristiyanlığa geçiş dalgaları yaşandı.

Diktatörlüklerin dinî fanatizme karşı laikliği savunduğunu sanmak da hata olur. Tunus hariç olmak üzere, Arap dünyasındaki otoriter rejimler toplumlarını laikleştirmede. Aksine, siyasî iktidarın doğasını tartışmaksızın şeriat yasalarının uygulanmasını isteyen, yeniden-İslamîleşmenin yeni köktenci bir biçimine uyum sağladılar. Her yerde katı muhafazakâr bir teoloji üstünde temellenmiş resmî Müslüman kurumları devlet tarafından sistemin parçası haline getirildi. Bu öylesine etkili oldu ki, Kahire'deki al-Azhar üniversitesinde eğitilen geleneksel vaizlerin artık günün toplumsal veya siyasî konuları hakkında söyleyecek sözü kalmadı. Bunların, inançlarını daha açık bir dünyada yaşamak isteyen genç kuşaklara sunacakları bir şey yok.

Bu gelişmeler, Mısır'da Müslüman Kardeşler ve Tunus'taki al-Nahda'nın ("rönesans partisi") değişen yüzünde örneklediği üzere, İslamcı politik akımları da etkiledi. Müslüman Kardeşler hem başarı gibi görünen olaylar (İran İslam devrimi) hem de yenilgilerin (diğer yerlerde yaşadıkları baskılar) etkisiyle değişti. Al-Nahda'nın kurucusu Rachid Ghannouchi gibi eski tüfekler de, yeni kuşak militanlar da dersler çıkardı. Devrimin ardından iktidarı alma çabasının ya iç savaş ya da diktatörlüğe yol açtığını anladılar. Baskıya karşı mücadelelerinde farklı siyasî güçler ve oluşumlarla temas ettiler. Kendi toplumlarını iyi tanıdıkları için ideolojilerin etkisinin az olduğunu farkındaydılar. Recep Tayyip Erdoğan ve AK Parti'nin demokrasi, seçim başarısı, ekonomik kalkınma ve ulusal bağımsızlık ile İslamî olmasa da en azından "otantik" değerlerin savunusunu uzlaştırmayı başardığı Türkiye'den de dersler çıkardılar.

Hepsinden önemlisi, Müslüman Kardeşler artık alternatif bir ekonomik ve toplumsal model savunmuyor. Kardeşler, ahlakî konularda muhafazakâr ve ekonomide liberal hale geldi. Bakış açılarındaki en çarpıcı değişimin bu olduğuna şüphe yok, çünkü 1980'lerde İslamcılar ezilen sınıfların çıkarlarını

savunduklarını iddia ediyor, ekonomide devlet mülkiyetini ve servetin yenisinden dağılımını savunuyorlardı. Bugün Müslüman Kardeşler Mübarek'in tarım karşı-reformlarını destekliyor ki bu uygulama, toprak sahiplerinin fiyatları arttırma ve kiracı çiftçileri işten çıkarma hakkını iade etti. Bu dönüşüm o raddeye ulaştı ki, İslamcılar artık Nil Delta'sındaki toplumsal hareketlerde hiç yer almıyor, burada özellikle sendikal militanlık ve "sol" yeniden yükselişte.

Öte yandan, İslamcıların burjuvalaşması aynı zamanda demokrasi için de önemli bir kazanım oldu çünkü bu, onları uzlaşmaya ve diğer siyasî güçlerle ittifak kurmaya itiyor. Dolayısıyla diktatörlüklerin İslamcılığa karşı en etkin korunma yolu olup olmadığını tartışmanın anlamı kalmadı; İslamcılar demokratik oyunun aktörleri haline geldiler. Kamu ahlakı üzerinde denetim kurmaya kalkmaları doğaldır, ancak ellerinin altında İran'daki gibi baskıcı bir aygıt veya Suudi modeli bir din polisi yokken, sadece demokratik seçim talebinin ötesine geçen özgürlük taleplerini içlerine sindirmek zorundalar. Kısacası, İslamcılar ya kendilerini Selefst gelenekle özdeşleştirecek ve İslam'ın modernlikteki yerini yeniden kurgulama çabasından vazgeçecekler ya da din ile siyasetin ilişkisi hakkındaki anlayışlarını yeni baştan düşünmek zorunda kalacaklar.

Mısır'da isyan büyük ölçüde apolitik kaldığı sürece Müslüman Kardeşler gelişmelerde merkezî bir rol oynayacak. Şu anda olanlar hâlâ sadece protesto siyaseti, yeni türden bir rejimin şafağı değil. Ayrıca Arap toplumları bir şekilde muhafazakâr kalmayı sürdürüyor. Ekonomik liberalleşme döneminde gelişen orta sınıflar istikrar istiyor. Her şeyden çok diktatörlüğün vahşiliğini protesto ediyorlar. Bu noktada, Mısır ile Tunus arasında bir karşılaştırma aydınlatıcı olabilir. Tunus'ta geniş Ben Ali aşireti yalnızca iktidarı değil serveti de paylaşmayı reddederek bütün potansiyel müttefiklerini zayıflattı. İş dünyası iktidardaki aile tarafından söğüşlendi ve ordu hem siyasî hem malî açıdan marjinalleşti. Tunus ordusu yoksuldu ve bu yüzden kendisine daha fazla bütçe ayıracak demokratik bir rejimin ilerlemesinde çıkarı vardı.

Mısır'da ise rejimin çok daha geniş bir toplumsal tabanı vardı ve ordu sadece siyasî iktidarın değil ekonominin idaresinin de ayakta tutulmasında rol sahibiydi ve bunun faydalarını görüyordu. Bu açıdan Mısır Arap dünyasında tipiktir. Dolayısıyla bölgedeki demokratik hareketler, derin kökleri olan işbirlikçilik ve yandaşlıkla uğraşmak zorundadır. Demokrasi talebi; ordu, aşiretler ve siyasî elit içindeki karmaşık sadakat ve aidiyet düzenlemelerinin üstesinden gelebilir mi? Rejimler eski ittifaklardan (Ürdün'de Bedeviler veya Yemen'de aşiretler) ne ölçüde faydalanabilecek? Öte yandan, bu tür grupların kendileri demokratik değişim hareketinin aktörleri haline gelebilir mi? Din bu yeni duruma nasıl uyum sağlayacak?

Değişim sürecinin uzun ve kaotik olacağından kuşku yok, ancak kesin olan bir şey var: Arap-Müslüman istisnacılığı devri kapandı. Yaşanan olaylar, uzun süredir gelişmekte olduğu halde, Batı'nın Ortadoğu'ya çarpık bakış açısı yüzünden görünür olamayan köklü dönüşümlere işaret ediyor. Mısır ve Tunus'taki olaylar buralardaki halkların kendi tarihlerinden ders çıkardığını gösteriyor. İslam ile işimiz bitmedi, orası kesin, tıpkı liberal demokrasinin "tarihin sonu" olmadığı gibi. Ancak en azından, İslam'ı bugün artık kendi içine kapalı olmayan (eskiden de öyle olduğu kuşkuludur zaten) bir "Arap-Müslüman" kültürü ile ilişki içinde düşünmeyi öğrenmek zorundayız. ▼

Çeviren: Betül Genç

El Kaide faaliyetlerini Batı'da yoğunlaştırdığı veya diğer yerlerde 'Batılı' hedeflere yöneldiği için, bu coğrafyadaki gerçek etkisi sıfıra yakın. Dolayısıyla Arap dünyasında son 30 yıldır süren yeniden-İslamîleşmeyi siyasî radikalizmle ilişkilendirmek hata olur.

ORTADOĞU DEVRİMLERİ SÜRERKEN

Özgürlük isteği her yerde geliyor ve güçleniyor. Önümüzdeki süreçte Ortadoğu devrimlerinin yeni adımlarını göreceğiz.

Doğan Tarkan

Tunus'ta başlayan devrimci dalga 28 gün-de diktatörün kaçmasına neden oldu. Eski Tunus diktatörü Bin Ali'nin iktidar partisi iktidardan tamamen temizlendi, Bin Ali'nin yargılanması sürüyor.

Arap dünyasının en büyük, en gelişkin ülkesi Mısır'da ise Mübarek'in devrilmesi sadece 18 gün sürdü. Mübarek şimdi yargılanıyor, fakat Mısır'da Mübarek döneminin ordu yöneticileri henüz duruma bir ölçüde hakim.

Her iki ülkede yığinsal gösteriler diktatörlerin yıkılmasını sağladı. Her iki ülkede hareketin kısa sürede başarıya ulaşması işçi sınıfının sokağa çıkması ile mümkün oldu. Özellikle Mısır'da milyonlar sokağa çıktı ve bir genel grev hareketi Mübarek rejiminin çökmesini sağladı.

Emperyalist güçler başlangıçta Bin Ali'den de Mübarek'ten de vazgeçmek istemedi. Hatta Libya'ya müdahalenin başını çeken Fransa, Tunus'a gösterileri bastırmak için çevik kuvvet polisi göndermeyi öneriyordu. Ne var ki, hareketin yığinsallığı, kararlılığı emperyalistleri ve yerli egemen sınıfın büyük kesimini çaresiz bir biçimde diktatörlere "artık gidin" demeye zorladı.

Mısır ve Tunus'u beklenmedik bir biçimde Libya, Yemen ve Bahreyn izledi. Bu üç ülkede de işçi sınıfı daha zayıf, ama hareket her üçünde de güçlü bir yığın hareketi olarak ortaya çıktı.

Yemen ve Bahreyn emperyalizm açısından çok önemli ülkeler. Yemen-Suudi Arabistan sınırında El Kaide ile savaş var ve bu savaşı Yemen ordusu sürdürüyor. Bahreyn ise Amerikan 7. Filosunun merkez üssü. Her iki ülkedeki gelişmeler

Körfez ülkelerini ve Suudi Arabistan'ı etkileyebilir.

Yemen'de diktatör Ali Salih özgürlük isteyen göstericilere karşı kendi göstericilerini çıkardı. Süreç içinde özgürlük isteyenlerin nüfusun büyük çoğunluğu olduğu ortaya çıktı ve bu durumda Saleh'in çevresinden asilere katılımlar başladı. Sonunda orduda bir çatlak oluştu ve silahlı çatışmalar başladı. Bu çatışmalarda yaralanan Salih Suudi Arabistan'a kaçtı, ama geride bıraktığı taraftarları iktidarı henüz koruyor.

Bahreyn'de ise Kral El Halife'nin güvenlik güçleri duruma hakim olamayınca Suudi Arabistan ve Katar orduları ülkeye girdi ve isyanı bastırdı. Emperyalist güçlerden bu iki ülke konusunda ses çıkmıyor.

Libya'ya müdahale

Libya'da da ilk yığinsal gösterilere Kaddafi çok sert müdahale etti, kısa zamanda ölü sayısı yükselmeye başladı. Buna rağmen, ülkenin doğusunda özgürlük isteyenler şehirlerde yönetimleri ele geçirmeye başladı ve sonunda doğu Libya'nın en büyük, bütün Libya'nın ikinci büyük kenti Bingazi asilerin eline geçti.

Bundan sonra gelişmeler farklılaştı. Bingazi'de bir geçici hükümet oluştu, hareket silahlanmaya başladı ve silahlı güçler batıya, başkent Trablusgarp'a doğru ilerlemeye başladı. Ardından Kaddafi kuvvetleri karşı saldırıya geçti, asiler gerilemeye başladı ve sonunda Kaddafi kuvvetleri Bingazi'nin kenar mahallelerine kadar ilerledi.

Bu noktada emperyalist müdahale başladı. Fransa, İngiltere, Amerika ve İtalya Kaddafi kuvvetlerini vurmaya başladıktan sonra iş NATO'ya devredildi ve bir süre sonra NATO'nun hava ve kara

desteği ile asiler Trablusgarp'a kadar geldi ve kente girdi. (Bu yazı yazılırken Kaddafi ve yakın çevresinin nerede olduğu bilinmiyordu.)

Böylece Libya'da 42 yıllık Kaddafi rejimi devrildi. Ancak onun yerine geçecek olan Bingazi'deki geçici yönetim esas olarak Kaddafi'nin eski yandaşlarından ve bazı IMF ve benzeri küresel örgütlerin kadrolarından oluşuyor. Yani Libya'da bir devrimden çok bir iktidar değişimi yaşanıyor.

Emperyalistler Libya devrimini geriletmeyi başardı. Hem istikrarsız Kaddafi'den kurtuluyorlar, hem de bir halk ayaklanmasına, aşağıdan bir değişime izin vermemiş oldular.

Eskisi gibi olmayacak

Buna rağmen Mısır ve Tunus'ta olduğu gibi Libya'da ve hatta Yemen ve Bahreyn'de artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacak. Unutmamak gerekir, Trablusgarp'a giren askerî güç daha ziyade sivil halktan oluşuyor.

Artık yığınlar, emekçiler, yoksullar özgürlüğün önemini kavradı ve onlarca yıldır kendilerine kök söktüren diktatörleri devirdiler. Örgütlenmeye başladılar, sahip oldukları koşulları değiştirmeye, özgürlükler kazanmaya başladılar. Sendika kurma hakkı, örgütlenme hakkı, siyasî partiler bu ülkelerde ilk kez görülüyor ve oluşuyor.

Arap devrimlerine en son katılan ülke Suriye oldu. Libya'da devrilen Kaddafi, Tunus ve Mısır devrimlerini lanetlerken Suriye'de Beşir Esad özgürlük isteklerini haklı buluyordu. Fakat aynı Esad kendi ülkesinde halk sokaklara çıkıp özgürlük

isteyince silaha sarıldı.

Göstericilere en şiddetli saldırıyı Esad rejimi gerçekleştirdi. İki binden çok insan öldü, ölmeye devam ediyor. Esad'ın kardeşinin başında olduğu askerî birlik tanklarla kentleri işgal ediyor. Artık ölü sayısı bilinmiyor.

Buna rağmen emperyalistler Esad rejimini Kaddafi gibi tehdit etmiyor. Çekil diyorlar, sonun kötü olur diyorlar, ama müdahale etmiyorlar, etmeye cesaret edemiyorlar.

Suriye Libya'dan, Esad rejimi Kaddafi rejiminden farklı. Libya zengin bir petrol ülkesi, Suriye'de ise önemsiz miktarda petrol var.

Libya'da Kaddafi adeta yalnız bir kurttu. Dün antiemperyalist bir retoriğe sahipti, sonradan emperyalistlerle uzlaştı. Suriye ise yeni liberal politikalar uygulayan, küresel ekonomiye daha fazla eklenmeye çalışan, ama politik tercihleri farklı olan bir rejim. İran ile, Hamas ve Hizbullah ile sıkı ilişkileri var. Suriye'ye müdahale edecek güç, İran, Hizbullah ve Hamas ile de çatışmak zorunda kalabilir.

Son olarak Suriye'de Kürtler var. Bu Kürtler arasındaki en önemli güç PKK. Suriye'ye müdahale Irak'ta olduğu gibi Kürtlerin özgürlük alanlarını büyük ölçüde geliştirebilir. Emperyalistler adına Suriye'ye saldırması beklenen Türkiye böylesi bir riski göze alamaz.

Ortadoğu'da devrimci süreç yeni başladı ve asıl mücadele bundan sonrasında olacak. Nispeten daha güçlü işçi sınıflarına sahip Tunus ve Mısır'da işçi ve emekçilerin örgütlenme düzeyi bundan sonrasını belirleyecek. Suriye'de işçi sınıfının mücadelesine çıkması her şeyi farklılaştırabilir. Diğer Ortadoğu ülkelerinde de emekçiler, halk yığınları artık eskisi gibi olmayacak. Özgürlük isteği her yerde geliyor ve güçleniyor. Önümüzdeki süreçte Ortadoğu devrimlerinin yeni adımlarını göreceğiz.

Ortadoğu devrimleri krize karşı mücadeleye atılan diğer ülkelerin işçi ve emekçilerini de etkiliyor. İspanya, İngiltere, Yunanistan, Şili, Çin. Bütün bu ülkelerde emekçilerin mücadelelerinde Ortadoğu devrimlerinin etkisini görmek mümkün.

İskenderiye, Mısır

KADIN OLMANIN ARKEOLOJİSİ

Didem Havlioğlu

Bu sabah yine o tanıdık geç kalmışlık hissiyle uyan-
dı. Neyi yarım bıraktım, bugün ne yapmam gerek diye
düşünürken, odaya usulca akan sabahın ilk ışıkları
ve evdeki sessizlik henüz erken olduğuna işaret edi-
yordu. Hemen doğrulup pencereye yöneldi. Aşağıda
usulca devinen Yeşilirmak ve onu şefkatle kucaklayan
Hatuniye. Sıbyan mektebini görünce bugünkü ilk işini
hatırladı. Hatice’yi okula kendisi götürecek ve Makamî
Hoca’ya bir süredir çocukta farketdiği musikiye yatkın-
lıktan bahsedecekti. Hatice, Gülfem kalfanın 7 yaşın-
daki kızıydı ve anlaşılan o ki, şiir ve musikînin hüküm
sürdüğü bu evde büyürken kimse farketmeden bir mü-
zisyen oluvermişti.

Makamî Hoca... O halledilmesi gereken bir dertti, ama
okul bunun yeri değildi. Onun için akşam Şehzade sa-
rayındaki meclisi beklemesi gerekecekti. Demek Şeh-
zade Ahmet’e imam olmak, İbrahim Paşa’yla İskender
Çelebi’nin çocuklarına hocalık etmek bu derece fütur-
suzca davranma hakkı veriyordu adama. Dün geceden
kalma kızgınlık hafiften alevlenince şiiri hatırlamaya
çalıştı. Makamî’nin hiç beklemediği bir anda, herke-
sin gevşeyip rahatladığı, sohbetin koyulaştığı gecenin
ilerleyen saatlerinde, paldır küldür Mîhrî’ye atfettiği
şiirini okuması ile herkes pek bir eğlenmişti. Mîhrî’nin
şairliğini hiçe sayarak onu sevgili yerine koymuş ve bir
kadın olarak cinselliğinin altını çizerek onu aklı sıra
küçümsemişti. Şimdi bu adamın densizliğine mi yok-
sa kendisinin hazırlıksız yakalanıp hemen uygun bir
şiir söyleyememesine mi kızıyordu, ayrımsayamadı.
Eve döner dönmez unutmamak için şiirin son beytini
kâğıda dökmüştü: Ahdim budur ki busene karşında
can virem/Sun leblerini sanma ki Makamî yalancıdır.

Utanmaz! Sen kimsin ki benden herkesin önünde öpü-
cük istiyorsun! İmamlığına, hocalığına bakmadan be-
nimle muhabbet etmeğe yelteniyor, güya müstehcen-
lik yaratıp şöhrat arıyorsun. Aklın sıra, şiirin erkek işi
olduğunu ve bir kadının ancak ‘sevgili’ olabileceğini
ima ediyorsun.

Hemen kafasında bir iki mazmun oluşturdu, ama
beğenmedi. Bu iş kızgınlıkla olmayacaktı. O sabah
Hatice’nin okul saatine kadar Makamî’ye haddini
bildirecek bir şiir yazdı. Kızgınlığını onu alaya alan
dizelerle bastırdı. Mecliste yine rehabetin çöktüğü,
gecenin ilerleyen saatlerinde sözü aldığı anda Makamî
başına gelecekleri bilmiyordu. Mîhrî herkesi bir gece
öncekinden daha çok keyiflendirecek ve eğlendirecek
bir şiir söyleyecek, özellikle Makamî’nin kendi öpücü-
ğünü hazmedemeyeceğini anlattığı, Makamî, bu saat-
ten sonra bizim busemiz / Yıllarla yürek ve ishal ağrı-
sıdır, beytini okuduğunda, Şehzade Ahmet’in validesi
Bülbül Hatun bile kakkahasını tutamayacaktı.

Makamî ve Mîhrî

Bu tip hikâyelere “gerçek olaylardan esinlenerek kur-
gulanmış” ibaresi koymak gerekiyor. Hikâyenin kah-
ramanları, Mîhrî ve Makamî’nin Amasya’da 15. yüzyıl
sonlarında yaşamış, Şehzade Ahmet’in çevresindeki
şairlerden olduklarını biliyoruz. Ancak gerisi benim
gerek şiirlerde gerek tarihî metinlerde okudukları-
mı birleştirip kurguladığım bir hikâye. Makamî ve
Mîhrî arasındaki şiir üzerinden diyalog, Makamî’nin
Mîhrî’ye şiirin erkek egemen bir alan ve kendisinin de
sonuçta bir kadın olduğunu hatırlatması ile Mîhrî’nin

oyunun kurallarını kendi lehine çevirdiği bir manev-
rayla onu küçük düşürmesidir.

Bugün Türkiye’de kadın olmakla ilgili tartışmaları
izlerken aklıma gelen bu hikâye, 500 yıl kadar sonra
bile bazı şeylerin aynı kaldığını gösteriyor. Özellikle
seçimler sırasında tekrar gündeme gelen, kadınların
meclise girmesi için gerekli pozitif ayrımcılık tartışma-
larında Akif Beki gibi konunun hassasiyetini bir tür-
lü anlayamayan birçokları, iyi olan kazansın diyerek
gaflete düşüyor. İyi nasıl olunur, buna kim karar ve-
rir, kim kimle savaşıyor, bunun adalet neresinde gibi
hemen akla gelmesi gereken sorular nedense bu gibi
‘düşünür’lerin kafasını meşgul etmiyor.

Yaz başında Amargi kadın kooptarifesinin organize
ettiği “Feminizmin öznesi kimdir?” başlıklı forumda
karşılaştığım kalabalık bir kadın grubu, Türkiye’de ka-
dınların ve eşcinsellerin sorunlarına çözüm arayan bir
feminist hareketin kitleselleşme olasılıklarını tartıştı.
Konu açık: feminizmin en eski başağrısı, değişik sosyo-
kültürel geçmişlerden gelen kadınları aynı çatı altında
toplamanın kimi zaman imkânsız hale gelmesi ve bu
yüzden güdük kalan bir hareketle ne yapılabileceği.

Bu tartışmadan cebime koyup götürdüğüm, Nükhet
Sirman’ın feminizmin kitleselleşmesinin pek müm-
kün olmadığı ve asıl önemli olanın bir fikir birlikteliği
olduğunu söylemesiydi. Sirman o gün çok tepki aldı.
Çünkü yaklaşık yüz yıldır oluşup gelişen feminizm,

dünyanın birçok yerinde kadınlara erkeklerle eşit
haklar temin edilmesi için çalışan bir politik hareket
olmuştu. İyi de etmişti. Ama şimdi artık zaman baş-
kaydı. Kadınların (ve erkeklerin de) tek tip olmadığı,
yine feminizm sayesinde anlaşıldı. Buna rağmen hâlâ
ortak bir noktaları vardı: cinsel ayrımcılığa maruz
kalmak. Laik ve başörtülü kadın, Türk ve Kürt kadın,
şehirli ve kırsal kesimli kadın, anne ve anne olmayan
kadın, çalışan ve ev kadını kadın, Müslüman ve ate-
ist kadın... gibi uzayıp gidebilecek bir listede kadınla-
rın ne kadar farklı kültürlerden geldiklerini anlamak
mümkün. Bu durumda feminizmin sosyo-politik bir
hareket olmasının artık mümkün olmadığı konusunda
Sirman’a katılıyorum. Cinsel ayrımcılıkla mücadelede,
aralarında pozitif ayrımcılık da olan, farklı yöntemlere
ihtiyaç var.

İçimizdeki “öteki”

Feminizm, Safo ve Mîhrî’den Virginia Woolf ve Simone
de Beauvoir’a zamanlar ve mekânlar ötesi, hümanist
değerlere odaklanan bir düşünce sistemidir. Her in-
san kendi içinde “öteki”ni barındırır. Yani her kadının
içinde bir erkek, her erkekte bir kadın, Türkte Kürt,
Kürtte Türk, Müslümanda ateist, ateistte Müslüman
vardır. Çünkü bu ikili karşıtlıklar birbirlerini yaratır.
Biri olmadan diğeri olamaz. Gerçek devrim, içimizde-
ki ötekiyle yüzleşip kabullendiğimiz ve bunu dil gibi
iletişim araçlarımızda alternatif özneler olarak pratiğe
döktüğümüz zaman gerçekleşebilir. Örneğin, bir erke-
ğin bazen bilinçli bir şekilde ‘kadın özne’ durumunu
alması, onun tecrübelerinden ve dilinden konuşmaya
çalışması devrimin ta kendisidir. Bunu gerçekleştirdi-
ğimizde düşeceğimiz marjinal durum, mağdur olmak
değil, tam tersine merkezi sistemi alaya alan, kenar-
dan köşeden yapılmış altüst edici bir müdahaledir.

Bu mücadele, Mîhrî ve diğer Osmanlı kadın şairleri
gibi, doğduğunda önüne konan kimlik paketlerini far-
kedip karşı koyarak erkekleşmek yerine, anlamlarını
değiştirmeye çalışarak direnen kadınlar bize örnek
olabilir. Bu kimlik paketlerinin ne kadar problemli ol-
duğunu anlamak için kadın olmak değil, ama cinsel
kimlik eşitliğine inanmak gerekir. ▼

*Câdûların elinde etme beste
Öldür beni koyma böyle haste*
Şeyh Galip

BİR VARMIŞ BİR YOKMUŞ: CADI MASALLARI VE KADIN

Ayşin Altun

Küçücükük ve dünyayı öğrenmeye çalışıyorduk. Neydi bu dünya? Nasıl yaşardı insanlar? Sorular sorduk, masallar dinledik. Masallardan öğrenirdik ağaçları, ismini hiç duymadığımız hayvanları, iyiliği, kötülüğü, dostluğu, düşmanlığı. Kocaman ormanları, ormanda yaşayan tavşanları, kurtları, kuzuları hep masallarda tamıdık. Hiç sorgulamadan yıllarca dinledik anlatılanları.

Masal Mekânında Kadın Olmak kitabında Evrim Ölçer Özünal masalların gelenekleri ve kültürü yansıttığını, ama yansıtmakla kalmadığını, aynı zamanda biçimlendirdiğini ve yeniden yarattığını söylüyor.

Nasıl açıklıyor bu tezini? Kültürümüzde kadının konumu, toplumsal olarak ona yüklenen rol ve görevler ile masallarda kadına verilen rol arasındaki ilişkiyi göstererek açıklıyor. Özünal, masallardaki mekânları kadınlar açısından incelerken üç ana mekân tespit ediyor: Ev içi, pencere ve ev dışı. Kadının bu mekânlarla ilişkisi, toplumsal rolünü yansıtıyor. Ev, kadının ‘ailenin sürekliliğini sağlama’ rolünü, pencere, kızın yine ‘aile kurma ve o ailenin sürekliliğini sağlama’ rolüne doğru adım atışını simgeliyor. (Masallarda pencereden sevgiliye kavuşan kız imgesi, Rapunzel gibi, Pamuk Prenses gibi). Ev dışı ise kamusal alan. Burada kadın erkeğin alanına girmiştir ve onun kurallarına uymak zorundadır. Erkeğin alanına girmeyenler de, kurallara uymayanlar da Lilith’in kadınlarıdır, cadılardır.

Efsaneye göre Lilith, Âdem ile aynı zamanda ve aynı anda yaratıldıklarından Âdem’in kendisine eşit olduğu görüşündedir, bu sebeple de Âdem’e tabi olmayı şiddetle reddeder, Tanrı’ya asi olur ve cennetten

uzaklaştırılır. Bundan sonra Tanrı Âdem’ in kaburga kemiğinden Havva’yı yaratır. Havva sonuçta erkeğinin bir parçasından yaratıldığı için ona tabi olur.

Âdem ile Havva ilk günahı işleyip cennetten kovulduktan sonra çocukları olur, Lilith bunu kıskanır ve bundan sonra Âdemoğullarından doğacak her bebeği öldürmeye yemin eder.

İnanışa göre kötü bir ifrit haline gelen Lilith gece hava karardıktan sonra yeni doğum yapmış kadınların evlerine girerek lohusa bebeklerini boğmaktadır. Çeşitli inanışlarda yeni doğum yapmış kadınlar (lohusalar) yalnız bırakılmaz.

Gelelim cadılara

Farsça ‘câdû’dan geliyor. Çoğunlukla kötülük yapmakla belirgin çirkin kadın tipi olarak yerleşmiş bir algı mevcut. Fakat kökeninde ise sihirli güçleri kullanarak mevsimlerin dönüşümünü sağlayan ve gerçekliğin algısını bükabilen şifacılar antik ‘wic’ (yani söğüt dalı, kırılmadan bükülebilen dal) sözcüğü ve bundan türetilen ‘wicca’ var. İngilizce ‘witch’ sözcüğü de buradan gelir.

Ortaçağda kamusal ritüeller ve tıp bilimi güçlü erkekler tarafından devralınırken güçlü kadınlar

şeytanlaştırılmış, ‘cadı’ sözcüğü siyasî nedenlerle çarpıtılıp şimdiki kötü anlamını kazanmıştır. Çok eskiden yaşlı ya da genç şifacılar verilen ad, kökeni akıl ve bilgiyi temsil etmesine rağmen kapitalist üretim tarzına dayalı yeni bir dünya ekonomisi ortaya çıktığında kötücül anlamını kazanıyor. Bu dönemde yükselen burjuvazi “Yeni Dünya”lara doğru genişlerken eski dünyada yoksullaşma, savaşlar, salgınlar ve karmaşa hüküm sürüyordu. Maria Mies’in tespitine göre, yoksullaşan köylü ve zanaatkâr kadınlar dansçı, hokkabaz, şarkıcı ya da fahişe olarak hayatını kazanmaya başladı. Başlangıçta bu kadınlar aşağılanmıyordu. Birçok kentte fahişelerin kendi örgütlenmeleri, hatta koruyucu azizeleri vardı: Azize Magdalena.

Avrupa’yı 12. yüzyıldan 17. yüzyıla kadar kasıp kavuran cadı avları, köylü olsun zanaatkâr olsun, ekonomik ve cinsel bağımsızlıklarıyla yeni oluşan burjuva düzenine tehdit sayılan kadınları denetlemek ve boyun

eğdirmek için kullanılan mekanizmalardan biriydi. Cadılık suçlamasıyla karşılaşan bir kadın bunu inkâr ettiğinde işkence görüp sonunda yakılıyordu.

Ancak cadı yargılamaları inceden inceleme hesaplanmış bir yasal süreç izliyordu. Bir kadın cadılıkla suçlandığında bir komisyon kanıt toplamak için bölgeye geliyordu. Her şey kanıt sayılabiliyordu: iyi hava, kötü hava, kadının çalışkanlığı, tembelliği, hastalıklar ya da şifa...

Üretim araçlarının değişmesi, sistemin rolleri biçmesiyle şifacı kadınlar ‘cadı’ olarak nitelendirilmeye başlıyor. 1484’te iki Dominiken rahip, Heinrich Kraemer ile Johann Sprenger, Papa VIII. Innocentus’tan, Almanya’da cadılığın kökünü kazımak için izin aldı. Innocentus’a göre, her köyde “kendisini şeytana teslim etmiş”, “büyücülük ve karanlık işlerle uğraşan”, hayvanlara ve tahıllara zarar veren, erkeklere ayak bağı olarak çalışmalarını engelleyen kişiler vardı.

Alman köylerinde araştırma yapan bu iki rahibin bulguları Papalık fermanıyla onaylanınca, diğer rahip kardeşlerini de uyarmak ve bilgilendirmek amacıyla 1486’da Malleus Maleficarum’u (Cadıların Kafasına İndirilen Balyoz) yayımladılar. Yerel cadı avlarında ortaya çıkmış olan halk inançlarının bir sentezi olan bu yapıt, bütün Hristiyan dünyasında yetkili bir başvuru kaynağı oldu. Kadınlar hakkında geleneksel önyargılarla dolu olan bu metinde, bütün kadınların şu ya da bu ölçüde cadı ve büyücülükle ilgili oldukları öne sürülür. Yazarlara göre cadılara inanmak, bir inanç sorunudur; inanmamak başlı başına bir dinsel sapkınlık anlamına gelir.

Cadıların kadın olduğu açıkça belirtilir: “Kadınlar hem bedenlen, hem de zihnen erkeklere göre daha zayıf oldukları için kolayca Şeytan’a yenik düşer.” Sprenger ve Kreamer, “kadınların kendi zayıflıklarından ve yönetme konumunda olmaktan nefret ettikleri için daima aldatmaya yakın, kin dolu, gizli bir düşman” haline geldiklerini ve öç almak için büyücülük ve cadılığa başvurduklarını öne sürer. Kadınlar, meşru olarak sahip olmadıkları iktidarı ve gücü, Şeytan’la işbirliği yaparak elde etmeye çalışmaktadır. “Çok kadının olduğu yerde çok cadı olur” diyerek engizisyon ateşini kadınlar için resmen kaleme aldıkları beyanatlarla harlamışlardır.

Amerika’daki 1692 Salem cadı yargılama ve infazları cadı avının son büyük göstergisi olarak tarihe geçer.

Neden kırmızı başlıklı?

Masallara dönersek ... Masalların tek özelliği gerçeklerimizi, kültürümüzü yansıtmaması değil. Masallar aynı zamanda bir araç. Bu geleneklerin devamı, kuşaktan kuşağa aktarımı, geliştirilmesi

ve yenilenmesi için bir tür toplumsal eğitim aracı.

Bu yüzden dikkate alınmadığımız yaşlardaki soruları sormak gerek. Peki neden kırmızı başlıklı kızın başlığı mavi değil de kırmızıydı? O güzel kurabiyeleri annesi değil de babası yapsa olmaz mıydı? Büyükannesini ve kırmızı başlıklı kızı kurtaran kahraman köylü erkek değil de kadın olsaydı? Kalede kilitli olan prens olsaydı ve Rapunzel prensin uzun sakallarına tırmanıp prensi kurtarsa olmaz mıydı? Pamuk Prenses’in annesinin tek sorununun güzellik olması garip değil miydi? O da her kadın gibi akşam yemekte ne yiyeceklerini düşünmez miydi? Evin temizliğiyle ilgilenmez miydi? Yedi Cüceler madende çalışırken Pamuk Prenses evini temizlemek, yemeklerini yapmak yerine onlarla birlikte çalışmaya gitseydi? Hep birlikte çalışıp evi de hep birlikte temizlerlerdi belki. Pamuk Prenses’i uykusundan uyandıran yakışıklı prens olmasa da mesela Pamuk Prenses’in kız arkadaşı olsa, öpüp uyandırsa Pamuk Prenses’i, sonra da birlikte hayatlarına devam etseler? Külkedisi’nin kız kardeşleri de Külkedisi kadar güzel olsa olmaz mıydı?

Pınar Selek’in, Şahmeran çocuk dizisinin dördüncü kitabı Siyah Pelerinli Kız benzer bir soru soruyor. Neden bütün masalarda kötülüğün kaynağı cadılar? Peki bu kadınlar neden cadı olmuşlar? Bütün cadılar çirkin ve kalpsiz mi? Kötü cadılar hep çirkin ve kadın olmasa, kahramanlar hep yakışıklı prensler olmasa, prensesler de hep sarışın ve güzel olmasa olmaz mı?

Çocuktuk anlayamamıştık, ama büyüdükçe anladık; kahramanlar erkek, kırıp dökerler, sevdikleri kızı uyandırıp güzeller güzeli prensese döndürürler... Kızlar ise sevgi doludur, sabırla sevdikleri erkeğin onları kurtarmasını bekler, bu esnada da ya saçlarını uzatır ya temizlik yapar ya da kadınsı işlerle uğraşırlar. Yani masalarda iyilik, dürüstlük ve yardımseverliğin yanı sıra, kız çocuklarına kadınlık, erkek çocuklarına da erkeklik öğretilir. Sinsi cinsiyet rolleri bize küçücük yaşlarda tanıtılır.

Siyah Pelerinli Kız

Ufakık bir ayrıntı gibi görünse de büyük önemi var masalların. Pınar Selek da bunun farkında olarak yazıyor masalını. Masalında bir cadının hikâyesini anlatıyor.

Evet, cadı masalı, ama Selek köydeki cadının neden cadı olduğunu anlatır. Cadıya eskiden uzun ve siyah saçlarından dolayı ‘Siyah Pelerinli Kız’ derler. Genç ve güzel kadın sevdiği oğlanla evlenmek ister. Ama babası onu sevdiği yoksul balıkçıya değil zengin bir adama verir. Siyah Pelerinli Kız evlendikten sonra bir daha hiç konuşmaz. Bir gün zengin kocası kızı, sahilde sevdiği balıkçı adamın ismini bağırırken bulur. Zengin koca çok

Albrecht Dürer, Dört Cadı, 1497.

Çocuktuk anlayamamıştık, ama büyüdükçe anladık; kahramanlar erkek, kırıp dökerler, sevdikleri kızı uyandırıp güzeller güzeli prensese döndürürler.

sinirlenir ve elindeki iki bıçağı kızın sırtına saplar. Orman cadısı kızı kurtarır, ancak sırtındaki bıçakları çıkarmaz. Sırtında bıçaklarıyla Siyah Pelerinli Kız artık Siyah Peçeli Cadı’dır. Bu büyü sadece bir insan eliyle bozulabilir. Kahramanımız olan küçük kız bıçakları elleriyle çıkarır ve cadıyı cadılıktan kurtarır.

Birçok masalda kötülüğün kaynağı cadılardır. Bütün kötülükleri o yapar, güzel prensesleri öldürür, yakışıklı prensleri kurbağaya çevirir. Selek’in masalında ise tersi söz konusudur: Cadımız iyi kalplidir ve onu bıçaklayan kocası yüzünden bu hallere düşmüştür.

Pınar Selek önemli bir adım atıyor ve yazdığı masalla çocukların, cadılık, babaların kızlarını istemedikleri adamlarla evlendirmesi, kocaların karılarını

öldürmesi ve bu duruma kimsenin ses çıkarmaması gibi konuları sorgulamasına imkân sunuyor.

Kadınlarla erkeklerin eşit olduğunu, kadınları yakışıklı prenslerin değil kendilerinin kurtarabileceğini, kadınların kaderinin oturup yakışıklı beyaz atlı prenslerini beklemek olmadığını, kadın, erkek, siyah, beyaz, Kürt, Türk, Ermeni ayrımı yapmadan herkesin, tüm çocukların kardeş olmasının, birlikte oyun oynamasının önemli olduğunu anlatabiliriz çocuklara. Bütün hayatımızı cinsiyet rollerine göre kurmamız, çocuklara bu rollere uymalarını öğretmemiz dışında bir yolumuz daha var. Bunun için de Selek gibi masal anlatıcılarına ve Siyah Pelerinli Kız gibi masallara da çok ihtiyacımız var. ▼

KADIN BAKANLIĞI YOK OLURKEN

Meltem Oral

Kapitalizmde kadının rolü, toplumsal yaşamdaki değişimlerle birlikte değişiyor. Ancak hâlâ kadınların “kadın” oldukları için ezildiği bir dünyada yaşıyoruz.

Kapitalizm geliştikçe, iş, aile, eğitim gibi hayatın her alanında yeni sömürü mekanizmaları oluşturdu. Cinsiyetçi baskılar bundan iki yüzyıl öncesinde olduğundan hayli farklı bir biçim alıyor. Diğer yandan, kadın kurtuluş mücadelesi de birçok değişim yaşadı. Taleplerin bir kısmı kazanıma dönüştü, bir kısmı kadın örgütlenmelerinin talepleri olmaktan çıkıp daha genel mücadelelerin talepleri haline geldi.

Türkiye’de de birçok kazanımdan söz edilebilir. Kadın mücadelesinin 1990’larda öne çıkan başlıkları, kreş hakkı, eşit işe eşit ücret, doğum izninin ücretli olması, sendikalarda kota uygulanması, pozitif ayrımcılığın tüzüksel madde olması ve kadın komisyonlarının kurulması, kadın sorunuyla ilgili eğitim toplantıları yapılması, işyerlerindeki tacizin teşhir edilmesi olarak özetlenebilir. Genel olarak cinsiyetçi yasaların kaldırılması ve sendikalar da dahil olmak üzere cinsiyetçi söylemin sorgulanması mücadelenin ana hattını oluşturuyordu. Bugün bunlara bir de kadın cinayetlerini ekleyelim.

Yasal önlemler yeterli mi?

Taleplerin bir kısmı kanun tasarısı olarak teklife sunulmayı bekliyor. Ceza

Kanunu, Medenî Kanun, Belediye Kanunu ya da çeşitli Başbakanlık genelgelerinde kadın haklarının yasal güvence altına alınması konusunda gelişmelerin olduğu kabul edilebilir. Kadın Erkek Eşitliği Meclis Komisyonu’nun yayınladığı raporda¹, kadına yönelik şiddet ve şiddet mağduru kadının korunmasıyla ilgili bugüne kadar var olan yasal düzenlemeler anlatılıyor ve şiddetin önüne geçmek, sorumluların üzerinde yaptırım uygulamak konusunda uygulamadaki yetersizlikler tespit ediliyor. Sorunun tespiti, sorunu çözüyor tabii.

Hamile olduğunu bildiği karısını ya da partnerini çaresiz durumda terk edene², cinsel dokunulmazlığı tehdit edene yönelik yaptırımlar³, kamu ve özel işyerlerinde kreş yükümlülüğü⁴, kadına yönelik cinsiyetçiliği ve ayrımcılığı teşvik eden radyo ve televizyon yayınlarına ilişkin kanun gibi sayısı artırılacak yasal düzenlemeler, sorunun sadece fiziksel şiddetle kısıtlanmayıp kadına yönelik ayrımcılık konusunda geniş bir kapsamda ele alındığını gösteriyor.

Ancak uygulamada işlerin böyle yürümediğini gündelik yaşamda görüyoruz. İstenildiği kadar “toplumsal yaşamda kadın erkek eşitliğinin sağlanması” konusunda Başbakanlık genelgeleri yayınlansın⁵, Başbakan her fırsatta kadın ve erkeğin eşit olamayacağını açıkladıkça genelgeler anlamsızlaşıyor, kadına yönelik ayrımcılık teşvik ediliyor. Eski kocası tarafından sokak ortasında bıçaklanarak öldürülen kadına ilişkin “münferit vaka” değerlendirmesini

yapan zamanın Kadın ve Aileden Sorumlu Bakan Aliye Kavaf’ın açıklaması “Kavaf’tır, ne yapsa yeridir” diyerek onu gaf rekortmeni ilan edip kenara çekilemeyecek kadar ciddî. Yasal düzenlemelere rağmen, mahkemenin artık evlilik bağı kalmadığı gerekçesiyle kadının koruma talebini reddetmesi pratikte bu işlerin hiç de görüldüğü gibi olmadığına iyi bir örnek. Kaldı ki, talebinizin ciddiye alınmadığı mahkemelere gitmek ya da bu konuda çözüm üretmesini beklediğiniz herhangi bir resmî kuruluşa gitmek birçok kadın açısından çok radikal bir adım. Yüzlerce kadının kocası, sevgilisi, babası tarafından bıçaklanarak veya dövülerek öldürüldüğünü düşünürsek, şikâyetçi olmak için cesur da olmak gerekiyor.

Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü ve Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü’nün, Kadına Yönelik Aile İç Şiddet araştırmasına göre, Türkiye’de kadınların yüzde 39’u en az bir kez fiziksel şiddete, yüzde 15,3’ü cinsel şiddete maruz kalıyor. Cinsel şiddete maruz kaldığınıza dair şikâyetçi olduğunuzda her kurum tarafından beyanınızın inandırıcılığı sorgulanıyor. Dava açıldıysa, şiddete uğradığınıza dair Adli Tıp raporunu delil olarak sunmanız gerekiyor. Adli Tıp gibi bir devlet kurumunun bağımsızlığı ve Adli Tıp doktorlarının kişisel kanaatleri tartışılır.

Son değişikliklerle beraber “kadın”ın üzeri çizilip “aile ve sosyal hizmet bakanlığı” haline getirilen kurumun bu konuyu “sosyal hizmet projesi” olarak

İstenildiği kadar “toplumsal yaşamda kadın erkek eşitliğinin sağlanması” konusunda Başbakanlık genelgeleri yayınlansın, Başbakan her fırsatta kadın ve erkeğin eşit olamayacağını açıkladıkça genelgeler anlamsızlaşıyor.

ele alacağını adından anlayabiliyoruz. Kadın cinayetleriyle ilgili her gün çıkan haberlerde genellikle devlet kurumlarının ihmalinin cinayette payı olduğunu, bu kurumların cinayetlerin faileri haline geldiklerini okuyoruz. Kadından sorumlu bir devlet başkanlığının olmaması “şimdiye kadar vardı da ne işe yarıyordu” denilebilecek bir sorun değil. Bakanlıkta yapılan bu değişiklik şimdiye kadar varolan eksikliği gideren, namus cinayetlerinden aile içi şiddete, tacize, evliliğe, esnek ve güvencesiz çalışmaya kadar kadını ezen pratiklere karşı bugüne kadar yapılanları bir basamak üstüne taşıyarak radikal politikalar geliştirecek bir değişiklik değil. Aksine, yeni “aile ve sosyal hizmet bakanlığı” dayatılan toplumsal cinsiyet rollerinin önümüze sürdüğü pratiklerde kadınların lehine bir politika geliştirecek kurumdan ziyade kadının varlığını ancak “aile” içinde kabul eden, kazanılmış hakları geriye götüren, evlilik ve aileyi yücelterek cinsiyetçi zihniyeti meşrulaştıran bir değişiklik.

Her şeye rağmen hukukî haklar için mücadele etmenin önemi büyük. Bu alandaki kazanımların gündelik yaşamda bir karşılığının olması ise cinsiyetçi zihniyetin kendisine karşı verilecek bir mücadeleyle mümkün.

Sendikada taciz olur mu?

Ailede, arkadaşlık çevrelerinde, hatta örgütlendiğimiz kurumlarda kadına yönelik ayrımcılık ve cinsel taciz gündelik yaşantımızın bir parçası. Peki, organik bir parçası olduğumuz alanlardaki tacizi anlamak mümkün mü? Gerçek niyetin taciz olmadığına ilişkin açıklamalarla, “sandığınız gibi değil, aslında taciz edeni de anlamak lazım” beyanlarıyla tam da hesaplaşılması gereken “taciz”i aklamış olmuyor muyuz? Empati kurmamız gereken tacizci midir?

Kapitalizm işçi sınıfını böler. Cinsiyete, dinî inanca, etnik kimliğe dayalı ayrımcı fikirleri hâkim kılar, üretim sürecinde

yan yana gelen kitleleri ayırtırmaya çalışır. “Egemen fikirler egemen sınıfın fikirleridir” ve egemenlerin bu fikirlerin pompalanması için sahip olduğu araçlar, işçi sınıfının birliğini parçalayan fikirlerden etkilenmeyi ve taşıyıcısı olmayı kolaylaştırır. Bu fikirlere karşı verilecek mücadele tutarlı olmalıdır.

Kendini sosyalist olarak tanımlayan örgüt ve bireyler de, emek örgütleri de bu fikirlerden etkilenmelerini engelleyecek bir fanusla çevrili değil maalesef. Ne örgütler “muhalif” oldukları için cinsiyetçi olamazlar gibi bir muafiyet var, ne de kadınlar örgütlü olduklarına göre cinsiyetçiliğe maruz kalmazlar gibi bir muafiyet. Örgütlü kadınlar “kurtulmuş” değildir. Fakat egemen fikirlerle hesaplaşmak konusunda daha büyük bir sorumluluğu omuzlamış bu kurumlardaki kadına yönelik ayrımcılık çoğu zaman üstü örtülen, hızla kapatılmaya çalışılan bir konu oluyor.

Geçen yıllarda Sine-Sen’deki taciz, gün yüzüne çıkan nadir olaylardan. Sendikanın tutumunun tacize uğradığı için dava açan kadını işten atmak olması ise o günlerde şaşılacak bir durumdu. Sonrasında ise KESK’teki taciz tartışmaları şaşırmak konusunda cimri davranmak gerektiğini öğreten bir ders oldu.

Türk-iş, DİSK ve KESK’in kadına yönelik ayrımcılığa ve cinsel tacize yönelik somut adımları var mı? Hatta en başta sendikalar kendi içlerinde kadın işçilerin sendikadaki rolü konusunda yeterli mi? Türk-iş’in yönetim, denetim ve disiplin kurullarında hiç kadın üye olmadığı gibi, bölge ve il temsilciliklerinde de kadın yönetici yok. Keza DİSK’in de yönetim, denetim, disiplin kurulları gibi organlarında hiçbir kadın yok, 28 kişiden oluşan başkanlar kurulunda ise bir tane kadın üye var. DİSK’in tüzüğünde yer alan konfederasyon görev ve yetkileri tanımlamasında kadın işçilerin de sorunlarının çözüme ulaştırılmasını sağlamak ve girişimlerde bulunmak

ibaresi ve kadın işçi sorunları için uzmanlık dairesi kurulması hedefi iyi niyetli bir çaba olmakla beraber son derece yetersiz. Genel olarak “kadın sorunu”na duyarlı olunduğuna dair renk belli etme amaçlı soyut ibarelerden öteye geçmiyor.

Yıllardır sendikalı kadınların mücadelesi sayesinde, kadın sorunuyla ilgili verdiği mücadelede daha iyi bir profil çizen KESK’in yönetim organları son yaşanan tartışmaların ardından değişti. Önceki yönetim kurulunda sadece “kadın sekreterliği” kadın üyeden oluşuyordu. KESK tüzüğüne göre, aday olmaları halinde konfederasyonun yönetim, denetleme ve disiplin kurulu üyeliklerinin toplamında kadınların en az yüzde 30 oranında temsil hakkı vardır.

Son yaşanan taciz tartışması yine davulun sesine aldanmamak gerektiğini gösterdi. KESK Genel Sekreteri’nin genel merkez çalışanı olan bir kadına cinsel tacizde bulunduğu şikâyetinin uzunca zaman önce yönetimin gündemine getirildiğini ve üstünün kapatılmaya çalışıldığını geçelim. Kadın Sekreterliği ve yönetim kurulunun, bu olayın gündeme gelmesini “Neden şimdi?” gibi sorularla, aslında tacizi siyasî bir komplo olarak yorumlayan açıklaması, tacize karşı verilecek mücadelenin ancak tutarlı olması koşuluyla kazanabileceğini gösterdi. Üstelik “kadının beyanını esas almadık” ilanı, KESK’li kadınların bugüne kadarki mücadelesine yapılan koca bir hakaret oldu.

Kadınların nitelikleri!

Yakın bir tarihte mecliste kadın kotasının ne kadar da gereksiz olduğunu sanki şimdiye kadar hiç söylenmemiş dahiyane bir fikri açıklıyormuş edasıyla yazan Akif Beki, mecliste kadın vekil varlığının (aslında yokluğunun) önemli olmadığını, esas dikkat edilmesi gereken şeyin kadınların nitelikleri olduğunu buyurmuştu. Kastettiği “nitelik” nedir? Mecliste çoğunluğu oluşturan

yüzlerce erkek milletvekilinin “niteliği” konusunda bir sıkıntısı yok mu? Tüm dünyada uzun süreli mücadeleler sonucu kazanılmış hakların üstüne basıp bir de geçerken tüm öfkelerini feminist hareketin üzerine kusması, meclis başta olmak üzere birçok resmî kurumdaki kadın temsili ve en sonunda ortadan kaldırılan bir “kadın” bakanlığı gerçekliğinde esas sorunun önüne perde çekmekten başka bir işe yaramıyor. Beki’nin bu saldırganlığına karşı sosyalist cenahta çıkan sesler oldukça cılızdı. Feministlere yönelik bir eleştiri olduğu için kimse üstüne vazife mi görmedi, bilinmez, ama kadın sorununa ilişkin mücadeleyi doğrudan ilgilendiren bu saldırganlığa cevap vermek sadece birkaç feministin omzuna yüklendi. Kendisini feminist, sosyalist feminist olarak tanımlamayan, feminizmi eleştiren sol, sosyalist, muhalif yapılar da ayrımlarına rağmen çok zaman feminist yapılarla müttefiktir, siyasî mücadelelerde çoğu zaman yan yana gelirler. Ayrımların noktalarını tartışırken feministlere yönelik eleştiri düzeyleri “modası geçmiş boş klişeler” değildir. Yaşanan son örnekte, bu seviyesizlikteki eleştirilere karşı feminist hareket yalnız kaldı.

Kadına yönelik ayrımcılık karşısında aşılması gereken daha çok tartışma var. Ekseni, Aleksandra Kollontay’ın Ekim Devrimi’nin ardından dediği gibi, “Kadının, kadının kurtuluş mücadelesinde, erkeğin trajedisinin nesnesi olmaktan çıkıp kendi öz trajedisinin öznesi olma yolundaki çabası” hattında tutmak, bu tartışmalarda empati kurulması gerekenin koşulsuz olarak kadınlar olduğunu vurgulamak gerekir. Sistemin cinsiyetçiliğini eleştirirken, kendi alanlarımızın korunaklılığını, arınmışlığını da tartışmak gerek. ▼

1 TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu, Kadına yönelik şiddetin engellenmesinde mevzuattaki ve uygulamadaki noksanlıkların tespitine ilişkin komisyon raporu.

2 TCK Madde 233- (2) Hamile olduğunu bildiği eşini veya sürekli birlikte yaşadığı ve kendisinden gebe kalmış bulunduğunu bildiği evli olmayan bir kadını çaresiz durumda terk eden kimseye, üç aydan bir yıla kadar hapis cezası verilir.

3 TCK Madde 106- (1) Bir başkasını, kendisinin veya yakınının hayatına, vücut veya cinsel dokunulmazlığına yönelik bir saldırı gerçekleştireceğinden bahisle tehdit eden kişi, altı aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

4 4857 sayılı İş Kanununun ilgili hükümleri gereği kamu ve özel iş yerlerinde kreş ve gündüz bakımevi yükümlülüğünün yerine getirilmesi sağlanacak ve denetlenecektir.

5 1.10. 2010/14 Sayılı Kadın İstihdamının Arttırılması ve Fırsat Eşitliğinin Sağlanması Konulu Başbakanlık Genelgesi

MODERNLİK ve MODERNLEŞME

● Besim F. Dellaloğlu
● Ferhat Kentel
● Aydın Yıldırım

● Selim Deringil
● Tolga Tüzün
● Sefa Kaplan

MODERNLEŞMEDEN MODERNLİĞE

Besim F. Dellaloğlu

Türkiye çok önemli bir kriz yaşıyor: Siyasal modernleşme ile toplumsal modernlik arasındaki derin çatışmayı! Türkiye, modernleşmeden modernliğe doğru geçişin krizini yaşıyor. Çok derin bir kriz. 12 Mart darbecilerinin dediği gibi “toplumsal uyanış devletin kontrolünü aşıyor” artık. Türkiye’nin modernleşme, modernleştirme, hatta bir türlü modernleşememe serüveninin akıllı, vicdanlı, yürekli bir muhasebesini yapma zamanı geldi, geçiyor.

Modernleşme deneyimi bir toplumsal deneyimsizlik olarak ortadadır. Bu projenin yaşanan hayatla bağları giderek kopmaktadır. Modernleşme ideolojisinin ortodoks haliyle bu memlekete verecek pek bir şeyi kalmamıştır. 12 Eylül, Türkiye’de modernleşmenin sonudur; 28 Şubat ise bunun toplumsal olarak idrak edilmesi. “28 Şubat bin yıl sürecek” diyenler paradoksal bir şekilde Türkiye’de toplumsal modernliğin önünü açtılar. Bugün artık darbeleri savunmak mümkün değildir. Bazı darbeleri savunup, diğerlerini eleştirmek de mümkün değildir.

Modernleşme ve modernlik

Modernleşme siyasal bir projedir. **Modernlik** ise toplumsal bir süreçtir. Batı, bu anlamda modernleşmemiştir. Modernlik, bizatihi Batı’nın Rönesans, Reform ve Aydınlanma’dan yola çıkarak geçirdiği toplumsal süreçlerin adıdır. Modernliğin arkasında sınıflar, toplumsal özneler ve onların çıkarları, arzuları, hırsları vardır. Modernleşme ise bizim gibi ülkelerin, yani modernliğin kıyısında yaşayan toplumların modernliğe verdiği bir tepkidir. Modernleşme hissiyatı bir “geri kalmışlık”, bir “gecikmişlik”, hatta bir “yenilgi” bilincidir. Bu nedenle bizim modernleşme geleneğimizin temel sorusu genelde devletin nasıl kurtulacağı olmuştur. Batı’da devlet modern anlamıyla toplumsal ihtiyaçların siyasete tercümesi iken, bizde modernleşmenin temel yaklaşımı devletin ihtiyaçlarına göre toplumu düzenlemek olmuştur. Yani modernlikte toplumsal siyasala yön verirken, modernleşmede siyasal toplumsalı yönetmeye çalışmıştır.

Bunun tipik sonuçlarından biri modernleşme toplumlarında ortaya çıkan, bir zamanlar ‘sivil toplum yokluğu’ denen, toplumsallık açığıdır. Bu açık uzun yıllar siyasal seçkinler tarafından

doldurulmuştur. Belki de bu nedenle, Türkiye’de siyasal seçkinler kendilerini “sınıf” sanmışlardır. Hatta bir tarz “sınıf bilinci” bile geliştirmişlerdir. Ama bu, Marksist anlamıyla bir “yanlış bilinç”tir. Türkiye’de son yılların “vesayet” tartışmalarının ardında da bu vardır aslında.

Modernleşme demokratik bir süreç değildir. Devletin, birtakım seçkinler aracılığıyla toplumu biçimlendirmesidir. Bugün, modernleşmecilerin cumhuriyeti demokrasinin karşısına koymaları aslında bu açmazın bir itirafıdır. Modernleşme demokrasiyle bağdaşmaz. Bir ülke sadece modernleşerek demokratikleşemez. Modernleşme süreci demokrasinin altyapısının oluşmasında birtakım katkılarda bulunabilir elbette. Türkiye’nin modernleşmesinin “kadın” meselesindeki katkısı mutlaka not edilmelidir. Ama demokrasi ancak modernliğin bir ürünü olabilir, modernleşmenin değil. Modernleşme zihniyeti Türkiye deneyiminde devleti ele geçirmiştir. Buna kuşku yok. Fakat toplumu fethedememiştir.

Demokratikleşme

Türkiye’de son yıllarda ortaya çıkan demokratikleşme sürecini sadece AKP üzerinden okumak doğru olmaz. Bu sürecin asıl önemi, toplumsal bir sürecin sonucu olmasıdır. Modernleşme doğası gereği politik, hukukî alanda yoğunlaşmıştı hep. Cumhuriyetin politik, hukukî bir proje olması elbette mümkündür. Ancak demokrasinin bir proje olması o kadar da kolay değildir. Tanımı gereği demokrasi bir toplumsal tabana dayanmak zorundadır. Toplumsal sınıfların demokrasiyi çıkarlarına uygun görmeleri ve bunu talep etmeleri gerekir.

Bugün Türkiye’de yaşadığımız kriz modernleşme projesinin ardındaki siyasal seçkinler ile yeni gelmekte olan toplumsal modernliğin ardındaki sınıflar arasında yaşanan çatışmadan kaynaklanmaktadır. Bu çatışma yakın tarihimizin en önemli siyasal süreçlerinden biridir aslında. Modernleşme projesi Türkiye’de hükmünü tamamlamıştır. Her modernleşme projesi gibi o da kurumsal ve kamusalı, belli oranda işlevini gördü. Modernleşmenin arkasında iktidar artık yavaş yavaş toplumsal modernliğin arkasındaki iktidara doğru kayıyor. Modernleşme projesi iktidarı devrediyor.

Modernliğin arkasındaki toplumsal güçlerin bu projeye ilişkisi ise ilginçtir.

Bu toplumsal kesimler kendi toplumsal, kamusal varoluşlarına müdahale edilmediği sürece modernleşme projesinin kurumlarıyla görece barışıktır. Cumhuriyet’in, Meclis’in, Atatürk’ün, Diyanet’in, Anayasa Mahkemesi’nin ciddi bir toplumsal meşruiyet sorununun olduğu pek söylenemez. Kimsenin alfabeyle, takvimle, şapka, kravatla bir sorunu yok gibidir. Sorun, modernleşme zihniyetinin hâlâ sürdürmek istediği siyasetin artık toplumsal bir karşılığının olup olmamasıdır. Erdal İnönü’nün ifadesiyle “Halk onları seviyor, ama oy vermiyor”. Modernleşme projesinin taşıyıcı partisi CHP’nin çok partili hayatın başından beri tek başına iktidar görememiş olması bu gerilimin ciddi bir geçmişi olduğunu göstermektedir.

İdris Küçükömer’in “Türkiye’de sol sağdır, sağ da soldur” tezi, tipik bir

Türkiye’de
son yıllarda
ortaya çıkan
demokratikleşme
sürecini sadece
AKP üzerinden
okumak
doğru olmaz.
Bu sürecin
asıl önemi,
toplumsal bir
sürecin sonucu
olmasıdır.

Türkiye'nin modernliğinde, büyük ihtimalle kadınların bir bölümünün başları örtülü olabilecektir. Lahmacun seven insanlar viskiden de haberdar olabileceklerdir. Bu ikisini bir arada tüketip tüketmemek onların bireysel seçimleri olacaktır.

modernleşme sendromuna işaret etmektedir. Ya da başka bir ifadeyle siyasal olanla toplumsal olan arasındaki ilişkisizliğe. Bugün artık CHP modernleşmenin, AKP ise modernliğin partisidir. Ve aradaki mesafenin giderek açılması, tekrar edersek, modernleşmeden modernliğe doğru geçişin bir göstergesidir.

CHP ve AKP

CHP modernleşmeci ama muhafazakâr, AKP ise gelenekçi ama modern bir partidir. Bu ifade paradoksal sanılabilir. Ancak bu “paradoks”un nedeninin yine bir modernleşme sendromu olduğunu teslim etmek gerekir. Modernlik, sanıldığından aksine, geçmiş, geleneği kategorik bir reddediş olmaktan ziyade, onunla bir tür “helalleşme” biçimidir. Örneğin Rönesans ile Batı, bir önceki dönemde yani Ortaçağ'da reddettiği Kadim Yunan'a geri dönebilmiştir. Kadim elbette eski olandır. Ama her eski kadim değildir. Kadim olan bugünde bizimle olmasıyla değerlendirdiğimiz, zenginleştirdiğimiz bir eskidir. Rönesans Batı için bunun bilincine varılmasıdır.

Modernleşme zihniyeti ise genel olarak bu nüansı es geçmiştir hep. Eski olan her şeyi kategorik olarak reddetmiştir. “Gelenek” olumsuz bir kavramdır modernleşme açısından. Oysa aynı kavram Batı'da çok daha değerli, anlamlı bir kavramdır. Gelenek, Tanpınar'ın deyişiyle “devam ederken değişen, değişirken devam eden”dir. Modernleşme zihniyeti ise geleneği sadece devam eden boyutuyla algılar. Eski olan sadece devam ederek değil aynı zamanda değişerek kadimleşir. Bugüne ulaşan eski ise kadimdir artık. Bu anlamda gelenek zaten çağdaştır.

Modernlik geçmişle ve gelenekle sürekli bir hesaplaşma içinde oluşur zaten. Modernlik elbette öncelikle çok güçlü bir “şimdi” bilincidir. Ama aynı zamanda bu bilinç her nitelikli şimdinin geçmiş şimdilerle ilişki içinde varolabileceği bilincini de içerir. Modernleşme zihniyetinin en büyük zaafı da buradadır. Modernliğin zaman bilinci şimdii sürekli olarak geçmişe ve geleceğe doğru genişletirken, modernleşme şimdii hep geçmiş ve gelecekte arındırmaya çalışır. Modernleşme örneğin geçmiş, geleneği sürekli bastırmıştır. Onunla

helalleşmeden, hesaplaşmadan bastırmıştır. Bugün AKP, başörtüsü, Kürt meselesi, Alevi sorunu gibi modernleşme zihniyetinin zıddına giden ne varsa, bu bastırmanın sonuçlarıdır. Bastırılan geri döner. Çoğu zaman başka bir biçimde. Modernleşmecilerin başörtüsüne duydukları derin öfkenin temellerini burada aramak gerekir.

CHP modernleşmeci-muhafazakâr bir partidir, çünkü modernliğe direnmekte ve modernleşmenin iktidar yapısını savunmaya çalışmaktadır. Modernleşmeyi muhafaza etmeye çalışmaktadır. AKP gelenekçi-modern bir partidir, çünkü geçmişin, geleneğin değerlerine daha duyarlı olmasına rağmen modernliği temsil eden toplumsal sınıfları temsil edebilmeyi başarabilmektedir.

AKP bugün için gelenekçi-modern bir partidir. Ancak Türkiye'de modernlik kök saldıkça giderek muhafazakâr bir partiye dönüşebilecektir. Tıpkı Avrupa'nın Hristiyan-demokrat partileri gibi. AKP'yi modern muhafazakâr bir parti haline getirecek olanı ise Türkiye'de modern-sol bir partinin ortaya çıkabilmesinde aramak gerekir. Modern-sol bir partinin ortaya çıkışı, AKP'nin temsil edebilmeyi uzun süre becerebildiği “imkânsız” sınıf ittifakını dağıtabilecektir. Bunu bir imkân olarak ifade etmek daha doğru olur. İmkânları gerçek kılmak ancak siyaset ile mümkündür çünkü.

Türkiye'nin modernliği

Türkiye'nin modernliğinde, büyük ihtimalle kadınların bir bölümünün başları örtülü olabilecektir. Lahmacun seven insanlar viskiden de haberdar olabileceklerdir. Bu ikisini bir arada tüketip tüketmemek onların bireysel seçimleri olacaktır. Bu memleketin modernliğinin kokoreçten vazgeçmeyeceği açıktır. AB ne derse desin. Türkiye'nin modernleşme sürecinde İstanbul'da bir iki tane nargile kahvesi ya vardı ya yoktu. Oysa Türkiyeli bir modernlik nargileli bir modernlik olacaktır büyük bir ihtimalle. Kimilerimiz çayı hâlâ ve hep ince belli bardakta içmekte ısrar edecek. Bir kısmımız Türk kahvesinden vazgeçmeyecek. Üstelik milliyetçi, muhafazakâr olduğumuz için değil, sadece sevdiğimiz için. Ama bütün bunlar bizim modernliğimizi engellemeyecek. Simit sarayları Türkiye'nin modernliğinin temel fast-food kurumlarından biri olmaya devam edecek. Bu memleket kendisi olarak da modern olabileceğini anladı artık. Ve bundan vazgeçmeyecek. İster beğenelim, ister beğenmeyelim. Bunun Turgut Özal ya da Recep Tayyip Erdoğan ile gerçekleşmiş olması bu ülkenin modernleşmecilerinin sorunu sadece.

Bu anlamda “endişeli modern” nitelmesi doğru bir niteleme değildir. Modernlik perspektifi açısından endişe edecek bir şey yoktur Türkiye'de. “Endişe” modernleşmecilerin terimi-

dir. Modernleşme projesinin klasik anlamıyla devamı artık mümkün değildir. Bu nedenle asıl “endişeli modernleşmeci”lerden söz etmek gerekir.

“Modern” olan her şeyin kategorik olarak iyi olduğunu da düşünmemek gerekir. Dünya savaşları da, atom bombası da, soykırım da, faşizm de modernlerdir. Modernliğin ürünleridir, sonuçlarıdır. Altı çizilmesi gereken sadece Türkiye deneyiminde modernleşmeden modernliğe doğru bir geçiş olduğu ve bunun özellikle demokratikleşme açısından ehven olduğudur.

Bugün anlayışlı, sağduyulu bir modernleşme eleştirisine hâlâ ihtiyacımız var elbette. Ama bu deneyimin kazanımlarını bir çırpıda reddetmek de doğru olmaz. O zaman, modernleşmecilerin geçmiş ve gelenekle kurdukları, daha doğrusu kuramadıkları ilişkinin ya da ilişkisizliğin bir tekrarını yaşamak durumunda kalırız. Ancak ders alınmış bir hayat deneyim haline gelebilir.

İnsan trajik bir varlıktır. Toplumsal dünya trajik bir dünyadır. İnsanlar, toplumlar her zaman sonsuz seçenekler içinden seçim yapmaz. Dolayısıyla bugün “Ergenekon” çağında Kemalizm'i, tek parti rejimini eleştirmek çok kolaydır. Ancak sağduyulu, akıl ve vicdan içeren bir Kemalizm eleştirisi 1920'lerde, 1930'larda Kemalizm'in yaptıklarına alternatif neler yapılabileceğini de söylemek durumundadır. Kemalizm'i eleştirenler, şapka yerine ne giymek

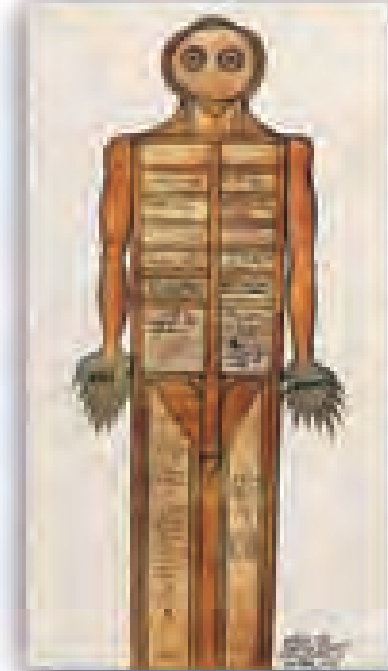
gerektiğini, hangi alfabeyi tercih etmek gerektiğini, beğenmedikleri İsviçre Medeni Kanunu'nun yerine neyi önerdiklerini açıklamak durumundadır. Üstelik o günkü koşulları gözetenek yapmak durumundadırlar bunu. Esas sorun, 1920'lerin veya 1930'ların niye öyle olduklarından çok, bugün hâlâ o dönemi bir Altın Çağ gibi kutsamaktır.

Bu süreç ileride Türkiye'nin tarihinde yaşanan en önemli değişim süreçlerinden biri olarak anılacaktır. Üstelik bu değişim ne sadece Kemalizm'in yenilgisi ne de Siyasal İslam'ın başarısıdır. Sonuçta Türkiye modernliği, Kemalizm'in ufkundan da, Siyasal İslam'ın ufkundan da farklı bir ufuk üretmektedir. Bunun elbette sonuçları olacaktır.

Bütün kavramlar tarihseldir. Belli koşulların ürünüdürler. Çağdaşlık, modernlik, ilerililik, gericilik gibi bütün kavramlar evrensel kavramlar değildir. Belli bir kapsama alanları vardır sadece. Her zaman ve mekânda anlamlı değildirler. Türkiye'de sağın, solun, ilericiliğin, gericiliğin tanımı değişecektir. Değişmektedir de zaten. Solun önü esas şimdi açılmaktadır. Türkiye'de gerçek anlamıyla “sivil”, toplumsal bir sol pek olmamıştır. Olamamıştır. Sol, modernleşme projesi için Kemalizm'i yedekleyen bir işlev görmüştür sanki. Bunun böyle devam etmesi artık mümkün değildir. Türkiye'de sol artık Kemalizm'in vesayetinden kurtulacaktır. Ve bu, memleket için hayırlı bir şey olacaktır. CHP sol değildir. Hiç de olmamıştır. ▼

**Türkiye'nin
ilk ve tek
"kültürel incelemeler"
dergisi**

KÜLT "derli olan" akademik bir dergidir! Dolayısıyla, bu dergi Türkiye'de yayımlandığına göre -bilinen- sınırsız kadar yayımlanmaya devam etme riskini vaat ediyor!

KÜLT, köklü olan kavrayışına "Kanon" sayısıyla başlamıştı: "KÜLT" sayısıyla yola devam ediyor.

Bu sayıda yer alan isimlerden bazıları: Terry Eagleton, Walter Ong, Mele Tunçay, Mahmut Mutman, Halil Berktaş, Meryem Yegenoglu, Ayhan Aktar, Saffet Murat Tuna, Tüker Akmaher, Söha Oguzertem, Halil Nalçaoğlu, Ferda Keskin, Bülent Somay...

KÜLT, köklüye karşı!

www.kultdergisi.com

“Kent” uyulması gereken bir stratejidir; köyden kopup gelenlerin uymaları beklenen bir kültür, trafik ışıkları, yeşil alanlar, ticaret ve konut alanlarıdır.

MODERNİTE, GÜNDELİK HAYAT VE YENİ SOSYAL HAREKETLER

Bugün küreselleşmenin getirdiği karmaşıklığa bağlı olarak, dünyada olduğu gibi Türkiye’de de kimlikler sürekli hareket halindedir ve bu hızlı toplumsal değişim süreci içinde modern yurttaşlık alanını yeniden üretmek için sürdürülen çabalar, farklı kesimleri “entegre” etmekte yetersiz, toplumun bütünlüğünü korumaktan uzak kalıyor.

Ferhat Kentel

Her şeyden önce, tek bir coğrafi alanla sınırlandırmak anlamayı kısıtlasa da, modernleşme sürecini Batı Avrupa ile özdeşleştirmek mümkündür. İçinde yaşadığımız bugünkü haliyle modernite ve onu ortaya çıkaran modernleşme sürecinin Batı Avrupa’da çok yönlü, çok boyutlu, karmaşık ve büyük ölçüde tesadüflerle belirginleşmiş, fakat insanlar üzerinde yaptırımı yüksek, çok güçlü bir değişim süreci olduğunu söyleyebiliriz.

Bu değişimi anlamak için Orta Çağ’ın içinde doğmuş olan sermaye hareketleri, kentleşme, uzak kıtaların “keşfi” olarak adlandırılan “feth” hareketleri, sömürgecilik, kapitalistleşme dinamikleri, toprak ve statü sahipleri arasındaki

savaşlar, din savaşları, siyasî egemenlik savaşları, sınıf mücadeleleri, uzlaşmalar, antlaşmalar, “Aydınlanma” ile somutlanan düşünce dünyasındaki gelişmeler, bilimselliğin kazandığı otorite, egemenliklerin tesis edildiği topraklardaki ulus-devletlerin ortaya çıkması ve laiklik-sekülerlik, milliyetçilik gibi etkenleri ve daha başkalarını gözönünde tutmak gerekir. Kuşkusuz bütün bu çoğul boyut ve dinamiklerin karşılaşıp bir araya gelmeleri bir sonuç yaratmıştır, ancak gene bütün bu dinamiklerin her birinin başka biçimler altında da tezahür edebileceği ve “bir araya” geldiklerinde toplam olarak bambaşka bir sonuç yaratabileceği düşünülebilir. Örneğin, bütün bu uzun dönem boyunca Batı’nın Osmanlı İmparatorluğu’yla karşılaşmalarında ya da Batı’nın kendi içindeki savaşlarda ortaya çıkabilecek

farklı bir sonucun, genel ilişkiler ağını, şimdi hayal edemeyeceğimiz bir yöne döndürmesi mümkün olabilecekti. Dolayısıyla, tarihte belli bir zaman diliminde, karmaşıklık ve çokboyutluluğun bir yöne doğru temerküz etmesiyle ortaya çıkmış, bugün adına modernite dediğimiz, toplumlar ve bireyler üzerinde etki yaratan ilişkiler ağının bir “zorunluluk” olmadığı tespit edilebilecektir.¹

“Zorunluluk” olmayan, ancak ikna ve yaptırım gücü çok yüksek olan modernite doğduğu fakat daha çok etkili olduğu coğrafyalarda “doğal” bir seyir izlemedi. İnsanların modern bireylere, “ilerleme” ve kapitalizm için makbul vatandaşlara dönüştürülmesi hem zaman bakımından sürekli bir çabayı hem de toplumsal hayatın her alanına dönük bir “feth” çabasını içermek zorundaydı.

Özellikle “gündelik hayatın” fethi belirleyici bir öneme sahipti. İnsanların en sıradan pratiklerinde, özel hayatlarında, toplumsal ilişkilerinde “modern” olmaları, büyük modernlik projesine uyumlu davranmayı öğrenmeleri gerekiyordu.

Ancak gündelik hayatın totallığı, karmaşıklığı, yüzyıllardan gelen birikim, tecrübe ve pratiklerin bilgisi ve yaygınlığı bu fethin karşısında her zaman bitmez tükenmez bir direniş potansiyeli inşa edilmesinin yolunu açıyordu. Bu bağlamda, birçok yerde, özellikle modern ülkelerin çevresindeki ülkelerde modernliğin ikna teknolojileri birçok direnişle karşılaştı. Besim Dellaloğlu’nun *AltÜst*’ün bu sayısında kavramsallaştırdığı gibi, öncesinde “modeli” olmayan, toplumsal ilişkiler içinde Batı’da ortaya çıkan “modernite”den farklı olarak, bu “modeli” ithal eden ve bu nedenle, “modernite”den ziyade “modernleşme” olarak adlandırılacak bir süreci yaşayan Türkiye gibi ülkelerde bu direniş “fetihe girişen yabancı” bir unsura karşı bünyenin direnişi olarak belirginleşti.

Gündelik hayatın direnişi ve “taktikler”

“Feth” çabası ne kadar mutlak bir başarı sağlayamadıysa, gündelik hayatta

Artık tek bir moderniteden bahsetmek yerine, dünyanın çeşitli bölgelerinde farklı moderniteler olduğunu söylemek daha gerçekçi görünüyor. Bunun çıkarımı ise modernitenin aktörlerinin çoğul olduğudur.

söz konusu “direniş”in de mutlak bir korunmayı sağladığını söylemek mümkün değil. Örneğin, her ne kadar Türk modernleşmesi modern Cumhuriyet tarihinin çeşitli dönemlerinde dinsel, etnik veya etno-dinsel içerikli ya da geleneksel aşiret yapılarından neşet eden çıplak anlamda direnişlerle karşılaşılsa da, sürece damgasını vuran direniş türü daha çok “müzakere” özelliği sundu. Başta ordu olmak üzere, elinde çok güçlü silahları olan modernlik stratejisi (seküler milliyetçilik, laikçilik, kemalizm, merkezîyetçilik, resmî tarih...) karşısında ve içinde, eski-geleneksel yapıların anlam dünyasında yaşayan insanların direnişi esas olarak bir “varoluş” mücadelesi şeklinde cereyan etti. Bu varoluş mücadelesi ise, Michel de Certeau’nun kavramlarıyla,² maruz kalınan, kuşatıcı “strateji”nin ürettiği güçlü dil, teknikler ve prosedürler tüketilirken başvurulmuş “taktikler”de kendini gösterdi.

İşte bir genelleme ya da “paket” olarak moderniteye ve onun altındaki sermayenin egemenliği ve bir sömürü tarzı olarak kapitalist ilişkilere, bir ehilleştirme süreci olarak “medenileşme”ye, bir yabancılaştırma aracı olarak ulus-devlet ve onun ideolojisi milliyetçiliğe karşı gündelik hayattaki direnişlere ve bu alandan çıkabilecek “yeni sosyal hareketler”e ilişkin olarak Michel de Certeau’nun strateji ve taktikler kavramsallaştırması önemli ipuçları sunuyor.

De Certeau’ya göre stratejiler bir toplumda ya da çok daha küçük birimlerde (fabrika, örgüt, vb), meşruiyeti önceden varsayılan bir “iktidar yeri”nin (devlet, devlet yönetimi, yöneticiler, fabrikaya sahip olanlar) mülkiyetinden güç alan eylemlerdir. Bu mülkiyet postülası sayesinde bu eylemler, o topraklarda (ya da fabrikada) var olan farklı güçleri ve yerleri birbirine eklemleme kapasitesine sahip kuramsal ilişkiler (totalleştirici sistemler ve söylemler) geliştirir. Yani

stratejiler güç ilişkileriyle ortaya çıkar ve zamana bağlı olan, geçici olan ilişkileri sabitler, tanımlar.

Stratejilerin önemli bir özelliği “zamana” karşı öne çıkarılan bir “yere” sahip olmalarıdır. Bu sahiplik, değişen koşullara karşı bağımsızlığın korunmasını sağlar; panoptik bir pratik sayesinde, farklı yerlere “görerek” hakim olma, “yabancı” güçleri nesneye çevirerek gözlemleme, kontrol etme ve görüş alanı içine dahil etme imkânı sağlar. Bu haliyle, stratejinin başarısı, kendini “bağımsız” ve “nötr” olarak konumlayabilmesini sağlayacak bilginin iktidarını kurmasına bağlıdır.

Taktikler ise bu iktidar yerine ya da sahipliğe dayanmayan hesaplara teka-bül eder. Bir işletmede, orduda ya da bilimsel kurumda olduğu gibi ötekini görünebilir bir bütünlük olarak ayıran sınırları yoktur. Rakibini ayır, görünebilir ve nesneleştirilebilir bir yerde totalleştirerek kuramaz. Taktik sadece ötekini olan ve kendine dayatılan, yabancı bir gücün kanunu tarafından organize edilen bir sahada ve o sahaya oynamak zorundadır; kendini, kendi yerinde, o sahanın dışında tutamaz. Düşmanın görüş alanı içindeki harekettir. Burada fırsatlardan yararlanır. Bu “yersizlik” ona kuşkusuz hareket kazandırır, ama zamanın rastlantılarına bağımlı bir uysallık içinde, açılan imkânları yakalamaya çalışır; sahip olan iktidarın gözetiminde ortaya çıkan çatlaklardan faydalanması gerekir. Taktik zamana bağımlıdır ve olayları fırsata dönüştürmek üzere, sürekli bir şekilde manipüle etmek zorundadır.

Daha basitçe ifade edersek, stratejilerin tersine taktiklerin adı yoktur. Stratejiler basitleştirir ve ad koyar; taktikler ise bütün karmaşıklığıyla, ancak bütün birikimiyle ve yılların, yüzyılların hafızasıyla gündelik hayatın kendisidir; yürümek, yemek, içmek, konuşmak gibi pratikler ya da performanslardır.

Strateji, örneğin, bir dilin kuralları, grameridir; doğruyu-yanlışı tanımlayan, kendini kabul ettirmeye çalışan bir siyasettir. Taktikler ise hiçbir zaman tam olarak içselleştirilemeyecek olan bu gramerin içinde dolaşmak, teşbihler kullanmak, hatalar yapmak; yaratıcı veya muhafazakâr davranmak; konuşurken tamamlanmamış cümleler kurmaktır. Gene örneğin bir kavram olarak “kent” uyulması gereken bir stratejidir; köyden kopup gelenlerin uymaları beklenen bir kültür, trafik ışıkları, yeşil alanlar, ticaret ve konut alanlarıdır. Bir strateji olarak kenti uzmanlar planlar; ama yayalar o kenti “kullanırlar”: yürürken taktiklerini devreye sokarlar; kestirmeye saparlar, sağa sola bakınırlar, dururlar, yeniden yürürler. Onlar uzmanların planladıkları kentle kuşatılmışlardır; onun içinde varolurlar, ama onların akıllarında kurdukları kent, kentin sokakları, parklar ve bahçeler başka şekillerde tezahür eder. Onlar, gündelik taktikleriyle yürüdükleri sokakları değiştirirler; başka anlamlar katarlar; farkında olmadan kenti yeniden kurarlar. Ve stratejiler, her zaman taktiklerin bu köstebek performansı karşısında öncelemek, kendilerini ve kuşattıklarını yeniden tanımlamak zorunda kalırlar. Sonuç olarak, taktikler bir bakıma kurnazlıktır; güçlülere karşı “zayıfın sanatı”dır; stratejileri bozar ve çarpıtırlar.

Michel de Certeau’ya göre, strateji tarafından sunulan üretim, taktikler içinde tüketilir. Ancak bu tüketim sadece bir tüketim değildir. Sunulan mal, hizmet, fikir, bilgi, silah hiçbir zaman tam olarak üreticilerin, pazarlamacıların, biliminsanlarının, kumandanların, kurumların öngördüğü gibi tüketilmez. Tüketen birey, farklılaşmış tüketimiyle üretimi çarpıtır: onun tüketimi yeni ve “başka bir üretim”dir. En basit ifadeyle, insan yürüdüğü güzergâhta karşısına bir sokak, kelime, slogan vb. çıkmıştır ve kendi durumuna uyarlamıştır. Başka

bir deyişle, stratejiler tüm zamanlara hâkim gibi görünürken, ancak belli bir zaman diliminde varolan egemen yapılarla tekabül eder. Taktikler ise, gündelik hayatın devamlılığı içinde tüm zamanları ele geçirir.

Dolayısıyla, bir üst kurgu olarak modernite (ve ithal Türk modernleşmesi) ve kurgulardan ziyade pratiklerin hakim olduğu gündelik hayat arasında çatışmacı bir ilişki ortaya çıkar. Ancak bu çatışmacı ilişki bu haliyle görünmez. Bu çatışmanın görünmez kılınmasına, gündelik hayatın içindeki birbirleriyle içiçe geçmiş kültürel anlam dünyalarının direnmeleri sonucunda kimikleşerek, modernleşmenin vazettiği “ideal yurttaşlık” kurgusuna karşı konumlanmaları, basitleşmeleri ve hedef haline dönüşmeleri yol açar. Oysa gündelik hayat, modernleşmenin kurgulayıp işaret ettiğinden çok daha karmaşık, zengin, potansiyellerle dolu bir ağıdır.

Dolayısıyla gündelik hayattaki zenginlik yıpransa da, gündelik hayat “sessiz” ya da saf bir “mağduriyet alanı” değildir. Gündelik hayat “direnişin alanı”dır ve bu direniş, kendi savunma mekanizmalarıyla ürettiklerini ve bizzat modernleşmenin getirdiklerini içiçe sokarak, onlarla etkileşerek gerçekleşir.

“Yeni sosyal hareketler”in açtığı kapı

Bu durum başlangıçta var olan “model”den farklı bir modernliğin (stratejinin) inşasına yol açar ve hiçbir dilin sabitlenememesine, sürekli yeni olanakların devreye girmesine neden olur. Bu “yeni” durumu farklı kimliklerin, toplumsal hareketlerin tanım ve tezahürlerinin zaman içindeki farklılaşmalarında görmek mümkündür. Bugün küreselleşmenin getirdiği karmaşıklığa bağlı olarak, dünyada olduğu gibi Türkiye’de de kimlikler sürekli hareket halindedir ve bu hızlı toplumsal değişim süreci içinde modern yurttaşlık alanını yeniden üretmek için

sürdürülen çabalar, farklı kesimleri “entegre” etmekte yetersiz, toplumun bütünlüğünü korumaktan uzak kalıyor; sonuç olarak bir “merkeziyet krizi” ortaya çıkıyor.³ İçinde bulunduğumuz “post-modernite” tartışmalarıyla ilintili olarak, artık tek bir moderniteden bahsetmek yerine, dünyanın çeşitli bölgelerinde farklı moderniteler olduğunu söylemek daha gerçekçi görünüyor. Bunun çıkarımı ise modernitenin aktörlerinin çoğul olduğudur. Modernitenin toplumsal sahnesinde sadece toplumsal sınıflar değil; aynı zamanda modern ulus-devletin “hayalî cemaatini” kurmak üzere marjinalleştirdiği ve “unutulmaya” terkettiği, ancak terkedildikleri yerden -gündelik hayattan, özel alandan- çıkan, taktikleriyle “yeni bir anlam” yaratan “kültürel kimlikler” aynı sahnede rol oynamaya başlıyor.

Modernitenin artık kına edememesine ve modernitenin farklı tezahürlerine karşı

Yayalar uzmanların planladıkları kentle kuşatılmışlardır; onun içinde varolurlar.

yükselen itirazlara bağlı olarak yaşadığı krizle birlikte toplumsal hareketler de farklılaştı. Toplumsal hareketler içinde bulundukları toplumları değiştirirken, bir yandan da kendileri değişir. Hiçbir toplumsal hareket ilelebet aynı biçimi koruyamaz; toplumda işgal ettiği yer de farklılaşır. Toplumsal hareketler ve toplum arasındaki karşılıklı etkileşim sonunda, insanlar sürekli olarak yenilenen bir çevreye doğar. İşte bu çerçevede, klasik olarak adlandırılacak kapitalist-sanayi toplumlarındaki sosyo-ekonomik hiyerarşiye ilişkin, sadece sınıf temelli tanımlanan hareketlerin yerine, büyük ölçüde yukarıda sözünü ettiğimiz ve hayatın her alanındaki varoluşa ilişkin kültürel kimlik temelli hareketler ya da “yeni sosyal hareketler” aldı.

Başka bir deyişle, modernitenin işlevsel yapıları yerine, “kazanılmış” toplumsal rollerimizin, pozisyonlarımızın, yaşımızın, gelir düzeyimizin, sınıflarımızın yerlerinden, bu yerlerin belirlediği düşünce, davranış ve çıkarlarımızdan sonra, kültürel aidiyetlerimizin, duygularımızın, inançlarımızın, normlarımızın, kimliklerimizin belirleyici olduğu bir zaman dilimine geçtik.

“Yeni sosyal hareketler”in bir anlamda sembolik “miladî” sayılabilecek tarih 1968’dir. “68 olayları” bir yeni büyük dalgadır. Bu “büyük dalga” Prag’dan Paris’e, Amerika’dan Almanya’ya kadar uzanan modernitenin kalelerinde endüstri toplumunun yarattığı üretici ve tüketici, “rasyonel” ve modern, ruhunu satmış Faustien birey kurgusuna karşı gerçekleşen bir isyandır. Bu isyan sırasında sosyalizme referans verilmiş olmasına rağmen, aslolan parçalanmış modern bireyin bir anlamda tamamlanma, bütünleşme arayışına tekabül eden

bir isyan olmasıydı. Bu yüzden modernleşme ve modernlikten pay alma çabasında olan işçi sınıfından, onun partilerinden ve bunların taşıdıkları “reel” (maddî ilerleme, refah anlamında) sosyalist ideolojiden çok uzakta bir isyandı. Hatta Sovyet tipi kurumsallaşmış “modern” sosyalizme de karşı bir hareketti.

Hayatın zenginliği karşısında biraz tevazu

1968 sonrasında toplumda “yeni” olan hareketler, sosyolojinin klasik teorik çerçevelerinin yetersizliğini gözler önüne serdi. Özellikle modernliğin kaleleri denilebilecek yerlerde bu hareketin yarattığı sonuçların en önemlisi siyasetin yeniden düşünülmesi idi. Özellikle Fransa’daki entelektüel bir kuşağın (Guy Debord, Henri Lefebvre, Michel Foucault, Michel de Certeau, Pierre Bourdieu, bir ölçüde Alain Touraine) öncülüğünü yaptığı “iktidar” (“her yerde”) ve siyaset (“her yerde”) üzerine üretilen düşünceler yeni kentli sosyal hareketlere teorik kaynaklık etti. Tersten de söylemek mümkün: Bu hareketler bu düşünürlerle toplumun derinliklerindeki, gündelik hayattaki pratiğin gücünü, mikro siyasetin zenginliğini gösterdi.

Bu siyaset düzleminde kökenler, hayat çevreleri, solunan her türlü hava, değişim talebinin referans kaynağı ve motoru haline geldi. Bu değişime bağlı olarak, sosyolojinin içinde klasik toplumsal hareketlerin aşıldığına vurgu yapmak üzere, “yeni toplumsal hareketler”den bahsedilmeye başlandı. Kadın hareketi, çevreciler, gençler, dinsel, etnik, bölgeci hareketler hem teoride hem de pratikte büyük önem kazandı.

Bu hareketler, soyut kurgular yerine çok daha “gerçek” ve içinde hayatın tüm karmaşıklığının hüküm sürdüğü bir gündelik hayattan beslendikleri için bir yandan değişen toplumsal yapılara göre şekil değiştirirken, aynı zamanda aynı yapıları değişime uğratmak konusunda da önemli sonuçlar yaratıyor. Yeni sosyal hareketleri “yeni” yapan ve “yeni” bir siyaseti düşünmemize olanak sağlayan zihinsel adım da siyaseti -yukarı doğru bir “fetih” meselesi olarak görmek yerine- “aşağıda”, “gündelik hayatta”, “her yerde” düşünmek oldu. Çünkü öncelikle, bu farklı hareketler “sahici” hareketler; yani bir toplumsallığa tekabül ediyor. Entelektüel bir faaliyet içerse de, esas olarak tabandan yükselen bir sesi taşıyorlar. Yani bu hareketler dışarıdan bilinç götürecek “hareket” örgütlemenin mümkün olmadığını; kadınların, etnik kimliklerin, işçilerin, dindarların, farklı inanç gruplarının ya da başkalarının kendi pratikleri ve taktikleriyle anlatacakları dertlere ve taleplere sahip olduğunu gösteriyor.

Aslında bu kavramsallaştırmada kullanılan “yeni” kelimesi bile bu hareketlerin “eski”den farklı olduğuna, ama tam olarak nasıl adlandırılacağına da bilinemediğine işaret ediyor. Biraz “post-modernite” gibi, geçilen aşamanın ne olduğunun tanımlanamamasında olduğu gibi, “yeni” ama “adsız”; kurgusu ya da temsili tamamlanmamış dönemler-deyiz.

Bu durumda, toplumsalı, muhalefeti düşünen entelektüellerin, siyasal proje sahibi aktivistlerin önlerinde şu mesele duruyor: Mütevazî olmak, aynı zamanda söylenecek lafın başkalarının lafıyla beraber anlamlı olacağını kabul etmek... Çünkü bireyi ve yaşam alanlarını kuşatan kapitalizm, neo-liberal ideoloji ve tüketim kültürü çok güçlü ve çok boyutlu... Bu çok yönlü ve güçlü tahakküm ve beraberinde taşıdığı farklılaşmış tehlikelere karşı, ancak, çok yönlü ama “biz” duygusunu kurmayı başarabilen ve bu “biz”i farklılıkları içinde taşıyabilen bütüncül hareketlerle karşı koymak mümkün görünüyor. ▼

* Bu yazıda daha önce yayınlanmış başka bir çalışmamdan (“Modern yurttaşlık, İslam ve gündelik yaşam”, *Aydınlanma Sempozyumu*, Osmanlı Bankası Yay., 2008) yararlandım.

1 Stuart Hall, Bram Gieben, *Formations of Modernity*, Cambridge, Polity Press, 1999; Heidrun Frieze, Peter Wagner, “Not all that is solid melts into air: modernity and contingency”, M. Featherstone, S. Lash (der.), *Spaces of Culture. City-Nation-World*, SAGE, 1999, s. 101-115.

2 Michel de Certeau, *L’invention du quotidien. 1. Arts de faire*, Gallimard, Paris, 1990.

3 Patrick Michel, “Croire et politique”, içinde *Politique et religion. La grande mutation*, Albin Michel, Paris, 1994.

ATATÜRK EKBER!

ATATÜRK EKBER!

Heykeller, büstler, çerçevesi resimler zamanla tüm meydanları, okul bahçe ve sınıflarını kapladı. Mustafa Kemal adına yapılan her nesne hergün biraz daha dinî bir put algısına ulaştı.

Aydın Yıldırım

Modernizm ve modernleşme kavramları ne zaman karşına çıksa aklıma Charlie Chaplin'in 1936 yapımı 'Modern Times' (Modern Zamanlar) filminin o ünlü sahneleri gelir. Şarlo dönen büyük çarkların, devasa disklerin arasında cıvataları sıkıya, somunları sağlamlaştırmaya çalışıyor, sıkışmak pahasına.

Makineleşmeyle beraber bir işçinin bir yandan ürettiği ürüne nasıl yabancılaştığını, bir yandan sermayenin nezdinde nasıl bir yedek parçaya dönüştüğünü, makineleştiğini, robotlaştığını sinemanın muhteşem diliyle özetliyor Şarlo. Bu bağlamda modernleşmeyi kapitalistleşme olarak nitelendireceksek, bu kavramı sermayenin başta üretim ilişkileri olmak üzere hayatın her alanına nüfuz etmesi olarak ele alabiliriz.

Birçok yorumcuya göre bu sürecin kültürden hukuka, eğitimden sanata, hemen hemen tüm üstyapı kurumlarında yansımaları da modernizm (aydınlanma) olarak nitelendirebiliriz. Türkiye'de 20. yüzyılda bu süreç Kemalizm adıyla tezahür etmiştir.

Osmanlı Devleti'nden kalan kültürel ve siyasal hayattaki tüm kurumlar yerle bir olur. Feodal yapılar tuz buz edilir. Katı olan her şeyin buharlaştığı bu modernist-Kemalist dönüşüm süreci eskisinden farklı tezahür eden bir otorite ve yeni bir iktidar biçimi olarak şekillenir. İmparatorluk kendini ulus devlete teslim etmektedir. Aynı yüzyılda oluşan tek partili diktatörlüklerde olduğu gibi kendi ikonlarını kendisi yaratma eğilimine girmiştir.

Heykeller, büstler, çerçevesi resimler zamanla tüm meydanları, okul bahçe ve sınıflarını kapladı.

Mustafa Kemal adına yapılan her nesne hergün biraz daha dinî bir put algısına ulaştı. Korku yaratan bir tabu haline getirilen tüm bu ikonlar yakın tarihimizde onlarca traji-komik olayın nedeni olmuştur. Bir binayı yıkılmasını istemiyor ya da demokrat bir kişiliğe ait olan ismini değiştirmek mi istiyorsunuz? Adını "Atatürk" yaparsınız, olur biter! Anadolu'da imara açılması istenilmeyen ya da çay bahçesi olarak çalıştırmak istediğiniz mekânlara bir Atatürk büstü dikersiniz, kimse korkusundan yanına yaklaşamaz.

Bu, doğrudan doğruya bürokrasi eliyle yaratılmış bir korkudur. Bir yatılı okul müdürü yakıt giderinden önce, "Atatürk 100 yaşında" çelenginin parasını ayırmalıdır bir köşeye. Çünkü çocukların üşütüp zatürre olması onu koltuğundan etmez, ama günü geldiğinde o çelengin okul kapısına asılması müdürün koltuğunu sallayacaktır.

İsviçre'den Medeni Kanun'u, Almanya'dan Ticaret Hukuku'nu, İtalya'dan Ceza Hukuku'nu, üstelik sayı ve numaralarına varınca ya kadar ve hem de tercüme hatalarını bile kopyalayıp alan Türkiye Cumhuriyeti'nin tek milletli ulus devletini yaratma sürecinde muhtemelen Mustafa Kemal'in kendini bile kat be kat aşan ATATÜRK imgesi üretiliyor. Bu sürece sanatçıların katkısı da fevkalade boyutta:

Varsın... Teksin... Yaratansın
Sana bağlanmayan utansın,
biz sana tapıyoruz...

Aka Gündüz

Çankaya yeter bize,
Kabe Arab'ın olsun...

Kemaleddin Kamu

Yoktan var ediyor Tanrı gibi her şeyi

Yusuf Ziya Ortaç

Tahirzâde Behzat'ın 1923 yılında yaptığı Atatürk portresi: "Medresetü'l-Hattâtin tezhib mu'allimi Hüseyin Tâhirzâde tarafından tersîm ve tâb etdirilmiştir."

MODERNLİK ve MODERNLEŞME

Atatürk ekber! Atatürk ekber!
Ancak o var: Atatürk!
Peygamber o'dur!
Behçet Kemal Çağlar

Egemen ideoloji artık Kemalizm'i iyiden iyiye sorgulanmayan, biat edilen bir din haline getirmeyi başarmıştır. O kadar ki, iş 'Amentü' yazmaya kadar vardırılmıştır. CHP'nin Hakimiyeti Milliye matbasında 1928 yılında basılan metne bir göz atalım:

"Kahramanlığın örneği olan ve vatanın istiklalini yoktan var eden Mustafa Kemal'e, onun cengâver ordusuna, yüce kanunlarına, mücahid analarına ve Türkiye için ahiret günü olmadığına iman ederim.. Gazi'nin Allah'ın en sevdiği kulu olduğuna kalbimin bütün hulusi ile şahadet ederim..."

Bir ilköğretim öğrencisi öğrenim hayatı boyunca yaklaşık 1840 defa Andımız'ı okuyor, 1162 defa İstiklal Marşı'nı söylüyor. Onlarca tören, anma, resmî bayram, belirli gün ve hafta etkinlikleriyle milyonlarca çocuk ve gencin bilinçaltına resmî ideoloji zerk ediliyor.

Bu zerk etme eylemi Kemalist propagandayı o kadar normal ve doğal hale getiriyor ki, Hitler Almanya'sında, Mussolini İtalya'sında, Afganistan'da bir Taliban kampında ya da Nur cemaatinin bir ışık evinde buna benzer manipülatif bir eğitim yöntemi görülse, "gencecik çocukların beyinlerini yıkıyorlar" tespitini hemen yapıştıracak bir kitle mevcut. Ancak bu kitle Şişli'de bir devlet anaokulunda ya da Beşiktaş'ta bir kolejde 5-6 yaşındaki çocukların asker kıyafetleri içinde yaptıkları skeçlerde göz yaşlarını tutamıyor. Çocuklar Kurtuluş Savaşı veya Çanakkale Savaşı temalı bir gösteride taramalı tüfek sesleri gürültüsü içinde kendilerini yerlere atıyor, kız öğrenciler başlarında ağıtlar yakarak üzerlerine kapanıyor. Fonda "Çanakkale içinde vurdular beni" türküsü. Bir öğrenci Türk Bayrağı'na sarılarak mikrofona geliyor ve seslendiriyor ezberini: "Muytaç oyduyun kuvvet damaylayındaki aşıl kanda meycuttuy." Alkış kıyamet, tüm veliler hıçkırıklara boğuluyor!

Doğu Anadolu'da bir ilçenin mahalle isimleri değiştirilmiş, yeni isimler hayli yaratıcı: Atatürk mah., Kemal Atatürk mah., Mustafa Kemal Atatürk mah., Gazi Mustafa Kemal Atatürk mah., Gazi Atatürk mah., Gazi Kemal mah., İsmet İnönü mah., İsmet Paşa mah. Atatürk'ün bile belki de diyeceği gibi: "Efendiler, suyunu çıkarmışsınız."

Tedrisatın 1924'te birleştirilmesi (eğitimin merkezileştirilerek tek çatı altında toplanması), medreselerin kapatılması, 1925'te şapka kanunun çıkartılması, tekkelerin yasaklanması, yeni takvim ve yani saat uygulamalarına geçilmesi, 1928'de yeni rakam sistemine geçilmesi, yeni harflerin kabul edilmesi, Millet Mektepleri'nin açılması, 1931'de yeni ölçü birimlerine geçilmesi, 1932'de Halkevleri'nin kurulması, 1934'te soyadı kanununun çıkarılması ve buna benzer daha birçok değişikliğin yapılması sosyal hayatın görünürde çok büyük bir değişikliğe uğradığı izlenimi veriyor.

Eskiye dair ne varsa bir bir tarihe gömülürken Kemalizm kendi mutlak egemenliğinin taşlarını bir bir örüyor. Kemalist modernizm toplumu yeniden ve kendi istediği yönde tasarımlarken tarihteki toplum mühendisliği uygulamalarının en müstesna örneklerinden birini sahneliyor. Jakobenci/Bonapartist yapıyla topluma yukarıdan aşağıya, tepeden inmeci bir "aydınlanma" dayatıyor. Küçük çocuklara giydirdikleri kara önlüklerden radyoda yasakladıkları halk türkülerine kadar.

Bir Roma İmparatoru kendisine sorulan "Ne kadar çok değişiklik yapmışsınız, bunları neden yaptınız?" sorusuna şu yanıtı veriyor: "Her şeyi değiştirdik, her şeyi değiştirmemiz gerekti. Bir şeyi değiştirmemek için, egemenliğimizi."

Sayfalarca tahlil edilebilecek Cumhuriyet tarihini İmparator bir cümle ile özetlemiş. Anadolu halklarının tepesindeki zalim imparatorluk, yerini tek partili, tek adamlı, baskıcı, ırkçı bir ulus devletine bırakmıştır. Önce kalpaklı, sonra fötr şapkalı Kemalistlerin devletine. ▼

 sesonline.net

Güncel haber, özgün yorum

- **SESONLINE**, yaygın medyanın görmediği ya da görüp de çarpıttığı, perdelediği haberleri nesnel olarak sunuyor.
- **SESONLINE**, emeğe, doğaya, çevreye ve tüm canlılara saygılı, duyarlı bağımsız yayıncılık yapıyor.
- **SESONLINE**, dünyanın dört bir yanından gece, gündüz, aralıksız, 24 saat izleniyor.

Sesonline yazarları

- Arif Ali CANGI
- Adila DİRİM
- Cemil ERTEM
- Doğan TARKAN
- Eren KESKİN
- Neslihan AKBULUT
- Orhan BULUT
- Rapp ZARAKOLU
- Şenol KARAKAŞ
- Ulus IRKAD
- Yalçın ERGÜNDOĞAN
- Yalçın YUSUFOĞLU
- Yaprak ZİHNİOĞLU

Bilgisayarınızı açılış sayfası

Güne bağımsız haber sitesi
sesonline.net ile başlayın.
Size sunulanı değil,
gerçek gündemi takip edin.

Genel Yayın Yönetmeni: **Yalçın Ergünoğan**
e-mail: yalcin.ergundogan@gmail.com

 sesonline.net

MODERNLİK VE GERİCİLİK:

ABDÜLHAMİD VE MUSTAFA KEMAL

Hem Abdülhamid hem Mustafa Kemal siyasî gücün paylaşılmaması gerektiğine inanmış, her türlü muhalefeti bastırmış, bastırması mümkün olmadığında da soluğunu kesmek için elinden geleni yapmıştır.

Selim Deringil

“Modernite” kavramı genelde olumlu çağrışımlar oluşturur. Eskinin, köhne-miş yapıların yerine yeni, dinamik ve çağdaş yapıların ikame edileceği; Aydınlanma çağının inancı olan bugünün dünden ve yarının da bugünden daha iyi olacağı temeline oturur. Toplumların tarihlerinde “çağdaşlaşmanın” ve “gericiliğin” simgeleşmiş isimleri vardır. Türkiye tarihinde bunun en belirgin örneği Mustafa Kemal ve Sultan Abdülhamid’dir. Mustafa Kemal bir din haline gelmiş olan Kemalizm’in ikonasıdır, Abdülhamid ise gericiliğin, istibdadın cismanî oluşumu ve ilerlemenin azılı düşmanı olarak algılanır. Biri “Büyük Atatürk” tür, öteki “Kızıl Sultan”.

Oysa, tarihçi gözüyle bakıldığında, ikisinin çok benzer yanları olduğunu görmek mümkündür. Bu kısa denemede görünürdeki zıtlıkların altındaki benzerliklere işaret etmeye çalışacağım. Bu amaçla Mustafa Kemal’in ve Abdülhamid’in bazı stratejik politikalarındaki benzerliklere dikkat çekmeğe çalışacağım.

İktidarın mutlaklığı ve çoğulculuk karşıtlığı

Hem Abdülhamid hem Mustafa Kemal siyasî gücün paylaşılmaması gerektiğine inanmış, her türlü muhalefeti bastırmış, bastırması mümkün olmadığında da soluğunu kesmek için elinden geleni yapmıştır. Abdülhamid’in Birinci Meşrutiyet meclisini rafa kaldırmasıyla Mustafa Kemal’in İzmir suikastı ertesinde TBMM’deki muhalif grubunu tasfiyesi arasında (İttihatçılıktan geçen) doğrudan bir bağlantı

kurulabilir. Abdülhamid’in Mithat Paşa’yı Abdülaziz’i öldürme suçlamasıyla yargıladığı Yıldız Mahkemesi, İstiklal Mahkemelerinin öncüsüdür. Her iki durumda da göstermelik bir yargılama beklenen sonuçları doğurmuştur; Mithat Paşa’nın mahkûmiyeti ve İstiklal

Mahkemeleri’nin “sallandırdıkları”.

Ancak farklı bir yan da vardır. Abdülhamid kirli bir iş yaptığının farkındaydı. Mithat Paşa ve arkadaşlarının Taif zindanında boğdurulmalarını emreden hiç bir resmî buyruk bulunamamıştır. Bir bakıma Abdülhamid’in eli

Mustafa Kemal’inki kadar serbest değildi, Düvel-i Muazzama’nın elçileri her hareketini gözlemliyor ve manevra alanını kısıtlıyordu. Mustafa Kemal’in ise Abdülhamid’i kışkandıracak genişlikte bir iktidar alanı vardı. Rejimi zaten Batı tarafından illegal ilan edilmiş ve dünyada yalnızlığa itilmiş bir rejimdi.

Mustafa Kemal’in uygulamaları arasında Abdülhamid’in Mithat Paşa’ya reva gördüğü muameleye en çok benzeyeni Türkiyeli kömünistlere reva görülen muameledir. Mustafa Suphi ve arkadaşlarının Karadeniz’de boğdurulmaları hiç bir zaman resmen sahiplenilmemiştir ve sahiplenilemezdi de. Ancak Mustafa Kemal *Nutuk*’ta “Erzurumlular böyle bir adamın memleket dahiline girmesinden son derece rahatsız olmuşlar ve bu adam memleketimize girerse parçalarız demişler” ifadesiyle Mustafa Suphi’nin katlini “yerel halkın infiali” neticesi olarak göstermiştir.

Abdülhamit’in sansürcülüğü, “yıldız”, “burun” gibi kelimelerin yasaklanmasına varan saplantıları ef-saneye dönüşmüştür. Yaygın hafiyeye herkesin herkesi ihbar ettiği bir ortam oluşturmuştur. Ancak bunun da Kemalist eşdeğeri vardır: Takrir-i Sükûn Kanunu.

İsmet İnönü’nün önderliğinde 1924’te “dinî gericilik” tehlikesine karşı fikir olarak TBMM’de ortaya konulan, ancak Şeyh Said İsyanı 1925’te patlak verince uygulamaya konan kanunun en önemli sonucu dönemin tek muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası’nın kapatılmasıdır. Sansür ve oto-sansür uygulaması hemen hemen

tüm Cumhuriyet tarihi boyunca sürmüştür ve bugün vesayet rejimi dediğimiz rejimin yerleşik özelliğidir.

Gayrimüslimler ve Kürtler

Abdülhamit rejimiyle Kemalist rejimin belki de en çok kesiştikleri nokta gayrimüslimlere yönelik uygulamalardır. Her iki rejimin de tüm ideolojik yapısı “bizden olanlar ve bizden olmayanlar” ayrımına dayanmaktadır.

Modern devlet yapısının 19. yüzyıl sonu ve 20. yy başındaki başat özelliklerinden olan bu dışlayıcı vatandaşlık kavramı, son dönem Osmanlı devletinde ve onun varisi olan Balkan ve Ortadoğu ülkelerinde devlet ile birey arasındaki ilişkide belirleyici olmuştur.

Abdülhamit döneminin başlıca istenmeyen kişileri kuşkusuz Ermenilerdi. Yüzyılın sonlarında yaşanan ve özellikle 1890’larda ivme kazanan Ermenilere yönelik “pogrom”lar Avrupa’da Yahudilere yönelik pogromlara çok benzemektedir. Doğu Avrupa Yahudilerinin lehçesi olan *Yiddish* dilinden türetilmiş olan “pogrom” sözcüğü, resmî yetkililer tarafından açık veya örtük biçimde örgütlenmiş katliam ve yağma demektir.

Özellikle Rusya, Polonya ve Romanya gibi anti-semitizmin örgütlü ve yerleşik olduğu devletlerde özellikle toplumsal buhran dönemlerinde ortaya çıkan bu eylemlerde devletin resmen ve açıkça yeşil ışık yakamayacağı ortamlarda “aracı kurumlar” veya “kıyım taşeronları” denebilecek kadrolar devreye giriyordu. Rusya’da bu amaçla Kazak birlikleri kullanılıyor, Polonya, Romanya ve Ukrayna’da “halkın galeyana gelmesi” bahanesiyle, Yahudilerin Hamursuz bayramında Hıristiyan çocuk kurban ettikleri gibi iftiralar üretilerek Yahudilere karşı saldırılar örgütleniyordu.

Abdülhamit döneminde Kazakların yerini Kürtlerden oluşan “Hamidiye Alayları” aldı. Bilinçli bir şekilde “Kazak usulü talim” gören bu süvari birliklerinin başlıca hedefi “Ermeni çeteleri” olarak belirtiliyor, ancak 1895-1896 yıllarında doğu vilayetlerinde tüm Ermeni nüfusu hedef alıyorlardı.

Özellikle 1877-78 yıllarında Rusya’ya karşı girişilen savaşlarda Balkanların büyük ölçüde elden çıkmasından sonra Anadolu’da gelişen Ermeni milliyetçiliği hedef alınarak, Sivas, Mamuretülaziz, Bitlis, Van, Erzurum, Diyarbakır ve Urfa’da geniş çaplı ve örgütlü Ermeni katliamları yaşandı. Ayrıca 1896’nın

Ağustos ayında Osmanlı Bankası’nı basan Ermeni militanlar bahane edilerek İstanbul’un göbeğinde Kumkapı’da alenen bir Ermeni avı örgütlendi.

Kemalist dönemde ise 1923 Lozan Antlaşması’nda gayrimüslim cemaatlere tanınan haklar yeni Türk devletinin vermek zorunda kaldığı ödünler olarak algılandı ve ilk fırsatta Yahudi, Ermeni ve Rum cemaatleri “gönüllü” olarak bu haklardan feragat etmek zorunda bırakıldı. Bunu 1930’larda gerçekleşen Trakya Olayları izledi. Edirne ve Kırklareli gibi merkezlerde yaşayan Yahudi vatandaşlara karşı saldırılar örgütlendi ve bunu devlet resmen üstlenmese de, CHP’nin azınlık düşmanı politikaları ve basında düzenli çıkan karalama yazıları sonradan bazı tarihçilerimizin “CHP’nin tosuncuklarının aşırılıkları” olarak azımsayacakları, dayak, ırza geçme, yağma gibi eylemlere bahane oluşturdu.

Ancak Kemalist rejimin en şiddetli saldırılarına maruz kalan kesim Kürtlerdir. Şeyh Sait isyanından sonra sistematik olarak uygulanmaya başlanan anti-Kürt politikaların doruk noktası kuşkusuz 1938 Dersim olaylarıdır. Her ne kadar Mustafa Kemal’in hastalığı bahane edilerek verilen kıyım emirleri İnönü’nün üzerine yıkılmaya çalışılsa da, Mustafa Kemal’in emri olmadan böyle geniş çaplı bir harekâtın yürütülmesi imkânsızdı. Ayrıca Mustafa Kemal’in manevî kızı, “ilk Türk kadın pilotu” Sabiha Gökçen’in savunmasız Kürtlerin üzerine bomba yağdırması da Mustafa Kemal’in onayı olmadan gerçekleşemezdi.

Sonuç

Modernitenin insanoğluna ödediği en korkunç faturalardan biri olan ulus devletin en belirgin vasfı kendinden menkul bir mantıkla “bizden olan ve olmayan/olamayan” belirlemesidir. Bu süreç Osmanlı’nın son dönemleriyle Cumhuriyet arasında en belirgin süreklilikleri tanımamıza ve tanımlamamıza yarar.

Abdülhamit döneminde en belirgin hedef Ermenilerdi. Bu durum İttihatçılar döneminde de sürdü. Ancak burada “pogrom” ile “soykırım” arasındaki (ve çoğu kez gözardı edilen) önemli farklılıklara değinmekte yarar var. Abdülhamit’in tüm Ermenileri yok etmek gibi bir amacı yoktu. İsteseydi de, Osmanlı devletinin Düvel-i Muazzama karşısındaki zayıf ve edilgen konumu buna izin vermezdi. Abdülhamit’in amacı özellikle Doğu Anadolu’da etkin bir

konuma gelmiş olan Ermeni burjuvazisini “budamak” ve yerlerine Müslüman bir orta sınıf yaratmaktı. Yani Abdülhamit döneminde yaşananlar pogrom kategorisine girmektedir. İttihatçılar ise bu politikayı savaş şartlarının sağladığı

elverişli ortamda bir üst mertebeye, soykırım düzeyine taşıdı.

Kemalizm ise, zaten altyapısını İttihatçıların oluşturduğu düzenin mirasçısı olarak, hedefi Kürtlere yöneltmiştir. ▼

Modernitenin insanoğluna ödediği en korkunç faturalardan biri olan ulus devletin en belirgin vasfı kendinden menkul bir mantıkla “bizden olan ve olmayan/olamayan” belirlemesidir. Bu süreç Osmanlı’nın son dönemleriyle Cumhuriyet arasında en belirgin süreklilikleri tanımamıza ve tanımlamamıza yarar.

ATATÜRK'ÜN SEVMEDİĞİ ŞARKILAR

Mustafa Kemal 1928 yılında verdiği bir röportajda Batı müziğinin bugünkü haline gelmesi için 400 sene geçtiğini söyler ve ekler: “Bizim bu kadar beklemeye vaktimiz yoktur. Bunun için Garp musikisini almakta olduğumuzu görüyorsunuz.” Ne var ki, ‘halk’ bir türlü kendi müzikal beğenilerini, türkülerini, şarkılarını, destanlarını, masallarını, yani kendi dilinin en vazgeçilmez taşıyıcılarını bırakmak istemez.

Tolga Tüzün

Müzikle siyaset ilişkisi bizimki gibi toplumlarda sunî bir ilişki, entellektüel bir zorlama, güncel hayattan kopuk bir kavram çatkısı değildir. Tam tersine, hangi dalından tutarsanız tutun, Türkiye’de müzik fazlasıyla siyasî ve karmaşık bir ilişkiler ağıdır. Bu ülkede popüler müzik ve sanat müziği arasındaki geçişlilik çoğu sanat müziği otoritesinin yüzünü kızartacak kadar birbirinin içine geçmiştir. Yüz kızartma deyimini neden kullandığımı biraz sonra anlayacaksınız.

AltÜst’ün geçen sayısında Gürültü ve Müzik başlıklı yazımda şöyle demiştim: “Yurtttan Sesler’ korusu içermediği, yani susturduğu ve bilinçdışına ittiği sesleri de icra eder aynı anda. Bizim için derlenen türküler, ister istemez, bize kapalı olan ses dünyalarına da işaret eder.” Seksen senedir susturulan ve bilinçdışına itilen ses dünyalarının yukarıdan aşağı işleyen baskıcı/otoriter mekanizmalar ve karar süreçleriyle toplumun hayatının dışında bırakılmaya çalışıldığı projeye bu topraklarda Kemalizm adını veriyoruz. Başka topraklarda Stalinizm, Maoizm, Castroizm gibi adlar alıyor aynı proje. Kalkınmacı, ‘aydınlatıcı’, toplumu yöneten sınıfın ideal toplum prototipine göre yukarıdan şiddet kullanarak toplumu dönüştürmeye çalışan bu projelerin ortak bir başarısızlıkları var tarihlerine bakınca: Kültür alanında bir türlü istedikleri sonuçları elde edemiyorlar. Kültür derken, bir toplumda herhangi bir üretim süreci vasıtasıyla ortaya çıkan değerler ve yapılar ağına işaret ediyorum.

Marx, *Alman İdeolojisi*’nde düşünce, kavramlaştırma ve bilinç üretiminin öncelikle doğrudan insanların maddî etkinliğine ve maddî etkileşimine bağlı olduğunu söyler: “Anlamak, düşünmek ve insanların zihinsel etkileşimi bu açıdan insanların maddî davranışının dolaysız ürünü olarak ortaya çıkar. Maddî üretimi ve maddî etkileşimi geliştiren insanlar, bu gerçek dünyalarını değiştirirken aynı zamanda düşüncülerini ve düşüncülerinin ürünlerini de değiştirirler.” Liberal ekonomi ile devletçi ekonomi politikaları arasında savruladuran erken dönem Türkiye Cumhuriyeti’nde, insanlar toplumsal yapılarıdaki değişimin birincil aktörü olmaktan bir hayli uzaktı. Toplumsal yaşama dair hayatî kararlar imparatorluğun son döneminin hakim jakoben klanı tarafından alınıyor ve meşruiyetini, çeşitli cemaat ve halkların gönüllü ittifakından uzaklaşarak, giderek silah zoruyla kuran bir iktidarın imgelemine yeni bir halk şekilleniyordu. Ancak bu halkın merkezdeki imgesel şekli ile halkın gündelik yaşamındaki üretim biçimleri ve kültürel ürünleri birbirleriyle ciddi biçimde çelişiyordu.

Müzik İnkılabı

Tarım emeğinin artık değeri, silah zoruyla egemen olan sınıfın sermaye yoluyla egemenliğini kurması için elzemdi. Sermayenin, yani burjuvazinin kültürü ise eski İttihat ve Terakki kadrolarının kültür ürünlerinden ve beğenilerinden ibaretti. Yüzyıllardır Batı burjuvazisinin direnerek, mücadele ederek, savaşarak kurduğu entellektüel birikim, bu kadrolar için ulaşılmak istenen medeniyet seviyesinin yegâne

imgesi idi. Müzik söz konusu olduğunda, bu beğeniler patolojik bir yeniden tarih yazımı ile Batılı içerik ithalini içeren bir politika doğurdu.

Türk milliyetçiliğinin kurucularından ve İttihat ve Terakki’nin kuramcısı Ziya Gökalp, çağdaşlık ve medeniyet emsali olarak çok sesli batı müziğini görür: “Acaba bunlardan hangisi bizim için millîdir? Doğu müziğinin hem hasta, hem de gayr-ı milli olduğunu gördük. Halk müziği kültürümüzün, Batı Müziği de medeniyetimizin müzikleri olduğu için, her ikisi de bize yabancı değildir... Halk Müziğimiz bize birçok ezgiler vermiştir. Bunları toplar ve Batı müziği usulünce armonize edersek, hem millî, hem de Avrupaî bir müziğe kavuşmuş oluruz.”

Genç Cumhuriyet fikrî önderini takip eder sorgusuz sualsiz: Mustafa Kemal 1928 yılında verdiği bir röportajda Batı müziğinin bugünkü haline gelmesi için 400 sene geçtiğini söyler ve ekler: “Bizim bu kadar beklemeye vaktimiz yoktur. Bunun için Garp musikisini almakta olduğumuzu görüyorsunuz.” Halk müziği temalarının Batı armonisi ile harmanlanarak bu ‘alınan garp musikisi’ yetismekte olan besteciler için ulusal bir model haline gelir. Ne var ki, ‘halk’ bir türlü kendi müzikal beğenilerini, türkülerini, şarkılarını, destanlarını, masallarını, yani kendi dilinin en vazgeçilmez taşıyıcılarını bırakmak istemez.

Bu çekişme 1928-1934 yılları arasında yukarıdan aşağıya bir beğendirme, özendirme, eğitime üçleminde gitti. Kırılma anı 1 Kasım 1934’te Meclis’in açılış konuşmasında ortaya çıktı:

“Arkadaşlar! Güzel sanatların hepsinde, ulus gençliğinin ne türlü ilerletilmesini istediğinizi bilirim. Bu yapılmaktadır, ancak bunda en çabuk, en önde götürülmesi gerekli olan Türk musikisidir. (Alkışlar). Bir ulusun yeni değişikliğinde ölçü, musikide değişikliği alabilmesi ve kavrayabilmesidir. Bugün dinletilmeye çalışılan musiki yüz ağartacak değerde olmaktan uzaktır. Bunu açıkça bilmeliyiz. (Bravo sesleri, alkışlar). Ulusal ince duyguları, düşünceleri anlatan yüksek deyişleri, söyleyişleri toplamak, onları bir gün önce genel son musiki kurallarına göre işlemek gerektir. Ancak bu şekilde Türk ulusal musikisi yükselbilir ve evrensel musiki içinde yerini alabilir. Kültür İşleri Bakanlığı’nın buna değerince özen vermesini, kamunun da bunda ona yardımcı olmasını dilerim.”

Artık beklemeye vakit kalmamıştı. Ertesi gün alınan bir kararla Türk müziği radyolardan yasaklanır. Anadolu Ajansı’nın geçtiği habere göre “Dâhiliye Vekâleti bugün Büyük Millet Meclisi’nde Gazi hazretlerinin alaturka musiki hakkındaki irşadlarından ilham alarak bu akşamdan itibaren radyo programlarından alaturka musikinin tamamen kaldırılmasını ve yalnızca Garp tekniğine vakıf sanatkârlar tarafından çalınmasını alakadarlara bildirmiştir.”

Yasak 1 yıl 10 ay sürüyor.

Derken, 1937 yılında 10 yıl önce devlet gözetimi altında kurulan bir özel şirket olan Türk Telsiz Telefon Anonim Şirketi (**TİTAŞ**) iflas edince devletleştiriliyor. Bir rivayete göre şirketin ortaklarından Philips firması Türk müziğinin yasak olduğu zaman içinde radyo satışlarının düştüğünü belirliyor ve yasağın kalkması için müracaatta bulunuyor.

Tarihi Sesle Okumak

Bir tarih ötesi ses transferi yapalım hep beraber: Yukarıdaki Meclis konuşmasında Türk musikisinin en önde ilerletilmesi ifadesinden sonra gelen alkış seslerini hayal edelim, duymaya çalışalım. İsterseniz fraklarıyla ayağa kalkan CHP mebuslarını da hayal edebilirsiniz. Sonra yavaş yavaş Açık hava tiyatrosunda Aynur Doğan şarkı söylerken duyulan ıslıklama, yuhalama seslerine geçiş yapalım. İsterseniz ayağa kalkan, İstiklal Marşı söylemeye çalışan Türk milliyetçilerini de hayal edebilirsiniz.

Toplumsal bir olguyu ses üzerinden okuduğunuz zaman, alkışlar ve ıslıklar karşıtlığı, Aynur’un şarkılarıyla tepeden dayatılan bir müzikal paradigmanın karşıtlığı üzerine yazılabileceklerden çok daha net bir idrak imkânı sunuyor. Meclisteki alkışların konserde ıslığa dönüşümü, geçen 77 sene içinde bu ülkede buna benzer neler

olmuş olabileceğinin bilgisini hatırlamamızı sağlıyor. Hep orada olan, unutmamız gibi yaptığımız, Aynur’un sesinin, Hrant’ın sesinin bize hatırlattığı, hep hatırlatacağı bu ülkede yaşanmış acıların, kırımların, katliamların, faili meçhul cinayetlerin bilgisi.

Kemalizmin kültür projesinin iflası, batı müziğinin tarihselliğinden soyutlanıp sadece bir müzik yazımı tekniği olarak algılanması ve ona herhangi bir yerde yeniden kurulup işletilebilecek bir makina muamelesi yapılmasından kaynaklanmıştır. Oysa bu topraklardan İlhan Usmanbaş’tan Bülent Arel’e, İlhan Mimaroglu’dan Arif Mardin’e çağdaş müziğin her alanında eşsiz katkılar sunmuş müzikçiler çıkmış, çıkmakta ve çıkacak. Onlar varolan statükoyu bir sabit olarak almamış, çevrelerindeki seslere kulaklarını dikmiş ve yeni sesler çıkarmış. Bugün bu topraklarda üretilen seslere kulaklarını kapatan, onları küçümseyen tavır giderek mevzilerini kaybetmekte, yerini yeni seslere açık pırıl pırıl bir kuşağa bırakmakta.

Ulusun müziği yazının başında da dediğim gibi sadece çalınan müzikleri

değil, çalınmayan müzikleri de içerir. Aynı coğrafyada yaşayan insanların konuştukları yegâne dilin, o dilin nasıl yegâne dil haline geldiğinin tarihini de içerdiği gibi. Bilinçli olarak ulaşılabilecek bir bilgi değildir bu; başkasının dili, aynı başkasının müziği gibi bir tampon olmadan tolere edilemez. Çünkü bir müziğin yegâne müzik haline gelişi birçok toplumsal travmaya işaret eder. Radyonuzda çalmaz olur, eviniz basılır sazınız alınır, eviniz basılır sözünüz alınır. Giderek tepki veremez olursunuz. Kısırlaşır, kapanırsınız, ses çıkarmaz olursunuz. “Dünya Müziği” dinlersiniz ama bu ülkede yaşayıp tek kelime Kürtçe, tek kelime Ermenice, tek kelime Rumca öğrenmemişsinizdir. Dünya müziği size tampon olur, kardeşinizin müziğini dünya müziği üzerinden dinlersiniz. Bir gün bir dünya müziği konserinde hayalinizdeki dünya müziği bozulur. Gerçek dünyanın müziği olur. Aynurlar bu ülkede nasıl muamele görüyor ilk elden tanık olursunuz. ıslıklar, yuhalamalar sizin dünyanın müziğinde yoktur. İşte o anda bazıları sizin gibi donup kalmaz, faşist ıslıklara alkışlarla cevap verir. Bu yazı onlara ithaf edilmiştir. ▼

“Bir ulusun yeni değişikliğinde ölçü, musikide değişikliği alabilmesi ve kavrayabilmesidir. Bugün dinletilmeye çalışılan musiki yüz ağartacak değerde olmaktan uzaktır. Bunu açıkça bilmeliyiz.”
(Bravo sesleri, alkışlar)

Safiye Ayla

GECEKONDU CAMİ TİCARETHANE

Tek katlı ve bahçeli gecekonduların üç-beş katlı apartmanlara dönüşmesine paralel bir biçimde, cami / mescitler de birkaç katlı binalara dönüşüyordu artık.

Hiz. Mevlânâ Camii, Ankara

Fotoğraf: Hakan Kaplan

Sefa Kaplan

Mimar Sinan, bestekâr İtri, şairi Şeyh Galip, meczubu Neyzen Tevfik olan İslam, çok değil 150-200 yıl içinde gecekondudan beter camilerin dini haline geldi. Yunus Emre'den Pir Sultan'a, Hacı Bayram'dan Hacı Bektaş'a tasavvufun zirvelerine omuz vermiş bir kültür nasıl oldu da sadece gösterişi öne çıkartan beş yıldızlı otel iftallerine, "komşusu açken" lüks jiplerde hava atanlara mahkûm oldu?

Birkaç hafta önce yaptığımız bir Ankara yolculuğunda şahit olduk: 'gecekondu camiler, cami benzeri ticarethaneler' biraz daha mesafe almış görünüyor. Daha cami bile yapılmadan altına bir süpermarket açıp işletmeye kadar varmamıştı iş. Ama bu da oldu işte... Fotoğrafta görüldüğü üzere.

Mimarîde görünen

Batılılaşma'nın temel itici motifi olan sekülerleşme ile birlikte köylere itilen İslam, uzunca bir süre gözlerden uzak, bir çıkış yolu aradı kendisine. Bir bakıma buldu da. Bulunan çıkış yolu, köyde kaldığı zaman kimsenin gözüne batmıyordu ama 50'lerde kıpırdayan, 60'larda hızlanan, 70'erde ise belirgin bir görünürlük kazanan iç göçle birlikte kentlerin kıyılarında boy atıp filizlenmeye başladı. Aradan geçen zaman diliminde, kente ait bir nitelik taşıyan İslam, doğal beslenme kaynaklarından koptuğu için bu niteliğini yitirmiş ve tuhaf bir veçheye bürünmüştü. Bu tuhaflığın somut yansımaları ise müzik ve mimarîde gösterecekti kendisini.

Necip Fazıl, o ünlü Sakarya şiirinde, 'Hani Yunus Emre ki kıyında geziyordu / Hani ardına çil çil kubbeler serpen ordu' mısralarıyla somutlaştırmıştı durumu gerçi,

ama artık sözünü ettiği kubbelerin yerinde yeller esiyordu. Geleneksel bağlarından koptuğu için kendisini ziyadesiyle 'azâde / özgür' hisseden Müslümanların karşısında, yarışmak ve geçmek için can attıkları bir Ayasofya yoktu artık. Onların daha gündelik, daha pratik, daha pragmatik dertleri vardı yalnızca. Cami yahut mescit görünümü altında yapılan herhangi bir şey, belediye zabıtalарının gecekondü bölgesindeki evlerini yıkmasını engelliyordu mesela. Ne da olsa, cami ya da mescit yıkmanın 'günah' kabul edildiği bir kültürel algı söz konusuydu. Olgu ise cami veya mescidin hakiki anlamını temelden örseliyordu, ama artık o kadar da olacaktı. Kentleşip modernleşiyorduk çünkü...

Soba borusundan minare

Cami / mescitin bu yeni işlevi keşfedildikten sonra,

pıtrak gibi gecekondular ibadethaneler kaplamaya başladı dört bir tarafı. Fatih Camii'ni veya Süleymaniye'yi gören, onları gördüğü için Sultanahmet veya Ayasofya'yı da gören ören yerlerinden İstanbul'un, sözünü ettiğimiz binalar fışkıracaktı. Benzer bir dalga, şaşırtıcı olmayan bir hızla Anadolu'ya da yayılacaktı elbette. Söz gelişi, Ankara-İstanbul karayolunun iki tarafında bol bol örnekleri görülüyordu bu yeni 'mimari'nin. İş, soba borusundan minare, varilden minare ayağı yapma aşamasına kadar gelecekti kısa sürede.

Yapılanların temel özelliği, en ufak bir estetik kaygı taşımamalarıydı. Evet, örnek almak istense örnek alınabilecek mimarî şaheserler vardı, ancak böyle bir niyet de, amaç da mevcut değildi. Pratik olmak ve sorunu kısa sürede çözmek gerekiyordu. Öyle estetikle kaybedilecek vakit kimsenin işine gelmiyordu ayrıca.

Yine de, gecekondular cami / mescitlerin tam anlamıyla birer ticarethaneye dönüşmesi için biraz daha beklemek gerekecekti. Önceleri, hafif tertip utangaç nazarlarla cami / mescit tuvaletleri paralı hale getirildi. Eh, bunun da bir mantığı bulunabilirdi eğer aranırsa: Temizlik filan gerekiyordu ve bunun için orada birisinin durup üç beş kuruş kazanması anlaşılabilir bir şeydi. Ne var ki, kazın ayağının hiç de öyle olmadığı çok geçmeden ortaya çıkacaktı. 'Temizlik imandandır' diyen bir dinin en görünür yerlerinden biri olan cami / mescitlerin tuvaletleri içine girilir gibi değildi. Oradaki görevli, para kazanmanın heyecanı içinde bu işlerle zerre kadar ilgilenmiyor, parası olmayıp da abdest almak isteyenleri içeri bile sokmuyordu çoğu zaman.

Bu zihniyet kısa sürede başta selâtin camileri olmak üzere kentin eline yüzüne bakılır, estetik açıdan bir mücevhre benzeyen diğer ibadethanelere de sirayet edecekti. Artık bir cami tuvaleti ticareti söz konusuydu ve bunun için büyük pazarlıklar yapılıyor, kimi zaman kıran kırana mücadeleye giriliyordu. Cami Yaptırma ve Yaşatma derneklerinin ilk işi, cami tuvaletini ihaleye çıkartmaktı artık. Gerisinin önemi yoktu, gelir gelsin de nereden gelirse gelsindi. Tanpınar'ın Üsküdar meydanını bütünlendiğini söylediği Valide Sultan'la Mihrimah Sultan'ın veya bir Sinan yüzüktüşü olan Şemsi Paşa'nın tuvaletine giren var mı acaba son zamanlarda?

Kocatepe'de süpermarket

Tek katlı ve bahçeli gecekonduların üç-beş katlı apartmanlara dönüşmesine paralel bir biçimde, cami / mescitler de birkaç katlı binalara dönüşüyordu artık. Apartmanların giriş katlarını bakkal, kasap, manav, elektrikçi, terzi gibi esnafa kiraya verenler; camilerin / mescitlerin giriş katlarının da aynı amaçla

Merkez Camii, Çamçeşme Mahallesi, İstanbul

kullanılabileceğini akıl etti hemen. İnılmaz bir süratle her caminin altında muhtelif dükkânlar boy gösterir oldu.

Yine de önceleri, belli bir hassasiyetle davranılıyor, söz gelişi, dini kitaplar satan kimi dükkânların yanında, din-dar insanların çalışabileceği küçük işletmelere izin veriliyordu. Bir süre sonra bu hassasiyetten de eser kalmayacaktı ne yazık ki. Kim daha çok para veriyorsa, ihale onda kalıyordu modern devrin modern şartları icabınca. Bir başka ifadeyle, 'parayı veren çalışıyordu düdüğü,' düdüğü çalınan yerin kutsal bir mekân olması çok da mühim değildi artık. Türkiye Diyanet Vakfı'nın, 'hem estetik, hem de büyüklük açısından Cumhuriyet döneminin ilk ve en önemli camii' sloganıyla lanse ettiği Kocatepe Camii'nin altına inanılmaz bir süpermarketin açılması ise tek tük itirazları bile bir çırpıda susturacak bir kesinliğe sahipti: Diyanet'ten iyi mi bilecekti Mimar Sinan?

"Dünyanın en zarif mabedlerini inşa edebilmiş bir toplumun, dinî mimarîde taş devrine dönmesi başka türlü nasıl izah edilebilir ki?" diye soracak ve şöyle devam edecekti Ahmet Turan Alkan: "Yeni semtlerde mahallî imkânlarla kurtarılan yeni cami inşaatları hızla yükseldi. Bu binalar İslam mimarlığının yüzlerce yıllık tecrübesinden tamamen mahrum, adeta zaruretlerin ve görgüsüzlüğün dinî mimarlığa yansımaları temsil eden garip ve çirkin örneklerdi. Bugün dini müziğin arabesk versiyonu kendi 'Top 10'larını, kendi starlarını ve piyasasını tesis etti, medyalarını kurdu. Beğenmesek de kendine mahsus bir sanat seviyesi oluşturdu ve bu kötü ürünlerin tamamını 'İslami bilmem ne' etiketiyle pazarladı, pazarlıyor. Berbat ve dayanılmaz bir sembolizmin ürünleri çarşığı, pazarı istila etti. Deforme edilmiş hat levhalarının gümüş kaplamalı kabartmalı numuneleri matah bir şeymiş gibi beğeniliyor, satılıyor."

Cami Yaptırma ve Yaşatma derneklerinin ilk işi, cami tuvaletini ihaleye çıkartmaktı artık. Gerisinin önemi yoktu, gelir gelsin de nereden gelirse gelsindi.

Bastırılmışın geri dönüşü

Nurdan Gürbilek haklıydı, 'bastırılmışın geri dönüşü' böyle bir şeydi işte. Yıllarca köylerde tutulan İslam da sistemin nimetlerini fırsat bilip kente koşunca böyle bir şeye dönüşmüştü işte. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın 'Beş Şehir'inden yola çıkarak 'Altıncı Şehir' adını verdiği kitabında Sivas'ı anlatan Ahmet Turan Alkan, 'taş devri' olarak nitelendiriyordu İslam adına yapılan cami ve mescitlerin kazandığı yeni görünürlük durumunu. Haksız da sayılmazdı, çünkü meselenin temelinde 'kentli' bir dinin 'köylüleştirilmesi' vardı: "Köylülük, neticesi şehir değerleriyle yüzleşmek ve onu temessül etmekle nihayetlenen sosyolojik bir istasyondur. İslam, tarihi, iktisadî ve psikolojik meseleler yanında XX. yüzyıl içinde ilaveten bir de köylülük meselesiyle göğüsleşmek lüzumu ile karşı karşıya kaldı ve bu karşılaşmayı mühim oranda kaybetmiş görünüyor. Köylülük hali ile yüzleşmekte geciken İslam toplumları, muasır dünyada 'geri' görünmekten kurtulamıyor."

Prof. Hüsrev Hatemi ise Diyanet'in Kocatepe Camii örneğine tam ters bir noktadan yaklaşıyor ve Tek Parti döneminde yapılan yegâne ibadethane olan Şişli Camii'ne çekiyordu dikkatleri:

"1940'lı yıllarda, yani İnönü devrinde Şişli Camii inşaatına maddî katkı yapanlar arasında önemli miktarda asker, tüccar, esnaf vardı. Cami, küçük fakat estetik inşa edildi. Yazıları 'bu kadarı yeter' denerek bir imama değil, Hattat Hamid'e yazdırıldı. Şimdi İnönü devrinde değiliz, fakat, 'Taksim'e

camii gerekir' diye nutuk atanlar, Taksim'deki teneke minareyi ıslah etmeyi hiç düşünmüyorlar. İnönü devrinde yapılan Şişli Camii'nin hiçbir yerinde, 'Kâr getirir aslan yeğenim' düşüncesiyle yapılmış bir dükkân yok. Fakat 1970'lerde, genellikle camilerin giriş katı dükkânlarla dolduruluyor, ikinci katına ise zevksiz, derme çatma bir cami konduruluyordu."

Halılar ve hatlar

Bu bir süreçti ve henüz nihayete ermemişti. Bu nedenle daha vahimi de vardı elbette. Camilerdeki el emeği göz nuru halılar, makine halılarıyla değiştiriliyordu söz gelişi. O güzelim hatların yer aldığı duvarların üzerine, cemaat sıcak havalarda terlemesin diye son model klimalar yerleştiriliyordu. Birbirinden kıymetli çiniler, üzerine çivi çakılırken parçalanıyor, çirkin çivilere de aynı çirkinlikte saatler veya takvimler asılıyordu artık. İnandırılmaz, katlanılmaz ve dayanılmaz olan ise cemaatten buna itiraz edenlerin çıkmaması, çıksa bile sesini duyuramamasıydı.

Peki bütün bunlar, İslam'ın yeniden kentli bir nitelik kazanmasıyla rayına oturabilir miydi acaba? Belki de. 'Modern Cami' gibi tuhaf bir tanımlamayla da olsa yeni yeni ortaya çıkan kimi örnekler, söz gelişi Karacaahmet'teki Şakirin Camii, belki de perdeyi aralayacaktı. O perdenin arkasından tepeden tırnağa sekülerleşen Müslümanlar yerine, iğneden ipliğe sekülerken İslam kültürüne ilgi duyan insanların çıkması ise hiç de şaşırtıcı olmayacaktı herhalde... ▼

Surp Giragos Kilisesi, Diyarbakır

ERMENİSTAN'I ARAMAK, KÜRDİSTAN'I KEŞFETMEK

Ron Suny, Michigan Üniversitesi'nde Eisenberg Tarih Araştırmaları Enstitüsü'nün müdürü ve Siyasî Bilimler ve Tarih profesörü. Ailesinin bir yanı Rusya, bir yanı Diyarbakır ve Yozgat kökenli olan Suny, geçtiğimiz altı ayı Türkiye'de geçirdi, Türkçe öğrendi, doğu vilayetlerini gezdi. Bu yazıyı **AltÜst için kaleme aldı.**

Ronald Grigor Suny

On yılı aşkın süredir, Ermeni, Türk, Kürt ve başka milletlerden oluşan bir grup akademisyen bir dizi çalıştay kapsamında toplanıp bildiriler sunarak ulaştıkları sonuçları paylaşıyor, 1915 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşanan trajik olayları tartışıyor. Her ne kadar yetiştikleri ortamlar ve tarihçi olarak eğitimleri çok farklıysa da, Jön Türkler döneminde gerçekleşen Ermenilerle Süryanileri hedef alan sürgünlerin nedenleri ve sonuçları konusunda yaklaşık bir konsensusa ulaştılar. Arşiv belgeleri, mektuplar, anılar, diplomatların ve misyonerlerin raporlarından oluşan kaynaklar, onları kaçınılmaz bir sonuca götürdü: İstanbul hükümeti özellikle Ermenileri hedef alan, fakat aynı zamanda bir ölçüde Süryanileri, Rumları ve diğer Hristiyan halkları da kapsayan bir siyasî ve kültürel etkisizleştirme politikasını benimsemişti. İlk olarak, 24 Nisan 1915'te başkentteki Ermenilerin aydınları ve siyasî önderleri toplatıldı ve temerküz merkezlerine götürüldü, bunların çoğu er geç öldürüldü. Osmanlı ordusundaki Ermeni askerlerin silahları alındı, amele taburlarına sevk edildiler ve bunlar da er geç yok edildi. Daha sonra kadınlara, çocuklara ve ihtiyarlara

eşyalarını toparlamaları, mallarını tasfiye etmeleri emredildi ve silahlı muhazırlar eşliğinde Doğu Anadolu'nun dağlarından yürütülerek Suriyenin Der Zor çöllerine gönderildiler. Yolda binlercesi katledildi; Fırat nehri kan kırmızısı aktı. Ve bu acımasız yürüyüş hedefine ulaştıktan sonra tekrar katledildiler.

Doğu Anadolu'nun köylerini ve kasabalarını bugün gezen birisi bir zamanlar tarihî Ermenistan'ı oluşturan ve Hristiyan bir nüfusu barındıran bölgenin günümüzde Kürdistan olduğunu görecektir. Bir zamanlar Ermeni krallığı Vaspurakan'ın başkenti olan Van; Ermenilerin antik çağlardaki krallarının adını taşıyan Tigranakert, yani surlarla çevrili Diyarbakır; Malatya, Mardin, Kemaliye (Ermeniler bu sonuncusuna Agn derlerdi), bunların hepsi bugün büyük ölçüde Kürt kentleridir. Buralarda yaşayan Kürtlerin ise bu köylerde yaşamış olan insanların trajik hikayesi hakkında kendilerine özgü anlatıları var. Kuzeyde Kars'tan güneyde Mardin'e kadar Kürtlerden hep aynı sözleri dinlersiniz: Osmanlı Ermenilerinin öldürülmelerine ve mallarının gasp edilmesine katıldığımız için üzgünüz; Türkler tarafından kullanıldık; bize bu kentlerde yaşayan Hristiyanları yok edersek onların mallarına konabileceğimizi vaad ettiler; şimdi Türkler sizlere yaptıklarını bize yapıyor. Bu retorik Ermenilerle Kürtleri birleştiriyor, ancak bütün suçu Türklerle atarak Kürtleri aklıyor.

Gezgin, Van, Bitlis, Diyarbakır gibi efsanevi kentleri dolaştıkça bugünün karmaşık ve çelişkilerle dolu Türkiye'siyle yüzyüze geliyor. Burada bir dinamizm var: Güneydoğu'ya ve Kürtlere yakıştırılan tüm geri kalmışlık, cehalet veya düpedüz terörist tiplmelerini yalanlayan bir canlılık... Son derece politize olan Kürtler, gündelik yaşamlarında dünyalarını kuşatan haksızlık ve kültürel kısıtlamalarla her an yüz yüze. Çağdaşlaşmakta olan bir devletin baskılarına maruz kalan Kürtler, sık sık daha büyük siyasî oyunlarda bir piyon olarak kullanılmakta, bir yandan kendi kamusal haklarının tanınması uğruna mücadele verirken, öte yandan iki tarafın da politikacılarının hırsları, nefret ve yanlış anlama kağıtlarını oynamaları arasında sıkışıp kalıyorlar.

Gerçekten 1915'te ne olduğu, modern Türkiye ile Kürdistan'ın nasıl yaratıldığı sorusu tartışmalı bir tarihî sorundur, hükümet müdahaleleriyle ve profesyonel yalanlamacıların çabalarıyla kuşatılmıştır. Ancak, bazı umut ışıkları da var! Cesur ve ilerici Türk tarihçilerinden oluşan küçük bir çevre, Ermeni, Kürt ve diğer araştırmacılarla birlikte çalışarak, defalarca açık beyanlarda bulunarak, yayınlarla ve televizyon programlarına çıkarak Jön Türklerin emriyle gerçekleştirilen tehcir ve katliamları gündeme getirdi. Her ne kadar Ermeni Soykırımı sorununun günümüz Türkiye'sinin başat

meselesi olduğu söylenemezse de (hem men akla sadece Kürt sorunu değil, Kıbrıs sorunu, AB'ye entegrasyon, din/laiklik kavgaları geliyor), Ermeni meselesi Kemalist milliyetçiliğin tarih anlayışının ve gelecekteki Türkiye modelinin eleştirisini oluşturan yolda önemli bir konu. Türk aydınları için Hrant Dink örneği çok önemlidir; o sadece ve sadece doğruları söyleyerek siyasî tavır koyuşun, geçmişteki dehşetin üzerini örtmeyerek ve onu açığa çıkararak yüzleşmenin örneğiydi. Türkiye için Soykırım'ın inkârına karşı verilecek mücadele tartışma yaratarak çokkültürlü bir Türkiye'nin önünü açacak, Osmanlı geçmişinin olumlu boyutlarını benimserken, eski imparatorluğun karanlık sayfalarını da örtbas etmeyecektir. Yeni Türkiye'de Ermeni meselesi ifade özgürlüğünün olup olmadığının sınavı haline gelmiştir.

Ermeniler için, özellikle diaspora için, Ermeni Soykırımı'nın oynadığı rol farklıdır. Birçok tarihçinin giriştiği karşılıklı tartışma yerine, cemaatin içine kapanması ve Öteki'ye karşı her türlü diyalog

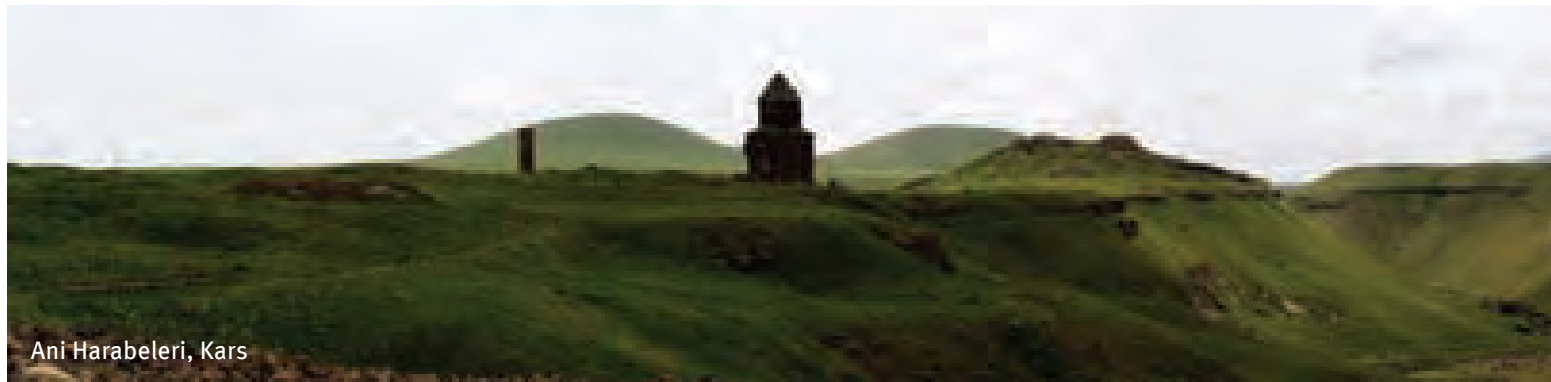
ve açıklığın reddi anlamına gelmiştir. Türkleri kendilerine benzemeyeni zaman zaman katletmeyi adeta adet haline getirmiş olan kanlı canavarlar olarak yansıtan görüşler sık sık medyada tekrar edilmektedir. Açık fikirli Türklerle görüş alış veriş olasılığı sık sık reddedilir. “Türkler öyledir, onlara güven olmaz” çok sık duyulan bir nakarattır. Yani Soykırım, Ermeniler için ne yazık ki onları başkalarından soyutlayan bir mesele haline gelmiştir. Faillerle kurbanlar arasında mutlak bir karşıtlık yaratılırken, Ermeniler arasında bu habis ikilik o boyutlardadır ki onu sorgulayan Ermeniler “Türk'ten de beter hainler” olarak damgalanabilmektedir.

Ancak burada da umut ışıkları var! Bir kez daha Hrant Dink örneği güçlü bir imajdır. Hrant'ın sürekli vurguladığı mesaj, Türklerin, Ermenilerin, Kürtlerin ve diğerlerinin—Rumların, Yahudilerin, Lazların, Süryanilerin, Romanların, Yezidilerin ve Alevilerin, tarih ve coğrafyanın onlara bahsettiği bu topraklarda birlikte yaşamalarıydı. Bugünkü mesajı

ise hem zihnen hem de maddeten sınırların açık tutulmasıdır.

Hükümetler sıklıkla 1915 sorununun tarihçilere bırakılmasını savunurken, diğer yandan tarihçiler geçmişin dakik ve dengeli bir biçimde anlaşılabilmesi için politikadan uzak durmayı tercih etmişlerdir. Ancak tarihin tümüyle siyasetten arındırılması imkânsızdır zira tarih siyasî çerçevenin oluşturulmasında birincil derecede önemli etkindir. Kürt sorunu da siyasetin tarihten ayrılamayacağı gerçeğini bize dayatmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun sonunu çalışmak, Türkiye Cumhuriyeti'nin oluşumunu, tüm dehşet ve kargaşasıyla araştırmak, Ermeniler, Türkler ve Kürtler için özgürleştirici bir proje olacaktır. O tarih hepimizi rahatsız edecektir. Gerçeklerle yüzleşmek cesaret isteyecektir. Yeni anlatılar yaratılacak ve bu anlatılar yaratıldıkça yirmi birinci yüzyılda birlikte yaşamının sorunlarını çözecek, imkânlarını yaratacağız. ▼

Çeviren: Selim Deringil

TÜRKİYE'DE İD-OLOJİ VE KİMLİKLENME SÜREÇLERİNE ÇERKESLER DOLAYIMIYLA BAKMAK

Çerkes diasporası kavramını kullanırken Çerkes toplumunu tözselleştirmemek gerek. Kültür, toplumsal süreç içerisinde varolan, coğrafi koşullar çerçevesinde değişen, yeniden tanımlanan, yeniden üretilen bir tasarımdır.

Erol Köroğlu

Yukarıdaki akademik ya da belki “entel” kokulu ve okuru korkutma olasılığı yüksek başlığı özellikle seçtim. Bu seçimin iki nedeni var: Birincisi, gerek “idoloji,” gerek bunu açıklamaya yönelik “kimliklenme ideolojisi” (ya da, “kimliklenme süreçleri bilgisi/çalışmaları”) kavramları bu yazıda üzerinde duracağım bir kitabın, Ayhan Kaya’nın Ocak 2011’de İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları’ndan çıkan *Türkiye’de Çerkesler: Diasporada Geleniğin Yeniden İcadı*’nın özgün önerileri. İkincisi, Ayhan Kaya’nın aslında 2001-2003 arasında yaptığı sosyal antropolojik bir araştırmaya dayanan bu kitabı, Türkiye’de pek korkulan bilimsel/akademik yaklaşımın, geçmişten gelip bugünü belirlemeye devam eden sosyopolitik ve kültürel sorunlara ya da belki daha doğru bir deyişle Türkiye’deki hayata sağlam ve temelleri olan çözümler sunabileceğinin, gerçek katkılar yapabileceğinin sahici bir örneği. Dolayısıyla, okurda hafif bir terör duygusu yaratabilecek bu başlık üstünden şu mesajı vermeye çalışıyorum: Akademik ya da bilimsel ciddiyet, eğer ortada göstermelik bir durum yoksa, yazar pozcu bir sahtekâr değilse, hayatımıza dokunur ve bunun gerçekleşmesi için ilgili çalışma ya da çalışmalarını okumaya cesaret ve okurken de sabretmemiz gerekir.

Karanfile dönüşen her Çerkes

Ben hem annem ve ailesi üzerinden Çerkes kimliği taşıdığım, hem Ayhan Kaya’yı şahsen tanıdığım için kitabı ilk yayınlandığı sırada okumuştum. Daha önce Çerkes kimliği üzerine pek sınırlı bir şeyler yayınlamış olmam hasebiyle, bu dergi için Çerkesler hakkında bir yazı

yazmam istendiğinde aklıma ilk gelen şey Kaya’nın kitabı hakkında yazmak oldu. Zira Türkiye’de Bourdieu’ye ait bir adlandırmayla ifade edecek olursak, “her şey hakkında fikir yürüten” “total entelektüeller”e ait ve düşünsel fast-food özelliği taşımayan makale ve kitapların başına geldiği üzere, *Türkiye’de Çerkesler* kitabı hakkında hiçbir şey yayınlanmadı. Kimse Ayhan Kaya ile kitabı hakkında söyleşi yapmadı. Akademik süreli yayınlarda da henüz bir kitap eleştirisi, değerlendirmesi çıkmadı. Oysa bu kitap hem sosyal bilimler alanına hem de sosyopolitik ortama çok önemli katkılar sunuyor. İşte bu nedenle, şu kadar da sert konuşmak istiyorum: Bu durumun adı aymazlıktır ve bu aymazlık tüm bir kültürel sisteme aittir!

Anlaşılabileceği üzere, biraz didaktik ama çokça duygusal bir yazı olacak bu. Dört başı mamur bir kitap değerlendirme yazısı da olamayacak, kitabın sadece önemli gördüğüm bazı yerlerine ve özelliklerine göndermede bulunacağım. Amacım genel olarak kimliklenme süreçlerinin, bunların özel ama geneli temsil etme gücüne sahip bir örneği olarak Türkiye’li Çerkesler konusunun ve tabii Ayhan Kaya’nın kitabının bu konulara tuttuğu ışığın önemini vurgulamak.

Biraz da buradaki duygusallığın öfkeye yönelik olmayan diğer ucundan, hayranlık ve minnetten söz etmek isterim. Ayhan

Kaya kitabın hemen başında şöyle bir ithaf yazmış: “Sürgünle birlikte Karadeniz’in hırçın sularında karanfile dönüşen her bir Çerkes’in anısına ithaf edilmiştir...” Tarihsel köklerini iyi kötü bilen her Çerkes’in boğazını düğümler bu cümle. Çünkü 21 Mayıs tarihini yıllardır 1864 tarihli büyük sürgünün ve birkaç yıldır yaygınlaşmaya başlayan adlandırmayla Çerkes Soykırımı’nın yıldönümü sayan Çerkesler, Türkiye’nin çeşitli yerlerinde bu tarihte toplanıp denize kırmızı karanfiller bırakır, ülkelerinden sürülüp Osmanlı’ya doğru gelirken denizde salgınlar nedeniyle ölen, Karadeniz’e terk edilen ve balıklara yem olan atalarını anmak için... Gerek sürgünden önceki direnişte, gerek Karadeniz’deki zor yolculukta, gerekse ayak basılan Anadolu topraklarında en iyi ihtimalle yüz binler ölmüş, henüz uluslaşma aşamasına gelemeyen bir kavim Osmanlı coğrafyasının her tarafına, yönetimin merkezietçi ve modernleşmeci nüfus siyaseti doğrultusunda yerleştirilerek parça parça edilmiştir.

Ayhan Kaya kitabının girişinde, “Türkiye’deki Çerkes diasporasında homojen bir Çerkes kültüründen söz etmek mümkün değil” derken, sadece kendi kültür anlayışı ve yaklaşımını dile getirmez, aynı zamanda fiziksel bir dağılımı da ortaya koymuş olur. İşte benim Çerkes kimliğine sahip oluşum gibi, herhangi bir kimliğin içinde konuşlanan herhangi biri, o kimliğe dahil olmayan birinin, bir

“öteki”nin bu ithaftaki duygudaşlığı sergilemesinin karşısında minnet duyar.

Ötekini anlamak

Kitap, Kaya’nın 2001-2003 arasında Türkiye’nin pek çok yerindeki Çerkeslerle tanışıp görüşmesine dayanan sosyal antropolojik bir saha çalışması ve buna dayanan, 600 kadar Çerkes’in doldurduğu bir anket ilk adımı oluşturmuş, ama tüm kitabın ortaya çıkması uzun sürmüş.

Kitabın ilk üç bölümü (sırasıyla diasporalar, göç ve öteki konularına ayrılmış) kitabın teorik zeminini oluşturuyor. Öteki kavramını tartışan üçüncü bölüm, tüm çalışmayı yöneten, en belirleyici bölüm.

Öncelikle Kaya’nın bilimsel ve antropolojik yaklaşımını belirlediğini düşündüğüm Fransız filozof Emmanuel Levinas kaynaklı “öteki” anlayışına değinmekte yarar var. Kaya, “Ötekini anlamak mümkün mü?” başlığını koyduğu bölümde tolerans/hoşgörü kavramlarının Çerkesleri ya da başka herhangi bir kimliği anlamak için neden yetersiz kaldığını, aslında hoşgörü söyleminin ne türden bir üstten bakış ve büyükleme taşıdığını ortaya koyuyor. Hoşgörü bir yana, yine bununla bağlantılı ve kökeni Descartes’a uzanan “ötekini anlama” söylemi de sorunlu, sırtını Levinas’a dayayan Kaya’ya göre. Bunu en iyi yansıtan bölüm, Levinas’ın ötekine bakışını tartışan, “ötekini idrak etmek, onu ilhak etmek anlamına

HATIRLAMA / UNUTMA

gelir” althbaşlığı. Kaya burada Levinas’ın modern felsefeye yönelik çağrısına işare ediyor: Ötekiyle ilişki anlama, tanımlama ve kategorileştirme temeline oturtulmamalı, çünkü ötekini anlamak imkânsız. Öteki hakkında bilgi toplayabilirsiniz ancak; ama bunu yaparken, ötekini size ram, ilhak ve asimile edecek anlama çabasından uzak duracak, ötekine saygıyı öne alacak ve onu eşitiniz olarak göreceksiniz.

Bu yaklaşımdan yola çıkan Kaya, çok-kültürlülük ve kimlik siyaseti denen yaklaşımları keskin bir biçimde eleştiriyor. Çünkü bunlar farklılık, yerellik ve minörlüğü yüceltirken, bunları aynı zamanda şeyleştirip total hale getiriyor ve bir tür içsel sömürgecilik tavrı üretmiş oluyor: “[G]ünümüzde yaygınlık kazanan KÜLT-ürelcilik ve çok-KÜLT-ürellik söylemleri azınlıklara kültürel açıdan ‘özgür’ oldukları hissini vererek, modern devletin onları kontrol etmesi ve yönetmesi için gereken zemini hazırlamaktadır.” Kaya, yukarıdaki alıntıda özellikle büyük yazdığı “kült” sözcüğüyle nasıl din gibi, yani sabitleyici, daha doğrusu dondurucu bir yaklaşımla karşı karşıya olduğumuzu vurguluyor. Kendi önerisi, Levinas’tan beslenen ve eşitler arasındaki diyaloga vurgu yapan, kesinlik peşinde koşmayacak bir süreç pratiği/çalışması/çözümlemesi. Kaya, bu alanda çalışan başka araştırmacılardan da güç alarak buna “İdoloji”, yani kimlik bilgisi ya da kimliklenmelerin ideolojisi diyor. Pek çok disiplini ilgilendirecek ve çok disiplinliliği gereksinecek bir yaklaşım burada söz konusu olan. Kimlik siyasetleri, kültürel ve etnik farklılıkların altını kalın çizgilerle çizip farklılığı “doğal” olarak gösterir ve böylece kültürü kült’leştirirken, idoloji kimlikleri tözselleştirmeden, bir özleri olduğunu düşünmeden onlarla diyaloga girmeyi hedefliyor.

Kaya’nın kitabının, her şeyi bir yana bıraksak, sadece bu tözselleştirmeme (özcülüğe düşmeme) yaklaşımı açısından da tutarlı ve başarılı olduğunu teslim etmeliyiz. Türkiye’deki Çerkes diasporasında homojen bir Çerkes kültüründen söz edilemeyeceğini söyleyerek kitabı açan Kaya, Fredrik Barth’dan destek alarak, Anadolu’nun her yerine dağılan Çerkesler aracılığıyla kültürün nasıl etkileşime açık hale geldiğini ve dönüştüğünü ortaya koyuyor. Barth’a göre “etno-kültürel kimlikler büyük ölçüde yere, zamana, coğrafi ve ekolojik koşullara ve süreçlere bağlı olarak şekillenen toplumsal tasarımlardır.” Kaya da Çerkes kültürüne bakarken bu tanımla uyumlu konuşuyor: “Çerkes diasporası kavramını kullanırken Çerkes toplumunu hiçbir şekilde tözselleştirmemek gerekiyor. Kültür dediğimiz şey toplumsal süreç içerisinde varolan, coğrafi koşullar çerçevesinde sürekli değişen, yeniden tanımlanan, yeniden üretilen bir tasarımdır.”

Nitekim Kaya, gerek diaspora ve göç kavrılarını, gerek bunların genelde etnik

gruplar ve özelde Türkiye’deki Çerkeslerle ilişkisini hep bu bilinçle okuyor. Ne kadar karmaşık bir toplumsal gerçeklikle karşı karşıya olduğumuzu bu tarz bir yaklaşım sayesinde daha açık görebiliyoruz. Fiziksel mekânlar; onların üzerinde yaşayan, “öteki”lerle etkileşim içinde başka mekânlardaki “biz”den farklılaşan, aynı anda hem klasik hem modern diaspora örneği sergileyen, Kaya’nın “küreselleşme çağının göçmenleri” dediği “göçmen aşırı aktörler”in kentsel ve kamusal alanları karşılaştıkları her türden dışlamaya karşı değiştiren ve şekillendiren etkilerine maruz kalarak, sembolik, iletişimsel ve ilişkisel üretim alanlarına dönüşüyor.

Düpedüz bir ikiyezülülük

Türkiye’de Çerkesler, teorik konuların ardından, gayet özlü bir anlatımla Çerkeslerle ilgili tarihsel ve şimdiye yönelik bir analizi önümüze koyuyor. Kimlere Çerkes dendiğinden, Türkiye ve dünyadaki Çerkes nüfusuna, Anadolu’nun her tarafına dağılarak birbirinden farklılaşma yoluna girmiş Çerkes topluluklarının günümüzdeki bazı pratikler üzerinden nasıl “ortak duygu cemaatleri”ne dönüştüklerine, oluşturdukları kültürel ve siyasal birliktelikler aracılığıyla modern Çerkes diasporasını biçimlendiren “görünmeyen okullar” oluşturduklarına, kapitalist üretim ilişkilerinden çok potlaç/armağanla şekillenen, kendine özgü bir misafirperverlik, saygı ve kamusalılık anlayışı içeren bir töreyi (Çerkeslerin, daha doğrusu kendilerine verdikleri adla Adigelerin dili olan Adigecede *habze* ya da *kabze*) nasıl yeniden üretilip paylaştıklarına kadar pek çok konuyla karşılaşırız. Çerkeslerin, anavatanlarını kapsayan Rusya, diasporanın yaşadığı Türkiye ve başka ülkeler üzerinden nasıl dönüştüklerini, aralarında yaşanan ayrılık ve yeniden gruplaşmaların ne anlama geldiğini ve ne türden bir siyaset etme biçiminin görünürlük kazandığını takip ediyoruz.

Kaya’nın sonuçta vardığı nokta, bütün çalışmada sergilediği bir uyarı, bir kulak küpesi oluyor. Kültürün bir zehre, bir çatışma, asla uzlaşmama ve zulüm aracı haline gelişine karşı bir uyarı, bir panzehir bu: “Halbuki, kültür eğer grup kimliğinin tanımlanması sürecinde birey tarafından akılcı bir şekilde yere, zamana ve duruma bağlı olarak kullanılan ve tözü olmayan, sürekli değişime tabi bir tasarım olarak algılanırsa, ‘kültür’ün bir çatışma alanı olarak algılanmasının ve kullanılmasının önüne geçilebilir.”

Bu uyarı kuşkusuz herkese yönelik. Hepimiz bunu düşünmeliyiz; Çerkes’i, Kürd’ü, Türk’ü, şusu, busu... Ancak Kaya’nın gibi sahici ve yapıcı çalışmaları özellikle devletin, ona ait kurum ve bunların eğitim birimlerinin dikkate alması gerektiğini düşünüyorum. Bu bir tavsiye değil, bir zorunluluk. Olan bitenden o kadar bihaber, o kadar nadan bir idare

etme anlayışıyla karşı karşıyayız ki, tüm bir ülke Kaya’nın kitabın giriş bölümünde karşılaştığı Çerkes polis memurları üzerinden değindiği “çifte söylem”le, hatta bunun ötesinde düpedüz bir ikiyezülülükle yaşıyor.

Aynı kişi katı bir Türk milliyetçiliği söylemiyle konuşurken, bir anda bakıyorsunuz madun bir kimliği dillendirmeye ya da savunmaya başlıyor. Ya da anadil hakkı için Eskişehir’de miting izni alan Çerkesler, yine bir Çerkes olan vali tarafından, “ölü değil şehit diyeceksin!” gibi azarlarla durduruluyor, miting yapma hakları ellerinden alınıyor.

Öldürülüp bir kenara gömülüveren kardeşinin bulunduğu toplu mezarlığı tespit edip devletin naşı vermesi için ölüm orucuna yatan adam ile annesi karşısında hükümetin bakanı ağlamaklı olur, çözüm için çabalarırken, onun yanındaki devletin valisi “size eylem yapmanız için izin bile verdik, şırmamayın, şükredin” tadında laflar sarfediyor.

İradenin iyimserliği

Niye yazıyorum bunları? Siyasal gevezelik mi amacım? Hayır, değil. Evet, Türkiye’de insanın sinirleri her zaman oynayabiliyor ama burada önemli bir bağlantı var. Kaya, etnik grupların, azınlıkların neden kimlik siyaseti yaptıklarını anlayabilmemiz için, çoğunluk milliyetçiliğine bakmamız, öncelikle onu anlaşılır kılmamız gerektiğini söylüyor. Bununla bağlantılı olarak, giriş bölümünde söylediği, şu uzunca alıntıya bakalım:

“[K]endi etno-kültürel ve dinsel kimliklerini kamusal alana taşımak yoluyla siyaset yapma girişiminde bulunan birtakım grupların bu tür talepleri karşısında siyasal ve askerî elitin daha soğukkanlı davranması beklenmelidir. Unutulmalıdır ki, uzun yıllar meşru siyasal kurumların dışında bırakılan bazı gruplar, sahip oldukları tek şey olduğuna inandıkları etno-kültürel veya dinsel kimliklere vurgu yapmak suretiyle kendi taleplerini siyasetin merkezine taşımaya çalışmaktadırlar. Siyasal merkezin bu tür etno-kültürel ve dinsel talepleri dönüştürme ve onlara daha demokratik bir nitelik kazandırma potansiyeline sahip olduğuna inanmak gerekmektedir. Gerçek demokratik rejimler, bu tür etno-kültürel ve dinsel talepleri dile getiren grupların daha çok içinde bulundukları sosyo-ekonomik ve siyasal eşitsizlikleri ifade edebilmek için bu yola başvurdukları varsayımıyla hareket ederler. Demokratik olmayan rejimler ise bu tür talepleri, ulusal bütünlüğe ve güvenliğe karşı dile getirilen tehditler olarak görme eğilimindedirler.”

Gramsci’ye selam vererek bitireyim, aklımızla kötümser olmaya devam ederiz tabii ki; çünkü karşımızdaki sorunlar sadece araştırmayla, bilimle çözülebilecek sorunlar değil. Ama hiç değilse, irademizle iyimser olmaya ve çabalamaya da devam ederiz. *Türkiye’de Çerkesler* bunu mümkün kılan, insanın içini ve aklını açan bir çalışma. ▼

ENTERNASYONALLER

● Volkan Akyıldırım ● Şenol Karakaş

I. ENTERNASYONAL: SOSYALİZM İŞÇİ SINIFININ KENDİ EYLEMİDİR

“Biz bütün ülkelerin işçileri, insanlığı iki sınıfa, cahil sıradan halk ile bolluk içinde yüzen şiş göbekli mandarinler sınıfına ayıran bu ölümcül sistemin barikatlarına karşı birleşmeliyiz. Kendi kurtuluşumuzu dayanışmayla kendimiz yaratalım!”

Avrupa’da 1848 devrimlerinin yenilgisi, Marx ve Engels’in , marksist teorisinin temellerini nihaî olarak şekillendirmek için devrimci sektlerin bitmek bilmez iç çekişmelerinden kaçınmalarına da neden oldu. Bu gönüllü izolasyonu Marx, Engels’e yazdığı bir mektupta şöyle ifade ediyordu: “Tutum ve ilkelerimizi bu sayede bütünüyle birbirimize iletebiliyoruz.”

Marx ve Engels 1850’lerden, Enternasyonal’in kurulduğu 1864’e kadar, işçi sınıfı sosyalizminin teorik temellerinin her düzeyde şekillenmesi için çalıştı. Meşhur, “Anlatılan senin hikâyendir” vurgusunu içeren önsözüyle *Kapital* bu çalışmaların en önemli meyvesi oldu. Bu çalışmalarda, tarihin nasıl yapıldığını göstermek için tarihin harekete geçirici güçlerini açığa çıkartmak istediler ve toplumsal sınıfların durağan varlıklar değil, tarihsel süreçler içinde var olan ve çeşitli gelişmişlik

ve olgunluk aşamalarından geçen toplumsal gruplar olduğunu açığa çıkarttılar. Onyıllar sonra Lenin, bu çalışmaların değerini şöyle özetleyecekti: “Marx’ın tarihsel materyalizmi, bilimsel düşünüşte erişilmiş büyük bir başarıydı. Tarih ve siyaset düşüncesinde daha önce hüküm süren kaos ve keyfilik yerini, üretici güçlerin gelişmesinin sonucu olarak bir toplumsal hayat sisteminden bir başka ve daha yüksek sistemin nasıl doğduğunu gösteren çarpıcı bir bütünlük ve uyumluluğa sahip bilimsel bir teoriye bırakmıştı.” Bütün bu teorik zenginliğin odağında, işçi sınıfı ve onun hareketi, onun kendi eylemiyle tüm ezilenlerin topyekûn kurtuluşunu gerçekleştirme potansiyelleri yer alıyordu.

Sektler ve gerçek hareket

Marx, işçi sınıfının devrimci partisiyle eski nesil sosyalistler arasındaki farkı

şöyle anlatacaktı: sektler, “kendilerine ait sektör ilkeleri, işçi sınıfı hareketini biçimlendirmek ve kalıba dökmek için dayatır”. Engels’le birlikte yazdıkları bir metinde, “İşçilerin kendilerini kurtaracak kadar eğitilmiş olmadıklarını ve hayırsever küçük ve büyük burjuvalar tarafından yukarıdan kurtarılmasını gerektiğini açıkça söyleyen insanlarla birlikte yürüyemeyiz” diyeceklerdi.

İşçi sınıfının gerçek hareketi, 1860’lı yıllara gelindiğinde önceki yılların deneylerini de özümseyerek gelişmiş, dünya çapındaki politik gelişmelere yanıt verme ihtiyacını yakıcı bir şekilde hissederek güçlü bir birleşik mücadele arzusunu dile getirmeye başlamıştı. Almanya’da sanayi üretiminin gelişmesi, işçi derneklerinin örgütlenmesine ve yeniden canlanmasına neden olmuş, Fransa’da III. Napolyon’un iktidarı altında işçi sınıfı sayısal olarak hızla yükselişe geçmiş ve 1857-1858

krizine karşı grev hareketleri yaygınlaşmıştı. Ücretlerin yükselmesi, çalışma saatlerinin düşürülmesi, sendikal örgütlenmenin önündeki engellerin yok edilmesi grev hareketlerinin talebi haline gelmişti. Fransa’da geçmiş dönemin devrimci hareketlerinin artık yeraltında faaliyet sürdüren öğeleri de bu hareketlere katılmaya başlarken, İngiltere’de Chartist hareket yeniden canlanmış, ekonomik koşullardaki refah artışına paralel olarak işçi sınıfı içinde kooperatifler şeklinde örgütlenme eğilimi yükselmiş, Marx’ın da yakın ilişki içinde olduğu Ernest Jones’un girişimleriyle 1855’te Uluslararası Dernek kurulmuş, 1859 yılında inşaat sektöründe başlayan grev tam bir yıl sürmüştü.

Uluslararası İşçi Derneği

Sadece ekonomik taleplere değil, siyasî sorunlara da yanıt vermek isteyen

gerçek bir hareket geliyordu. Avrupa’da işçiler Amerikan İç Savaşı’nda ırkçı Güney’e karşı savaşan Kuzey’in desteklenmesi, Polonya’nın Rus despotizmine karşı ulusal kurtuluş hareketinin yanından yer alınması, İtalya’nın birliğinin sağlanması, göçmen işçilerin grev kırıcı olarak kullanılmasının uluslararası dayanışmayla engellenmesi gibi politik talepler, gerçek bir hareketin gerçek ihtiyaçları olarak belirginleşmeye başladı. Fransız ve İngiliz işçi delegasyonlarının zaman zaman uluslararası buluşmalarında yan yana gelmeleri uluslararası bir işçi örgütlenmesi fikrinin oluşmasını sağladı.

I. Enternasyonal, 28 Eylül 1864’te Polonya halkıyla dayanışmak için Londra’da düzenlenen bir toplantıda şekillendi. Toplantıya davetli olan Marx’ın “boğucu derecede kalabalık” olduğunu söylediği toplantıda, Polonya’nın Rusya’ya karşı bağımsızlık mücadelesini desteklemenin yanı sıra İngiliz işçilerinin hitabı ve Fransız işçi hareketinin bu hitaba yanıtı okundu: “*Biz bütün ülkelerin işçileri, insanlığı iki sınıfa, cahil sıradan halk ile bolluk içinde yüzen şiş göbekli mandarinler sınıfına ayıran bu ölümcül sistemin barikatlarına karşı birleşmeliyiz. Kendi kurtuluşumuzu dayanışmayla kendimiz yaratalım!*” deniyordu.

Fransa’da dönemin burjuva yayınlarından bazıları Enternasyonal’in kuruluşunu yüzyılın en önemli olayı olarak anlatırken Marx, Enternasyonal’in kurulduğu toplantıya neden katıldığını Engels’e şöyle açıklıyordu: “Biliyorum ki, bu kez Londra ve Paris’teki ‘gerçek’ güçler saflara katıldı ve bu yüzden, bu tür davetleri geri çevirme şeklindeki alışılmış tavrımı bozmaya karar verdim... işçi sınıflarının yeniden canlanmaları şimdi açıkça gerçekleştiği için.” Marx Genel Konsey’e girdi ve Enternasyonal’in tüzüğünü yazma görevini üstlendi. Marx’ın kaleme aldığı Kuruluş Hitabı ve Tüzük, işçi sınıfının mücadele tarihinde *Komünist Manifesto* kadar önemli bir tutar.

Aşağıdan sosyalizmin vücut bulması

“Bütün ülkelerin işçileri, birleşin!” ifadesiyle son bulan Hitap, işçi sınıfının uluslararası dayanışmasının, sendikal mücadelesinin ve ekonomik kurtuluşunun önemine dikkat çekerken, aynı zamanda işçi sınıfının siyasî iktidarı ele geçirme mücadelesi olmadan emeğin ekonomi politiğinin sermayenin ekonomik politiği üzerindeki zaferinin nihaî olarak gerçekleşemeyeceğini de ekliyordu.

Tüzük ise, aşağıdan sosyalizm geleneğinin en önemli vurgusuna sahiptir: “*İşçi sınıfının kurtuluşu işçi sınıfının kendisi tarafından gerçekleştirilmek zorundadır.*”

Gerçek ismi Uluslararası İşçi Derneği

olan I. Enternasyonal, Amerika’dan İspanya’ya, İtalya, Belçika ve Almanya’dan Hollanda’ya kadar bir dizi ülkede şubeler açtı. Kitlel sendikaları üye olarak kazandı ya da sendikalarla işbirliği içinde oldu. İşçilerin uluslararası dayanışma ağı, politik eylemlerini birleştiren saygın bir odak oldu. Temel politik her konuda işçi sınıfının çıkarları açısından müdahalede bulundu. Prusya-Fransa savaşına karşı Enternasyonal, “*Resmî Fransa ile Resmî Almanya kardeşin kardeşi öldürdüğü bir savaşa girerken, işçiler birbirlerine barış ve arkadaşlık mesajları gönderiyor. Tarihte eşi olmayan bu büyük gerçek, aydınlık bir geleceğin umudunu gösteriyor*” açıklamasını yapıyordu.

Komün’ün Enternasyonal’i

Ama Enternasyonal açısından en önemli sınav, 1871’de gerçekleşen Paris Komünü’ne yaklaşım olacaktı. Marx, daha 1860’larda Fransa’da bir devrimin beklenenden de önce yaşanabileceğini vurgulamıştı. Paris devrimi gerçekleştiğinde, Marx, Enternasyonal adına Komün’ü sonuna kadar savunan iki çağrı kaleme aldı. Komün ne doğrudan Enternasyonal’in ne de Marksistlerin etkili olduğu bir girişim olmasa da, en kesin desteği Enternasyonal’den ve Marx’tan aldı. Marx’ın Komün üzerine yazdığı yazılar, işçi sınıfının eylemine duyulan inancın, işçi devrimlerinin yaratıcı örgütsel gücünden alınan ilhamın, devrimin tüm Avrupa dengelerini sarsma potansiyellerinin, ama en önemlisi bir işçi demokrasisinin aşağıdan yukarı örgütlenerek geliştirdiği özgürlük

alanlarının kapitalist devlet aygıtıyla kıyaslanamayacak kadar sınırsız olduğu yönündeki gerçeğin tarihsel belgeleri haline geldi. Paris Komünü’nden çıkarttığı sonuç, Marx’ın *Komünist Manifesto*’nun sonraki basımlarında sadece şu düzeltmeyi yapma hakkını kendisinde bulmasına neden oldu: “*İşçi sınıfı mevcut devlet mekanizmasını ele geçirip onu basitçe kendi çıkarları için kullanamaz.*” Bu askerî-bürokratik aygıt parçalanmalı ve yerine devlet olmayan devlet, yani işçi sınıfının Komün devleti geçirilmelidir.

Anarşizm bulamacı

Paris Komünü’nün yenilgisi, Enternasyonal’in gerilemesinin de başlangıcı oldu. Komün’e verdiği destek, Avrupa’da tüm devletlerin öfkesini üzerine çekti. Enternasyonal “Nefret örgütleyen odak” olarak tanıtılmaya başlandı. Ama daha önemlisi, bir dizi tartışma Komün’den sonra Enternasyonal’i derinden etkilemeye başladı.

Enternasyonal’in gücü de güçsüzlüğü de gevşekliğinde yatıyordu. Örgütsel gevşeklik, bir yandan Marx’ın, sosyalizmin temel tezlerini Enternasyonal’in temel tezleri haline getirmesine yardımcı olur ve anarşistler, ütöpik sosyalistler, sendikalistler, Proudhoncular yan yana durmayı başarırken, hizipçi, komplocu ve dar çıkarları savunan maceracı gruplar da Enternasyonal’e rahatça girebiliyordu. Enternasyonal’in Komünü desteklemesi, sendikalistlerde korku yarattı ve Marx’la ittifaklarını bozdular. Bu arada devreye Bakunin girdi ve bir

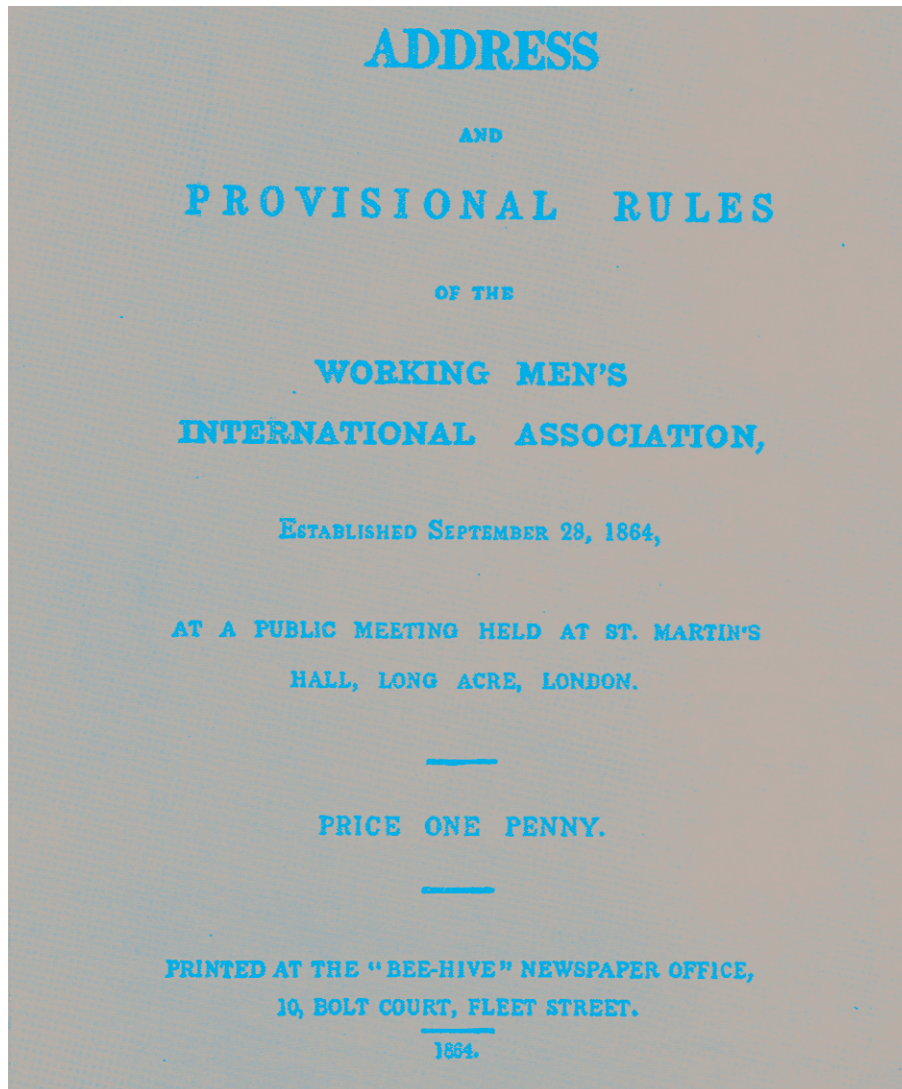
dizi tartışma ve eylemle Enternasyonal’i tümüyle etkisiz hale getirdi.

Bakunin’in Marx’la tartışmaları, anarşizmin doğasını açığa sermesi açısından önemlidir. Bakunin, kendisi komplocu eylemler içindeyken Marx’ı otoriterlikle suçlarken, devrimi, iyi eğitimden geçmiş adanmış devrimcilerin eyleminin ürünü olarak algıladığı için, Marx’ın eski nesil dediği sosyalistlerin en önemli simgelerinden biri olarak sivriliyordu. “Romantik bir maceracı ve komplocu” olarak sınıfların eşitliğini savunuyordu. Bakun’in görüşlerindeki sorun, devletin derhal, şimdi ortadan kaldırılması gerektiğini savunmasıydı. İstisnaları hariç, anarşist geleneğin örgütsel otorite-rizme karşı çıkar gibi görünüp despotik gizli örgütler kurma eğilimi, Bakunin’de berraklaşır. Paris Komünü gibi bir deneyim yaşanmışken, devrimle aynı anda sınıfsız bir topluma geçişi savunması ise Marx’ın Bakunin hakkındaki şu görüşlerini daha da önemli kılıyor: “Sağdan soldan yapay olarak bir araya getirilmiş bir bulamaç... bu çocuklar için okuma kitabı... Proudhon’un, Saint Simon’un ve ötekilerin parçalarından alıp kaynatıldığı bir çorba.” Enternasyonal, marksizmle anarşizm ayrımını anarşizmin sınıf mücadelesinden soyutlanmasını sağlayacak bir şekilde netleştirmişti. Anarşizm, fikir üretip eyleme geçerek sınıfsız topluma ulaşılabilirliğini iddia ederken, marksizm, işçi sınıfının kendi eylemiyle sınıfsız topluma ulaşılabilirliğini savunur. Bu köklü ayrım, sınıf mücadelesine her günkü müdahale biçimini de belirler.

Enternasyonal artık güç kaybetmeye başlamıştı. Gerçek bir hareketin ürünü olarak kurulan Uluslararası İşçi Derneği, görevini yerine getirmişti. Enternasyonal dev bir miras bıraktı. Marksizmin en temel görüşlerinin, uluslararası bir işçi hareketi ağı içinde gelişmesine yardımcı oldu, sosyalist hareketin gelişmesi için mücadele deneylerine dayalı bir zemin sundu, birçok ülkede ama özellikle Almanya’da kitlel sosyalist partilerin kurulması için bir başlangıç oldu.

Her şeyden önemlisi, sosyalizm mücadelesini kurtarıcılardan kurtarmak gerektiği yönündeki vurgusuyla, aşağıdan sosyalizm geleneğinin en önemli başlangıç noktasını, sonraki işçi kuşaklarına aktardı: “*Sosyalizm, işçi sınıfının kendi eylemidir.*” ▼

Marx’ın kaleme aldığı **Kuruluş Hitabı ve Tüzük**, işçi sınıfının mücadele tarihinde **Komünist Manifesto** kadar önemli bir yer tutar.

2. ENTERNASYONAL: REFORM MU, DEVİRİM Mİ?

Paris'te 1889'da toplanan Uluslararası Sosyalist Kongre, yeni koşullarda kapitalizmin krizine karşı işçi hareketinin ortak mücadele kararını alarak, sonradan 2. Enternasyonal adını alacak olan 'ikinci dünya partisi' deneyimini başlattı.

Koşullar

Sermayenin merkezîleşmesi ve yoğunlaşması süreci 1870'lerle hızlandı. Tekeller tarih sahnesine çıktı. Ulus-devletler yaygınlaşırken, sömürge halkları özgürlük mücadelesini gündemlerine aldı.

Sanayi üretiminde büyük bir artış görüldü. İşçi sınıfı sayıca büyüdü. Demiryolları, deniz ve kara taşımacılığı, büro işçiliği gibi yeni işkolları doğdu.

En fazla işçi 1875'e kadar dokumacılık işkolunda çalışırken, bu tarihten sonra ağırlık metalurji sektörüne kaydı. Kapitalistler iş saatlerini uzatmak için baskı oluşturdu. Sanayiye 1870 ile 1890 arası en fazla kadın işgücü girdi.

Sendikalar 1880-1890 arasındaki on yılda güçlendi. İşçi sınıfının ekonomik ve siyasî örgütlenmeleri Batı Avrupa'dan Doğu Avrupa'ya, Akdeniz'e yayıldı. Ücret artışı için yapılan grevler kazanımla sonuçlanırken, işçi sınıfı ekonomik mücadelelerle yetinmeyerek siyasal mücadele vermeye başladı. Ulusal ölçekte örgütlenmiş işçi sınıfı partileri ortaya çıktı.

1890-1900 yılları arasında kapitalizm dört kez krize girdi ve bu krizlerin sonuncusu derin bir bunalıma işaret ediyordu. Silahlanma süreçleri hızlanırken, devletler arasındaki siyasî rekabete askerî rekabet de ekleniyordu.

2. Enternasyonal'in doğuşu

Fransız sosyalistleri 1883'te çalışma koşullarının düzeltilmesi, çalışma saatlerinin kısaltılması için uluslararası işçi kongresinin toplanmasını önerisini ortaya attı. Paris'te 1886'da bir araya gelen sosyalistler, 8 saatlik işgünü için eş zamanlı uluslararası eylem kararı aldı. (O dönem işçiler günde ortalama 10-12 saat çalıştırılıyordu).

Nihayet, Paris'te 1889'da toplanan Uluslararası İşçi Kongresi, 2.

Enternasyonal'in kuruluşuna sahne oldu. Kongreye gelen 391 delegeden 221'i Fransız, 81'i Alman, 22'si İngiliz, 14'ü Belçikalı, 8'i Avusturyalı, 6'sı Rus'tu. Ayrıca Hollanda, İsveç, Norveç, İsviçre, Danimarka, Polonya, Romanya, İtalya,

Macaristan, İspanya, Portekiz ve Bulgaristan delegasyonları kongrede yer alıyordu. ABD, Arjantin ve Finlandiya delegeleri kongreye gözlemci olarak katıldı.

2. Enternasyonal gerçek işçi partileri

Luxemburg, reformlarla sosyalizme geçilemeyeceğini, reform mücadelesinin sosyal devrimi gerçekleştirecek işçilerin örgütlenmesi ve bilinç sıçraması için bir araç olabileceğini söylüyordu.

tarafından oluşturulmuştu. En güçlü parti Almanya'daki SPD iken, Fransa, Rusya, Avusturya ve İngiltere'den etkili partiler yeni enternasyonalde yer alıyordu.

Uluslararası Sosyalist Kongre, 8 saatlik işgünü için eş zamanlı eylem ve mücadele kararı aldı. ABD işçi sınıfının tarihi 1 Mayıs mücadelesini sahiplenen 2. Enternasyonal, 1 Mayıs'ı tüm dünyada kitlesel işçi gösterilerine dönüştürme, bu gösterilerde 8 saatlik işgünü, kadınlara eşit haklar, çocuk emeğinin kullanımının sınırlandırılması, uluslararası barış taleplerini savunma kararı aldı.

İkinci kongre 1890 1 Mayıs gösterilerinin başarısının üzerine 1891'de Brüksel'de 15 ayrı ülkeden 337 delegenin katılımıyla toplandı. Kongrede, 1 Mayıs'ta genel grev örgütlemek kararı alındı. Bunu izleyen 1893 Zürih Kongresi'nde alınan şu karar Marksistlerle anarşistler arasındaki bölünmenin nihaî duruma geldiğini gösteriyordu:

"Kongreye tüm sendikalar, ayrıca işçilerin örgütlenmesini ve siyasal eylem gereğini benimseyen sosyalist partiler ve örgütler kabul edilecektir. Siyasal eylemden kast edilen işçi örgütlerinin, proletaryanın çıkarlarını geliştirmek ve siyasal iktidarı ele geçirmek yolunda, mümkün olan en geniş ölçüde, siyasal haklardan ve yasama mekanizmasından yararlanması veya bunları ele geçirmesidir."

Sosyalistler burjuva hükümetinde yer alır mı?

Paris'te 1900'de toplanan Sosyalist Kongre'nin gündeminde Fransız sosyalisti Millerand'ın partisinden bağımsız davranarak tek başına burjuva hükümetine girmesi vardı. 2. Enternasyonal, sosyalistlerin burjuvaziyle aynı kabinede yer alıp almayacağını kıyasıya tartıştı.

Fransız Sosyalist Partisi'nin lideri Jaurès, Millerand'a karşı olsa da, partisinin bölünmesini istemiyordu. 2. Enternasyonal, burjuva hükümetine bakan olan Millerand'ı kınadı ama Jaurès'in istediği yönde karar alarak ipleri kopartan bir

tutum sergilemedi.

Kongre, sosyalistlerin bakan olmasının yeni bir topluma doğru adım olmadığını, sadece bir taktik adım olabileceğini ve bu adımın ancak birleşik parti örgütünün onayıyla atıldığında meşru olabileceği kararına vardı.

Partiyi bölmemek adına alınan bu ortalamacı tutum, 2. Enternasyonal içinde güçlenen reformist akıma cesaret verdi: 1904'te Amsterdam Kongresi burjuvaziyle işbirliğini reddetse de, 1905'te İngiliz sosyalisti John Burns Liberal Parti'nin kabinesinde bakan olarak bu kararı çiğnedi.

SPD

Almanya'da Sosyalist İşçi Partisi, 1874 seçimlerinde yüzde 6,5 oy aldı. Ardından 1877'de 7,1, 1878'de 7,6 oy oranına ulaştı. Bismarck'ın "sosyalistlere karşı yasası" 1878-1890 yılları arasında SPD'nin yarı illegal örgütlenmesine neden olsa da, 1890'daki seçimlerde oyların yüzde 19,7'sini alarak en büyük parti durumuna geldi.

Sosyal Demokrat Partisi (SPD) ismini alan örgüt Bebel ve Liebknecht gibi deneyimli liderlere ve o dönem "Marksizmin Papa'sı" olarak adlandırılan Kautsky ve Polonyalı devrimci Rosa Luxemburg gibi birçok önemli teorisyene sahipti.

SPD, 1893 seçimlerinde oyların yüzde 23'ünü, 1898 seçimlerinde yüzde 27,2'sini aldı. 1903 yılındaki seçimlerde 3 milyondan fazla oy alan SPD yüzde 31 oranına ulaştı ve Alman parlamentosuna 81 milletvekili yolladı. SPD, 19. yüzyılın sonunda 100 bin üyeye ulaşmış, sendikaların tamamını kapsar ve temsil eder hale gelmişti.

SPD'de hakim olan fikir, sosyalizmi partinin kuracağı, parlamento seçimlerinin ve mecliste güçlenmenin bu sürecin temel araçları olduğuydu. SPD büyüdükçe tutuculaşıyordu. Partinin iktidarını sosyalizm olarak gören liderlik, işçi hareketinin SPD'nin kontrolünde gelişebileceğini düşünüyordu.

1903'teki seçim zaferi yaşandığında partide iki farklı akım güçlenerek öne çıkıyordu. Bu akımlardan ilki marksizmin güncel koşullarda gözden geçirilmesini savunan revizyonistlerdi. Diğer akım ise reformizmdi. Partinin oy oranı arttıkça, mecliste çoğunluk haline geldikçe çıkartacağı yasalarla sosyalizme geçişin mümkün olduğunu savunan reformistler burjuvaziyle aynı hükümette yer alınabileceği, ortak sorumluluk paylaşılabilirliğini savunuyordu.

SPD'nin Bavyera örgütü 1894'te eyalet hükümetinin bütçesini onayladı. Bu bir ilkti ve 2. Enternasyonal'de büyük bir şok yarattı. Ancak reformizmin asıl çıkışını Eduard Bernstein yaptı; ona göre nihaî olarak varılacak olan sosyalizm değildi, yolun kendisi olan reformlar asıl amaçtı. SPD bir reform partisine dönüşmeliydi.

SPD'nin 1903'teki seçim zaferi, revizyonist ve reformist akımların öne atılmasına zemin hazırladı. Parti büyümüştü, ancak ne bir sosyal devrim gerçekleşmiş ne de iktidar alınmıştı. Reformistler, ne zaman gerçekleşeceği belirsiz olan bir devrim uğruna somut kazanımların harcanamayacağını yüksek sesle dile getirmeye başladı.

1905 devrimi

1905 yılında Rusya'da işçilerin kendiliğinden devrimi patlak verdi. Rus işçi sınıfı kitle grevi silahını kullanarak çarlığı köşeye sıkıştırmıştı. SPD'nin sol kanadının liderlerinden Rosa Luxemburg, kitle grevinin sosyalist mücadelenin temel yöntemlerinden biri olduğunu savundu. Luxemburg, reformlarla sosyalizme geçilemeyeceğini, reform mücadelesinin sosyal devrimi

gerçekleştirecek işçilerin örgütlenmesi ve bilinç sıçraması için bir araç olabileceğini söylüyordu. Sosyalizmi partinin değil işçi sınıfının iktidarı olarak gören Luxemburg, işçi hareketinin kendiliğinden mücadelesinin siyasal mücadeleye varacağını, bunun ise toplumsal bir devrimi tetikleyeceğini düşünüyordu.

Buna karşılık 2. Enternasyonal son derece temkinli tutum aldı. Kitle grevinin temel bir mücadele yöntemi değil, birçok araçtan biri olduğu vurgulandı. Partinin kontrolünde olmayan bir grevin nihaî amaç olan sosyalizme bir katkısı olmadığı düşünülüyordu; çünkü sosyalizm partinin iktidarına indirgenmişti.

Öte yandan 2. Enternasyonal'in partileri parlamenter zaferler elde etmeye devam ediyordu. İngiltere'de İşçi Partisi parlamentoda 30 sandalye elde etmişti. Avusturya'da sosyalistler meclise 81 milletvekili göndermeyi başarmıştı. SPD ise 1906 seçimlerinden ciddi bir gerilemeyle çıkmıştı.

Yaklaşan savaş

Stuttgart'ta 1907'de toplanan 2. Enternasyonal'in gündeminde Almanya ve İngiltere arasında tırmanan askerî gerginlik ile militarizmin güçlenmesi vardı. Yaklaşmakta olan savaşı önlemek için nasıl bir mücadele izleneceği tartışıldı.

Kapıda duran Dünya Savaşı karşısında kafalar karışık-tı. Bir savaş durumunda sosyalistler kendi devletlerini destekleyebilir miydi ya da burjuva hükümetlerle olan anlaşmazlıklarını bir kenara bırakarak ulusun savunmasını üstlenebilirler miydi?

2. Enternasyonal, o güne dek militarizmi ve savaşı reddetmiş, barış için mücadeleyi temel ilke olarak benimsemişti. 1907 kongresi savaşı önlemek için her yolun denenmesi kararını aldı, ancak savaşı durdurmak için genel grevin örgütlenmesi ve kendi devletlerine destek vermeyip yenilgilerini savunmak gibi net bir tutum almadı.

Enternasyonal, sömürgelerin bağımsızlık mücadeleleri karşısında da bölündü. Bir kanat sosyalistlerin kendi sömürge politikalarına sahip olması gerektiğini, yani sosyalist hükümetlerin sömürgeleri yönetebileceğini savunuyordu.

Kopenhag kongresi 1910'da savaşa karşı genel grev tartışmasına gündemine aldı. Genel grevi savaş için kilit sektörlerle sınırlayan karar taslağı, Rosa Luxemburg gibi birçok delegeyi memnun etmedi. Bu taslak reddilse de ortaya çıkan kararda savaşa karşı genel grev ve hiçbir atıfta bulunulmuyordu. Alman ve Avusturya delegeleri eğer savaşa karşı genel grev yaparlarsa parti örgütlerinin kapatılacağını açıkça ifade etmişti. 2. Enternasyonal'e liderlik eden SPD yönetimi yine uzlaşma yolunu seçmişti.

2. Enternasyonal yine de dünya sosyalistlerine parlamentoda militarizme ve savaş bütçelerine karşı oy vermeleri çağrısında bulundu. Parlamento dışında bir eylem ise önerilmiyordu.

Viyana'da 1914'te gerçekleştirilmesi beklenen 2. Enternasyonal kongresi yapılamadı. Birinci Dünya Savaşı başlamıştı. SPD, Alman parlamentosunda savaş lehine oy verdi. Bu karara karşı çıkan tek milletvekili Karl Liebknecht'ti. Enternasyonal'in güçlü partileri savaşta kendi hükümetlerine destek vererek SPD'nin yolunda gitti. Ve 2. Enternasyonal çöktü.

Uluslararası işçi hareketinin ikinci bölünmesi

Marx ve Engels'in geleneğinden gelse de, güçlü işçi

SPD, Alman parlamentosunda savaş lehine oy verdi. Bu karara karşı çıkan tek milletvekili Karl Liebknecht'ti. Enternasyonal'in güçlü partileri savaşta kendi hükümetlerine destek vererek SPD'nin yolunda gitti. Ve 2. Enternasyonal çöktü.

partileri tarafından kurulsada, devasa bir güce ulaşsada, 2. Enternasyonal işçi sınıfı iktidarını kurma yolunda hiçbir adım atmadı.

SPD liderliği her kritik tartışmada Enternasyonal'in sağ kanadıyla uzlaştı. Partiyi bir arada tutmak adına verilen her taviz reformizmin güçlenmesini sağladı.

Reformizme ve SPD liderliğinin tutuculuğuna karşı mücadele eden Rosa Luxemburg yalnız kaldı.

Sonuç uluslararası işçi hareketi için yıkım oldu. 2. Enternasyonal savaşla birlikte tarihe karışırken, uluslararası işçi hareketi ikinci tarihsel bölünmesini de yaşadı. Bu ayrışma, sosyal-demokrasi ve devrimci sosyalizm arasındaydı. Marksistler bir daha sosyal demokrat adını kullanmazken, sosyal demokrasi 20. yüzyılda burjuvazinin iktidarını sağlayan temel siyasî akımlardan biri olacaktı. ▼

3. ENTERNASYONAL:

DEVİRİMCİ SOSYALİZMDEN STALİNİZME

Ağustos 1914'te 1. Dünya Savaşı patlak verdiğinde uluslararası sosyalist hareket büyük bir bölünme ve dağınıklık sürecindeydi. 2. Enternasyonal partilerinin savaşı desteklemesi karşısında Lenin, yeni ve devrimci bir enternasyonalin kaçınılmaz olduğuna inanıyordu. Bolşevik Partisi Merkez Komitesi'nin 1914 sonlarındaki bir bildirisinde şunlar yazıyordu:

“Proleter enternasyonal çökmemiştir ve çökmeyecektir. İşçi kitlesi, önündeki engeller her ne olursa olsun, yeni bir Enternasyonal yaratacaktır... Yaşasın bütün ülkelerin burjuvazisinin şovenizmine ve vatanseverliğine karşı işçilerin uluslararası kardeşliği! Yaşasın oportünizmden kurtulmuş bir proleter Enternasyonal!”

İsviçre'nin Zimmerwald kentinde 1915'te yeni bir enternasyonalin kurulması için ilk toplantı yapıldı. Ertesi yıl Kienthal'de bir toplantı daha gerçekleşti. Az sayıda kişinin katıldığı konferansta iki eğilim birden vardı: Savaşa karşı olan pasifistler ve uzlaşmaz fikirleri savunan devrimciler. Bu tablo karşısında Lenin yeni Enternasyonal'in kurulmasını dayatmaktan kaçındı, ama 1916'nın sonunda uluslararası işçi hareketi içinde nihaî ayrışmanın yaşandığını, 2. Enternasyonal'den ayrılıp 3. Enternasyonal'i kurmanın vaktinin geldiğini savunacaktı. Ancak 2. Enternasyonal partileri hâlâ güçlüydü ve Avrupa işçi sınıfının örgütlü kesimlerini hâlâ saflarında tutuyorlardı.

1917 Ekim Devrimi

1917 Şubat'ında Rusya'da kendiliğinden harekete geçen işçiler kitle grevleriyle Çarlık rejimine son verdi. İşçileri doğrudan demokrasi organı olan Sovyetler (işçi konseyleri) ortaya çıktı. 1917 Ekim'inde sosyalist devrim gerçekleşti ve iktidar Sovyetlerin eline geçti. Rus devrimi, dünya kapitalizmini sarsan büyük bir devrimci dalga başlattı.

Ekim Devrimi'ne liderlik eden ve Sovyet hükümetini oluşturan Bolşevik Parti,

Rus devriminin dünya devriminin başlangıcı olduğunu, diğer ülkelerde, özellikle Almanya'da, sosyalist devrim zafere ulaşmadan Rusya'da işçi iktidarını ayakta tutmanın mümkün olmayacağını iyi biliyordu.

Komünist Enternasyonal'in kuruluşu

Rusya'daki devrimi Almanya, Avusturya, Macaristan ve İtalya'daki kitle grevleri ile işçi konseylerinin kurulması izledi. Avrupa kapitalizmi benzeri görülmemiş bir kriz yaşarken 3. Enternasyonal'in kurulması için koşullar olgunlaşıyordu. “Komünist Enternasyonal” (Komintern) olarak adlandırılan 3. dünya partisinin kuruluş kongresi 2-6 Mart 1919'da Moskova'da toplandı.

Kuruluş Kongresi'nde 54 delege bulundu. Karar alıcı oy hakkına sahip olan 35 delegenin sadece dördü Rusya dışında yaşıyordu. Komintern'i kuran parti ve örgütler, Bolşevik Partisi dışında herhangi bir temsil yeteneğinden yoksun, küçük ve etkisiz örgütlerdi.

3. Enternasyonal'i ilk ikisinden farklı kılan bu zaafa karşın Lenin ve Bolşevikler Avrupa'daki devrimci duruma gözlerini dikmişti. Devrimci dalga içinde küçük örgütler kitlesel partilere dönüşecek ve yeni enternasyonal dünya devrimin kitlesel önderi olacaktı. Kuruluş kongresi, kendini Komünist Enternasyonal'in ilk kongresi ilan ederken devrimci dalganın yarattığı iyimserlik hakimdi. ABD hükümetinin Paris temsilcisi 1919 yılının baharında günlüğüne şunları yazmıştı: “Bolşevizm her yerde güç kazanıyor. Macaristan şu günlerde onların eline geçti. Bir barut fıçısı üzerinde oturuyoruz ve onu ateşleyecek kıvılcım her an çıkabilir.”

Sektlerden kitlesel partilere

Gelişmeler Lenin ve Bolşeviklerin iyimser öngörülerini haklı çıkartır nitelikteydi. Rus Devrimi'nde üç yıl sonra, devrimci akımlar sekt olmaktan çıkıp kitlesel partilere dönüşüyordu. 2. Enternasyonal üyesi partiler her ülkede

Lenin kralları, rahipleri ve zenginleri süpürüyor

ikiye üçe bölünüyor, kalabalık gruplar Komintern'e katılıyordu. 1919 Şubat'ında Spartakist ayaklanması bastırılıp Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht katledilmiş olsa da, Almanya'da devrimci dalga devam ediyordu.

Ancak birçok Avrupa ülkesinde gelişen ayaklanmalar başarıya ulaşamadı. Yeni devrimci partiler güçlense de işçi sınıfının ana gövdesi hâlâ sosyal demokrasiden kopmamıştı. 3. Enternasyonal'in genç partilerinin deneyimsizliği sonucu Rusya dışında hiçbir ülkede iktidar işçilerin eline geçemedi.

Devrimci strateji ve taktikler

Komünist Enternasyonal'in 2. Kongresi Temmuz-Ağustos 1920'de Moskova'da toplandı. 35 ülkeden 217 delege katıldı. Rus partisi dışında İtalya, Norveç ve Bulgaristan'da örgütlü üç kitlesel parti

kongrede yer alıyordu. Alman Komünist Partisi gibi güçlü, Avusturya ve Macaristan partileri gibi küçük fakat etkili örgütler de temsil ediliyordu. Çekoslovakya sosyalist solu, ABD ve İngiltere'de örgütlü birçok grup, Fransız sosyalistleri ve önceki Enternasyonallerden farklı olarak Asya'nın önemli ülkelerindeki devimci partilerin temsil edildiği 2. Kongre bir dünya kongresiydi.

Kızıldoru'nun Polonya üzerine yürüdüğü esnada toplanan kongreye iyimserlik ve aşırı coşku havası hakimdi. Buna karşılık 2. Kongre strateji ve taktik adımların tartışılmasına yoğunlaştı.

İlk önemli tartışma sosyalistlerin parlamento seçimlerine karşı tutumu üzerine gelişti. İtalyan sosyalist Bordiga parlamentonun ve seçimlerin her koşulda reddedilmesini savunuyordu. Yalnız da değildi, birçok ülkeden gelen delegenin

desteğini aldı.

Lenin bu aşırı sol görüşe karşı çıktı. Devrimcilerin gözünde parlamento bitmiş olabiliyordu, ama işçi kitlelerinin gözünde hâlâ yerinde duruyordu. Bu durumda Komintern'in görevi geniş işçi kitlelerinin parlamento üzerine önyargılarına karşı gerçeğin sabırla anlatılmasıydı. Eğer parlamentoyu ortadan kaldıracak bir durumda değilsek, onun içine girip kürsüden işçilere basit ve anlaşılır bir dille devrimin gerekliliğini anlatmalıyız diyen Lenin, sadece aşırı sola değil, reformizmle arasına set çekmeyen merkeziliği de karşı çıkıyordu. Burjuva parlamentosuna komünistlerin girişi partinin kararıyla olmalıydı ve parlamenter faaliyet yine parti merkezi tarafından belirlenmeliydi. Bu yaklaşım, 2. Enternasyonal'in gevşek tutumundan farklı olarak parlamenter alanın dışarıdaki mücadeleyle sıkı bir şekilde birleştirilmesi ve örgütlenmeye hizmet etmesi stratejisine bağlıydı.

Diğer bir tartışma komünistlerin sendikalara karşı tutumu üzerine oldu. Lenin, komünistlerin ayrı sendikalar kurması fikrine karşı çıktı.

Komünist Enternasyonal'in 2. Kongresi ulusal sorun ve sömürgeler sorununu da gündemine aldı. Komünistlerin, sömürge ülkelerdeki ulusal demokratik hareketlere destek vermesi, ancak bu hareketleri sosyalist olarak niteleyip içinde erimemesi gerektiği vurgulandı. Ezilen halkların sömürgecilğe ve emperyalizme karşı mücadelesinin uluslararası işçi hareketinin müttefiki olduğu vurgulandı.

Bir diğer önemli tartışma tarım sorunu üzerine yaşandı. Enternasyonal, kırsal alanlarda işçi sınıfının müttefikinin tarım işçileri olduğunu, mülkiyet sahibi köylülerin devrimci bir rol oynamayacağını altını çizdi.

Lenin ve Bolşevikler, merkezci olarak adlandırılan sağ kanada karşı siyasî ve teorik mücadeleyle yetinmeyerek örgütsel tedbirlere de başvurdu. Komünist Enternasyonal'e üye olmak için 21 koşul önerdiler. Bu koşullar üye olan partilerin devrimci sosyalist bir yapıda olmasını sağlamaya yönelikti.

İkinci kongrede hem aşırı sol hem de merkezci kanadın fikirleri yenilgiye uğradı. Lenin'in fikirleri ve 21 koşul kabul edildi. Kongreden geriye kalan en önemli taktik adım ise reformist işçilerle komünist işçilerin ortak talepler etrafından birleşik cephe oluşturmasydı. İşçi kitlelerinin mücadele içinde değişeceğini kabul eden 'birleşik işçi cephesi', komünistlerin en güvenilir unsurlarla dahi geçici ittifaklar kurarak geniş işçi kesimlerine ulaşmasını ve onları devrimin gerekliliği fikrine kazanmasını temel bir mücadele taktiği olarak öne çıkardı.

Komintern'in üçüncü kongresi 1921'de,

dördüncü kongresi 1922'de toplandı. Bu ilk dört kongredeki tartışma ve kararlar, dünya işçi sınıfı hareketinin o güne kadarki tüm ders ve deneyimlerinin en özlü ifadesini oluşturur, günümüze de ışık tutmaya devam eder.

Tek ülkede sosyalizm ve Komintern'in ölümü

1923'te ikinci Alman devrimi de yenildi. Rusya'da, Alman devriminin zaferini bekleyen işçi iktidarı toplumsal temelini yitirirken parti ile devlet iç içe geçmeye başlıyordu. Kızıl Ordu'nun ve bürokrasinin gücü artarken işçi konseyleri ve komiteleri sadece bir kabuktan ibaret hale geliyordu.

Rusya'da 1917 Şubat Devrimi

Lenin yaşamının son yıllarında Bolşevik Parti içinde öne çıkan bürokrasiye karşı mücadele etti. Stalin'in Rusya'nın eski sömürgelerindeki partiler üzerinde Rus egemenliğini dayatmasına karşı çıktı. Bu dayatma, Komünist Enternasyonal açısından da büyük bir tehdit anlamına geliyordu.

Rusya'da iktidar işçi sınıfından bürokratik sınıfın eline geçerken, Komintern'deki Rus egemenliği diğer ülkelerin komünist partilerinin Stalin ve arkadaşları ne derse yapmasına yol açtı; 1924'te toplanan 5. Kongre ile Komintern'in yozlaşması ve devrimci bir örgüt olma özelliğini yitirmesi süreci başladı.

Dünya devriminin artık sona erdiğini düşünen Stalin, 1926'da tek ülkede sosyalizmin mümkün olduğunu savunmaya başladı. Ulusal sosyalizm mümkünse bir dünya devrimine ve bu devrimi örgütleyecek bir dünya partisine de ihtiyaç yoktu. Oysa gerçekte, devrimci dalga bitmemişti. İngiltere'de 1926'da o

zamana kadarki tarihin en büyük genel grevi gerçekleşti. Çin'de 1927'de işçiler devrim için ayaklandı. Komintern iki büyük olay ve sayısız daha küçük ölçekte olaya müdahale etmeyerek yenilgilerine zemin hazırladı.

Komintern'in 6. Kongresi 1928'de devrim programının merkezine tek ülkede sosyalizmin mümkün olduğu fikrini oturttu. SSCB, sosyalizmin anavatanydı ve Komintern üyesi partilerin başlıca görevi SSCB'nin savunulmasıydı. Aynı yıl Rusya'da 'beş yıllık plan' ile hızlı sermaye birikimi başlatılıyor ve bürokratik devlet kapitalisti bir rejim inşa ediliyordu. Bürokrasinin derdi bir yandan ken-

işgal edileceğini düşünüyor, Batı kapitalizmini ise ittifak kurulacak güç olarak görüyordu. Komintern'e üye olan devrimci partilerin devrim yapması engellendi, çünkü bu zaten Komintern'den nefret eden ve kapatılmasını isteyen Batı kapitalizmiyle ittifakı bozardı.

Komintern, SSCB'nin isteğiyle kapatıldı. Fransa ve İspanya'da 1936'da gerçekleşen işçi devrimleri SSCB'nin uydusu olan komünist partiler tarafından boğuldu. Uluslararası işçi hareketinin reformizmle devrimci sosyalizm arasında bölünmesinden doğan 3. Enternasyonal yeni bir ayrışmayı hazırlayarak tarihe karıştı. ▼

di iktidarını pekiştirmek, bir yandan da Batı'yla ekonomik, siyasî ve askerî alanlarda rekabet etmekte. Komintern bu rekabetin aracı olarak kullanıldı. Komünist partiler, SSCB'nin birer uydusu haline getirilerek kendi ülkelerinde devrim yapma fikrinden uzaklaştırıldı.

Almanya'da 1933'te Naziler iktidara geldi. Nazilerin iktidarı komünist ve sosyal demokrat işçilerin birleşik cephesiyle önlenebilirdi. Ancak stalinist bürokrasi Komintern'in ilk dört kongresinde hakim olan birleşik işçi cephesi taktiğini reddederek Nazilerin iktidara yürüyüşü sırasında "sosyal-faşist" olarak nitelediği sosyal demokratlara karşı mücadele etmeyi Alman komünistlerine önerdi. Sonuç felaket oldu, ancak Komintern bu ağır yenilgiyle yüzleşmedi.

Komintern'in 7. ve son kongresi 1935'te toplandı. Stalinist bürokrasi Komintern partilerine kendi ülkelerindeki "demokrat burjuvalarla" ittifak kurmasını önerdi. Stalin, SSCB'nin Naziler tarafından

4. ENTERNASYONAL: ORTODOKSLUĞUN ÇIKMAZ SOKAĞI

Sovyet devriminin Lenin’le birlikte en önemli liderlerinden biri olan Troçki, 1935’te sürgündeyken günlüğüne şöyle yazmıştı: “1917 ve 1921 arasındaki dönem dahil, kendi çalışmalarımın ‘yaşamsallığından’ söz edemem. Ama şimdiki çalışmalarım kelimenin tam anlamıyla ‘yaşamsal’. Bu iddiada kendini beğenmiş bir yan yok. Sosyal Demokrat ve stalinist iki Enternasyonal’in çöküşü, bu Enternasyonallerin liderlerinden hiçbirinin çözmek için yeterli donanımına sahip olmadığı bir sorunu ortaya çıkardı. Kendi kaderimin akışı beni bu sorunla karşı karşıya getirdi ve bana bu sorunla başa çıkabilmem için gerekli araçları kazandırdı. Şu anda, yeni bir kuşağı İkinci ve Üçüncü Enternasyonallerin liderlerinden bağımsız olarak devrimci yöntemle silahlandırma görevini yüklenecek benden başka hiç kimse yok... Devrimci mirasın yaşamını sürdürebilmem için en azından beş yıllık kesintisiz bir çalışmaya ihtiyacım var.”

Troçki bu satırları yazdığı anda Almanya’da faşizm hüküm sürmeye başlamış, yeni bir dünya savaşının ayak sesleri her kıtada hissedilmiş ve İspanya’da stalinizmin yeni bir ihanetine az bir zaman kalmıştı. 1929 buhranı tüm kapitalistleri dehşete sürüklemişti. Bir sene sonra başlayacak olan Moskova Duruşmaları, stalinist aygıtı karşı Rusya’da kalan son devrimcileri, Bolşevik Partisi’nin 1917 devrimine öncülük eden tüm eski kadroları da stalinist büyük ‘temizlik dalgasıyla’ imha edecekti. Troçki bu davanın baş sanığı olacaktı; suçlu Nazilerle işbirliği ve devrime ihanetti!

Troçki’nin, sürgünde, karanlığın içinde, aşağıdan sosyalizm geleneğinin mirasını yeni kuşak devrimcilere aktarmak için beş seneye daha ihtiyaç duyduğunu yazmasına neden olan siyasî sürecin temel özelliği, Ekim devriminin yenilgisiydi. Marks, dünya devrimi olmadan, “yoksunluk, karşılanamayan ihtiyaçlar genelleşir ve bu yoksunluk nedeniyle ihtiyaçlar uğruna mücadele yeniden başlar ve o sistem bütün pisliğiyle baştan kurulur” uyarısıyla, tek bir ülkede sosyalizmin zafer kazanmasının mümkün olmadığına işaret etmişti.

Ekim devriminin başına gelen de tam bu oldu.

Devrim, dönemin devrimcilerinin tüm beklentisine ve gerçekleşmesi yönündeki tüm güçlü ihtimallere rağmen dünya devrimi tarafından desteklenmedi, özellikle Almanya’da 1919-1923 yılları arasında defalarca ayaklanan işçi sınıfı, iktidarı ele geçiremedi. Rus işçileri, Paris Komünü işçilerinin devrimci eylemleri sırasında şekillendirdikleri, aşağıdan yukarı örgütlenen demokratik özyönetim organları olan Sovyet aracılarıyla, köylülüğün de desteğini alarak,

Çarlık despotizmini ve hemen ardından burjuvazinin egemenliğini yıktı. Devlet olmayan bir devlet tipi olarak Sovyet, işçi sınıfının siyasal iktidarı elinde toparlaması anlamına geldi. Dünya savaşında milyonlarcası ölen ve kelimenin tam anlamıyla perişan olan yoksullar, köylüler ve işçiler için, Rusya’da ezilenlerin iktidarının yaşaması için tek bir umut vardı: Avrupa devrimleri ve en başta Alman işçi sınıfının siyasî iktidarı ele geçirmesi. Bu yüzden Lenin sık sık, “Tekrar ediyorum, bütün bu zorluklardan kurtuluşumuz bütün-Avrupa devrimindedir... Bir Alman devrimi gelmezse

hakkımızdaki hüküm verilmiş demektir... Eğer Alman devrimi gelmezse, her halükarda, akla gelebilecek bütün koşullar altında hükümümüz verilmiştir” diyordu. Ama Alman devrimi gelmedi.

Kapitalist dünya ise tam göbeğinde ve uçsuz bucaksız bir coğrafyada işçi sınıfının sosyalizmi kurup kuramayacağını test etmeye tahammül edemezdi. Rusya işgal edildi. İşgal, Çarlık uzantılarına ve burjuvalara iç savaş çıkartmak ve işçi sınıfının kazanımlarını gasp etmek için gerekli olan cüreti verdi. Korkunç bir iç savaş başladı, tek bir ülkede gerçekleşen sosyalist devrim, yaşamak için içgüdüsel tepkiler geliştirmek zorunda kaldı. Kızıl Ordu kuruldu. Ekonomi, savaşın ihtiyaçlarına göre örgütlendi, ‘Savaş Komünizmi’ ilan edildi, savaşın kazanılması için eski düzenin subayları göreve çağrıldı, devlet yapısının sürdürülebilmesi için eski düzenin memurları bürokratik alışkanlıklarını yayabilecekleri geniş bir idarî alan buldu. Üç sene sonra, Bolşevikler iç savaşı kazanmıştı, ama zaferin bedeli ağırdı.

“İşçi sınıfı deklase oldu”

İç Savaş’ta en ağır tahribatı, devrimi yapan işçi sınıfı aldı. Dünya devrimi Rus işçilerinin yardımına gelmeden geçen her gün, işçi demokrasisi biraz daha zayıfladı. Giderek, devrimi yapan işçiler sınıf şekillenmesini yitirdi. Devrimin kalbinin attığı Petersburg şehrinin nüfusu 1917 yılında 2,5 milyondan 574 bine, Moskova’da ise 1,7 milyondan 1,1 milyona düştü. Toplam işçi sayısı 1913 yılında 3,5 milyonken, iç savaşın ardından 1,118,000’e geriledi. Lenin 1921’de, “Sanayi işçi sınıfı savaş, sefalet ve yıkım sonucu deklase bir hale gelmiş, başka bir deyişle, işçi sınıfı olarak varlığı sona ermiştir” diyordu. Devrimi yapan sınıf, sınıf olarak ortadan kalktığında, devrimin liderlerinin kaderi de belirlenmiş oluyordu.

İşçi sınıfının şekillenmesini yitirdiği, burjuvazinin sınıf olarak tasfiye edildiği koşullarda, Kızıl Ordu’nun yeniden şekillendirdiği ve pekiştirdiği hiyerarşik alışkanlıkları da arkasına alan ve eski Rusya’nın tüm çürümüşlüğüne,

çıkarcılığını ve fırsatçılığını simgeleyen yüz binlerce insan, Sovyetlerin de işlevsizleşmesiyle giderek mutlak bir iktidar organına dönüşen Bolşevik Partisi'ne doluştu.

Bürokrasinin iktidarı ve tek ülkede sosyalizm 'teorisi'

Parti hızla muazzam bir bürokratik mekanizmaya dönüşmeye başladı. Bürokrasi, iktidarı ele geçirdikçe, bir sınıf şekillenmesi sürecinde yükselen her sınıf gibi, varlığının ve iktidarının sürekliliğini sağlamak için gerçeği ters yüz eden bir teoriye ihtiyaç duydu. Aşağıdan sosyalizm geleneğinin ne kadar özgürlükçü ve devrimci ögesi varsa, bürokrasinin "resmî marksizminin" donuk, ideolojik fikri sabitleri haline getirildi. Önce, dünya devrimi teorisi iğdiş edildi. Bürokrasi, "tek ülkede sosyalizm" teorisini icat etti! Kuşkusuz bu teori, sıradan bürokratların derin analizlerinin ürünü olarak oluşmadı, ama tam da Troçki'nin *İhanete Uğrayan Devrim*'de vurguladığı gibi, "tek ülkede sosyalizmin zafer kazandığı" teorisi, "bürokrasinin ruh halini şaşmaz biçimde ifade ediyordu. Sosyalizmin zaferinden söz ettikleri zaman, kendi zaferlerinden söz ediyorlardı."

'Sol Muhalefet' adıyla kurduğu platformla 1920'li yıllar boyunca bürokrasinin iktidarına karşı mücadele eden Troçki, 1929 yılında karşı devrimcilik ve illegal faaliyet suçlamalarıyla Rusya'dan sürgüne gönderildi. Devrim yenilirken, işçi sınıfı Ekim devriminde elde ettiği tüm hakları kaybederken, Troçki de yenilmişti.

Gerçekleşmeyen öngörüler

Troçki sürgündeyken, stalinist bürokrasi Rusya'da üretim ilişkilerini devlet kapitalisti bir rejim altında örgütlerken, Rusya dışında da Komünist Enternasyonal aracılığıyla, devrimci işçi hareketlerinin kendi egemen sınıflarıyla uzlaşmasını sağladı. Komintern adını alan Enternasyonal, bürokrasinin "tek ülkede sosyalist" rejiminin koruyucu kuklası haline geldi. "Rus bürokrasisinin dış politika ajanlarına dönüştürülen" Komintern, resmîleştirilmiş marksizmin otoritesinin ve devrimin prestijinin ağırlığıyla, işçi sınıfını egemen sınıflarla uzlaştıran politik önerilerle bir dizi ayaklanmanın yenilgisinde temel bir rol oynadı.

Troçki açısından, 1930 yılında kurduğu Uluslararası Komünist Birlik'i Komintern'in sol kanadı olarak tanımlamaktan vazgeçip, stalinizmin Almanya'da faşizmin iktidara gelmesine yol açan politikalarına hiçbir sekiyonundan itiraz yükselmeyen Komintern'in "yeniden canlandırılmayacağını" ilan etme vakti gelmişti.

Almanya'da faşizmin iktidara gelmesinden 1938 yılına kadar, Troçki, Avrupa'da faşizmin karanlığında, şiddet ve işkencenin ortasında, taraftarlarını toparlamaya, işçi hareketlerinin yüz yüze kaldığı yenilgi koşullarında, aşağıdan sosyalizm geleneğini yaşatmaya çalıştı. Kapitalizmi bir dünya sistemi olarak kavrayışının ürünü olan sürekli devrim teorisi, sosyalizmin işçi sınıfının kendi eyleminin ürünü olacağı tezini 1925-1927 Çin, İngiltere, 1929-1933 Almanya, 1936 İspanya ve Fransa'da sınıf mücadeleleri ile ilgili yaptığı analizlerle geliştirmesi, işçi sınıfının politik ve örgütsel bağımsızlığını günün koşullarına uyarlanmış devrimci bir partiye bağlayan teorik ve pratik çabası, dünya devrimi için örgütlenen yeni bir enternasyonale yaptığı vurgular, Troçki'nin "karanlık artıkça parlayan bir yıldız" gibi parlamasını sağladı.

Bütün bu yeteneklerine rağmen, Troçki'nin bir analizi çok önemli bir yanılgıyı barındırıyordu. Stalinist bürokrasinin ilk Marksist eleştirisini başlatan Troçki oldu. Ne yazık ki bu eleştiri, marksizmin özüne değil

biçimine saplanıp kaldığı için, daha sonra, Troçki'nin geleneğini izleyenlerin teorik ve politik bunalımlar, sektör iç çatışmalar ve sürekli bölünmelerle karakterize olmasına neden oldu. Alex Callinicos Troçkizm'i şöyle tarif ediyor: "Troçkizm bir politik akım olarak kendisini sosyalizmin iki yaygın tanımının, yani Doğu'da stalinizmin ve Batı'da sosyal demokrasinin yaptığı tanımların reddi ve işçi konseyleri aracılığıyla demokratik bir biçimde örgütlenmiş devrimci işçi sınıfının toplumu dönüştürmesi olan Ekim 1917 geleneğinin izleyicisi olarak tanımlar."

Troçki'nin, stalinist karşı devrimin bütünlüklü bir analizini yapamamış olması ve üretim araçları ve dış ticaret üzerindeki bürokratik devlet tekeline dayalı Rusya'yı, 'dejenere' de olsa bir 'işçi devleti' olarak tanımlamaktaki ısrarı, işçi sınıfının üretim araçları üzerindeki kolektif kontrolü ve üretim birimlerinden başlayarak tüm siyasal yapı üzerindeki özyönetim organlarına dayanmak zorunda olan sosyalizm anlayışıyla çelişkiydi. Sosyalizm ya işçi sınıfının kendi eyleminin doğrudan ürünüdür, yani işçi sınıfının bürokrasi tarafından politik iktidardan uzaklaştırıldığı bir yapı sosyalist olamaz, ya da doğrudan üreticilerin üretim araçlarını kolektif olarak mülkiyetinde tutmadığı, üretim araçlarının bürokratik bir iktidarın kolektif mülkiyetinde bulunduğu bir rejim sosyalisttir. Bu ise, sosyalizmin işçi sınıfına rağmen kurulabileceği anlamına gelir.

Bu çelişki, ölümüne kadar Troçki'nin yakasını bırakmadığı gibi, ölümünden sonra da troçkist geleneği pusulasız bıraktı.

Troçki ölümünden önce bir dizi öngöründe bulundu. Dünya savaşından sonra, ya işçi devrimleri gerçekleşecek, milyonlarca işçi 4. Enternasyonal'in bayrağı altında toplanacak, stalinist rejim altüst olacaktı, ya da kapitalizm, iç çelişkilerinden çıkmayacak, "kapitalizmin artık kalıcı çözümleri olmayan nihaî krizini yaşadığı" için insanlık toptan bir çöküşe doğru evrilecekti.

Troçki'nin, savaştan sonra stalinist bürokrasinin yıkılması dışındaki seçeneğin, sosyalist programı bir ütopya haline indirgeyeceği yönündeki uyarısı ise Ortodoks

troçkizm açısından en tehlikeli vurgu haline gelecekti. Zira savaştan sonra, tüm yıkıma rağmen, kapitalizm tarihindeki en büyük ekonomik sıçramalardan birini yaşayacaktı. Savaşın ardından stalinist rejimin çökmesi bir yana, Kızıl Ordu'nun savaş sırasındaki müdahalesiyle, tüm Doğu Avrupa ülkelerinde, Rusya'daki toplumsal yapının birebir kopyası olan rejimler kurulmuştu. Çin'deki rejimi de eklersek, çökmek bir yana, stalinist rejim küreselleşmişti.

Ya işçi devleti değilse...

Troçkist hareket, bu krize, bir istisnası hariç, neredeyse çocuksu bir ruh haliyle, gerçeklerden kaçarak yanıt vermeyi tercih etti. Troçki'nin öngörülerinin doğrulanmadığını kabullenmek yerine, 4. Enternasyonal'in Mandel, Pablo ve Cannon gibi önderleri, savaşın henüz bitmediği, kapitalizmin krizini aşamadığı ve toptan bir çöküşe yaklaştığı gibi bir dizi tez uydurdu. Ernest Mandel, 1951'de "İkinci ve üçüncü dünya savaşları arasındaki dönem tarihe geçici bir kesinti olarak geçecek ve Troçki'nin bir savaştan sonra bürokrasinin ayakta kalamayacağı öngörüsü kendisini tarihsel olarak kanıtlamış olacaktır" diyebiliyordu.

Doğu Bloku'ndaki SSCB kopyası rejimlerin karakteri konusundaki tartışma ise troçkist hareket için daha da zor bir durum yaratacaktı. Rusya'da, bir işçi devrimi gerçekleşmiş ve bürokrasi, bu devrimin kesintiye uğramasıyla iktidara gelmişti. Gerçekle hiçbir bağlantısı olmasa da, kısa bir süreliğine, devlet mülkiyetinin varlığı nedeniyle Rusya'nın 'dejenere olmuş bir işçi devleti' olduğu kabul edilebilir. Peki, Doğu Bloku ülkeleri? Bu ülkelerin hiçbirinde bir işçi devrimi gerçekleşmedi. Kızıl Ordu bu ülkeleri işgal etti ve komünist partileri iktidara "atadı." Bu süreçte işçi sınıflarının hiçbir dahli olmadı. Ya sosyalizm işçi sınıfının kendi eylemi değildir ve işgallerle, orduların ülkeleri dümdüz etmesinin üzerinden işçi sınıfının hiçbir eylemi, katılımı olmadan kurulabilir bir toplumsal örgütlenmedir, ya da ancak sosyalizm işçi sınıfının kendi eyleminin ürünü olarak kurulabilir ve bu rejimlerin sosyalizmle uzaktan yakından ilişkisi yoktur. İlişkisi olmadığını görebilmek için, Troçki'nin tüm teorisinin devrimci özüne sahip çıkarken, kurumuş kabuğundan kurtulmak, bir dizi öngörüsünün yanlış çıktığını açıklamak gerekiyordu. Troçki'nin eşi Natalia Sedova 1951 yılında 4. Enternasyonal'den istifa ederken şöyle diyordu: "Eski ve geçersiz formülleri saplantı halinde benimseyerek stalinist devleti bir işçi devleti olarak görmeye devam ediyorsunuz. Bu konuda sizi izleyemem ve izlemeyeceğim... Siz şimdi stalinizmin savaştan sonra üzerinde hakimiyet kurduğu Doğu Avrupa ülkelerinin de işçi devleti olduğunu savunuyorsunuz. Bu, stalinizmin devrimci sosyalist bir rol oynadığını söylemeye eşittir. Bu konuda sizi izleyemem ve izlemeyeceğim."

Troçkist geleneği içinde olduğu krizden çıkartan, Tony Cliff'in "Rusya'da devlet kapitalizmi" teorisi oldu. Rusya'yı dünya ekonomisinde hegemonya ve rekabet ilişkileri içine oturtan Cliff, Rus ekonomisinin işleyişinin Marx'ın değer yasasına nasıl bağlı olduğunu gösterdi, stalinist bürokrasinin devlet kapitalisti bir toplumun yeni egemen sınıfı olduğunu kanıtladı, Ekim devriminin 1920'lerin sonunda bir karşı devrimle yenildiğini açıkladı. Böylece, Troçki'nin stalinizm eleştirisini ön doğru kabul ederek, stalinizmin leninizmin devamcısı olmadığını, tersine, milliyetçi bir bürokratik egemen sınıfın diktatörlüğü olduğunu ve 1917 Ekim devriminin aşağıdan sosyalizm geleneğinin en önemli halkası olduğunu savunarak, klasik marksist geleneğin tutarlı bir siyasal akım olarak yeniden şekillenmesinde belirleyici oldu. ▼

6-7 EYLÜL OLAYLARI: “SUSANLAR DA SUÇLU”

6 Eylül 1955 günü saat 13.00’te, devlet radyosu, Selanik’te Atatürk’ün doğduğu eve bombalı saldırı düzenlendiği haberini verdi. Bu haber, aynı gün öğleden sonra İstanbul Ekspres gazetesinin yaptığı iki baskıyla yayıldı. Günün ilerleyen saatlerinde çeşitli öğrenci gruplarının ve Kıbrıs Türktür Cemiyeti’nin çağrısıyla Taksim Meydanı’nda bir gösteri düzenlendi. Gösterinin ardından bazı gruplar İstiklal Caddesi’nde gayrimüslimlere ait işyerlerini yıkp yağmalamaya başladı. Beyoğlu, Kurtuluş, Şişli, Nişantaşı, Eminönü, Fatih, Eyüp, Bakırköy, Yeşilköy, Ortaköy, Arnavutköy, Bebek, Moda, Kadıköy, Kuzguncuk, Çengelköy ve Adalar’da yağma ve şiddet olayları meydana geldi. Resmî kaynaklara göre, olaylar sonucunda 4214 ev, 1004 işyeri, 73 kilise, 1 sinagog, 2 manastır, 26 okul ve aralarında çeşitli işyerlerinin bulunduğu 5317 tesis saldırıya uğradı ve tahrip edildi. Böylece Türkiye Cumhuriyeti’nin tarihine yüzleşmesi, hesabını vermesi gereken bir sayfa daha eklendi.

Günlerce önceden gayrimüslimlerin kapılarını kim işaretlemişti? Binlerce insan nasıl birdenbire sokaklara dökülebilmişti? Polis neden olaylara müdahale etmemişti?

Bu soruları, o günleri bizzat yaşayan Apoyevmatini gazetesi yayın yönetmeni Mihail Vasiliadis ile Arife Köse konuştu.

● *Önce 6-7 Eylül olaylarının arka planından başlayalım isterseniz. 6-7 Eylül olaylarını hangi çerçevede, nasıl algılamak lazım?*

6-7 Eylül olaylarını tek başına ele alarak anlamak mümkün değildir. 6-7 Eylül olayları bir olaylar zincirinin bir halkasını oluşturur. Bu zincirin diğer halkalarını bilmeden sadece 6-7 Eylül’ü ele alıp izah etmeye çalışmak nafiledir.

● *Hangi halkalardan oluşuyor bu zincir?*

Bu zincir, ulus devlet kurma sevdasında olanların, ulus devleti kendi kafalarındaki biçimle düşünenlerin, yani tek dil, tek din, tek devlet, tek milletten oluşan bir Türk ulus devleti yaratmak isteyenlerin yaptıklarından oluşuyor. Fakat Türkiye’nin ulus devlet olmasının önünde büyük engeller vardı.

● *Nasıl engeller?*

Birinci Dünya Savaşı sonunda imparatorluklar dağıldı, onların yerine ulus devletler kuruldu. Ama bu ulus devletlerin çoğu o milletlerin yaşadığı yerlerde kuruldu, yani örneğin Polonya

Polonyalıların yaşadığı yerde kuruldu. Osmanlı İmparatorluğu dağıldığında ise bir dizi ülke ortaya çıktı. Ama bunlar genellikle ulus bilincinde olmayan, daha çok din bilincinde olan ülkelerdi. Türkiye’de de o zamanlar Jon Türkler ile birlikte milliyetçi fikirler gelişmeye ve güçlenmeye başlamıştı. Jon Türkler de ulus devlet kurma fikrini benimsiyordu. Fakat bu ulus devleti Türklerin yaşadığı bölgelerde kurma olanağı yoktu. Dolayısıyla Türkiye, ulus devletini Türklerin yaşadığı yerlerde değil gücünün yettiği yerlerde kurmak zorunda kaldı.

● *Bu ne anlama geliyor?*

Misak-ı Milli olarak belirlenen sınırlar içinde ortaya çıkması düşünülen ulus devlet esasında küçük bir imparatorluk gibi. Bu topraklarda Türkler var, ama onlarda Türklük bilincinden çok müslüman olma bilinci öne çıkmış durumda. Kürtler var, Lazlar var, daha birçok milliyet var. Bu arada gayrimüslim gruplar da var tabii. Onlar da Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler. Ulus devlet kurmak için ne yapmak gerekiyor? Herkese “Türk”

dedirtmek gerekiyor. Dolayısıyla “Ne mutlu Türk’üm diyene” deniliyor, “Ne mutlu Türk olana” değil, çünkü Türk olanı arayıp bulmak zaten neredeyse imkânsız. Dolayısıyla Türk olmayanları Türkleştirerek bu devleti kurma yoluna gidiyorlar. Ancak müslüman olmayan gruplar Lozan anlaşması ile korunuyor, anlaşmanın müslüman olmayan azınlıklara tanıdığı haklar onların asimile edilmesini zorlaştırıyor. Bunun üzerine iki ayrı plan kurmak zorunda kalıyorlar. Müslüman azınlıkları asimile etmek, müslüman olmayanları eritmek. Bu düşünce biçimi hâlâ günümüzde bile var. Rumlardan, Ermenilerden ve Yahudilerden bahsederken Cumhurbaşkanı bile “yabancılar” diyebiliyor, onların vakıflarından bahsederken “yabancı vakıflar” diyebiliyor.

● *Nasıl bir eritme programı uygulanıyor?*

İşte, başta bahsettiğim zincir bu eritme programının halkalarıdır. Bu zincirin bazı halkaları küçük, bazı halkaları ise çok kaba ve acı verici. Bu kaba ve acı verici olaylar arasında 6-7 Eylül olayları, Varlık Vergisi, 20 yaşındakilerin toplama kamplarına gönderilmesi gibi olaylar var. Lozan’dan dönülür dönülmez yapılan ilk şey azınlıkların önde gelenlerini toplayıp Lozan’ın kendilerine tanıdığı hakları reddetmek olmuştur. Böylece bu eritme programı başlamış oldu. Bu, resmî olarak da kendisini CHP gençlik kollarının hazırladığı raporda gösterdi. Raporda, “İstanbul’un fethinin 500. yılında İstanbul’da bir tek Rum kalmamalı” diyor. Tabii bir programın uygulanabilir olması biraz da uluslararası konjonktüre bağlıdır. Önce mübadeleyle 1 milyon 200 bin Rum Ortodoks Anadolu’dan sürüldü, Yunanistan’a gönderildi, 600 bine yakın müslüman Türk de Yunanistan topraklarından buraya gönderildi. İkinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla birlikte dünyadaki hava değişti, milliyetçilik yeniden yükseldi ve Türkiye’de de bu bahsettiğim zincirin ilk kaba halkası olan 27-47 yaş arası bütün azınlık erkeklerinin toplama kamplarına gönderilmesi olayı gerçekleşti. Ardından Varlık Vergisi faciası yaşandı. Dikkatinizi çekerim. Saydığım bu halkaların hepsi yasal zemini hazırlanarak, yasalar çerçevesinde hayata geçiriliyor. Yani böyle bir yöntemle ulus devlet kurma projesini savunanlar, devlete hakim olup istediklerini yaptırabiliyor.

● *Kim bunlar?*

Ergenekon. Bence bugünkü Ergenekon’un temeli ta o zamanlarda atılmıştı ve yapı, bu çekirdek hep devlete hakim olma mücadelesi verdi.

● *CHP’nin bu planına ne oluyor peki?*

Türkiye’nin NATO’ya girme süreciyle birlikte çok partili dönem başladı. CHP

1946 seçimlerini hile ile kazanmasına rağmen 1950 seçimlerini kazanamadı. Dolayısıyla gençlik kollarının raporunda yer alan İstanbul’da tek bir Rum kalmaması planı kesintiye uğruyor. Ve bugünkü Ergenekon’un temelini oluşturan bu yapı 1950’den sonra devlet içindeki gücünü kısmen kaybediyor. Bundan sonraki büyük darbe, yani 6-7 Eylül olayları, bir devlet yasası ile olmuyor.

● *Biraz açabilir misiniz bu noktayı?*

Aslında o zaman da kısmen yasal bir çerçeve var, ama o da hükümeti aldatarak oluşturuluyor. Şunu demek istiyorum: 6-7 Eylül olayları kendiliğinden meydana gelen olaylar değildir. İyice planlanmış, hazırlanmıştır. Eski MGK Genel Sekreteri ve Özel Harpçi Sabri Yirmibeşoğlu, gazeteci Fatih Güllapoğlu’na verdiği bir röportajda, “6-7 Eylül de bir Özel Harp işidir ve muhteşem bir örgütlenmeydi. Amacına da ulaştı. Sorarım size? Bu muhteşem bir örgütlenme değil miydi?” dedi. Sonra da sözlerinin yanlış algılandığını ifade ederek, “6-7 Eylül olaylarının arkasında MİT’in imzası olabilir” diye konuştu. MİT ya da Özel Harp, sonuçta 6-7 Eylül olayları planlı olaylardır.

● *6-7 Eylül olayları nasıl planlandı?*

Bir provokatörün Selanik’teki Türk konsolosluğunda ufak bir patlama gerçekleştirilmesi basit bir iştir. Asıl başarı böyle basit bir işi Türkiye’deki halkı harekete geçirmek için kullanabilmek, halkı sokağa dökülmeye ikna edebilmektir. Bu olaylar, ta 1950’lerin başından itibaren planlanıyor. Kıbrıs’ta yaşayan Yunanlılar kendilerine “Rum” değil “Yunan Kıbrıslı” der. Türkiye’de ise ısrarla Kıbrıs’ta yaşayan Yunanlılara kendilerinin ifade ettiği gibi “Yunan Kıbrıslı” değil “Rum” denir.

● *Aradaki fark nedir?*

Türk kelimesi ırk belirtir. Rum kelimesi ırk belirtmez. Rum kelimesinin içindeki en güçlü öge Ortodoksluktur. Yani bütün Rumlar ırk olarak Yunanlı değildir. Peki neden Türkiye’de ısrarla bu kişilere Rum deniyor? Gayet basit. Bu kişilere Rum demekle, Kıbrıs’ta meydana gelen ve Türk kamuoyunda kızgınlık uyandıran bütün olaylar Rumlara maledilmek isteniyor. Peki Rum kimdir? Kapı komşularımız, mahallede beraber oynadığımız arkadaşlarımız.

● *Yani 6-7 Eylül olayları tamamen o dönemin iktidarının inisiyatifinin dışında mı gerçekleşti?*

Tamamen değil, kısmen. Son hazırlık aşamasına geliniyor, kapılara işaretler konmaya başlanıyor. Halkın sokağa döküldüğü aşamanın gerçekleşebilmesi için polisin olaylara müdahale etmemesini sağlamak lazım. Polisin devletten böyle bir emir alması lazım. Celal Bayar ve Menderes’e deniyor ki, “Efendim, siz

yarın öbür gün Londra’ya gidiyorsunuz, Kıbrıs konusunu görüşeceksiniz, elinizde bir koz olsun, biz bir miting yapalım, birkaç tane vitrin kiralım, böylece Londra’ya gittiğinizde eliniz daha güçlü olur, arkanızda halk desteği olduğu görülür” diyerek bu izni alıyorlar. Ve bugün biz hâlâ Kıbrıslılardan bahsederken Rum diyoruz. O dönemde gazeteleri incerseniz nefret söyleminin merkezinde Rumların yer aldığını görürsünüz. O dönemde Rum anneler sokakta çocuklarıyla yürürken çocukların ellerinden tutmazlardı. Ellerini çocukların omzuna atar ve ağızlarını kapatırlardı ki çocuklar yolda Rumca konuşup başlarını belaya sokmasın diye.

● *Olaylar nasıl gelişti?*

Suat Hayri Ürgüplü o dönemde İngiltere’de Türkiye Büyükelçiliği’nde görev yapıyor. Biliyorsunuz, 6-7 Eylül olaylarını başlatan Atatürk’ün Selanik’teki evinde Rumlar tarafından bomba patladığı iddiasıdır. Bundan bir sene önce Atina’dan konsolosluktan Dışişleri Bakanlığı’na cevaben yollanan bir yazı var. Diyor ki, “Bugün Türkiye ile Yunanistan’ın arasını bozmak kolay değil. Dolayısıyla nasıl olacak bilmiyorum, ama birisi kalkıp Yunanistan’da Atatürk’ün evine bir bomba koyarsa, onu bilemem artık”. Böylece bu yazıyı görenler ne yapacaklarını bulmuş oldu. Bu fikir Suat Hayri Ürgüplü aracılığıyla Türkiye’deki o çekirdeğe empoze edilmiş ve olaylar bu şekilde gelişmiş. Bu arada zaten hergün çıkan yayınlarda Rumlara yönelik inanılmaz bir nefret söylemi var. Bunu görmek için sadece Peyami Sefa’yı okumanız bile yeter. Zaten 2000’e yakın provokatör hazırlanmış. Bunlar yedişer sekizer kişilik gruplar halinde İstanbul’u bölmüşler, sokaklarda aşağı yukarı gidip geliyor ve Ekspres Gazetesi’nin yayınlanması bekliyorlar. Bundan günlerce önce kapılara işaretler konmuştu zaten. Bu

olayların olacağı aslında halk arasında yayılıyor, camilerde konuşuluyor, ama insanlara kimseye söylememeleri için yemin ettiriliyor. Bunu duyanlar ve onaylamayanlar korktuklarından kimseye açık açık bir şey diyemiyorlar, ama sevdikleri Rum, Ermeni, Yahudi komşularına o gün “Sizin hanım çocukları alsın da bize gelsin bugün, bizim hanım özledi” gibi alttan alta uyarıda bulunmaya, evde kalmamalarını sağlamaya çalışıyor. Haber duyulur duyulmaz hemen provokatörler görevlerine başladı. Zaten birinin bir taş atması yetti ve taşlar sel gibi akmaya başladı. Yağma başladı. Olaylar geceyarısına kadar devam etti. Adnan Menderes ve Celal Bayar olayları duyup Beyoğlu’na geliyor ve Bayar, Fahrettin Kerim Gökay’a, “Biz bir taş atılsın dedik, nedir bu hal?” diyor.

● *Peki siz neler yaşadınız o gün?*

Ben 15 yaşındaydım ve yaz aylarında Mısırçarşısı’nda Rıza Paşa yokuşunda bir mefruşat dükkânında çalışıyorum. Babam ben 11 yaşındayken ölmüştü. Bizim orada hergün sahne bellidir. Sabah

Rıza Paşa yokuşunda dükkânlar dörtte bir şeklinde Türkler, Ermeniler, Yahudiler ve Rumlar arasında paylaşılmıştır. O gün Türk dükkânlar tuhaf bir haldeydi, keyifsizdiler, bizlere acıyarak bakıyorlardı.

8.30 gibi dükkânlar açılır ve süpürülür. Patronlar çayını icer. Dışarıya iki sandalye atılır, ortasına masa konur, tavla atılır. Çıraklar siler süpürür, vitrinleri düzeltir. Yolda çöpçüler temizlik yapar. Saat 11'e doğru herkes dükkânlarının içindedir, kadınlar alışverişe gelmeye başlar. Daha sonra erkek müşteriler gelir. Akşama doğru da dükkânları kapatma işi başlar. Dışarıya konan mallar toplanır falan. Fakat o gün durum değişikti. Bir kere Rıza Paşa yokuşunda dükkânlar dörtte bir şeklinde Türkler, Ermeniler, Yahudiler ve Rumlar arasında paylaşılmıştır. Türk dükkânlar tuhaf bir haldeydi, keyifsizdiler, bizlere acıyarak bakıyorlardı. Yolun ortasında da 5-6 kişilik bir grup bir köşeden öbür köşeye gelip gidiyordu. Bakışlar aşağıda, gözlerimize bakmıyorlar, suratları somurtkan. Türk dükkânlardan bazıları bize "Bugün işler iyi değil, siz kapatıp gidin" diye tavsiyelerde bulunuyor. Bu arada Mısırçarşısı'ndan çıkışta hemen sağda

Rum kelimesi ırk belirtmez. Yani bütün Rumlar ırk olarak Yunanlı değildir. Peki neden Türkiye'de ısrarla bu kişilere Rum deniyor? Bu kişilere Rum demekle, Kıbrıs'ta kızgınlık uyandıran bütün olaylar Rumlara maledilmek isteniyor. Peki Rum kimdir? Kapı komşularımız, mahallede beraber oynadığımız arkadaşlarımız.

iki dükkân var yan yana, biri Ermeni, biri Türk. Türk olan arkadaşını kapatmaya ikna etmiş sanırım, kendi dükkânına da Türk bayrağı asmış. Kepengini yarıya kadar kapatmış. Olaylar başlıyor ve sıra kapalı dükkâna gelince o Türk çıkıp "Yapmayın, orası benim" diyor. Geri çekiliyorlar. Arkadan birisi geliyor ve "Ne dedin sen? Burası senin mi? Bana bak senin dükkânın da gider. Onun gâvur olduğunu sen bilmiyor musun?" diyor ve dükkâni paramparça ediyorlar. Yani önceden biliniyor nerelerin kırılıp döküleceği. Öğleden sonra çok gergindiler artık zaten. Çünkü her şeyi hazırlamış, gazetenin çıkmasını bekliyorlardı. Bu arada bazı insanlar dükkânlarını kapatmaya başlamıştı, ellerinden kaçıracaklar diye korktular ve giderek daha da gerginleşmeye başladılar. Çünkü gazete çıkmadan olayları başlatsalar gerekçe olarak neyi ileri süreceklerdi? Ayrıca sadece kendileri yetmiyordu, bu kadar büyük çaplı bir olayın gerçekleşmesi için binlerce kişi gerekiyordu ve bunun için de halkın onlara katılması gerekiyordu. Ama gazetenin çıkmasını bekledikçe de gerginleşmeye başladılar. Sağa sola laf atmaya, sataşmaya başladılar.

● Siz ne yaptınız, evinize mi gittiniz?

Biz dükkânı kapattık. Ben Eminönü'nden Tarlabası'na evime gittim. Bizim kapıcımız vardı, Mehmet Efendi. Baktım, kapıda bekliyor. Ben gider gitmez "Çabuk gir içeri" dedi ve kale kapısı gibi olan demir kapıyı kapattı. Eline bayrak aldı ve kapının önünde beklemeye başladı. İstiklal Caddesi'nde ise durum tam bir felaketti. Güruh Tarlabası Caddesi'nin başından başlayarak kırıp dökerek geliyordu. Karakola koşanlar polisten, "Bugün polis değiliz, Türk'üz" cevabını aldı. Bizim eve geldiklerinde bizim Mehmet Efendi, elinde bayrak, "Burada gâvur yoktur, herkes Türk burada" dedi ve böylece bize dokunulmasını engelledi. Güruh bizim önümüzden geçip gittikten sonra Mehmet Efendi elindeki bayrağı bıraktı, kazmasını aldı ve diğer Rumlara saldırmak üzere o da o güruha katıldı. O an benim içim tamamen boşaldı. İçimdeki hisler, ne var idiye boşaldı. Çünkü bizi tanıyor, biz onun için Rum değil, Mihail ya da Katina ya da Marika'yız, o yüzden bizi korumayı kendine görev biliyor. Ama diğerleri onun için sadece Rum. Rumlar kim? Kıbrıs'ta kardeşlerimizi öldürenler. İşte

Yirmibeşoğlu'nun dediği başarı bu. O yüz binleri bir haberle sokağa dökmek ve bir toplum mühendisliği eseri olarak her yeri kırıp dökmelemlerini sağlamak. Birtirmeden bir olay daha anlatayım.

● Lütfen.

Halalarım Çengelköy'de bir yalıda oturuyor, karakolun hemen yanı başında. Kapı kırılıyor, içeri 15-20 kişi giriyor. Ne var ne yoksa kırıp döküyorlar, eşyaları denize atıyorlar. Kadınlar şaşırıyor ve salonun kenarına yere oturuyor. Çünkü üzerine oturacak eşya yok. Yere oturup yapılanları seyrediyorlar. Bunu yapanlar işleri bittikten sonra halalarımın, "Bugün malınıza, yarın canınıza. Gelecek hafta yine geleceğiz, eğer buradaysanız öldünüz" diyor ve gidiyor. Aradan 48 saat geçtikten sonra bizim aklımıza halalarım geldi, onlara ne oldu diye merak ettik. Annem Çengelköy'e gittiğinde 48 saat sonra o iki kadını yerde oturmuş buluyor. Tuvaletlerini oldukları yere yapmışlar ve hâlâ şok içindeler. Ne su içmişler ne yemek yemişler. Hemen hastaneye götürdük ve halalarım 15-20 gün sonra kendilerine gelip konuşmaya başladı. Dikkat edilmesi gereken başka bir husus, bu kadar büyük çaptaki olaylarda ölü olmamasıdır. Çünkü her şey önceden çok iyi planlanmış. Normalde bu çaptaki bir olayda yüzlerce ölü olması lazımdı.

● O günden sonra neler hissettiniz?

Mehmet Efendi'nin gözüne bakmaktan hep çekindim. Duygularımı tarif etmem çok zor. Siz Picasso'nun Guernica tablosunda benim gördüğüm şeyleri asla göremeyeceksiniz. Dünyanın her yerinde bugün ezilen kişiler vardır, millî kimlikleri bir yana, çingene oldukları ya da homoseksüel oldukları, engelli oldukları için çoğunluğun baskısını üzerinde hisseden kişilere sormak lazım.

● Peki sizce 6-7 Eylül ile yeterince yüzleşildi mi?

Başka olaylarda olduğu gibi 6-7 Eylül olayları hakkında da bazı ezberlere kapıldık. Önce azınlıkların kötü olduğu düşüncesi hakim oldu. Sonra bunun yerini, "Evet, 6-7 Eylül oldu, fakat pek çok Türk de onlara yardımcı oldu" palavrası aldı. Evet, Yorgo'ya, Niko'ya yardım eden Ahmet, Mehmet oldu, fakat bu kişiler dostu arkadaşı olduğu için yardım ettiler. Dostluk görevini yaptılar, fakat ondan sonra benim yanımdaki dükkânları kırdılar, parçaladılar. "Rumlara yapılan doğru değil. Bu insanlar bizim kadar bu ülkenin sahibi" diyen olmadı. Geçmişle doğru yüzleşmek gerekir. Yeni yeni azınlıklar konusunda yapılan çalışmalardan sonra, büyük kalemler de elli sene sustuktan sonra, baktılar bu konularda yazmak moda oldu, bu olayları anlatmaya, bu olaylar hakkında yazıp çizmeye başladılar. En az bu olayları yapanlar kadar, susanlar, konuşmayanlar da suçlu. ▼

6 Eylül 1955, İstiklal Caddesi, Beyoğlu

İSTANBULLU RUMLAR DÖNER Mİ?

Niko Uzunoğlu, 1951 Kadıköy doğumlu, İstanbul Teknik Üniversitesi'ni birincilikle bitiren, şimdi Atina'da yaşayan bir Rum. Ailesinin bir tarafı Kayseri, diğer tarafı Konya'ya uzanıyor. **İstanbul Rumları Evrensel Federasyonu Başkanlığı**'nı yürüten Uzunoğlu, İstanbul'dan ayrılmaya mecbur kalan İstanbul Rumlarına yapılan haksızlıkların giderilmesi için çabalıyor. **Sefa Kaplan** sordu, Uzunoğlu cevapladı.

● *Atina'da Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'la görüştiniz. 120 bin Rum'un İstanbul'a dönüş meselesini konuştunuz mu kendisiyle?*

Atina'da Başbakan Erdoğan ile kısa bir görüşmemiz oldu. Başbakan'a İstanbullu Rumların dönüşüne engel olan meseleleri aktardık. O da bunları Egemen Bağış'tan duyduğunu söyledi. Bana nereli olduğumu sordu. Konya Aksaraylı'yım dedim. Çünkü babam orada doğmuştu. Bu sene ilk defa inşallah gideceğim. Başbakan bize İstanbul'da mülkümüz olup olmadığını da sordu. Maalesef yok dedik.

● *Dönüş meselesi ile ilgili bir şey söylemedi mi Başbakan?*

Söyledi. "Siz Türkiye'nin insanısınız, Türkiye Cumhuriyeti'nin vatandaşısınız, istediğiniz zaman dönebilirsiniz ve

dönmelisiniz" dedi. Bu arada Başbakan'a iki sene önce gönderdiğimiz mektubu tekrar verdik. Egemen Bağış bize, sorun ve taleplerimizi bildiğini ve bunları çözeceklerini söyledi.

● *Daha önce de Devlet Bakanı Egemen Bağış'la buluştunuz, değil mi?*

Bakan'la çok daha teferruatlı konuştuk. Bakan'a 6-7 Eylül'de, 1964'te ve 1974'te İstanbul'u terk etmek zorunda kalan Rumların sorunlarını anlattık.

● *Siz 120 bin Rum'un dönmeyi düşündüğünden söz ediyorsunuz. Bu rakama nasıl ulaştınız?*

Biliyorsunuz, Lozan Anlaşması sırasında İstanbul'daki Rum nüfus 130 bini. Bunun 25 bini Yunan uyrukluysa. Bunların 1930'da Atatürk ile Venizelos arasındaki anlaşma ile kaldıkları doğru

değil. Bunlar, Lozan ile kalan Yunan pasaportlu Rumlardır. İnönü hükümetinin Yunan pasaportu taşıyan Rumları 1964'te sınır dışı etmesi, bu nedenle Lozan'ın açık ve vahim ihlâlidir. 6-7 Eylül'den sonra 20 ile 30 bin arasında Rum ayrıldı İstanbul'dan. 1964'ten evvel İstanbul'daki Rum sayısı 90 bindi. Bizim tahminimiz Yunanistan'da 90 bin kadar İstanbullu Rum'un yaşadığı yönünde. Ama İsveç, Kanada, Almanya, Avustralya'da yaşayan İstanbullu Rumlar da var.

● *Bunların hepsi Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı mıydı?*

Öyleydiler, ama artık değil. İlk gidişlerinde, hem gidiş şartları, hem gittikleri yerde buldukları şartlar o kadar kötüydü ki, tam bir travma yaşadılar ve bu travma dolayısıyla İstanbul ile ilgili

Hürriyet'in bize özür borcu var

Hürriyet gazetesi, 1950'den sonra Rum cemaatine karşı yapılanların kıvılcımını tutuşturan gazeteydi. 6-7 Eylül sırasında da, 1964 olayları sırasında da Rum meselesinde en kötü rolü oynadı. İstanbul'dan giden Rum kadınların büyük çoğunluğu ruh hastası oldu. 1964'te İstanbul'dan sürgün edilen Rumlar arasında 30 intihar var. Bunun için *Hürriyet*'in bize bir özür borcu var. Bu sadece bizim için değil, Türkiye için de çok önemli.

her şeyi unutmak istediler. Tam bir perişanlık.

● *Peki dönüşten umutlu musunuz?*

Umutsuz olsak Başbakan'la niye görüşelim, neden bu kadar uğraşalım ki? Ancak en önemlisi, giderken yaşanan travma. O travma ortadan kalkarsa her şey çok daha kolay olur. Bunun için de geçmişte olanların kınanması ve bir daha tekerrür etmemesi için çabalanması bu travmayı ortadan kaldırır. Unutmayın ki, bir toplumda azınlıklara baskı varsa, bir süre sonra çoğunluğa da baskı olur. Bu tabii ki sadece Türkiye'nin sorunu değil, o zamanlar bütün ulus devletlerde bu tür şeyler yaşıyordu ve hâlâ bir derece yaşıyor. Ama Türkiye'nin değiştiğine inanıyorum. Toplum uyanıyor. 6-7 Eylül'le ilgili bir serginin İstanbul'da ve Atina'da açılabilceğine inanabilir miydiniz?

● *Yeniden vatandaşlığa başvuracak mı dönecek olanlar?*

Vatandaşlığa başvurmak için önce çocukları için eğitim sorunlarının çözülmesi ve emniyet güvencesi alabilmeleri lazım. Çocuklarının eğitim sorunu olmayan İstanbullu Rumlardan vatandaşlık için başvuran pek çok kişi var. Ve bunların başvuruları hemen kabul ediliyor. Sadece askerlik meselesi var. Onun da bedelini ödeyip kolaylıkla Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı oluyorlar. Herhangi bir zorluk yok.

Ekonomi ve güvenlik

Başbakan, "Sizin vatanınız burası, buyurun dönün" deyince önce teşekkür ettik. Arkasından da nasıl döneriz diye düşündük. Bunların sonucunda iki temel talebimiz oldu: 1) Mevcut cemaate davranışın gerçekten değişmesi, 2) Dönecekler için devlet desteği. Bunun içinde güvenlik ve ekonomi de var. Egemen Bağış, bu taleplerin son derece mantıklı olduğunu söyledi. Ancak henüz Başbakan'a gönderdiğimiz mektuba cevap alamadık.

● *Çifte vatandaş mı oluyorlar?*

Evet. Hem Türkiye, hem Yunan vatandaşları oluyorlar. Şu anda İstanbul'da 250 Yunan firması iş yapıyor. Birçok üniversitede 300'e yakın Yunan öğrenci var. Ayrıca, ders veren İstanbullu Rum hocalar da mevcut. ▼

* Bu söyleşi geçen yıl Hürriyet gazetesi için yapılmış, gazetede yayımlanmamış ve Niko Uzunoğlu tarafından AltÜst'e verilmiştir.

**Niko Uzunoğlu,
İstanbul'da Meşrutiyet
Caddesi'nde, dedesinin
6-7 Eylül'de tahrip edilen
mağazasının önünde**

ATALARI TÜRK BİLE OLMAYAN SİZLER...

Roni Margulies

"roni efendi, hangi ülkeye ait, hangi ülke için çalışıyor ve para alıyorsanız lütfen o ülke gidin artık, yüzyıllardır ülkemde hakettiği saygıyla yaşayan, sizler gibilerin heran terketmeye hazır olduğu anda canları pahasına savunmaya geçen şanlı orduma, ataları TÜRK bile olmayan sizler gibi kiralık kalemlerin..."

bizler ordusuna her zaman güvenen, seçilmiş hükümetlerine saygı duyan, mevcut düzenimiz içinde kurallar ile yaşayan TÜRK MİLLETİ artık sizler gibi kiralık ne olduğu belli olmayan kalemlerin saldırılarından bıktık, sadece size gülüyor ve defouln diyorum TÜRKİYEMDEN ,,,,,, bu ülke insanı ordusu ve seçtiği hükümetle ve kurumlarıyla mutludur bu kurumlar arası ilişkiyi bozmaya çalışan siz ve sizler gibi dış kaynaklı sözüm ona yazarların tuzaklarına düşmeyecektir. Murat"

Murat Bey bana yukarıdaki iletiyi Bursa'daki büyükçe bir tekstil şirketinin internet adresinden atmış. Şirketin adını vermiyorum. Olur a, patron ulusalcı bir mağara adamı olmayabilir, Murat Bey'i zor durumda bırakmış olurum. Bir emekçiyi, ne kadar mankafalı da olsa, patronuna hesap vermek durumunda bırakmak istemem.

Hem Ahmet Altan, Ümit Kıvanç, Murat Belge hem de Namık Kemal Zeybek, Hasan Celal Güzel ve Oray Eğin kuşkusuz eleştirel iletiler alıyordur. Kendilerine sormadım, ama tahminimce "ataları TÜRK bile olmayan sizler" ve "defouln diyorum TÜRKİYEMDEN" cümleleri (veya bu cümlelerin Türkçeleri) yer almıyordur aldıkları iletilerde.

Bu yazarlara gelen eleştiriler, atalarının kimliğini, bu memlekette yaşama hakkına sahip olup olmadıklarını, başka bir yere basıp gitmeleri gerekip gerekmediğini sorgulamıyordur sanırım.

Okuyucum Murat Bey'i ve Oray Eğin'i çok gaza getirip heyecanlandıracak, biliyorum, ama bu yazıyı ben Atina'da yazıyorum.

Dün gece burada İstanbullu İhtiyarlar Yurdu'nda yemeğe davetliydik. Bir Türk, bir Kürt ve ben. Bizi karşılayan Bay Mavropulos, adeta bir tatil köyü kadar güzel olan bu İhtiyarlar Yurdu'nun tamamen İstanbul'dan göçmüş Rumlar tarafından kurulup yaşatıldığını, Yunanistan devletinin hiç katkıda bulunmadığını anlattı. "Ama" dedi, "biz Türkiye'de de devlet tarafından dışlanmaya alışmıştık, burada da aynı şeye alıştık, kendi yaşlılarımıza kendimiz bakarız".

İhtiyarlar Yurdu'nun sakinleri ve onlara bakanlar ve biz yedik, içtik. Bir masa çarptı gözüme. Yaş ortalaması belki yetmiş, belki de seksen, çoğu kadın. Çocukluğumun Yeşilköy'ünün simaları! Hepsini tanıyor gibi hissettim kendimi.

Masadan bir adam kalktı, yanımıza geldi. Gözlerinde bir gurur pırıltısıyla "Ben" dedi, "şu anda hayatta olan en yaşlı Türkiye millî basketbolcusuyum". 1949 ile 1954 yılları arasında Fenerbahçe takımında oynamış. Hâlâ Fenerli. Basketbol Federasyonu veya Fenerbahçe kulübü bu eski oyuncularını ziyaret etmek, onurlandırmak, yardımcı olmak isterse, bende telefonu var.

Yaşlanmak zor iş. Doğup büyüdüğün yerden uzakta yaşlanmak ve ölmek iyice zor olsa gerek.

Ertesi gün, Türkiye doğumlu Rumların düzenlediği, 6-7 Eylül olaylarıyla ilgili bir konferansa katıldık. Saçma ve duygusal bir roman gibi olmaya başladı bu yazı, biliyorum, ama bir baktım, liseden sınıf arkadaşım Hristo Marga! Adımızın ilk dört harfi aynı ya, üç yıl yan yana oturmuşuz sınıfta. Öbür yanımda da Hasan Morkoyun otururdu. İlk kez görüştük Hristo'yla ta 1972'den bu yana.

Ulan, diye düşündüm, bu ihtiyarların İstanbul'dan kaçmak zorunda kalmasına yol açanlarla, Hristo'nun kendini rahat hissedemeyip gitmesine neden olanlarla görülecek bir hesabım var.

Tepem attığı zaman, sevgili vatandaşlarım, bu hesabı şöyle ifade ediyorum:

"Ben buradayım, hiçbir yere gitmiyorum. Hodri meydan! Sana ne lan benim atalarından! Nerden senin ülken oluyormuş? Ben İstanbul'da Pakize Tarzi kliniğinde doğmuşum, babam da aynı klinikte doğmuş, dedemin babası da Tireli Yusufacı Ağa'yı. Üstelik, bunlar da önemli değil. Üç gün önce gelmiş olabilirim Türkiye'ye. Hiç farketmez. Benim nerede yaşayacağıma ne Türkiye devleti karar verebilir, ne de sen."

Murat Bey de, Oray Eğin de, kendini solcu zanneden Kemalist, milliyetçi, Ergenekon hayranı boyacı çocukları ve onların abileri de vız gelir tırıs gider. Ben İstanbullu bir komünistim. Kimliğimin bu iki yanını ne Türkiye devleti değiştirebilir, ne de siz.

Tepem atmadığı zamanlarda ise, çok daha sakin ve ağırbaşlı konuşuyorum. Bakmayın ama nasıl konuştuğuma, sakin ve ağırbaşlı olduğum zamanlarda takıye yapıyorum. ▼

Bu yazı 16 Eylül 2009'da Taraf gazetesinde yayınlanmıştır

ÖLÜM PARALARI

Atilla Dirim

Gettolar ve toplama kampları hakkında çok şey yazılmıştır. Yazılanlar genellikle insanların en korkunç yöntemlerle nasıl öldürüldüğü üzerinde yoğunlaşır. Oysa gettolarda ve toplama kamplarında özellikle vasıflı işçiler öldürüldükleri güne kadar çalıştırılıyordu. Emeklerinin karşılığında ellerine geçen genellikle biraz daha fazla yaşama fırsatı, bazen de çok cüzi miktarlarda da olsa kendilerine ödenen ücretti. Bu “ölüm paraları”nın çeşitli amaçları vardı.

Nazilerin 1933 yılında iktidarı almalarının, başta Yahudiler olmak üzere azınlıklar, komünistler, sosyal demokratlar, sendikacılar ve tüm muhalifler üzerinde ölümcül bir etkisi oldu. Önce, Yahudileri günlük hayattan soyutlayan antisemit kanunlar çıkartıldı. Yahudilerin günlük hayatlarını sürdürmek için yaptığı alış-veriş gibi en sıradan faaliyetler bile tutuklanma nedeni haline getirildi.

Bir süre sonra, Yahudiler topluca tutuklanarak toplama kamplarına gönderilmeye başlandı. Yaklaşan İkinci Dünya Savaşı, Nazi savaş ekonomisinin muazzam bir işgücü ihtiyacı duymasına yol açmıştı. Yaklaşık 1941 ortalarına kadar toplama kamplarına gönderilen Yahudilerin “işe yarar” olanları, yani özellikle vasıflı işçiler ve çalışabilecek durumda olanlar derhal öldürülmedi. Kamplarda oluşturulan fabrika ve atölyelerde, Nazi savaş aygıtının ihtiyaçlarını karşılayacak silah, cephane ve üniformalar üretiliyordu.

Bir sosis

Naziler, toplama kamplarına ve gettolara doldurdukları çok sayıda Yahudi'nin isyan etmesini engellemek için şiddete dayanan askerî tedbirlerin yanı sıra, bir dizi sosyal ve psikolojik tedbir de uyguluyordu. “İşçileri” kaçmayı düşünemeyecek kadar korkutmak için işkence ve nedensiz idam, gündelik uygulamalardı. Aç bırakmak, aile fertlerini öldürme tehdidi gibi tedbirlerin yanı sıra, para ile ödüllendirme suretiyle tutsak işçiler arasında ayrıcalıklı bir “öteki” zümresi yaratılıyordu. İyi çalışmaları para ile ödüllendirilen “işçiler”e, bu felaket sona erinceye kadar bu şekilde idare etmek, sıkı çalışarak arada sırada sigara satın alabilmek, yemeğine bir sosis koyabilmek umudu veriliyordu.

Dış dünyaya Nazilerin Yahudilere ne kadar iyi davrandığını göstermek için kurulan Theresienstadt ve Litzmannstadt toplama kamplarında tutsakların günlük hayatlarını sürdürmelerinde para

“Bu makbuzun sahtesini yapan, tahrif eden, sahte veya tahrif edilmiş makbuzları dolaşıma sokanlar, en ağır şekilde cezalandırılacaktır.”

kullanmalarına izin veriliyordu. Ancak bu paralar dolaşımda olan Alman, Polonya ya da Çek paraları değildi; toplama kamplarının ve gettoların her biri kendi parasını bastırmış ve dolaşıma sokmuştu. Bunun birkaç nedeni vardı.

Her şeyden önce, olası bir kaçma durumunda tutsakların elinde dışarıda işe yarayabilecek bir para olmaması gerekiyordu. İkincisi, bu para tutsak “işçileri” daha da fazla sömürmenin aracı olarak kullanılıyordu. Tutsaklara dış dünyadan nakit para veya eşya gönderildiği zaman, bunlara el konulup bunların değeri kadar kamp parası veriliyordu. Ancak kamp parası ile “kantinden” alabilecekleri, kendilerine gönderilenlerin değerinin ancak çok az bir kısmıydı.

On emir

Theresienstadt gibi bazı toplama kamplarında Prag Millî Bankası'nda basılan 1, 2, 5, 10, 20, 50 ve 100 Kron tutarında paralar kullanılıyordu. Paraların üzerinde elinde ‘on emir’ bulunan Musa resmi ve Yahudilikle ilgili simgeler vardı. “Makbuz” olarak tanımlanan paranın değerini gösteren ibarenin altında ise şu sözler yazılıydı: “Bu makbuzun sahtesini yapan, tahrif eden, sahte veya tahrif edilmiş makbuzları dolaşıma sokanlar, en ağır şekilde cezalandırılacaktır.”

Oysa kamp ve gettolarda zaten kötü yaşam koşulları, açlık, idam gibi nedenlerle hergün yüzlerce kişi ölüyordu. En küçük bir “suç” için tutsaklar oldukları yerde vurulup öldürülüyordu. Paraların üzerinde yazanlar trajik bir şaka gibiydi.

Savaş bittiğinde, toplama kamplarında çuvallar dolusu ölüm parası ele geçirildi. Bir şekilde hayatta kalabilen tutsaklar artık “gerçek” paralarla yüz yüze kalacak, toplama kampı ve getto koşullarıyla kıyas kabul etmese bile, “gerçek” paraların işlev ve hükümünün de gerçekte pek farklı olmadığını görecekleri.

Marx'ın dediği gibi, “Her şeyi satın alabilme özelliğine sahip oluşuyla, tüm nesneleri kendine mal edebilme özelliğine sahip oluşuyla, yüksek dereceden sahip olmanın nesnesi” olan para, toplama kamplarında ölümün ta kendisiydi. “Normal” dönemlerde de çok zaman olabildiği gibi. ▼

Kamp parasıyla ne alınırdı?

Dış dünyada zaten bir geçerliliği olmayan paralarla sadece kamp ve gettolardaki kantinlerden alışveriş yapılabilirdi. Kantinlerde ender de olsa sigara ve yiyecek bulunuyordu, fakat genelde tutsakların günlük hayatlarında işe yaramayan şeylerdi satılanlar. Dachau Toplama Kampı'nın Zámecnik isimli eski bir tutsağı, Dachau Böyle Bir Yerdin adlı kitabında şunları anlatır: “Kantinde satılan yiyecekler genellikle bozuk ve çürüktü, sigaralar en kötü kaliteydi. Zaten bunlar bulunmuyordu da. Ama bakalit bardak, pudra kutusu, tarak gibi işe yaramayan şeyler her zaman mevcuttu.” Tutsakların saçlarının sıfıra vurulduğu bir yerde tarak satılıyordu!

Tüm çabalara rağmen üretimin giderek düşmesi, SS şefi Heinrich Himmler'i başka tedbirler de almaya zorladı. Tutsakları daha hızlı ve iyi çalışmaya özendirmek için, toplama kamplarına genelev kurulmasını önerdi. Öneri kabul edildi ve özellikle üretim yapılan toplama kamplarına genelevler kuruldu.

Bu genelevlerde yine tutsak kadınlar zorla çalıştırılıyordu. Bazılarına birkaç aylık bir “çalışmadan” sonra serbest bırakılacakları söyleniyor, ancak “işe yaramayacak” hale gelen kadınlar özgürlüğe değil, ölüm kamplarına gönderiliyordu. Genelevden yararlanmak isteyen tutsaklar, taleplerini matbu bir dilekçe doldurarak kamp yönetimine bildirmek zorundaydı. Ele geçirilen Nazi belgelerinden anlaşıldığına göre, talebin kabul edilmesi durumunda tutsaklar 1943 yılına kadar 2 Mark karşılığı ölüm parasıyla genelevden faydalanabiliyordu. Bu ücret 1944'te 1 Mark'a düşürüldü. Bu paranın 90 Pfennig'ini zorla çalıştırılan kadınlar, 10 Pfennig'ini de yine birer tutsak olan “nöbetçi” kadınlar alıyordu.

İster İslamî olsun, ister laik; bir ülke kapitalist zincirin iktisadî olarak parçası olmaya devam ettiği müddetçe, orada servetlerinin verdiği güç ve sistemin sunduğu imkânlarla kendi rabliklerini ilan etmiş müstekbirler ve modern bir put olarak para hakimdir.

MÜSLÜMANLARIN KAPİTALİZM İLE İMTİHANI

Bariş Uzun

Türkiyeli Müslümanların resmî ideoloji ile devam eden bir hesaplaşması var. Kuruluşundan itibaren, Müslüman kitlelerin aklında ve kalbinde İslamî değerler yerine milliyetçi hurafelerle bezenli bir mitolojiyi cebren ikame ettirmeye çalışan Cumhuriyet'in çabasına karşı birikmiş haklı bir öfke söz konusu. Hem bu tarihsel sebep, hem de güncelde vesayet sistemi ile mücadele ve devam eden Ergenekon süreci vesilesiyle sıcak kalan rejim tartışmalar nedeniyle, son zamanlarda rejim, Kemalizm ve onun ana aygıtı olan ordu üzerine mütalaa- lar İslamî kesim içinde eskiye nazaran daha yoğun yapılıyor. Fakat ben bu yazıda daha başka ve mezkûr konuyla da ilintilendirilmesi gerektiğini düşündüğüm bir konuya eğileceğim.

Dünya Gıda Programı'nın 2009 yılında bildirdiğine göre, dünyada 1 milyarın üstünde aç mevcut. Bunun anlamı, maddî üretkenliğin, ileri teknolojinin sunduğu imkânlarla neredeyse kusursuzluğa doğru ilerlediği çağımızda, yoksulluk

şöyle dursun, dünya nüfusunun altıda birinin açlıkla boğuştuğudur. Bu, aklın alabileceği bir çelişki değildir. En donanımsız zihinlerin dahi tespit edebileceği üzere, zenginlik ve bolluğun bütün ihtişamıyla bir kısım insanların hayatında tezahür edişinin, geri kalan kalabalıklarca gıpta ile izlendiği küresel uygarlığın üretmemesi gibi bir sıkıntısı yoktur. Peki, yeryüzünde küresel bir kıtlık da söz konusu değilken, bu manzaranın sebep-i hikmeti nedir?

Kuşkusuz açlık sorunu manzaranın sadece bir kısmı. Açlık, vehameti açısından daha rahatsız edici olduğu için, konuya uygun bir girizgâh olduğunu düşündüm. Yoksa dram yüklü bir dil kullanmak niyetinde değilim. Gelgelelim, ne zaman açlık, yoksulluk, sefalet, sömürü gibi toplum vicdanını ilgilendiren konulardan bahis açılrsa, bütün bunların kendinde anlam bulduğu bir anahtar kelime de ekseriyetle beraberrinde zikredilir: Kapitalizm.

Peki, kapitalizm Müslümanlar için ne anlam ifade ediyor ya da bir anlam ifade ediyor mu? Ediyorsa, nedir? Yoksa

kullanımı popülerleşen her kavramda olduğu gibi burada da bir anlam yitimi mi söz konusu? Kapitalizmin ilmî açıdan Müslümanlar için ne kadar tanımlanabilir olduğu mühim bir mesele. Kanaatimce Müslümanlar olarak ihtiyaçlarımızdan biri de, en az Kemalizm ve rejim tartışmalarına yönelik olduğu kadar kapitalizme yönelik de oturmuş bir perspektifimizin olmasıdır.

Kapitalizm: Dost mu, düşman mı?

Her geçen gün daha da karmaşıklaşan bir dünyada yaşıyoruz. İçinde yaşadığımız, parçası olduğumuz toplumsal-ekonomik gerçekliği tanımadan ayaklarımız yere basmayacaktır. Aksi, karanlıkta el yordamıyla yol bulmaya çalışmaktan farksız olur. Burada, artık küresel bir sistemi ifade eden kapitalizmi tafsilatıyla analiz etmek gibi bir teşebbüste bulunmayacak, yazının amacının oluşturduğu sınırlar dahilinde kalmaya özen göstererek makul bir çerçeve çizmeye çalışacağım.

Kapitalizm, bir sosyo-ekonomik sistem olarak, onu tanımlamamızı sağlayan temel özelliklerden müteşekkildir. Bunlardan ilki ve en spesifik olanı, üretim biçiminin niteliğini oluşturan üretim araçları üzerindeki özel mülkiyettir. Sanayi devrimine kadar insan emeğinin ürününün artması, aletlerin mükemmelleşmesinden ziyade, emek sahibinin çaba ve becerisine bağlıydı. Örneğin, bir marangoz keskinini kullanmakta ne kadar mahirse, emek ürününün miktarı ve kalitesi de buna bağlı olarak çok ya da azdı. Sanayi devriminin üretici güçleri geliştirmesiyle beraber bu olgu makro düzeyde yok olmuştur. Kitleli üretimin yapıldığı sanayi toplumunda, üretim aracı olarak makine, kendisinden faydalanılan değil, işleyişi onun temposunu denetleyen işçilerce tamamlanan ve kendisine yardımcı olunan dinamik bir varlıktır. Dolayısıyla, çekiç ya da balta gibi bir araç değildir.

Bu, mülkiyet ile emek arasındaki ilişkinin de koptuğu noktadır. Kapitalist çağda üretim araçlarının sahibi olan patron, üretim sürecinin katılımcısı değildir; üretim süreci ile münasebeti üretim araçları üzerindeki mülkiyettir. Önceki çağların tersine, insan artık

MÜSİAD 73. Genel İdare Kurulu Toplantısı, Temmuz 2011

mülkiyetinde olan aracın kullanıcısı değildir. Aracın mülkiyeti başkasındadır ve üretim sürecine katılanın tek sahip olduğu emeğidir; emeğini belli bir ücret karşılığında satan insan, ürettiği maddî zenginlik üzerinde hiçbir hakka sahip değildir. Bu da bir başka ilişkinin kopuşudur: Üreten insan ile emeğinin ürünü arasında ilişkinin kopuşu. Kapitalist toplumda insan, emeğinin ürününe yabancılaşmıştır. Bu üretim biçimi ve sürecinin piyasa içindeki karşılığını arz-talep ilkesi oluşturur.

Üretilen metanın piyasadaki değişim değeri arz-talep ilkesi doğrultusunda belirlenir. Arz ve talepteki değişmelerin kaotik etkisinin hüküm sürdüğü piyasada, emeğin, değişim değerinde belirleyiciliği yoktur. Hal böyle olunca, örneğin 1 milyarın üstünde açın ol-

Aklımız ve vicdanımız bize şu soruyu sorduruyor: Teknik kapasitesi devasa boyutlarda gelişmiş ve gelişmekte olan insanlığın bolluk içinde yaşaması gerekmez miydi? Bu sebep-sonuç ilişkisinin tam tersi yönde gelişmesi, kapitalizmin bahsettiğimiz kaotik doğasının bize sunduğu neticedir.

Kapitalizm politika, coğrafya, kültür gibi öğelerle birlikte kısmî farklılaşmalar yaşasa da, küreselleşmiş bir sistem olarak her yerde anlattığımız değişmez temel özellikleri ile mevcuttur. Immanuel Wallerstein bu küresel sistemi, tek işbölümü tipi ve çoklu kültürel yapıardan oluşan tek bir birim olarak tanımlar. Tekelleşme olgusunun küresel çapı, serbest rekabeti geçmişe ait silik bir anı haline getirmiştir. Lenin, emperyalizmi küresel kapitalist hegemonyanın adı ve

sanayileşmenin merkez ülkelere kıyasla az olduğu ve yine bu merkez ülkelere ham madde ihracatçısı konumundadır. Hiyerarşinin en altı ve ortası arasında zaman zaman geçişler yaşansa da, küresel sistemin ağabeyleri olan merkez ülkeler genelde sabit kalmaktadır. Ülkeler arası bu ast-üst ve bağımlılık ilişkisinin dışında, küresel sistemin bir özelliğini de finans piyasaları oluşturur. Finans piyasaları için kısaca, paranın meta üretiminden bağımsızlaşması olgusudur diyebiliriz. Lakin, bu çok muğlak ve soyut kalır. Finansal sistem kendi yapısından ziyade işlevleri üzerinden tanımlanabilir. Lenin, *Emperyalizm* kitabında finans sektörünün konumunu şöyle betimler:

“*Kapitalizmin gelişmesi öyle bir noktaya varmıştır ki, meta üretimi hâlâ ‘egemen’*

Gelgelelim, bunlar kendi başlarına ve ayrı birer vehamet değil, küresel sistemin yapısal özelliğinin dolaylı sonuçlarıdır.

Müslüman’a düşen

İslam’dan sosyalizm mi, yoksa kapitalizm mi çıkar çizgisinde devam eden tartışmalara prim vermiyorum. İkisi de çıkmaz. Sadece şunu söyleyebiliriz: İslam illa ki bunlardan birisine yakın olacaksa, bu hiç kuşkusuz sosyalizm olur. Aksi onun mustazafların omuzunda yükselen tarihine ve ruhuna aykırıdır. Peygamber ve sahabelerin yaşadığı çağdan çok daha büyük ve toplumsal-ekonomik ilişkiler bakımından ziyadesiyle giriftleşen, bambaşka bir dünyada yaşıyoruz.

İslam, Allah’ın dinidir. Bunun anlamı, mesajının tarihdışı ve evrensel olduğudur. Dolayısıyla, bu mesaj zamana ve mekâna göre aşınmaz. O halde, bu dünyayı ve onu oluşturan dinamikleri çözümlmek, hayatı Kur’ani perspektifte yeniden inşa etmek için bir gerekliliktir.

Her yerde aynı ekonomik ilişkileri tesis eden küresel zulmün bir parçası olmaya devam ettikten sonra, ülkelerdeki rejimlerin renginin ne olduğu tali bir meseledir. İster İslamî olsun, ister laik; bir ülke kapitalist zincirin iktisadî olarak parçası olmaya devam ettiği müddetçe, orada servetlerinin verdiği güç ve sistemin sunduğu imkânlarla kendi rabliklerini ilan etmiş müstekbirler ve modern bir put olarak para hakimdir. Üretim ilişkileri, tüketim biçimi ve maddî zenginliklerin dağılımında aynı ilkeler egemendir. Hal böyleyken, 21. yüzyılın dünyasında zenginliğe rol model olarak sahabeden hali vakti yerinde olanları örneklemek hem mevcudu kavrayamamaktır, hem de derinlerde gömülü olan mülk sevdasına meşruiyet yaratma arayışının bir ifadesidir.

Kapitalizmin aynı zamanda insan ruhunda da kökleri vardır; meselenin ahlakî-psikolojik bir boyutu da mevcuttur. Kur’an, insandaki bencillik, açgözlülük, hırs gibi menfi hasletlere yönelik vurgular ve uyarılarla doludur. Lakin bu vurgu ve uyarıları, kıssaları ve mesajları, toplumsal hayatın dinamizmi içinde, onun ritimleriyle beraber okumak gerekir. Pratiğini böyle kuran bir Müslüman, kapitalizm ile mücadeleye ilk önce kendi nefsinden başlar. Kendi nefsinde kapitalizmi yenmeye başlarsa, açlığı teknolojinin sunduğu imkânlarla tezat oluşturacak biçimde tarihin hiçbir çağında görülmemiş şekilde kurumsallaştıran, insanları sistematik olarak yoksulluğa mahkûm eden, kaynakları israf eden, parayı adeta bir ilah olarak insan hayatında hakim kılan ve daha nice başka felaketin üreticisi olan küresel kapitalist sistemin bir şirk düzeni olduğunu mutlaka görecektir. Vesselam. ▼

duğunu bildiğimiz dünyamızda, arzın çokluğuna ya da talebin azlığına binaen kasa kasa denize dökülen domateslerden, tonlarcası çöpe atılan narenciyeden oluşan akıl dışı ve gayri vicdanî manzaralarla karşılaşabiliriz ve karşılaşıyoruz. Bu manzaralar, kapitalizmin sürekli krizlere gebe ve kaotik doğasına dair bize ipucu vermektedir. Antropolog Marshall Sahlins, *Taş Devri Ekonomisi* isimli çalışmasında şu soruyu sorar:

“*Her şeyden önce bugün yaşadığımız dünyayı nasıl değerlendirmeliyiz? İnsanlığın üçte biri ila yarısı arasında değişen bir bölümünün her gece aç yattığı söyleniyor. Eski Taş Devri’nde bu oranın çok daha küçük olması gerekir. İçinde yaşadığımız çağ, daha önce benzeri görülmemiş bir açlık çağıdır. Çok büyük bir teknik güce eriştiğimiz bu çağda, açlık kurum-sallaşmıştır.*”

kapitalizmin en gelişmiş aşaması olarak tarif ettiği *Emperyalizm* kitabında şu çarpıcı ifadeleri kullanır:

“*Küçük girişimcinin emeği üzerine kurulu özel mülkiyet, serbest rekabet, demok-rasi; kapitalistlerin ve onların basınının, işçileri ve köylüleri aldatmakta kullandıkları tüm bu sloganlar çok eskilerde kalmıştır. Kapitalizm, dünya nüfusunun ezici çoğunluğunun, bir avuç ‘ileri’ ülke tarafından sömürgeci baskı altında tutulduğu ve malî açıdan kısıpaca alındığı bir dünya sistemine dönüşmüştür.*”

Bu küresel sistem, ülkeler bazında son derece belirgin bir hiyerarşi olarak karşımıza çıkmaktadır. Hiyerarşide merkez noktada bulunan ülkeler ekonomik olarak zengin, askerî açıdan güçlü ve sanayileşmenin doruk noktada olduğu ülkelerdir. Bu hiyerarşide altta bulunan ülkeler ise ekonomik olarak kırılğan,

olmakla ve bütün ekonominin temeli olmayı sürdürmekle birlikte, gerçekte sarsılmıştır ve kârların büyük bölümü, finans alanında entrikalar çeviren ‘de-ha’lara düşmektedir. Bu entrikaların ve dalaverelerin temelinde üretimin toplumsallaşması yatar; ne var ki, insanlığın kaydettiği devasa ilerleme sonucunda ulaştığı toplumsallaşmadan yararlanan, spekülâtörlerdir.”

Bu resim, tabiri caizse, yedi iklim dört bucakta egemenliğini tesis etmiş, insanlık namına en doğrudan çıktıları emek sömürüsü, yoksulluk ve kitlesel açlık gibi vahim olgular olan bir yağma ve talan imparatorluğudur. Pastanın yeniden bölüşümü, hiyerarşinin yeniden ve yeniden tesis edilişinin yansıması olarak, Müslüman halklar, sistemin savaş ve işgal gibi dolaylı sonuçlarını iliklerinde hissetmekte ve yaşamaktadır.

CENNETTE Mİ, BU DÜNYADA MI

Roni Margulies

Dünyada en çok Müslüman'ın yaşadığı ülke olan Endonezya'da, Komünist Partisi 1960'lı yılların ilk yarısında Sovyetler Birliği dışında dünyanın en büyük komünist partisiydi. General Suharto önderliğindeki silahlı kuvvetler 1965 yılında partiyi imha ettiğinde yaklaşık 500.000 komünistin katledildiği tahmin ediliyor. Gerçek rakamın 2 milyona yakın olduğunu iddia edenler de var.

Böylesine kitlesel bir komünist partinin bulunduğu Endonezya'nın nüfusu 238 milyon. Nüfusun %86'sı Müslüman.

Hasan Raid, 1965 katliamından kurtulan bir komünist. On yıl önce yazdığı *Bir Komünistin Mücadeleleri* adlı anılarında şöyle der:

“Bir halk veya bir sınıf, mücadele etmediği, direnmediği, kendisini ezenlerin uyguladığı baskıyı reddetmediği sürece ezilmeye devam edecektir. Sınıf mücadelesinin özü budur. Bu mücadele, Ra'd Sûresi'nin 11. ayeti ile uyumludur: ‘Bir toplum kendinde olan durumu değiştirmedikçe, hiç şüphe yok ki, Allah da o toplumda olan hali değiştirmez.’ Bu ayet, dönemin toplumsal koşullarına hitap eder. O dönemde toplum asillerle kölelerden, efendilerle uşaklardan oluşuyordu. Allah bu ayetle, sınıflar ve kabileler arasında derin bir bölünmenin mevcut olduğu toplumun tevhid düzeyine erişmemiş olduğunu belirtiyor. Müslüman ümmetinin görevi, tevhid düzeyine ulaşmış bir toplum, birleşik bir ümmet yaratmaktır... Komünist Partisi, birleşik bir

ümmet, gerçek bir tevhid toplumu, başka bir ifadeyle söylersek, sınıfsız bir toplum yaratmak amacıyla sınıf mücadelesi çağrısında bulunur. Tevhid toplumu, her tür ayrımcılığı reddeden toplumdur; ister ırksal, etnik veya aile bağları temelinde, ister zenginlik ve güç temelinde olsun, tüm ayrımcılığı reddeder. Tüm insanları eşit olarak görür... Sosyalizm ise, sınıfsız toplum, tevhid toplumu veya komünist toplum yolunda bir aşamadır. Açık ki, Endonezya Komünist Partisi'nin hedefi, Müslüman inancının yolundan.. farklı değildir.”

Raid, bu yazdıklarını başka ayetlerden alıntılar yaparak destekler. Bakara Sûresi'nin 188. ayetinden (“Birbirinizin mallarını haksız şekilde yiyip tüketmeyin ve başkalarına ait meşru mallardan hiçbirini bilerek haksızlıkla tüketmek için hukukî hilelere başvurmayın”) ve Hümeze Sûresi'nden (“Vay haline o kişinin ki, serveti biriktirir ve onu bir kalkan sayar, zanneder ki serveti onu sonsuza dek yaşatacak! Hayır, aksine, öteki dünyada çökerten bir azaba terk edilecektir o!”) alıntı yapar, “servet biriktirenleri” ve “haksız şekilde yiyip tüketenleri” kapitalistler olarak tanımlar.

Ve hatta kantarın topuzunu kaçırır, En'âm Sûresi'nin 145. ayetinde “akan kan” yemek yasaklanmışken, işçilerin kanını emen kapitalistlerin bu yasağı ihlal ettiğini anlatır!

“Ezilenlerin hareketi”

Raid'in sosyalizm ile İslam arasında kurduğu paralelliğin abartılı olduğunu, ülkesinin Müslüman çoğunluğunu

kandırmaya çalıştığını zannedenler, Engels'in “Erken Hristiyanlığın Tarihi Hakkında” makalesini gözden kaçırmış olabilir.

Şöyle yazar Engels:

“Erken Hristiyanlığın tarihinin modern işçi sınıfı hareketiyle dikkate değer benzerlik noktaları vardır. İşçi sınıfı hareketi gibi, Hristiyanlık da başlangıcında ezilenlerin hareketiydi; ilk olarak kölelerin ve özgürlüğünü kazanmış kölelerin, tüm haklarından mahrum edilmiş yoksulların, Roma'nın işgal ettiği veya dağıttığı halkların diniydi. Hem Hristiyanlık hem işçi sınıfı sosyalizmi gelecekte tutsaklıktan ve sefaletten kurtuluş vaad eder. Hristiyanlık bu kurtuluşu cennete, ölümden sonra bir başka yaşama yerleştirir; sosyalizm ise aynı kurtuluşu bu dünyaya, toplumun dönüştürülmesine oturtur. Her ikisine de baskı uygulanmış ve zulmedilmiş, taraftarları hor görülmuş ve Hristiyanlar insanlık düşmanı olarak, sosyalistler ise devlet düşmanı, dinin, ailenin, toplumsal düzenin düşmanı olarak özel yasalara tâbi tutulmuştur. Ve tüm bu baskılara karşın, hatta baskıların sonucunda daha da kararlı bir hale gelerek, zaferler kazanırlar, engellenemez bir şekilde ilerlerler.”

(Engels'in anlattıklarını gözden kaçıranların kaçırmış olması doğaldır, çünkü Sol Yayınları'nın bu makaleyi içeren *Din Üzerine* kitabında yukarıdaki bölümün ikinci, üçüncü ve dördüncü cümleleri yoktur! Yani Engels'in erken Hristiyanlığı “ezilenlerin hareketi” olarak tanımladığı cümle çevirmenin dikkatinden kaçmış ve Türk okurlarından

Tarihteki bütün yoksul ayaklanmalarının dinî bir yanı da olmuştur, yöneticilerin adil olması, kutsal kitaba uygun davranması talep edilmiştir. Tesadüf olmasa gerek: yoksullar dinin eşitlikçi yanlarını vurgular, zenginler o yanlarını görmezden gelir!

gizlenmiştir! Dahası, kitapta makalenin adı “*Erken Hristiyanlık*” değil, “*İlkel Hristiyanlık*” olarak çevrilmiştir! Almanca aslında “früh”, İngilizce çevirisinde “early”. Nasıl “ilkel” oluyor bu? Umarım birgün birisi koca bir kuşağı “Marksizm” ile tanıştıran Sol Yayınları’nın bütün kitaplarını ince ince gözden geçirir, tüm tahrifatı belgeler, Muzaffer Erdost Yoldaş’a bir madalya verir.)

Kudüs’ü inşa edeceğiz

Sadece “erken” Hristiyanlık veya “erken” İslam mı? Değil elbet; tarih boyunca, içinde yaşadığı toplumun eşitsizliğine, adaletsizliğine karşı isyan eden ve hem isyanını dinî bir temelde dillendiren, hem özlediği toplum düzenini dinî kavramlarla düşünen ve meşrulaştıran kişi ve kitleler olmuştur.

William Blake’in 1804’te yazdığı ve Charles Parry’nin 1916’da bestelediği *Jerusalem* (Kudüs) şiiri bugün İngiltere’nin gayriresmî millî marşı gibidir:

*Uyuyakalmayacak elimde kılıcım,
Ve zihinsel kavgam hiç bitmeyecek
İngiltere’nin yeşil ve güzel toprağında
Kudüs’ü inşa ettiğimiz güne dek.*

Şiir, Hristiyan imgelerle doludur; İsa’nın İngiltere’yi ziyaret etmiş olduğu efsanesinden yola çıkılarak yazılmıştır. İnşa edilecek “daha güzel” İngiltere, tüm dinler gibi Hristiyanlığın da kutsal simgelerinden olan Kudüs ile ilişkilendirilmiştir.

Şiirin ilk kıtasında, İsa İngiltere’ye geldiğinde “Kudüs burada, bu karanlık şeytanî fabrikaların arasında mı inşa edilmişti?” diye sorar Blake. “Karanlık şeytanî fabrikalar” ifadesi gündelik İngilizce’ye girmiştir. Kapitalizmin köylülüğü toprağından koparıp ücretli emekçi olarak fabrikalara tıktığı, korkunç koşullarda karın tokluğunu bile sağlamadan çalıştırdığı yıllar.

“Kapitalist” kelimesi henüz dile girmemiş bile olabilir, ama Blake’in “zihinsel kavgasını” kime karşı verdiği, “uyuyakalmayacak olan kılıcını” kime karşı tokuşturmak istediği bellidir. Kudüs’ü, yani adalet ve eşitlik dünyasını inşa etmek için kimleri kılıçtan geçirmek istediği bellidir. Ve hem inşa etmek istediği dünyayı, hem bu dünya için verdiği mücadeleyi tümüyle Hristiyan bir dille, dinî imgelerle ifade eder. İnancı bir Hristiyan’dır, başka türlü ifade etmesi mümkün değildir. Erken bir Hristiyan değil: İsa’dan 1804 yıl sonra yazmıştır ünlü şiirini!

Cennet ve Cehennem

Blake bize uzak gelebilir. Oysa uzağa gitmeye gerek yok. Osmanlı topraklarında, merkezî devlete, adaletsizliğe, vergi yüküne karşı tarih boyunca tüm halk ayaklanmaları İslamî bir bayrağın çevresinde örgütlenmiştir: Celalî ayaklanmalarından Şeyh Bedreddin’e ve hatta 20. yüzyılda Şeyh Said isyanına kadar.

Bunda şaşılacak hiçbir şey yoktur. Bütün büyük ve kitlesel dinler, Engels’in dediği gibi, “gelecekte tutsaklıktan ve sefaletten kurtuluş vaad eder”, insanlığın en temel özlemlerini dile getirir. Başka türlü kitleselleşmeleri mümkün olamazdı zaten.

Nedir bu temel özlemler? İnsanca bir yaşam, adalet, eşitlik, refah ve huzur. (Bir de ölümsüzlük var, ama konumuzun dışında kalıyor o). Sınıflı toplumların ortaya çıkmasından beri insanlık aynı sorunlarla cebelleşiyor, aynı özlemler uğruna mücadele ediyor. Ama kralların, mülk sahiplerinin, din adamlarının ve bunlara bağlı silahlı güçlerin izin vermediği bu özlemleri hayata geçirmek mümkün olmuyor.

Bütün dinler insanca yaşayacağımız, eşit ve ölümsüz olacağımız adil bir “öbür dünya” tarif eder. Özlemlerimizin gerçekleştiği, kralların, mülk sahiplerinin, zenginlerin ve silahlı adamların giremeyeceği bir dünyadır o.

Ve bütün dinler ölüp o dünyaya gittiğimiz güne kadar bu dünyada birbirimize nasıl davranmamız gerektiğini anlatır; adil ve dayanışmacı davranmazsak, birbirimizi sevmesek öbür dünyada cezalandırılacağımızı söyler. İslam’da “*Komşusu açken tok yatan bizden değildir*”. Hristiyanlık’ta “*Zengin kişinin Cennet’e girme ihtimali bir devenin iğne deliğinden geçme ihtimalinden daha düşüktür*”. Bu sözler tarihteki tüm yoksulların, tüm açların, yani insanlığın büyük çoğunluğunun haykırışıdır: “Bugün kralımsın, ağamsın, patronumsun, ama yarın ben Cennet’e gideceğim, sen Cehennem’de cayır cayır yanacaksın!”

Bu nedenledir ki, tarihteki bütün yoksul ayaklanmalarının dinî bir yanı da olmuştur, yöneticilerin adil olması, kutsal kitaba uygun davranması talep edilmiştir. Tesadüf olmasa gerek: yoksullar

dinin eşitlikçi yanlarını vurgular, zenginler o yanlarını görmezden gelir!

Din ve sosyalizm

Bütün bunlar din ile sosyalizmin aynı şey olduğu anlamına gelmiyor elbet. Öyle olsaydı, dinler sosyalizmden çok daha eski olduğuna göre, sosyalizme gerek kalmazdı. Oysa, var.

Şu nedenle var. Bütün dinler, yoksulluğa ve eşitsizliğe karşı, gelir dağılımını düzeltici önlemler önerir. Örneğin İslam, aslen zekât yoluyla zenginden yoksula servet aktararak eşitliğin sağlanmasını amaçlar. Türkiye’nin en saygın ilahiyatçılarından Hayrettin Karaman bunu şöyle ifade ediyor:

“İslam insanların mal ve servet bakımından eşit olmalarını hedeflemiyor; mutlak.. zenginler ve zengin olmayanlar bulunacaktır.. Ancak bütün bunların meşru ve helal olabilmesi için bir temel şart toplum içinde temel ihtiyaçlarını karşılayamamış, bu yüzden normal bir hayat sürdüremeyen, ihtiyaç içinde kıvranan, ızdırap çeken, mahrumiyet yaşayan bir tek şahsın bulunmamasıdır.. Allah zekâtı farz kalmış, sermayemizin, servetimizin kırkta birini yoksullara veriyoruz.. Birçok ayet ve hadis, zekât yetmediğinde muhtacların ihtiyaçlarını karşılayacak kadar bir miktar malın daha –elinde fazlası olanlardan– alınacağına delalet etmektedir.. Makul ve işe yarar olan uygulama, yoksullukla mücadelede devlet ile sivil toplumun işbirliği yapmaları, yardımı olabildiğince geniş tabana yaymaları ve gerekli dengeyi bozmadan toplum içinde bir tek muhtacın kalmamasını sağlamalandır.”

Bunun ve benzer dinî çözümlerin sosyalizmin önerdiği çözümünden farkı, eşitsizliğin nedenleriyle ilgilenmemesi, sadece sonuçlarını yılda bir düzeltmekle yetinmesi. Sosyalizm ise, sınıflı toplumların kaçınılmaz olarak eşitsizlik ürettiğini

anlatır, nasıl ürettiğini gösterir, sorunu kaynağından çözmek için farklı bir toplum düzeni önerir.

Dahası, dinî çözüm, son tahlilde zenginlerin dindar olması, dinini gereğince uygulaması, erdemli olmasına bağlıdır. Zekât ödemeyi reddeden zengine yapılacak bir şey yoktur. Öbür dünyada cezasını çekecektir belki, ama bu dünyada sefa sürmeye devam edecektir. Tevekkeli değil, zenginler arasında dindarlık yoksullar arasında olduğundan azdır!

Ve dahası, tüm zenginler dinin gerektirdiği yardımları tümüyle yapsa, “ihtiyaç içinde kıvranan, ızdırap çeken, mahrumiyet yaşayan” kimse kalmasa, hemen ertesi gün zenginler yine sefa sürecektir, yoksullar yine fabrika ve tarlalarda ter dökcektir; “zenginler ve zengin olmayanlar bulunacaktır”, zenginin oğlu yine zengin doğacak, yoksulun oğlu yine yoksul doğacak, adaletsizlik sürecektir. Sorunu yaratan toplumsal/ekonomik düzen değişmemiştir çünkü. Tüm dinler eşitsizliğe/adaletsizliğe karşı çıkar, ama hiçbir toplumsal/ekonomik düzeni değişmeyi önermez. Dolayısıyla, eşitsizliğe/adaletsizliğe **köklü ve kalıcı** bir çözüm önermekte yetersiz kalır.

Yetersiz kalır, ama öte yandan dini ve dindarlığı “gericilik” olarak görmek Kemalizm’e ve ondan etkilenen Türk soluna aittir, Marksizm’e değil. Herkes için insanca bir yaşam, adalet, eşitlik ve refah mücadelesinde sosyalistlerle dindar insanların ayrı durması için hiçbir neden yoktur. Daha iyi bir dünya için mücadele eden bir Müslüman, belli ki zekât ile yetinmemekte, Cennet’e girmek için ölmeyi beklemek istememekte, tutsaklıktan ve sefaletten **bu dünyada** kurtulmayı amaçlamaktadır. Varsın, Marx’ın *Ücretli Emek ve Sermaye* broşürünü okumamış olsun. Onu da Kudüs’ü inşa ettikten sonra tartışırız. ▼

El Aksa Camii ve Ağlama Duvarı, Kudüs

İSYANDAN DEVRİME

Ağustos ayında Londra'nın Tottenham bölgesinde polisin siyah bir genci öldürmesinin ardından başlayan isyan önce Londra'nın başka mahallelerine, sonra Liverpool, Bristol, Birmingham gibi başka büyük kentlere yayıldı. İsyanın arka planında ekonomik kriz, işsizlik, umutsuzluk, ırkçılık ve öfke var. Tottenhham'da 26 yıl önce Thatcher yıllarının benzer koşullarında da benzer bir isyan patlak vermişti. Bu yazı o isyan hakkında yazılmıştı.

Chris Harman

İngiltere'ye 1981 yılında hakim olan manzara; taşın ve molotof kokteylinin, polis çizmesinin ve coplu saldırıların, sokaklarda sopalanan insanların ve direniş çığlıklarının, geçen yıl Bristol St. Pauls'da ve geçen ay Londra Brixton'da patlayıp Finsbury Park, Wanstead, Ealing'de de yankılanan ve önümüzdeki dönemde daha kimbilir nerelere sıçraması mümkün olan isyanların manzarası.

İşçilerin çoğunluğu hâlâ ekonomik krize ve Thatcher hükümetine nasıl karşılık vereceklerini bilmiyor. Fabrikalar birbiri ardına kapanırken, izole olmuş direniş odakları izole kalmaya devam ederken ve hatta yükselen işsizlik tek tük geçmiş zaferlerin (liman işçileri, madenlerdeki mücadele, itfaiyeciler) anısını bile belleklerden silerken, Brixton bugün İngiltere'nin içinde bulunduğu derin bir gerçekliği gösteriyor.

Umursamazlıktan öfkeye

Umudu olmayanlar aniden, hiç beklenmezken, umursamazlıktan öfkeye kayma

potansiyeline sahiptir. Ve bu öfke, kapitalist sistemde verilen eğitimin kişinin bilincinin etrafına ördüğü tüm engelleri yıkabilir. Barikatlar, ateşe verilen arabalar ve devlete karşı aniden oluşan dayanışma duygusuyla, yerel mahalle sokakları bir anda devrimci bir savaş alanı görünümü kazanır.

Ancak, isyanlar bir an için gerçek devrimin neye benzediğini gösteriyorsa da olsa, isyanla devrim aynı şey değil. İsyanlıların gücü, polisi sokaklardan püskürtme ve baskının sembollerini yakma başarısında yatar. Ama kısa bir süre için ellerinde tuttukları sokaklar yoksulluğun sokaklarıdır. Eski toplumun parçalarını ateşe verirler, fakat yenisini inşa edecek araçlardan yoksundurlar. Bunu yapabilecek araçlar başka yerlerde, toplumun üretken nüvesinde, fabrikalarda, madenlerde, limanlardadır.

İsyanın grevden farklılığı tam da bu noktadadır. İsyanın sloganları çok daha devrimci olabilir. Ama ardında statükoya karşı çok daha az örgütlü ve süreklilik taşıyan bir muhalefet bırakır.

Grev, kapitalist toplumun tam merkezinde,

LONDRA'DA İSYAN

ekonomik değerin yaratılıp artı değerini ortaya çıktığı yerde gerçekleşir. Grev, işçilere güçlü olduklarını ve eğer kolektif olarak hareket ederlerse, çalışma sürecini kendi çıkarları için düzenlemeye başlayabileceklerini gösterir. İsyandır, insanlara beraber savaşabileceklerini gösterir, bir kısmına bir bütün olarak düzene karşı koymak gerektiğini öğretir, ancak onları bu amaçlara ulaşmak için gereken örgütsel araçlarla, güçle donatmaz.

Bu sorun bir başka sorunla da birleşir. Bir topluluk, üyelerinden çoğu işçi sınıfına dahil de olsa, bir sınıf değildir. İçinde aynı zamanda dükkân sahipleri, lümpen proletarya, küçük gangsterler, sınıf atlama meraklıları... ve toplulukla kapitalist toplum arasında profesyonel arabuluculuk yaparak rahat bir hayat sürmeyi amaçlayan insanlar da bulunur. İsyandır bittiği anda, bütün bu insanlar kendi yollarına gider ve her biri kendi özel amacının bir bütün olarak topluluğun amacı olduğunu beyan eder.

Bu nedenledir ki, birbirini izleyen bir dizi getto ayaklanması Amerika'yı 1964-1968 yılları arasında sarsabilir... ve ama ayaklanmalar bittiğinde siyah topluluklar kendilerini öncesinden pek daha iyi örgütlenmiş halde bulur, eski radikal siyah milliyetçileri, siyah kapitalizmin ve siyah kapitalist politikaların yoluna koyulur.

İsyandan devrime giden yol, bir sapakta fabrikalara doğru dönmek zorundadır. Bu dönüşün yapılması imkânsız değildir. İsyancıların önemli bir bölümü işsiz olabilir. Ancak çoğunluk çok büyük olasılıkla işçilerden oluşmuştur. Son tahlilde, İngiltere'de siyahlar arasında işsizlik çok yüksek olmasına rağmen, siyahların (ve hatta siyah gençlerin bile) büyük çoğunluğu çalışıyor. Londra'da siyahların en yoğun bulunduğu yer Brixton değil, Dagenham'daki Ford fabrikası. Ve isyana katılan beyaz gençlerin de, aynı şekilde, fabrikalarda ve daktilo başlarında babaları, kızkardeşleri ve arkadaşları vardır.

Şu anda fabrikalardaki umursamazlığın

öfkeye dönüşmesi için uygun koşullar olmayabilir. Ancak tüm geçmiş deneyimler, ekonomideki en ufak bir düzelenin, sınıf mücadelesinin düzeyinde çok daha önemli ölçüde sıçramasına yol açabileceğini gösteriyor. Fabrikalarda düzinelerce Brixton yaşanması mümkün.

Zemin değiştirmek

İsyandan devrime dönüşümü gerçekleştirmek için sadece mücadele zemini değiştirmek yetmez, aynı zamanda siyasî bir değişim yapmak gerekir. Topluluk siyasetleri fabrikada geçerli değildir; hergün ırkçı tacizle karşılaşanlar arasında kolayca karşılık bulabilen keskin bir siyah milliyetçi söylem kullanmak da değildir, son tahlilde hükümetten daha fazla para dilenmeye varan belediye sosyalizmini anlatmak da değildir.

Gerekli olan, devrimci sosyalist politikalarıdır, sokaklar kadar fabrikaların da zaptedilmesi gerektiği vurgusunu yapmaktır. Siyahlara beyaz işçiler fikirlerini değiştirene kadar kendi sorunlarını bir kenara bırakmalarını söylemeden, ama etkili olmanın yolunun önde duran sokak savaşçılarının gençlerle olduğu kadar yaşlı işçilerle de, siyah işçilerle olduğu kadar beyaz işçilerle de konuşması, onlara önderlik etmesi ve onları örgütlemesi gerektiğinde ısrar etmektir.

Acil görev, başka toplumsal patlamalar olmadan bu tür politikalara dayanan örgütlenmeyi inşa etmektir. Brixton, ister sosyalist ister siyah ayrılıkçı olsun, siyasî olan herkesin Brixton'un en radikal gençlerinin gözünde yabancı olduğunu gösterdi. Hiç kimse bu gençlerin güvenini kazanabilmiş, onların öfkelerini toplumu nasıl dönüştürüleceğiyle ilgili daha geniş bir bakış açısına dönüştürebilmiş değil. Oysa bu yapılmadığı sürece, onların öfkesi kolayca tekrar umursamazlık içinde yok olabilir. ▼

Socialist Review,
16 Mayıs-14 Haziran 1981

Çeviren: Onur Devrim Üçbaş

marksizm

28 - 30 ekim 2011

Havada devrim kokusu var!

Ortadoğu devrimleri

Kürt sorununda çözümün neresindeyiz?

Kapitalizmin krizi ve yeni emperyalizm

21. yüzyılda yeni emperyalizm

Krize karşı mücadeleler – Yükselen ırkçılık vs.

Marksizmin ve sosyalist akımların tarihi

TC'nin kuruluşu

Muhafazakârlığın tarihsel kökenleri

Türkleştirme politikaları

Yeni bir Türkiye'yi başka bir dünyayı nasıl kuracağımızı tartışmanın tam zamanı Marksizm 2011 Ekim toplantılarına davetlisiniz

0535 771 80 87 • 0555 423 74 08 • 0554 886 16 81

www.marksizmgunleri.org

AÇLIK İLE BOLLUK ARASINDA

Mike Haynes

Dünyada milyarlarca insan yeterince gıda bulabilmek için mücadele ediyor. Mike Haynes, problemin üretim eksikliği veya nüfus artışı değil, kâr tarafından yönlendirilen sistemin bizzat kendisi olduğunu anlatıyor.

Küresel gıda fiyatları, 2008 yılında kırılan rekorları aşarak bu yıl yeni rekorlar kırdı. Dünyanın yaklaşık bir milyar insanın aç olduğu yoksul bölgelerinde, bu bir ölüm kalım meselesi. Sebebi basit: Yaşamak için yiyebilmemiz gerek. Bu nedenle gıda fiyatları, Ortadoğu'daki ayaklanmalarda olduğu gibi, siyasî bir barut fıçısı oluşturuyor.

Fiyatlar neden artıyor? Bu sorunun sağcı cevabı, çok fazla insan ve çok fazla talep olması. Doğru değil. İrlanda'da 1840'larda insanlar açlıktan ölüirken tahıl ihraç ediliyordu. Aynı şey bugün de oluyor. Örneğin, çiçekçi dükkânlarında gördüğümüz çiçekleri düşünün. Kenya ve Hindistan gibi ülkelerde yetiştirilip kesilip paketlenip buraya geliyor çiçekler. Bunlar, yetersiz beslenmenin yaygın olduğu ve gıda isyanlarının meydana geldiği – ama önceliğin ihtiyaç duyulan besinler yerine kârlı çiçekler yetiştirmeye verildiği ülkeler.

Nüfus

Dünya nüfusu daha önce hiç olmadığı kadar yüksek – ama gıda üretimi de öyle. Bazılarına göre, dünyada herkeşe yetecek asgari besin düzeyinin iki katına eşdeğer üretim mevcut. Ayrıca, dünyada ulaşım ve depolama o kadar gelişkin ki, yerel kıtlıkların üstesinden gelmek, hatta kötü yılları iyi zamanlarda birikmiş stoklar sayesinde atlatmak kolay olmalı.

O zaman niye açlık var? Uluslararası yardım kuruluşu Oxfam, “Küresel gıda sistemi bozuldu” diyor. Oysa sistem her zaman ters gidiyordu. Nedeni, üretim ile tüketim arasında duran kapitalizm ve kapitalizmin kâr amacıyla işlemesi. Milyarlarca insan tüketiyor ve iki milyar kişi hâlâ topraktan geçimini zor bela sağlıyor, ama ikisinin arasında piyasa kontrol eden dev tarım şirketleri var. Bunu sadece sistemi eleştirenler söylemiyor. Dwayne Andreas, bu dev şirketlerden Archer Daniels Midland'ın patronu, “Dünyada serbest piyasada satılan tek bir şey yok. Hiç yok! Serbest

piyasayı görebileceğiniz tek yer politikacıların konuşmaları” diyor.

Ne serbest piyasası!

Çiftçiler tohum, gübre, makine ve alet gibi şeylere ihtiyaç duyar. Bunların her birinin üretimi az sayıda çokuluslu şirketin denetimi altında. Altı firma küresel tarım ilacı üretiminin yüzde 75'ine hakimken, dört firma da tohum üretiminin yüzde 50'sine hakim. ABCD olarak bilinen dört dev şirket, Archer Daniels Midland, Bunge, Cargill ve Dreyfus, dünyada temel gıda maddeleri ticaretinin çoğunluğuna hakim. Küresel tahıl ticaretinin muhtemelen yüzde 90'ını kontrol ediyorlar. En büyükleri olan Cargill'in cirosu 115 milyar dolar civarında.

Ürünlerin diğer bir kısmı, Kraft, Nestle, Atria (eski adıyla Philip Morris) ve Unilever gibi dev gıda işleme firmaları tarafından alınıyor. Üç şirket dünya pamuğunun yüzde 80'ini satın alıyor. Başka bir üçü muz üretiminin yüzde 80'ini alıyor. Çayın yüzde 90'ı altı veya yedi

1996 Dünya Gıda Zirvesi'nde, aç insan sayısının 2015 yılına kadar yarıya indirilmesi gerçekçi bir hedef gibi görünüyordu. Bu hedef çoktan unutuldu. Zirve'yi izleyen 15 yılda aç insanların sayısı yükseldi, önce 2009'da ve sonra tekrar 2011'de bir milyarı aştı.

şirketin elinden geçiyor.

Üçüncü tür oyuncu, süpermarket zincirleri - artık dünyanın her yerinde üreticilerle doğrudan bağlantıya sahip Walmart ve Tesco gibileri.

Dünya genelinde tüm benzer şirketleri eklerseniz, sadece bir kaç yüz şirketin piyasalara egemen olduğunu görürsünüz.

En büyük kârlar gıda üretiminden değil, bunların işlenmesinden elde ediliyor: Hazır gıda, konserve, gazlı içecek ve şekerleme üretiminden. Her yıl yeni gıdalar yaratmak ve bizi bunları tüketmeye teşvik etmek için milyarlar harcanıyor. Bu sistem süpermarket zincirlerinin Latin Amerika ve Asya'da yeni kasaba ve şehirlerde perakende sektörünü ele geçirmesi ile hızla yayılıyor.

Süpermarket rafları günden güne artan hazır gıda çeşitleri ile dolup taşarken, gerçek tarım mahsüllerinin çeşitliliği geçtiğimiz yüzyıl içinde yüzde 75 oranında kayba uğradı. Bu, her yerde alabilmek ve satabilmek için büyük şirketlerin standartlaşma talebinden kaynaklanıyor. Örneğin, Cargill, şöyle övünüyor: “Biz, ekmeğinizdeki un, şehriyendeki buğday, kızarmış patatesinizdeki tuzuz. Cipslerinizdeki mısır, tatlınızdaki çikolata, içeceğinizdeki tatlandırıcıyız. Salata sosunuzdaki yağın, akşam yemeğinizde yediğiniz sığır eti, biftek veya tavuğun ta kendisiyiz.”

Yoksul dünyadaki sorun

Dünyada aç olanların sayısı 1970'lerden 1990'lı yıllara kadar yaklaşık 870 milyondan 770 milyona gerilemiş gibi görünüyor. Gıda fiyatları, en azından

en yoksulların yaşam standardının çok hafifçe yükselmesini sağlayabilecek ölçüde daha ucuzdu. 1996 Dünya Gıda Zirvesi'nde, aç insan sayısının 2015 yılına kadar yarıya indirilmesi gerçekçi bir hedef gibi görünüyordu. Bu hedef çoktan unutuldu. Zirve'yi izleyen 15 yılda aç insanların sayısı yükseldi, önce 2009'da ve sonra tekrar 2011'de bir milyarı aştı.

Bunun önemli nedenlerinden biri, açlığın azaltılması hedefinin, piyasadaki büyük şirketlere güvenmemiz gerektiği fikrine dayalı olmasıydı. Fakir ülkeler ihracat için ürün yetiştirerek durumlarını düzeltcekti. Yatırım, çokuluslu şirketlerden ve fakir ülkelerdeki büyük çiftçilerden gelecek, küçük çiftçiler ve köylüler ise pes ederek şehirlerde daha iyi bir hayata adım atacaktı. Bu doğrultuda, tarımsal kalkınma yardımları kesildi; toplam kalkınma yardımlarının içindeki payı yüzde 20'den yüzde 4'e geriledi. Ama bu argüman, kuralları belirlemede parmağı olan gelişmiş ülkelerde geçerli olmadı. Avrupa ve Kuzey Amerika'da tarım sübvansiyonları 250 milyar dolara yükseldi: Bu rakam yoksul ülkelerin tarımına yapılan yardımların 70 katı!

Giderek artan sayıda yoksul ülke net gıda ithalatçısı. Ve bu ithalat genellikle zengin ülkelerden yapılıyor. Mevcut eğilimler devam ederse, 2050 yılında dünya nüfusunun yüzde 70'inin gıda açığı olan ülkelerde yaşıyor olacağı tahmin edilmekte. Bunun üretim kapasitesi ile hiçbir ilgisi yok. Temel gıda ürünlerinin üretimine ayrılan toprak miktarındaki azalış, ürün ihracatı temel alınarak izlenen anlamsız sistemin ürünü. Cargill'in

patronu, bu mantığı şöyle ifade ediyor: “Gelişen dünyadaki en büyük tarımsal ihtiyacın yerel tüketime yönelik gıda kapasitesinin geliştirilmesi olduğu yönünde hatalı bir inanç var. Çok yanlış. Ülkeler en iyi neyi üretebiliyorsa onu üretmeli ve onun ticaretini yapmalı”. Bu, besin anlamına gelebilir, ama çok zaman Batılı süpermarketler için meyve, sebze veya “egzotik” ürünler olacaktır. Hayvan yemi ya da yemeklik yağ elde etmek üzere soya fasulyesi üretimi ya da işlenmiş gıdaları dolduran palmiye yağı olacaktır. Biyoyakıtlar ve çiçekler gibi besin değeri olmayan gıda-dışı mahsuller olacaktır.

Dünyanın yoksul nüfusunun yüzde 80'i kırsal alanlarda, besine en yakın yerde yaşıyor, ama bu besini satın alacak gücü yok. Oralarda dünya çok farklı görünüyor. “Zengin olmak” diyor bir köylü, “bütün bir yıl yetecek kadar yiyeceğe sahip olmak demek”.

Lobiler

Biraz da spekülasyon ekleyelim. Bazı tarım piyasalarında her zaman fiyat dalgalanmaları yaşanırdı, doğru. Ama artık, fiyatlardaki keskin artış ve düşüşler buğday, mısır, pirinç ve diğer temel gıda maddelerinde de görülüyor. İktisatçılar bunun niye olduğu konusunda farklı görüşler savunuyor. Piyasa ekonomisini savunanlar spekülasyonun fazla bir şeyi değiştiremeyeceğini iddia ediyor. Fiyat değişimlerinin gerçek kıtlıkların veya fazlaların ürünü olduğunu savunuyorlar.

Başka iktisatçılar ise spekülasyonun giderek önem kazandığı konusunda ısrar ediyor. Küresel gıda stoklarının yüzde

60'ı büyük şirketler tarafından kontrol ediliyor. Spekülatörler sadece şimdi üretilen ürünü değil, gelecek yılın ve bir sonraki yılın da ürününü (“futures”) satın alıyor. Böylece ucuza satın alıp pahalıya satabilme kumarını oynuyorlar. Bu, büyük tüccarların her zaman yaptığı bir şey, ancak son on yılda ekonomik durum giderek belirsizleşirken, emtia fonlarına akan para giderek arttı. Şimdilerde hedge fonları ve yatırımcılar gıda piyasasına yatırım yapıyor, çünkü gıda sektörünün “krize karşı dayanıklı” olduğunu umuyorlar. Hükümetler, kıtlık korkusu onları gıda ürünleri satın almaya, stoklamaya yapmaya ya da ticarî kısıtlamalar uygulamaya sevk ettiğinde fiyatlar yükseliyor ve spekülatörlere gün doğuyor.

Ve mesele sadece ürün satın almak değil. Dünyanın her yanında, hem şirketler hem gelecekte kendi gıda kaynaklarını sağlama bağlamak isteyen Çin gibi ülkeler tarafından bizzat toprağın kendisi gasp ediliyor.

Bu fiyat dalgalanmaları, çiftçileri bir sonraki yıl ne kadar ürün ekmeleri gerektiğini bilemez hale getiriyor. Bazı mahsuller kendi aralarında değiştirilebilir olduğundan, ne ekeceklerine karar vermeleri de güçleşiyor. Dolayısıyla, istikrarsızlığın gelecekte azalması değil, daha da keskinleşmesi muhtemel.

Kıtlık ve Bolluk

Gıda krizi hakkında yazılan bir dizi karamsar rapora rağmen, gerçekte karşı karşıya olduğumuz sorun, “bolluk içinde açlığın” olabildiği bir sistemin gelişmesine göz yummuş olmamız. Dünya nüfusunun büyüme hızı yavaşlıyor ve bu yüzyılın ortalarına doğru duracağı tahmin ediliyor. Yapmamız gereken, gıda sisteminin kontrolünü ele almak. Bu, zengin ülkelerdeki savurgan sistemle başa çıkmamıza olanak tanıyacağı gibi, yoksul ülkelerde de üretim miktarının artmasını sağlayabilir.

Üçüncü dünya ülkelerinin üretimini artırmaya odaklanmak gerekir, çünkü üretimi artırma potansiyelinin en büyük olduğu yer burası. Ama her şeyden önce, geçiminin tümünü ya da büyük bir kısmını 500 milyon küçük çiftlikten sağlayan 2 milyar insanı küresel kapitalizmin sapkınlıklarından kurtarmak zorundayız. Bu doğrultuda parça parça eylemler işe yarayamaz. Etkili olabilmek için, dev tarım şirketlerinin egemenliğini kırmak gerek. Gerçek değişim, ancak tüm sistemi sadece kendi kârları için yönetenlerin iktidarını devirdiğimiz zaman gerçekleşebilir. ▼

MARX EKOLOJİ KÖRÜ MÜYDÜ?

Marx, “Üretici güçlerin gelişmesinde öyle bir aşama gelir ki, bu aşamada mevcut ilişkiler çerçevesi içinde ancak zararlı olabilen, artık üretici güçler olmaktan çıkıp yıkıcı güçler haline gelen (makine kullanımı, para) üretici güçler ve dolaşım araçları doğar” tespitini yapıyor.

Sinan Özbek

Ekolojinin bir felsefe sorunu olarak işlenmesi yakın zamanlarda başlıyor. Hans Jonas *Sorumluluk İlkesi* adlı kitabını 1979’da yayımlamakla hemen birlikte ekoloji etiğinin kurucusu, babası unvanını alıyor. Jonas, gününe kadar gelen etiği “şimdiki zamanla sınırlı olmak ve geleceği hesaba katmamakla” eleştiriyor. Yalnızca bu eleştiri bile, geleceği de konu edinmiş bir disiplin olan Marksizmle hesaplaşmasını zorunlu hale getiriyor. Jonas, kitabının çok önemli bir bölümünü Marksizm eleştirisine ayırarak kendi meşrebince bunu yapıyor. Yazdıkları kendinden sonraki ekoloji bağlamında yapılan Marx eleştirilerinin kaynağı gibi. Kaynakla yapılan tartışma, türevlere de cevap olacağından Jonas ile tartışmayı yeğliyorum.

Doğa-insan ikilemi

İnsanın Afrika’da Turkana Gölü civarından başlayan serüveni 150 bin yılı geçiyor. Homo sapiens sapiens olarak bugünkü insan, Afrika’dan çıkarak bütün gezegeni kendine yurt edindi. Biz bu serüvenin son 5-6 bin yılı hakkında daha doyurucu, kayda değer verilere dayanarak konuşabiliyoruz. Bundan önceki dönemler hakkında tatmin edici tezler ileri sürmekte zorlanıyoruz. Bu zamanın önemli bölümü, insanın var olma mücadelesidir. Besinin ele geçirilmesi, yeni kuşakların büyütülebilmesi asıl olarak doğaya karşı verilen mücadeledir. Doğaya karşı verilen ve hayatta kalabilme tepisiyle güdülenmiş bu mücadele, giderek tinsel anlamda da bir karşıtlığın ortaya çıkmasına yol açıyor. Doğanın karşısına besin için, barınma için dikilen insan, giderek kendini tinsel olarak doğanın

dışında, ondan başka bir varolan olarak kurmaya başlıyor. Bunun belki de en uç ifadelerinden biri, “dünyaya bırakılmış, fırlatılmış olmak” şeklinde.

Giderek din inancı da insanla doğanın başını kesen bir aşamaya geliyor. Tek Tanrılı dinlerin, Eski Ahit’in insanı cennetten kovarak dünyaya yerleştirilmesi, insanının dünyalı oluşunun da sona erdirilmesidir. İnsan artık dünyalı değildir, dünya sadece insanın sınırdığı bir uğraktır.

Doğanın fethedilmesi

Doğanın karşısına besin ve barınma talebiyle çıkan insan, zamanla doğayı denetim altına alma istek ve hırsına dönüştürüyor çabasını. Felsefe tarihinde Bacon, bu istek ve çabanın somutlaştığı isim olarak anılıyor. Jonas, Bacon isminin bu şekilde anılmasında etkili oluyor. Şöyle diyor: “Bir apokaliptik durumun içinde yaşadığımız, yani evrensel bir felaketin hemen başlangıcında bulunduğumuz gerçekse, şimdiye kadar söylenenler geçerlidir. En çok bilinen olsa da burada söylememiz gereken bir şeyler var: Tehlike bilimsel-teknik endüstriyel toplumun olağan üstü bir boyut kazanmasından kaynaklanıyor. Bunu Baconcu program olarak adlandırabiliriz”.

Doğanın egemenlik altına alınmasını Baconcu ideal olarak değerlendiren Jonas, bilginin doğayı kontrol altına almak için gerektiğine vurgu yapıyor. Jonas’a göre “Bilim ve teknik aracılığıyla doğa üzerinde egemenlik kuran Baconcu idealin felaket tehlikesi, onun büyük başarısında yatıyor”. Bu da ekonomik ve biyolojik alanda kendini gösteriyor. İnsanın kendi üzerindeki kontrolünü kaybedecek bir noktaya varması, Baconcu idealin kendi zaferinin en yüksek noktasında kendi yetersizliğinin, kendi

içindeki çelişkinin ortaya çıkmasıdır. Bu durum öyle bir aşamaya varmıştır ki artık korunması gereken iki şey vardır: Hem doğa insanın yıkıcı etkisinden korunmalı hem de insanın kendisi insandan korunmalıdır. Bu da Baconcu anlamdaki iktidarın olağanüstü boyut kazanmasının bir sonucudur. Teknik gelişmeler öylesine bir noktaya varmıştır ki, tekniğin kullanılması sonuç olarak bir iktidarsızlığa yol açmıştır. İnsanın doğa üzerindeki iktidarının yerleşmesiyle beklenen iyileşmenin tam tersine, bu iktidarın kendisi tehlide dönüşmüştür. Sürecin bir felaketle sonlanması ancak bu iktidarın üzerinde bir başka iktidarın kurulmasıyla, yerleşmesiyle sağlanabilir.

Jonas iki noktada eleştirilebilir. İlk olarak Bacon'ın doğanın insafsızca denetim altına alınmasıyla böylesine özdeşleştirilmesi sorunludur. Bacon ismiyle gevşek bir şekilde doğanın denetlenmesi doğrultusunda üretilen görüşleri sembolize etme, anlayışla karşılanabilir. Ancak Bacon'ın barbarca bir doğa denetimini savunan filozof olarak algılanması yerinde değildir. Kuşkusuz Bacon'ın İdol Öğretisi, insanın doğa karşısındaki güçsüzlüğünün kaynaklarını da anlamaya çalışıyor. Burada Bacon, insanın neden doğayı hâlâ denetleyemediğini soruyor. Ancak bu sorunun sonuçları hiç de Jonas'ın çıkardığı sonuçlar değil. Bacon, *Novum Organum* adlı kitabında "Biz, tabiatın hareketlerini kurgulamak yerine keşfetmeliyiz" ifadesini kullanıyor. Asıl Jonas'ı sıkıntıya sokacak ifade sonra geliyor: "O halde, 'şey'lerin üzerinde bulunan insanın imparatorluğu, yalnız sanatlar ve bilimler üzerinde kurulur. Çünkü tabiat yalnızca kendine boyun eğilerek idare edilmektedir".

Marx, Bacon'ın devamı mı?

Jonas'ın, Bacon'ı doğanın barbarca denetlenmesinin teorisini, felsefesini yapan filozof konumuna yerleştirmesini takip eden ikinci yanılması Marx'ı bu idenin devamcısı olarak kavrayıp anlatmasıdır. İnsanın kendini denetleyecek gücü nereden bulacağı sorusu, Jonas'ta toplumsal bir olgu olarak kavranıyor. Çünkü insan korku ya da sorumluluk gibi bir kavramla bu gücü elde edemez. Bu soruna toplumu öne çıkararak cevap üretme de Jonas'ı Marx'la tartışmaya zorluyor. Artık soru Marksizmin insanlığın felakete sürüklenmesini durdurup durduramayacağıdır. Değil mi ki Marx insanlığın geleceği hakkında düşünceler üretiyor, şimdi onun sorunu çözüp çözmediği sorulmalıdır. Jonas şöyle buyuruyor: "Kısaca Marksizm köken itibarıyla Baconcu devrimin mirasıdır ve kendini tanımlayışıyla Baconcu devrimin kapitalizmin olduğundan daha iyi (yani daha etkili) tamamlayıcısıdır".

Jonas'ın bu düşüncesini temellendirmek için seçtiği yöntem de talihsiz. Jonas bu yaklaşımını Marx'ın "şimdiye kadarki tarih, gerçek insanının ön tarihidir" dediği iddiası üzerine oturtuyor. Bir adım daha atarak Marksist sınıfsız toplum idesinin ön koşulunun, doğanın tam bir denetimi olduğunu ekliyor.

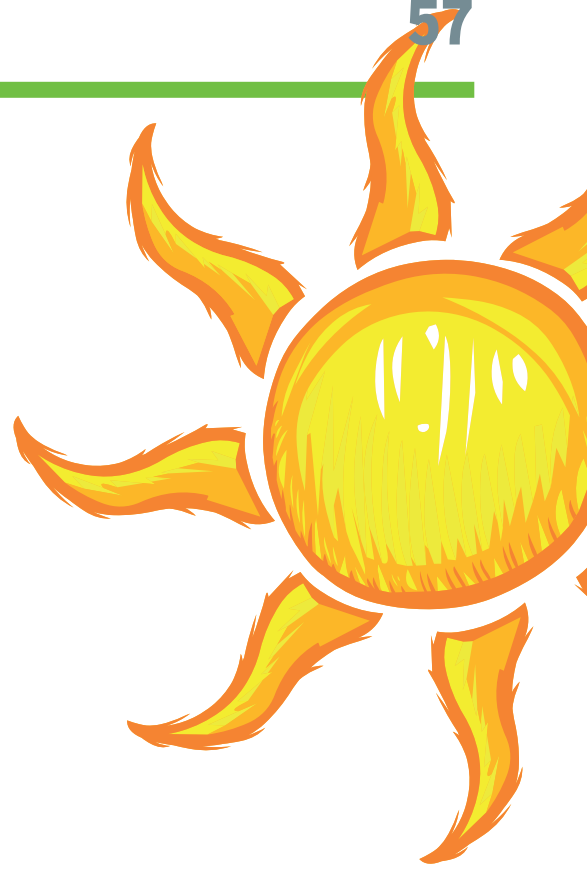
İlk olarak Jonas'a hatırlatmak gerekiyor: Marx için sınıfsız toplum geleceğin kendine göre düzenlenmesi gereken bir ide olmadığı gibi, oluşturulması, yaratılması gereken bir durum da değil. O, bugünkü verili durumu ortadan kaldıran gerçek devinimdir. Marx, sınıfsız toplum için doğanın Baconcu anlayışla denetlenmesini değil, üretici güçlerin gelişmesini olmazsa olmaz olarak görür.

Marx'ın kullandığı anlamıyla "ön tarih" saptaması Jonas'ın dediği gibi insana ilişkin bir ifade değil topluma ilişkin bir ifadedir. Marx ve Engels *Manifesto*'da "şimdiye kadarki toplumların tarihi, sınıf savaşlarının tarihidir" ifadesini kullanır. Oradaki ifade "toplumların ön tarihi" şeklindedir. Bu "ön tarih" yazılı hale gelmiş ve bize ulaşmıştır. Bunun öncesine dair bilgi noksanlığı vardır. Marx, *Ekonomi Politiğin Eleştirisi* 'nde de "kapitalizmin yıkılmasıyla insan toplumunun ön tarihinin son bulacağını" söylüyor. Buradan hareketle "ön tarih" belirlenimi insanla dolaysız bir ilişki içinde düşünülecekse, insanın dış koşulların sertliği karşısında kendi dinamiklerini, öz yeteneklerini açığa çıkaramaz oluşuyla ilişkilendirilmelidir. İnsanın kendi ayakları üzerinde durmadan, bağımsız bir canlı olamayacağı düşüncesi, Marksist bir yaklaşımdır. İnsanın kendini ezen koşullardan kurtarmasının gereğine vurgu yapmakla, bunun sonucunda bir "üstün insan" çıkacağını söylemek arasında uçurum vardır.

Bırakınız Marx'ın doğanın barbarca denetlenmesine yol açacak bir görüşe sahip olmasını, onun ekoloji körü olduğunu ileri sürmek bile temelsizdir. Buna Marx'ın doğa kavrayışı tartışmasına kadar genişletmeden, sınırlı örneklerle değinmekte yarar var. Böylece Jonas'ın Marksizm eleştirisinde ele alınması gereken ikinci başlık da ortaya konulabilir. Jonas, doğanın denetlenmesinin sınıfsız toplum öngörüsünün koşulu olduğunu iddia ediyor. Kuşkusuz Marx üretici güçlerin gelişmesini, sınıfsız toplumun ön koşulu olarak görüyor. Ancak aynı Marx, "Üretici güçlerin gelişmesinde öyle bir aşama gelir ki, bu aşamada mevcut ilişkiler çerçevesi içinde ancak zararlı olabilen, artık üretici güçler olmaktan çıkıp yıkıcı güçler haline gelen (makine kullanımı, para) üretici güçler ve dolaşım araçları doğar" tespitini yapıyor. Burada "makinenin yıkıcı güce" dönüşebileceğinin söylenmiş olmasına dikkat edilmeli, ekoloji felsefesi açısından altı kalınca çizilmeli.

Doğa, insanın inorganik bedeni

Doğa-ide karşıtlığının Marx'ın felsefesinde yeri yoktur. Marx, insanın

doğrudan doğruya doğa yoluyla üretim yaptığını söylüyor ve "doğa insanın organik olmayan bedenidir" ifadesiyle insanı doğayla tekrardan bütünleştiriyor. Üretici güçlerin gelişmesini sınıfsız toplum için bir ön koşul olarak görmek neden doğanın Baconcu tarzda denetlenmesi anlamına gelsin? Jonas, üretici güçlerin gelişmesinin sınıfsız toplum için bir koşul olmasını, doğanın egemenlik altına alınması olarak kavramakla, insanların üretici güçleri hem geliştirip ve hem de doğayı barbarca yağmalamayacakları bir toplum düşünemiyor.

Marx, duyusal dış dünya olarak ele aldığı doğa olmaksızın, üretimin hiçbir türünün mümkün olmadığını yazıyor. Ona göre, doğanın ürünleri insanın karşısına nasıl çıkarsa çıksın, insan somut varlığını bunlarla sürdürüyor. Marx şöyle devam ediyor: "İnsanın evrenselliği pratikte, bütün doğayı kendi organik olmayan bedeni kılan bu evrensellikte kendini gösterir: Çünkü doğa 1- dolaysız yaşama aracıdır, 2- yaşama etkinliğinin gereci, nesnesi ve aracıdır". İnsan yaşamını sürdürmek istiyorsa, doğayla ilişkisi sürekli olmak zorundadır. Marx, insanın yaşamının doğaya bağlı olmasını yalnızca doğanın kendine bağlı olması olarak anlıyor. Aynı yerde Marx, "çünkü insan doğanın bir parçasıdır" ifadesini kullanıyor. Parçanın bütüne bağlı oluşu da bütünün kendi içindeki bir bağlıdır. Doğanın böylesine önemli bir yere yerleştirilmiş olması Marx'ın sadece

Ancak Marx'ın görüşleri bir bütün olarak ele alınırsa, doğanın barbarca egemenlik altına alınmak istendiğini ileri sürmek mümkün değildir.

doğadan hareket eden bir bilimin gerçek bilim olacağını savunmasına da yol açıyor. Buradan hareketle Alfred Schmidt haklı olarak “Marx için doğa ve insanlık tarihi karşıtlık içinde birlik oluşturmaktadır” saptamasını yapar. Marx’ta doğa ve toplumu, doğa bilimlerini ve tarih bilimini birbirinden ayırmak mümkün değildir. Marx’ın çok tartışılan görüşü şöyle: “Biz sadece bir bilim tanıyoruz, tarihin bilimi. Tarih doğanın tarihi ve insanlığın tarihi şeklinde ayrılan, iki perspektiften incelenebilir. Bu iki cephede birbirinden ayıramaz, insan var olduğu sürece doğanın tarihi ve insanın tarihi birbirine

bağlıdır.”. Marx’a göre tarih ve doğa iki ayrı şey değildir ve insanın önünde sürekli olarak “tarihsel doğa ve doğal tarih” vardır.

Kuşkusuz Marx ve Engels’te ekoloji felsefesi açısından “talihsiz, dikkatsiz” denebilecek ifadeler bulunabilir. Ancak Marx’ın görüşleri bir bütün olarak ele alınırsa, doğanın barbarca egemenlik altına alınmak istendiğini ileri sürmek mümkün değildir. Marx, *Manifesto*’da burjuvazinin daha yüz yıllık sınıf egemenliğinde şimdiye kadar ki kuşakların hepsinin toplamından daha çok ve sınırsız büyüklükte

üretim gücü yarattığını anlatıyor. Bu gelişme, doğa güçlerinin boyunduruk altına alınmasını, makinelerin icadını, kimyasal maddelerin endüstri ve ziraatta kullanılmasını, buharlı gemilerin, demiryollarının dünyanın her tarafında kullanılmasını sağlamış, ırmakları gemilerin geçişine uygun hale getirmiştir. Bu söylenenler iki şeye gönderme yapıyor: Bir yandan artık ulusal sınırlara sıkışmış ekonomilerin dünyaya açılması, insanın ufkunun genişlemesi ve öte yandan eksiksiz bir yabancılaşma olarak evrensel şeyleşme. Olgunun bu ikili karakteri, Marx’ın tarih felsefesinde bir temel anlayışla ilişkilidir: İnsanlık kapitalist üretim tarzından geçmek durumunda kalmıştır. Ancak kapitalist üretim tarzından geçmek, onu geride bırakmak anlamına da gelir. Marx, *Grundrisse*’de eski üretim ilişkilerine dönme hayalinde olan romantikleri gülünç bulduğu kadar, mevcut üretim ilişkilerinin devamını savunan pozitivistleri de gülünç bulduğunu yazıyor. Marx’ın kapitalist ekonomiyi eleştirisi, doğaya yönelmiş yıkıcılığı da hedefleyen bir eleştiridir. Bu, gözden kaçırılıyor.

Doğa öcünü alır

Jonas’ın yaptığı gibi şehirleşmenin yarattığı sorunlar karşısında Marx’ın duyarlı olmadığını ima etmek de temelsizdir. Zira Marx, daha şehirlerde nüfus yoğunlaşmasının çok başlarında meydana çıkacak sorunlara dikkat çekiyor: “Kapitalist üretim, büyük merkezlerde biriken şehir nüfusunun sürekli ağırlık kazanmasıyla, bir yandan toplumun tarihsel hareket gücünü biriktiriyor, diğer yandan insan ve doğa arasındaki özümlemeyi bozuyor”. Bu gelişme, kent işçisinin beden sağlığına, tarım işçisinin ruh sağlığına zarar veriyor. Aynı yerde Marx, kapitalist tarımdaki her ilerlemenin toprağın yağmalanmasının sanatı olduğunu ve verimliliğin kısa vadede artırılmasına yönelik her ilerlemenin de uzun vadede verimliliğin yok edilmesi olduğunu yazıyor. Marx ve Engels endüstri ve tarım alanında atılan her yeni adımın doğanın yağmalanmasına dönüştüğünü görüyor ve defalarca dile getiriyor. Özellikle ormanların yok edilmesinin doğurduğu sonuçları tartışıyor. Marx ormanların yok edilmesinin nemlilik oranlarını etkileyerek bitki örtüsünün değişimine nasıl yol açtığına işaret ediyor.

Marx’ın kapitalizmin giderek çevre felaketine yol açtığını gördüğüne hiç

kuşku yok. Benzer ve daha net yaklaşımları Engels’te de bulmak mümkün. Engels *Doğanın Diyalektiği* adlı kitabında insan ve hayvanın doğa üzerindeki etkisini tartışıyor. Ona göre hayvanlar da doğayı değiştiriyor. Ancak bu etki bilinçli bir eylem sonucu olmuyor. Engels’in burada kullandığı örnek, günümüzde kullanılan bir örnekle benzer olması açısından ilginç: Engels insanların beraberlerinde getirdiği keçi ve domuzlar nedeniyle Yunanistan’ın ormanlarını kaybettiğini anlatıyor. Biz ise bugün Avustralya’ya “beyaz adamın” beraberinde götürdüğü hayvanların, yerli hayvanların ve özellikle kivi gibi uçamayan kuşların neslini tüketmekte olduğunu tartışıyoruz. Engels’e göre insanın doğaya yönelik eylemi tamamen yıkıcı bir nitelik kazanmıştır. İnsan doğayı amaçlarına uygun hale getirmekle ona egemen olmaktadır, ama bu tıpkı bir insan topluluğunun egemenlik altına alınması gibidir. İnsan, doğanın dışındaki bir güç gibi, doğaya egemen olamaz. İnsan doğanın bir parçasıdır. Bu noktada Engels’in, Jonas’ı cevaplamasına izin verelim: Engels, Bacon’ı da hatırlatan bir ifadeyle, “Doğa üzerinde kurduğumuz bütün egemenlik, başka bütün yaratıklardan önce onun yasalarını tanıma ve doğru olarak uygulamadan öteye gidemez” diyor ve devam ediyor: “Şimdiye dek var olmuş bütün üretim tarzları ancak emeğin en yakın, en dolaysız yararlı etkisine ulaşmayı amaçlamıştır. İlerde ortaya çıkan, yavaş yavaş yinelenerek ve yığılarak etkili duruma gelen sonuçlar tamamen ihmal edilmiştir”. Engels’in çok daha çarpıcı olan sözleri ise şöyle: “Doğa üzerinde kazandığımız zaferden dolayı çok fazla böbürlenmeyelim. Böyle bir zafer karşısında doğa, bizden öcünü alır. Her zaferin beklediğimiz sonuçları ilk aşamada sağladığı doğrudur. Ama ikinci ve üçüncü aşamada da büyük çoğunlukla ilk sonuçları ortadan kaldıran bambaşka önceden görünmeyen etkileri vardır.”

Bütün bunlara rağmen, ne Marx’tan ne de Engels’ten bir ekoloji felsefesi geliştirmiş olmaları beklenemez. Bu sorunun felsefenin başat konularından biri olacak kadar boyutlanması, bizim çağımızın olgusudur. Marx bir yerde “insanlık önüne çözeceği sorunları koyar” diyor. Bu, düşüncenin metafizik kaynağı olamayacağını söylemektir. Marx ve Engels’ten çağını aşan sorunlara cevap vermesini beklemek, haksızlıktan da öte bir din inancı kavrayışıdır. ▼

Kaynakça

- Hans Jonas, *Das Prinzip Verantwortung*, Suhrkamp Verlag, 1979.
Francis Bacon, *Novum Organum*, Doruk Yayıncılık, 1999.
Sinan Özbek, “Hans Jonas’ın Ekolojik Etiği”, içinde *Felsefe Tartışmaları*, sayı 18, 1995.
Sinan Özbek, “Hans Jonas’ın Ekoloji Bağlamında Marx Eleştirisinin Eleştirisi”, içinde *felsefelogos*, sayı 6, 1999.

“Doğa üzerinde kazandığımız zaferden dolayı çok fazla böbürlenmeyelim. Böyle bir zafer karşısında doğa, bizden öcünü alır. Her zaferin beklediğimiz sonuçları ilk aşamada sağladığı doğrudur. Ama ikinci ve üçüncü aşamada da büyük çoğunlukla ilk sonuçları ortadan kaldıran bambaşka önceden görünmeyen etkileri vardır.”

BALKANLARDA EMPERYALİZMİN GÖLGESİ

Atilla Dirim

Bugün Balkanlar olarak bilinen bölge, tarihin hemen her devrinde büyük güçler arasında bir sınır, bunun ötesinde de bir geçiş noktası oluşturdu. Roma İmparatorluğu batı ve doğu olmak üzere ikiye ayrılınca, bu iki büyük güç arasında sınır teşkil etti. Haçlı seferleri Balkanlar üzerinden yola çıktı. Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'da ele geçirebildiği toprak parçasını, dolayısıyla Avrupa'nın geri kalan kısmıyla Osmanlı arasındaki sınırı oluşturdu. Ortaçağda haçlı seferlerinin rotası üzerinde bulundu, Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupa'nın kalan kısmı arasında, Osmanlı egemenliğinde olmak üzere bir sınır teşkil etti. Avrupa'nın ortalarından esen milliyetçilik rüzgârlarının etkisinin altına girmesiyle birlikte de, tabiri caizse, cadı kazanı gibi fokur fokur kaynamaya başladı.

Balkanlar 1910'lu yılların başlarında ve 1990'lı yılların ortalarında çok kanlı iki büyük savaş yaşadı. Bir ve aynı çıkarlara sahip olması gereken, aynı yemeği yiyip aynı suyu içen, aynı dağların doruklarına tırmanan ve aynı özgürlük şarkılarını söyleyen insanlar birbirlerini acımasızca öldürmeye, yüz binleri yerlerini yurtlarını terk ederek bilinmeze gitmeye zorladılar. Koca şehirler harap oldu, verimli topraklar kanla sulandı.

Emperyalistlerin arenası

Yüzyıllar boyunca Osmanlı İmparatorluğu ile Habsburglar arasında sınır bölgesini teşkil eden Balkanlar, 19. yüzyılda Avrupa siyasetinin en önemli tartışma konusu oldu. Avrupa'nın tüm büyük devletlerinin çıkarları burada çarpışıyordu. Büyük Britanya ve Fransa

için bölge Ortadoğu'nun kapısı olarak büyük öneme sahipti. Rusya içinse Akdeniz'e açılan kapı olma özelliğini koruyordu. Avusturya-Macaristan için sadece dış değil, aynı zamanda bir iç siyaset meselesiydi; hemen komşu topraklarda bölgesel bir Slav gücünün yükselmesi, bu çokuluslu imparatorluğun iç dengelelerini altüst edebilme potansiyelini taşıyordu. Bismarck ise Almanya'nın Avrupa'daki konumunu güçlendirmek için büyük devletlerin Balkanlardaki çelişkilerini daha da körükliyordu. Bir süre sonra İstanbul-Bağdat Demiryolu projesiyle, Almanya emperyalizmi de yönünü doğuya çevirdi.

Dolayısıyla bölgede Avrupa'nın büyük devletlerinin çok hassas bir güç dengesi söz konusuydu. En küçük bir değişiklik bile bu dengeyi bozabilirdi. Bu şartlar altında en önemsiz bir olay bile, her an uluslararası bir krize dönüşebilirdi. Büyük devletlerin Balkan siyaseti tam da bu krizleri kışkırtmak üzerine inşa edilmişti. Bu siyaset halklar arasındaki çelişkilerin hiç düşünmeden körüklendiği, yapay devletlerin yaratılıp yok edildiği, bölge ileri gelenlerinin satranç piyonu gibi bir oraya, bir buraya sürüldüğü bir entrikalar yumağıydı. Büyük devletler sadece Balkan halkları kendi kaderlerini tayin etmek istedikleri zaman anlaşıyor ve ayaklanmaları acımasızca bastırıyordu.

Berlin Konferansı

Rusya'nın 1878 yılında neredeyse İstanbul'a kadar ilerlemesi üzerine büyük devletler tarafından alelacele toplanan Berlin Konferansı, Balkanları emperyalizmin çıkarlarına göre paylaştı. Balkanlardaki Osmanlı egemenliği büyük ölçüde sona erdi, yerini sözde egemen gibi görünen, gerçekteyse emperyalizmin denetiminde devletler aldı.

Berlin Konferansı kararları, Balkan halkları için sonsuz bir nefret, nifak ve kin kaynağıydı. Büyük devletlerin kendi çıkarları temelinde kurdukları bu denge tam otuz yıl dayandıktan sonra 1908'de dönüşü olmayacak bir şekilde bozuldu ve önce 1912-13 Balkan savaşlarına, ardından da Birinci Dünya Savaşı'na neden olacak olaylar dizisini başlattı.

Balkan Savaşları

Bölgede ekonomik faaliyetlerin hız kazanması, ticaretin güçlenmesi ve modern sınıfların belirginleşmesi Balkanlarda büyük devletlerin bölgedeki konumlarını sarsabilecek milliyetçi ve sosyalist hareketlerin oluşmasına yol açtı. Aynı zamanda "Boğaziçi'nin hasta adamı" Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü, Avrupa'daki topraklarının ne olacağı meselesini de bir kez daha ortaya attı.

Osmanlı İmparatorluğu'nda 1908 yılında bir devrim yaşandı. Bu, İttihat ve Terakki subayları tarafından başlatılmış gibi görünse de, uzun yılların getirdiği bir hoşnutsuzluğun geniş halk kitlelerini örgütlemesi sonucunda gerçekleşen aşağıdan bir devrimdi. Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin hak ve özgürlüklere sırt çevirmesi ve bir ulus devlet projesi başlatması, Balkanlardaki milliyetçi hareketlerin daha da güçlenerek yayılmasına neden oldu.

Sırbistan, Bulgaristan, Yunanistan ve Karadağ 1912 ilkbaharında bir Balkan ittifakı oluşturdu ve Osmanlı'nın Avrupa'daki topraklarını paylaşmak için aralarında çok sayıda anlaşma imzalandı. Rusya arka planda bu devletleri yoğun bir şekilde destekledi. Sadece Romanya ittifaka katılmadı. Karadağ, 9 Ekim'de Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etti. Savaş gerekçesi olarak Arnavutluk'taki Osmanlı varlığı gösteriliyordu.

Yüzyıllar boyunca Osmanlı İmparatorluğu ile Habsburglar arasında sınır bölgesini teşkil eden Balkanlar, 19. yüzyılda Avrupa siyasetinin en önemli tartışma konusu oldu. Avrupa'nın tüm büyük devletlerinin çıkarları burada çarpışıyordu.

Birkaç gün sonra Karadağ'ın müttefikleri de savaşa katıldı. Savaşın sonucu iki ayda belli oldu. Balkanları yüzyıllardır hakimiyeti altında tutan Osmanlı kuvvetleri, İstanbul'a kadar geri çekilmek zorunda bırakıldı. Sadece Edirne, Yanya ve İşkodra Osmanlı kontrolü altında kalmıştı, ancak bu şehirler de ağır bir kuşatma altındaydı.

Osmanlı'nın çağrısı üzerine büyük devletler duruma müdahale etti, 4 Aralık'ta taraflara ateşkes anlaşması imzalatıldı ve rakipler Londra'da konferans masasına oturtuldu. Ancak İstanbul'da Enver Paşa önderliğindeki bir grup İttihatçı'nın Bâb-ı Âli'yi basarak Sadrazam Kamil Paşa'yı devirmesi 24 Ocak'ta çatışmaların yeniden başlamasına neden oldu. Ancak Edirne'nin de düşmesinden sonra yeni hükümet de barış anlaşmasını imzalamak zorunda kaldı. Londra'da 30 Mayıs 1913'te imzalanan anlaşmaya göre, Osmanlı İmparatorluğu Midye-Enez hattı ötesinde kalan bütün topraklarını kaybediyordu.

Ancak müttefik Balkan devletleri de Londra Anlaşması'ndan memnun değildi. Hepsi büyük devletlerin baskısıyla anlaşmayı imzalamıştı, ancak Avusturya-Macaristan ve İtalya, Sırbistan'ın Adriyatik denizine açılmasını başarıyla engellemiş, Slav komşularına karşı bir denge unsuru olarak güçlü bir Arnavut devletinin kurulmasını sağlamıştı. Osmanlı birlikleri İşkodra'yı boşaltıp Karadağ birlikleri şehre girdiğinde, Viyana ile Berlin derhal bir askerî müdahale tehdidinde bulundu ve Karadağ'ı denizden ablukaya aldı. Karadağ birlikleri kısa bir direnişten sonra İşkodra'yı boşalttı. Bu, Birinci Balkan Savaşı'nın son silahlı olayıydı. Londra Anlaşması'nın Balkan devletleri arasında sağtığı ni-fak tohumları, doğrudan İkinci Balkan Savaşı'na neden olacaktı.

İkinci Balkan Savaşı

Arnavutluk'tan toprak alamamanın hayal kırıklığını yaşayan Yunanistan ve Sırbistan, savaştan önce Bulgarlara vaat edilmiş olan Makedonya'ya göz dikmişti. Bu iki devlet söz konusu toprakları gizli bir anlaşmayla aralarında pay etti ve savaş durumunda karşılıklı yardım anlaşması imzaladı. Büyük devletler de savaşta tarafsız kalmasının ödülü olarak Romanya'nın sınırlarını Bulgaristan aleyhine genişleterek, anlaşmazlık ateşinin üzerine körükle gitti. Kendisini köşeye sıkışmış hisseden Bulgaristan, Makedonya'da bulunan Yunan ve Sırp birliklerine 29 Haziran 1913 gecesi savaş ilan etmeye gerek görmeden saldırdı. Çatışma, Bulgaristan'ın ağır yenilgisiyle sonuçlandı. Osmanlı birlikleri bile kayıplarının bir kısmını telafi edebilmek için savaşa girdi, Romanya da ilk kez çatışmalara katıldı.

Romanya'nın başkenti Bükreş'te 10 Ağustos'ta Bulgaristan'ın aleyhine bir

anlaşma daha imzalandı. Sırbistan ile Yunanistan Makedonya'yı kendi aralarında paylaştıkları gibi, Bulgaristan'a ait başka toprakları da kendi ülkelerine katılar. Romanya, Silistre ile Dobruca'nın güneyini alırken, Osmanlı da Edirne'yi geri aldı. Bulgaristan'ın elinde Ege kıyısında 12 kilometrelik bir sahil şeridi kaldı. Bütün bu sınır değişimlerinde söz konusu bölgelerin ulusal karakteri değil, Balkan devletleri arasındaki güç dengesi dikkate alınmıştı. Örneğin, artık Romanya'ya ait olan Dobruca'da genel nüfus içinde Bulgarların oranı %48 iken, Romenlerin oranı sadece %3'tü. Makedonya'nın Yunanistan veya Sırbistan tarafından ele geçirilen bazı bölgelerinde de neredeyse sadece Bulgarlar yaşıyordu.

Bu barış anlaşması da daha öncekiler gibi yeni bir savaşın temelini attı. Ancak bu savaş bu kez bir dünya savaşı olacaktı.

Dünya Savaşları

Emperyalist devletler arasındaki çelişkilerin giderek derinleşmesi sonucunda, Saraybosna'da Avusturya-Macaristan

Almanya ve Avusturya'da yaşanan devrimlerin etkisiyle 1919 yılında kurulan Yugoslavya Komünist Partisi, etnik engelleri aşarak işçileri ve halkları birleştirmeyi başardı. YKP, 1920'de Belgrad ve Zagreb'te belediye seçimlerini kazandı.

Ancak bu umut dolu gelişme, SSCB'de Stalinizm'in iktidarı ele almasıyla birlikte akamete uğradı. Stalinizm'in Komünist Enternasyonal üzerindeki etkisinin giderek artmasıyla birlikte YKP milliyetçi akımlarla birleşerek Hırvatistan, Slovenya ve Makedonya'nın Yugoslavya'dan ayrılmasını desteklemeye zorlandı. Bunun sonuçları korkunç oldu. YKP parçalandı ve siyaset sahnesi sağcı ve milliyetçi güçlerin etkisi altına girdi.

Stalin 1933 yılında ani bir politika değişikliğine gitti, çünkü Almanya tehdidine karşı Balkanlarda güçlü bir müttefike ihtiyacı vardı. Yugoslav komünistleri ülkenin birliğini savunmak ve Belgrad hükümetiyle işbirliği yapmakla görevlendirildi. Bu geri dönüş enternasyonalizme dönüş anlamına gelmiyordu. Hırvat, Sırp ve Makedon milliyetçiliği

sermaye birikimi sağlamak için işçileri acımasızca sömürmeye başlamıştı. İşçilerin birliğini engellemek için milliyetçilik zehri her geçen gün daha fazla yayılıyor, Yugoslavya'yı oluşturan halklar arasındaki eski anlaşmazlıklar ve düşmanlıklar yeniden körükleniyordu.

Kapitalizmin doğasında var olan krizler, devlet kapitalisti Balkan ülkelerinde de er geç, kendini gösterecekti. Yugoslavya 1980'li yıllarda büyük bir borç yükü altına girdi ve borçlarını ödeyebilmek için IMF'nin dayattığı tasarruf tedbirleri programını uygulamaya başladı. Bu program kitlesel grevlere yol açtı. Egemen bürokrasi, bu gelişmelere şovenizm silahına sarılmakla karşı koymaya çalıştı.

Üçüncü Balkan Savaşı

Yugoslavya'da krizin derinleşmesiyle, federasyonu oluşturan devletlerin egemenleri arasındaki çelişkiler keskinleşti. Yugoslavya cumhuriyetlerinden her biri merkezî bütçeye asıl katkısı kendisinin yaptığını, bu yüzden aslan payını da kendisinin alması gerektiğini ileri sü-

Bulgar Odrusu Edirne'de, Balkan Savaşı

yerine Yugoslav milliyetçiliği getirilmişti, ancak yine de Komünist Partisi İkinci Dünya Savaşı'nda bütün ezilenleri etnik kökenlerine bakmadan Alman işgalcilere ve yerli gericiilere karşı bir araya getirmeyi başardı.

Tito'nun başarısı ve popülerliği işte buna dayanıyordu. Halkların Yugoslavya'da birlik ve kardeşlik içinde yaşama çağrısı büyük yankı buldu. Nazi işgalcilere ve yerli gericiilere karşı partizan savaşıyla zafer kazanan devlet, tarihte ilk defa Balkanlarda kardeşi kardeşe kırdıran küçük devlet milliyetçiliğini aşacak gibi görünüyordu.

Tito rejimi bu vaadini yerine getiremedi. Kurulan yeni düzen, başta milliyetçilik olmak üzere kapitalizmin her türlü zehrini ve pisliğini bünyesinde barındıran bürokratik, devlet kapitalisti bir sistemdi. Bulgaristan, Arnavutluk ve Romanya'da da devlet kapitalisti diktatörlükler kurulmuş, bu ülkelerin yeni egemenleri olan bürokratlar hızla

rüyordu. En zengin cumhuriyetler olan Hırvatistan ve Slovenya, el altından Almanya'nın desteğini alarak federasyondan ayrıldıklarını ve bağımsızlıklarını ilan etti.

Yugoslavya devlet aygıtının ve ordusunun önemli bir kısmını 80'li yılların ortalarından itibaren ele geçiren Sırplar, Hırvatistan ile Slovenya'nın kararını tanımayarak önce Hırvatistan'a, sonra da Slovenya'ya savaş ilan etti.

Bosna-Hersek'in de bağımsızlığını ilan etmesinden sonra Hırvatlar, Sırplar ve Boşnaklar kendilerini üç buçuk yıl sürececek bir savaşın içinde buldu. Binlerce insan öldü, yüz binlercesi göç etmek zorunda kaldı. Bu kanlı boğazlaşma içinde kendi nüfuz alanlarını genişletmek isteyen emperyalist devletler, başta Almanya ve ABD olmak üzere, savaşın uzamasını sağladı. BM ve NATO müdahaleleri, savaşı durdurmak yerine daha da şiddetlendirdi. Güya BM tarafından güvenli bölge ilan edilen

Srebrenitsa’da Sırplar BM kuvvetlerinin gözü önünde soykırım suçu işleyerek binlerce Boşnak’ı katletti. Sonunda Kasım 1995’te yapılan Dayton anlaşmasıyla Bosna-Hersek’in bağımsızlığı kabul edilerek bir federasyon kurulmasına karar verildi ve toprakların %49’u Sırp cumhuriyetine %51’i Boşnak-Hırvat cumhuriyetine bırakıldı.

Ancak Balkanlarda emperyalistlerin zoruyla dayatılan bu yeni harita, yine ne Balkan halklarını ne de emperyalistleri memnun etmişti. Kosova Parlamentosu, 17 Şubat 2008 tarihinde Sırbistan’dan bağımsızlığını ilan etti. ABD, İngiltere, Fransa, Almanya ve Türkiye hemen Kosova’nın bağımsızlığını tanıdı. Sırbistan, BM Güvenlik Konseyi’nin Kosova sorununa ilişkin çeşitli kararlarında Sırbistan’ın egemenliğini ve toprak bütünlüğünü kabul ettiğini, Kosova’nın Sırbistan’ın özerk bir parçası olduğunu defalarca teyit ettiğini belirtti ve bağımsızlık ilanını kabul etmeyeceğini duyurdu. Rusya ve Çin bağımsızlık ilanının Güvenlik Konseyi kararlarına ters düşüğünü ve gayri meşru olduğunu açıklayarak Kosova’yı tanımayacaklarını açıkladı.

Sırbistan güçleri ile Kosova Kurtuluş Örgütü arasında yaşanan silahlı çatışmalar, emperyalist devletlere bir kez daha Balkanlara müdahale etme imkânı verdi. “İnsanî yardım” ve “katliamı önleme” bahanesiyle başlayan NATO

saldırısı, kısa sürede büyük bir felakete dönüştü. NATO’nun yanı sıra, ABD ve İngiltere güçleri Sırbistan’ı tam 78 gün boyunca İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra görülen en ağır bombardımana tabi tuttu. Yüz binlerce insan Kosova’yı terk etti. Sırbistan’ın altyapısı tümüyle çöktü, şiddet ve tecavüz olaylarında büyük artış yaşandı.

Troçki’nin önerisi

Balkanlarda huzur hâlâ sağlanmış değil, bölge hâlâ bir barut fıçısı ve emperyalistlerin entrikalarıyla her an yangın yerine dönüşme potansiyelini taşıyor. Bugüne dek emperyalistlerin bütün müdahaleleri bölgeye barış getirmek bir yana dursun, mevcut durumu daha da kötüleştirmekten başka bir işe yaramadı.

Ekim Devrimi’nin öncülerinden Leon Troçki, 1908-14 yılları arasında sürgün bulunduğu Viyana’da bazı Rus gazeteleri adına savaş muhabirliği yapmış, Balkan ülkelerini gezerek çeşitli makaleler yazmıştı. Bu makalelerinde dönemin askerî olaylarını, bunların sivil halk üzerindeki etkilerini çok çarpıcı bir dille anlatırken, Balkanlarda kalıcı barış ortamının nasıl sağlanacağına dair şu öneride bulunuyordu:

“Balkan yarımadasının birliği iki yolla sağlanabilir: Ya yukarıdan, en güçlüsü hangisiyse o Balkan devletini daha zayıf olanları yok etme pahasına genişleterek (bu, güçsüz ulusları ezen ve imha eden

Emperyalist devletlerin askerî müdahaleleriyle çözüme ulaşmayı düşünmek, hem Balkanlarda hem Ortadoğu’da, her zaman olduğu gibi bugün de boş bir hayalden ibaret.

savaşları da içeren, monarşizmle militarizmi birleştiren bir yoldur); ya da aşağıdan, insanların kendiliklerinden birleşmeleriyle (bu devrimin yoludur, Balkan hanedanlıklarını yıkan ve bir Balkan federal cumhuriyetinin bayrağını açan

yoldur).”

Emperyalist devletlerin askerî müdahaleleriyle çözüme ulaşmayı düşünmek, hem Balkanlarda hem Ortadoğu’da, her zaman olduğu gibi bugün de boş bir hayalden ibaret. ▼

BALKAN SAVAŞLARI

Troçki’nin Balkan Savaşları adlı eseri ilk olarak 1926 yılında Rusça olarak yayımlandı. Bu aslında bir nevi sonun başlangıcıydı; çünkü Troçki’nin toplu eserlerini 23 cilt halinde yayınlama kararı alan Devlet Basımevi, altıncı cilt olarak bastığı Balkan Savaşları’ndan sonra, 1927 yılında 12. cildindeyken yayını durdurdu. Çünkü bu yıl, Rusya’da karşıdevrim sürecinin tamamlanıp Stalin önderliğinde kendisini bir sınıf olarak örgütleyen bürokrasinin hakimiyeti ele geçirdiği ve devrimci Marksizm’in Rusya’da tabiri caizse kökünü kazımaya başladığı yıldır. Troçki, aynı yıl Komünist Partisi’nden ihraç edildi.

Balkan Savaşları da Stalinizm’in gazabına uğrayan diğer kitaplarla aynı kaderi paylaştı, sadece küçük bir azınlığın erişebilme hakkına sahip olduğu, kapıları kapalı devasa kütüphanelerin karanlık koridorlarındaki tozlu raflarda unutulmaya mahkûm edildi.

Aradan yıllar geçtikten sonra, takvimler 1980 yılını gösterdiğinde, kitabın İngilizce bir baskısı yapıldı. Bunun arkası hızla geldi ve Troçki’nin bu yol gösterici eseri kısa sürede pek çok dünya diline çevrildi.

Balkan Savaşları esas olarak Troçki’nin çeşitli Rus gazeteleri için 1912 ve 1913 yıllarında yaşanan Balkan savaşlarına dair kaleme aldığı röportajlardan ve makalelerden oluşuyor. “Savaşın Eşiğinde” adlı ilk bölümünde, Troçki’nin 1908-1912 yılları arasında yazdığı ve Balkanlar’daki tarihsel ve siyasî arka planı aydınlattığı birkaç makalesi yer alıyor. Bu

yazılar, okuyucunun savaşta yaşanan olayları aynı bağlam içinde kavrayabilmesine olanak sağlıyor. İkinci bölümde, Balkan savaşlarına dair röportajlar, makaleler ve haberler, son ve üçüncü bölümde de Troçki’nin İkinci Balkan Savaşı esnasında ve sonrasında ziyaret ettiği Romanya’yla ilgili yaptığı röportajlar yer alıyor.

Leon Troçki 1907-1914 yılları arasında Viyana’da sürgünde yaşadı. 1905 Devrimi’nde Petersburg Sovyeti’nin başkanıydı; aradan on iki yıl geçtikten sonra da Lenin’le birlikte Ekim Devrimi’nin en önemli iki liderinden biri olacaktı. Troçki, Viyana’da Pravda adında, illegal olarak Rusya’ya sokulan bir gazete çıkardı. Ayrıca Menşeviklerin Luç ve Bolşeviklerin Proletariy gazeteleri için makaleler yazdı. Ancak geçimini büyük ölçüde Eylül 1912’de ona savaş muhabiri olarak Balkanlara gitmesini öneren günlük Kiewskaja Mysl (Kiev Haberleri) gazetesi için yazdığı haberlerden kazandığı parayla sağlıyordu.

Troçki bu gazetenin görevlendirmesiyle Sırbistan, Bulgaristan ve Romanya’ya gitti. Ayrıca Odesa’da yakın bir akrabası tarafından yayınlanan Odesskije Nowosti gazetesi için de haberler yazdı. Bu kitapta yer alan makalelerin büyük kısmı, Troçki tarafından bu iki gazete için kaleme alınmıştır.

Troçki sadece dönemin askerî hareketlerini, bunların sivil halk üzerindeki etkilerini, önemli kişileri ve genel yaşam koşullarını son derece canlı ve çarpıcı bir dille aktarmakla

kalmıyor, aynı zamanda varlığını koruduğu 1990’lı yılların ortalarında yaşanan kanlı olaylarla bir kez daha anlaşılan “Balkan meselesi”nin toplumsal ve siyasî arka planını gözler önüne seriyordu. Bunu yaparken kullandığı Marksist yöntem, ileride Stalinist bürokrasinin Marksizm adı altında kullanacağı cansız şablondan son derece farklıydı. Troçki, önemsizmiş gibi görünen çok küçük ayrıntıları bile inanılmaz bir siyasî kesinlik ve berraklıkla genel tabloya eklemeyi başarılabiliyordu.

Bu sadece illegal parti yayınları için değil, legal bir yayın olarak Çarlık sansürüne tabi tutulan Kiewskaja Mysl için de geçerliydi. Troçki, daha sonra otobiyografisinde, bu yüksek tirajlı gazeteğe yazdığı yazılara dair şunları söyleyecekti: “Gazeteye çok çeşitli, sansür bakımından da oldukça cüretkâr konularda yazılar yazıyordum. Bazen kısa makaleler çok uzun bir araştırmanın sonucu olabiliyordu. Elbette ki partisiz, tarafsız bir gazetede istediğim her şeyi yazamıyordum. Ama söylemek istemediğim bir şeyi de asla yazmadım. Kiewskaja Mysl gazetesindeki yazılarım devlet yayınevi tarafından birkaç cilt halinde toplandı ve yeniden basıldı. Geri almak zorunda olduğum hiçbir şey olmadı.”

Troçki, kitapta yayınlanan makalelerin birinde, Balkanlarda kalıcı barışın sağlanmasının yolunun aşağıdan bir devrimden geçtiğini anlatıyor. Balkan Savaşları bunun gerçekleşirtilmesine önemli bir katkı sağlıyor.

Balkan Savaşları

Leon Troçki
Arba Yayınları, 1995

BİR BAŞLANGIÇ DENEMESİ

İnsanlığı önceki yüzyılda sosyalizm mücadelelerine yöneltmiş olan baskı, sömürü, tahakküm, eşitsizlikler gene var, ama hepsi çok değişmiş, kaynakları kadar ortaya çıkış biçimleri de çok farklı hale gelmiş bulunuyor, dolayısıyla onlara karşı mücadeleler de farklılaşıyor.

Zülfü Dicleli

1960'lı ve 70'li yıllarda bizleri siyasete çekmiş olan sosyalizm fikri bugünkü kuşağa pek o kadar cazip gelmiyor. Ve bu, bütün dünyada böyle. Bazı arkadaşlarımız, büyük bir iman gücüyle, bunun geçici bir olgu olduğunu ileri sürse de, sosyalizm 19. ve 20. yüzyıllara özgü bir fikir olarak kalmaya mahkûm gibi görünüyor.

Öyleyse, sosyalizm fikrinin yeri nasıl doldurulabilir? Sosyalizm bizim için uğruna her türlü fedakârlığın göze alınabileceği bir amaçtı. Aldık da. Niçin? Çünkü sosyalizmin insanlığın daha iyi bir dünyada yaşama özlemine yanıt vereceğine inanıyorduk. Yani *sosyalizm bir araçtı*, insanlığı daha iyi bir dünyada yaşama amacına götürecek bir araç.

Ancak sosyalizmden farklı olarak, insanlığın daha iyi bir dünyada yaşama arzusu, bu amaç, 20. yüzyılda kalmış değil, ilk insandan bu yana olduğu gibi, bugün de son derece canlı.

Peki, bu amaca götürecek bir araç (yoksa araçlar mı?) *bugün* nasıl formüle edilebilir?

Sosyalizm fikri modernizmin bir ürünüydü. Thomas More ve Campanella'dan Marx'a, yeni bir toplum ütopyasına yazılan tüm düşünürlerin ortak noktası, insanın akıl (ve bilim) yoluyla çevresini kontrol altına almasının ve yeniden biçimlendirmesinin, dolayısıyla yepyeni bir toplum kurmasının mümkün olduğu inancıydı. Çünkü modernist düşüncenin evren (dolayısıyla toplum) algısı tıpkı bir saat gibi çalışan bir mekanizmaydı. Bir kez bu mekanizmanın işleyiş yasallıklarını bilerseniz, ona yeniden biçim verebilirdiniz. Ve böyle bir determinizm altında her şey öngörülebilirdi.

Bu anlayış Jakobenlerden komünistlere (ve Kemalistlere) tüm devrimcileri şu önkabule yöneltti: Tıpkı boş bir kâğıdı sıfırdan doldurur gibi, sıfırdan yepyeni bir

toplum kurulabilir, yeni bir insan yaratılabilirdi. Ve evrensel akla göre kurulacak olduğu için, bu her yerde aynı evrensel özelliklere bağlı bir toplum olacaktı.

Bugün canlı ve cansız evrenin evriminin ve toplumların gelişiminin hiç de öngörülebilir olmadığını biliyoruz. Toplumsal gelişmeyi yönetmek ya da planlamak da mümkün değil. Toplumlar elbette değişiyor ve zaman zaman, tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişte olduğu gibi, büyük yapısal dönüşümler geçiriyorlar, ama bu gelişimi bir bütün olarak iradî bir şekilde kontrol altına almak mümkün değil.

Bir toplumun içinde yeni unsurların ortaya çıkması, o toplumda var olan belli bazı unsurların yeni bir amaç doğrultusunda farklı bir tarzda birleşmesi şeklinde oluyor. Toplum özünde bu unsurların amaçlı sistemler halinde bir araya gelmesinden başka bir şey değil. Ve toplum kendi içindeki unsurları sürekli yeni şekillerde birleştirerek yenilikler yaratıyor. İnsan iradesi bu sayısız sistemin ancak bazılarının yeniden birleştirilmesinin bazı koşullarını belirleyebiliyor, daha fazlasını değil (örneğin, kadınlara şiddet uygulanmasını engellemek üzere yasa yapabiliyor ya da yeni bir Ticaret Kanunu çıkarabiliyor vb.). Doğada da öyle değil mi? Sözelimi, ancak bir baraj kurup akarsu sistemini biraz değiştirebiliyor, ama o akarsu sisteminin içinde yer aldığı ekosistemin bütününe değiştiremiyor.

Üstelik, toplum yapısal bir dönüşüm geçirdikten, eskisinden niteliksel olarak farklı yeni bir toplum ortaya çıktıktan sonra, eski toplumun unsurları yok olmuyor, büyük çoğunluğu yeni toplumda varlığını sürdürüyor. Toplumsal gelişim birikimli bir süreç. Tıpkı insan beyninin memeli hayvan beyninin tüm evrimini ya da her yeni teknolojinin obsidiyen parçalarından yapılma ilk kesici aletten bu yana tüm teknolojik evrimi içerdiği gibi, günümüz toplumunun hermen her zerresinde ilk avlayıcı-toplayıcı

Berlin Duvarı yıkılırken

toplumdan bu yana yaşadığımız bütün toplumların ekonomik, sosyal, kültürel unsurları varlıklarını şu ya da bu şekilde sürdürüyor. (Ve özlemlerimizde de; asıl özlediğimiz hâlâ ilk insanların akşam ateşi çevresindeki sıcak sohbetleri değil mi?)

Ve bir şey daha. İnsan sadece belli bir eylemi (projeyi, girişimi, hatta fikri) başlatabilir, sonrası, başlattığınız eylemin amaçladığınız sonuca ulaşması tamamen şansa kalmıştır. Çünkü her eylem belli bir ekoloji içinde yol alır, o ekolojideki üzerinde hiçbir kontrolünüz olmayan etkin diğer kuvvetlerle, gelişmelerle etkileşim içine girer ve sonuç tüm o etkileşimlerin toplam sonucu olarak ortaya çıkar. Ve bu sonuç kimi zaman amaçladığımızın tam tersi bir sonuç bile olabilir (bakınız Rus Devrimi).

Özetle, toplumsal gelişim kendi kendini oluşturan, örgütleyen ve sürdüren, bütününde insan iradesinden büyük ölçüde bağımsız bir sistemdir. İnsan ancak bu sistemin bazı başlangıç koşullarını kendi amaçları doğrultusunda değiştirebilir ve yapacağı bu değişikliğin

arzuladığı sonuçları getireceğinin de hiçbir garantisi yoktur. O nedenle tarih de öngörülebilir, belirli bir süreç değil, beklenmedik olayların, yaratım ve yıkımların geleceği belirsiz bir tarihidir.

İşte, sosyalizmin yerine insanlığın daha iyi bir dünyada yaşama arzusuna yardımcı olacak yeni bir aracı (ya da araçları) ancak bu çerçeve koşulları içinde formüle edebiliriz.

Ama önce bir hatırlatma. Devrimcilerin “tıpkı boş bir kâğıdı sıfırdan doldurur gibi, sıfırdan yepyeni bir toplum kurulabilir, yeni bir insan yaratılabilir” şeklindeki varsayımı, onları iktidara geldikleri her yerde önce mevcut kâğıdı boş ve düz bir kâğıt haline getirmeye yöneltti. (İstisnasız hepsi de büyük savaşlar sonucu ekonomik, sosyal ve sonuçta da siyasal sistemin tümünden çökmüş ve karmaşıklık – bağlantılılık – düzeyinin görece düşük olduğu ülkelerdi.)

Eski toplum evrensel akla uygun değildi; onun için bütün kültür değerleri,

anlamlar, simgeler, tüm tarihsel birikim, yeni inşaat sahasını düzleştirmek adına (“Bugüne vuralım/Yarını kuralım/Kaldıralım sınıfları”) hızla –ve her yoldan– yok edilmek istendi. En korkunç biçimini Pol Pot rejimi altında Kamboçya’da alan bu “devrimci terör” insanlığa çok pahalıya mal oldu. (Aslında Kemalistlerle komünistlerin kan kardeşliğinin temelinde, kimilerinin öne sürdüğünün tersine, milliyetçilikten çok –milliyetçilik ikisinin de ayırt edici özelliği değildi– bu, “aklın rehberliğinde sıfırdan yeni bir toplum kurma” ütopyası yatar.)

Ne ki toplumsal gelişimin yukarıda sözü geçen birikimli bir süreç olması burada da kendini gösterdi ve zorla yok edilmek istenen tarihsel olgular ve kültürel unsurlar her seferinde er ya da geç şu ya da bu biçimde yeniden geri geldi (bakınız 2000’lerin Rusya’sı ve Türkiye’si).

İki yeni gelişme

İnsanlık bugün 20. yüzyıldakinden çok farklı koşullarda yaşıyor. Dün daha çok bir makineyi andıran ekonomi bugün daha çok canlı bir organizmaya benziyor; *katı* (para, makineler, kol kuvveti, maddî ürünlerin seri üretimi, hiyerarşik dikey yapılar, maço) yerini giderek *yumuşak* (bilgi, anlam, enformasyon teknolojileri, bilgi çalışması, özelleşen deneyim üretimi, yatay ağlar, kadınsı) olana bırakıyor. Küreselleşme tüm bu süreçlerin tüm dünyada neredeyse eşzamanlı olarak yaşanmasını getiriyor.

Son onyıllarda toplumsal mühendislik girişimlerinin geri tepmesine olduğu gibi, doğa mühendisliğinin geri tepmesine de tanık olduk. Nasıl toplumsal evrim kendisini insan iradesine tam olarak teslim etmiyorsa, doğa da insanın kendisine hükmetmesine izin vermiyor. Doğa kendisine farklı davranılmasını dayatıyor (bakınız türlerin tükenişi, küresel ısınma, kirlilik).

Burada iki yeni gelişme devreye giriyor. Bunlarla bağlı da iki yeni soru var:

Birincisi, Eylül 2008’de başlayan ve hâlâ bitmemiş gibi görünen finansal kriz kapitalizm tarihindeki diğer krizler gibi bir kriz midir? Yani belli bir süre sonra sona erecek olan ve ardından alışıldık, bilinen türde kapitalizmin yeniden işleme başlayacağı bir kriz midir? Yoksa kapitalizm bu krizden ancak *nitelik değiştirerek* mi çıkabilir?

İkinci olasılığa işaret eden çok belirti var.

İkincisi, gücün dünya çapında batıdan ve kuzeyden doğuya ve güneye kaymakta olduğuna tanıklık ediyoruz. Bütün göstergeler Çin, Hindistan, Brezilya gibi ülkelerin rolünün hızla artacağına işaret ediyor. Bu durumda ilk İbni Haldun’un işaret ettiği alışıldık çevrimi -uygarlıkların doğuşu, yükselişi ve çöküşü- yeniden mi yaşayacağız, Amerikan çağını sözelimi Çin çağı mı izleyecek? Yoksa hiç

yaşanmamış bir şeyin önü mü açılacak, insanlık *küresel bir topluma* mı geçecek? Evrensel uygarlığın özellikleriyle yerel kültürlerin gelişim ihtiyaçlarını bağdaştırabilen, kozmopolit yeni bir topluma?

İkinci olasılığa işaret eden belirtiler hiç de az değil.

Daha iyi bir dünya

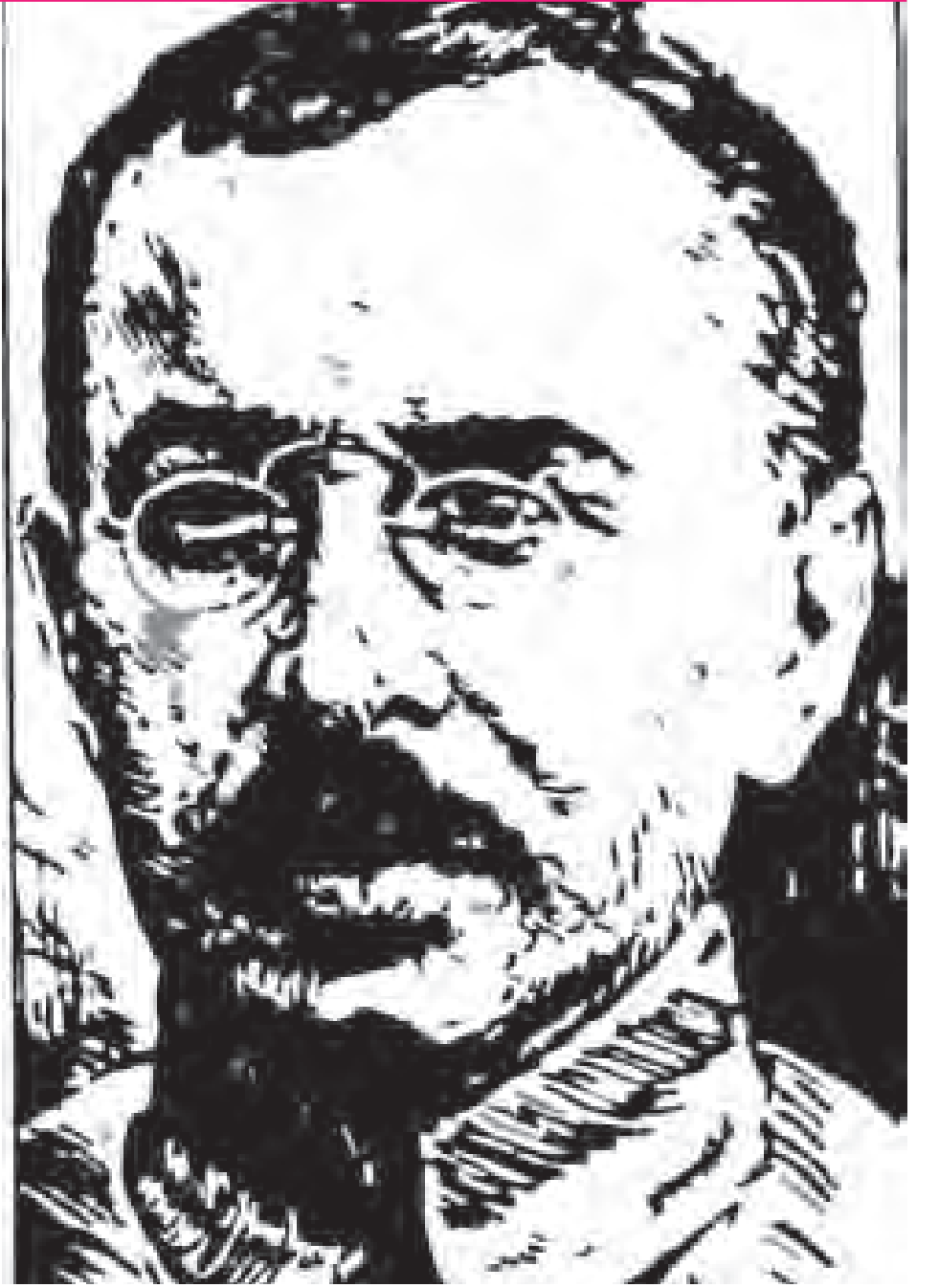
İnsanlığı önceki yüzyılda sosyalizm mücadelelerine yöneltmiş olan baskı, sömürü, tahakküm, eşitsizlikler gene var, ama hepsi çok değişmiş, kaynakları kadar ortaya çıkış biçimleri de çok farklı hale gelmiş bulunuyor, dolayısıyla onlara karşı mücadeleler de farklılaşıyor. Geçen yüzyılda etkili olmuş olan sol çağrıların, örgütlenme araçlarının ve mücadele biçimlerinin etkilerini giderek yitirmesinin altında bu yatıyor.

Şimdi soru şudur: Kapitalizmin niteliksel olarak yeni bir aşamaya geçişini ve küresel bir toplum olarak örgütlenişini daha iyi bir dünya, insanın doğa ve insan üzerindeki tahakkümüne son verileceği bir işbirliği dünyası doğrultusunda nasıl etkileyebiliriz?

Daha iyi bir dünya uğruna mücadelenin başlıca aktörleri de değişiyor. Eski aktörlerin yanına yenileri katılıyor. Ücret karşılığı çalışanların büyük çoğunluğu bilgi işçilerinden oluşur hale geliyor. Bilgi çalışmasının ağır bastığı şirketlerin çoğunda patron-işçi arasındaki sınırlar silikleşiyor. Kadınlar bütün ülkelerde öne çıkıyor, değişimin önde gelen aktörü haline geliyor. İnsanlar kendilerine saygın davranılmasını talep ediyor. Olağanüstü çeşitlilikte sivil toplum kuruluşları ortaya çıkıyor. Sosyal girişimcilik akımları geliyor. Alternatif enerji şirketleri, açık kaynak toplulukları, sosyal medya aracılığıyla örgütlenen anlamlı ilişki grupları ve daha birçok yeni aktör ortaya çıkıyor. Daha iyi bir dünya için mücadele yaban hayatı korumaktan tarihsel kültürel mirası savunmaya, yaşam alanlarını savunmaktan anadilde eğitim hakkını savunmaya kadar çok çeşitli, kimi zaman da çelişkili hareketlerden oluşuyor. Daha iyi bir dünya için uğraş veren kuvvetler bugün hiçbir zaman olmadığı kadar geniş.

Onun için, daha iyi bir dünya isteyen insanlar 21. yüzyıla uygun mücadele anlayışları, örgütlenme biçimleri ve mücadele araçları arayışına giriyor.

Partiler genel olarak insanlarda güven uyandırmıyor. Tüm modern çağ boyunca devrimcilerin temel siyasî aracı olan partinin yanı sıra temel örgütlenme aracı olan günlük/haftalık parti gazetesi de tarihsel ömrünü doldurmuş bulunuyor. Sivil toplum örgütleri, sosyal ağlar öne çıkıyor. Aynı siyasî fikirleri paylaşan büyük yeknesak kitlelerin yerini anlamlı bir ilişki içindeki küçük grupların büyük çeşitlilikler gösteren eylemleri alıyor. Toplumu siyasî iktidar aracılığıyla merkezî olarak yukarıdan aşağı ve bir

Mustafa Suphi

hamlede değiştirmenin yerini, iktidarları etkilemeye çalışmanın yanı sıra aşağıdan yukarı ve yanal olarak değiştirmenin çok çeşitli adem-i merkezîyetçi uğraşları alıyor.

Tüm bu uğraşları aynı doğrultuda etkide bulunmaya yöneltebilecek bir talep gene var: *Her alanda karar alma süreçlerine katılım* (gücün dağılması ve insanların yetkilenmesi) ve *işbirliği, birlikte çalışma, birlikte yaratma* (anlamlı çalışma) – *sahici demokrasi*.

İnsanlar, en son Tahrir Meydanı’nda tanık olduğumuz gibi, önceden belirlenmiş formüllerle hareket etmiyor, bu uğraşlarda yaşadıkları deneyimlerde beliren anlamların peşine düşüyor.

Değişim tek bir büyük dönüşümden çok değişik alanlarda değişik zamanlarda gerçekleşecek irili ufaklı “devrimleri” de içerecek, aralıksız ama *gelgitli* bir evrim süreci olarak yol alacak gibi görünüyor.

Birleştirmek ve bağlantılandırmak

Ve bu süreçte bizler –ve elbette başkaları da– gene Marx okumaya devam edeceğiz. Ama 21. yüzyılda Marx’ı 20. yüzyılda olduğu gibi okuyabilir miyiz? 21. yüzyılda Marx nasıl okunmalı? Acaba Marx bu yüzyılda bize hangi içgörülerini sunacak?

Ve sadece Marksist düşünürler mi

okunmalı? Son on yıllarda davranışsal iktisattan sosyal psikolojiye, yeryüzü bilimlerinden beyin bilimlerine, biyolojiden siyaset bilimlerine kadar çok çeşitli bilimlerde toplumsal gelişmeyi daha derinlemesine kavramımıza ışık tutan birçok sonuç elde ediliyor. Her alanda çok disiplinli, çok paradigmatlı düşünce öne çıkıyor. (Kaldı ki, Marx da kendi görüşlerini Fransız sosyalizmi, Alman felsefesi ve İngiliz ekonomi politliğini yeni bir tarzda birleştirerek geliştirmiş miydi?)

Ve yeni bir öneri: Güç doğuya kayıyorsa, dünyanın geleceğinin belirlenmesinde doğunun rolü artacak demektir. Dolayısıyla, doğu kökenli düşünürlerin de. Onun için gelecekte Çinli ve Hintli vb. düşünürlerden de (diasporada yaşayanlarından da) öğrenecek çok şeyimiz olacak.

Geleneksel eğitim sisteminde ve 20. yüzyılın siyasî hareketlerinde *birleştirmek* ve *bağlantılandırmaktan* çok *ayırma*yı, *aynı tutmayı* öğrendik. Oysa, bilmek ve anlamak için her ikisi de gerekli. Şimdi birleştirmeyi (karşıtlıkları, disiplinleri, farklı dünyaları – her şeyi) öğrenmenin zamanı! ▼

Telefon dinleme skandalı sadece Murdoch'un kişisel hırsıyla açıklanabilecek bir durum değil. Bu skandalın, medya-siyaset-polis ağının içinde, tam da devletin merkezinde konumlanmış bir yolsuzluk hikayesi olduğunu unutmamak gerek.

Ebru Kayaalp

Temmuz ayında, İngiliz tabloid gazetesi *News of the World*'ün, cinsel saldırıya uğrayıp öldürülen 13 yaşındaki bir kız çocuğunun cep telefonunu dinlediği basına yansıdı. Bu haberden sonra gazetenin sahibi, medya imparatoru Rupert Murdoch hakkında suçlamaların ardı arkası kesilmedi. Eleştirileri azaltmak kaygısıyla Murdoch, 168 yıldır çıkan, 2.6 milyon tirajı ile ülkenin en çok satılan tabloid pazar gazetesi *News of the World*'ü kapatma kararı aldı. Ancak skandal gün geçtikçe farklı bir boyut kazandı ve Murdoch'un kendisine isnat edilen suçlarda yalnız olmadığı, siyaset ve emniyet çevrelerinin de bunlara iştirak ettiği ortaya çıktı.

İngiltere'de patlak veren telekulak skandalını sadece bu ülkenin sınırları içinde düşünerek anlamaya çalışmak mümkün

değil. Global medyanın en büyük ikinci şirketinin bu skandalın faili olduğunu düşünürsek, ulus-devlet merkezli bir bakış açısını bir tarafa bırakmamız gerekir. Avustralya doğumlu olan ve daha sonra Amerikan ve İngiliz vatandaşlıklarına geçen Rupert Murdoch 1980'lerden itibaren artan bir hızla dünyayı kendi medya ağıyla donattı. Nereye baksak, nereye dönsek, Murdoch gazete, dergi ve televizyon kanallarını görür olduk. Twentieth Century Fox, Fox News, The Wall Street Journal, The Times, The Sunday Times, The Sun, HarpersCollins ve İngiltere'nin dijital uydu kanalı BSkyB'nin bir kısmı, News Corporation'ın başkanı olan Murdoch'un sahip olduğu medya kuruluşlarından sadece bazıları.

Murdoch sadece sahip olup yönettiği medya şirketleriyle değil, getirdiği habercilik anlayışıyla da dünyayı değiştirdi.

Haberlerin 'Murdochlaşması' diye bir kavram ortaya çıktı. Arka sayfa güzelleri, dedikodu sütunları, ünlülerin özel hayatlarının haber diye sunulması, habercilikte telekulak olaylarının neredeyse olağan hale gelmesi, birbirleriyle rekabet eden gazetelerin pazar paylarını artırmak için kullandıkları meşru yöntemler haline geldi. Farklı olan her şeyi kendi bünyesi içine alarak öğüten ve bu şekilde beslenen kapitalist ruh, medyaya yeni bir içerik getirdiğini savunan Murdoch'un eliyle, haberlerin derinleşmesine değil, propaganda haline dönüşüp kışkırtıcı sloganlar haline gelmesine sebep oldu.

Telefon dinleme skandalı sadece Murdoch'un kişisel hırsıyla açıklanabilecek bir durum değil. Bu skandalın, medya-siyaset-polis ağının içinde, tam da devletin merkezinde konumlanmış bir yolsuzluk hikayesi olduğunu

unutmamak gerek. Kapitalizmin mantığıyla örtüşen ve onun çarkları arasından beslenip yükselen bu olaylar zinciri, bütün dünyaya yayılan ve hatta kabul gören neoliberal girişimci ruhların sınırsız cüretine işaret ediyor.

Ölen bir çocuğun telefonunu dinlemek

Her şey *News of the World* gazetesinin, 2002 yılında kaçırılan 13 yaşındaki Milly Dowler'ın cep telefonunu dinlediğinin haber olmasıyla başladı. Gazete küçük kızın mesajlarını dinlemekle kalmamış, yeni mesajlara yer açabilmek için eski mesajları silerek, polisi yanıltmış ve kızın hâlâ yaşıyor olabileceği konusunda ailesine ümit vermişti. Bu, *News of the World* ile ilgili ilk telefon dinleme skandalı değildi. Daha önce gazetenin, Kraliyet ailesi ve ünlülerin de aralarında

bulunduğu birçok kişinin telefonlarını dinlediği ortaya çıkmıştı. Dahası, gazetenin Irak ve Afganistan'da ölen İngiliz askerlerinin aileleri ile Londra'da 7 Temmuz 2005'te gerçekleşen bombalı saldırılarda ölenlerin yakınlarının telefonlarını dinlediği öne sürülüyordu. Bu olaylar bir iki istifa ve soruşturmayla sonuçlandıysa da, News Corporation'ı yoluna devam etmekten alıkoyamadı.

Ancak geçtiğimiz ay, Dowler olayının *Guardian* gazetesinde yayınlanmasıyla, bu sefer Murdoch için işler pek yolunda gitmedi. İki hafta içinde, gazetenin iki eski genel yayın yöneticisi gözaltına alındı, gazete kapandı, Murdoch'ın İngiltere'de sahip olduğu gazeteleri yöneten News International şirketinin yöneticisi Rebekah Brooks istifa etti ve gözaltına alındı, üst düzey iki polis istifasını verdi, Murdoch uzun zamandır ele geçirmeye çalıştığı BSKyB'yi satın almaktan vazgeçti ve oğlu James ile parlamentoya ifade vermeye çağrıldı.

Suç Ortaklığı

Murdoch'ın içinde bulunduğu karanlık ilişkiler ağını çözmek oldukça zor. Başbakanlardan en üst düzey polis yöneticilerine kadar, herkesin yolsuzluk, rüşvet, kayırmacılıkla birbirine derinden bağlı olduğu bir suç ortaklığı kurulmuş. İnşa edilen medya-siyaset-polis çemberiyle, kimsenin kimseyi şikâyet edemeyeceği, etse bile sonuç alamayacağı bir düzen oluşturulmuş.

Olaylar ilk patlak verdiğinde, News Corporation yetkilileri, şirket için çalışan özel dedektif Glenn Mulcaire'in evinden 4.000 kişi hakkında yaklaşık 11.000 sayfalık telekulak belgesi çıkmasına ve Mulcaire'in gazetenin kendisine "haber olacak bir şeyler getirmesi" konusunda baskı yaptığını açıklamasına rağmen, suçlamaların hepsini reddetti. Ardından, 2003-2007 yıllarında *News of the World*'ün üst düzey polis yetkililerine rüşvet verdiği tespit edildi. Polis, kaçırılan küçük kızın telefonunun gazete tarafından dinlendiğini bilmesine karşın sessiz kalmıştı.

İlk telekulak skandalı 2007'de patlayınca, *News of the World*'ün editörü Andy Coulson işinden istifa etmiş, ardından Başbakan David Cameron'un iletişim danışmanı olmuş, ancak skandal yeniden gündeme getirilince Ocak 2011 tarihinde görevini bırakmıştı. Coulson'un yerine gazetenin başına geçen Neil Wallis ise 2009 yılında işinden istifa ettikten sonra polise danışmanlık yapmaya başlamıştı. Telefon dinleme skandalının yeniden gündeme gelmesiyle, bu iki eski gazeteci yeniden gözaltına alındı. Öte yandan, Wallis'i halka ilişkiler danışmanı olarak işe alan Londra Emniyet Müdürü Paul Stephenson da işinden istifa etti ve gitmeden önce yaptığı açıklamada Başbakan Cameron'un da görevi bırakması gerektiğini ima etti. Zira kendisi Wallis'i işe

aldıysa ve bundan dolayı şimdi görevini bırakıyorsa, Coulson'ı işe alan Başbakan Cameron da aynı şeyi yapıp istifa etmeliydi.

News Corporation, polisle bağlarını rüşvet vererek ve nepotizmle sürdürürken, siyasetçilerle de sıkı ilişkiler kuruyordu. Murdoch'ın siyasetçilerle yakın ilişki halinde olduğunu Ertuğrul Özkök'ün "ben de aslında oradaydım" epik tarzıyla anlattığı, İngiliz siyasetçilerin katıldığı öğle yemekleri, bahçe partileri ve tekne gezileri yazılarından da biliyoruz. Ne var ki, daha önceki birçok yazısında Murdoch'un medyadaki başarısından bahseden, "kızıl kıvrıkcık saçlı, etrafına hep dinamik ışık saçan, mini etekli güzel" arkadaşı Rebekah Brooks'un telefonunun "illegal biçimde" dinlenmesine içerleyen Özkök, skandalın analizini yaptığı *Radikal*'deki yazı dizisinde olanları neredeyse sadece *New York Times*, *Guardian* ve Murdoch'ın gazeteleri arasındaki husumetle açıkladı. Özkök'ün yolsuzluk konusundaki sessizliği, bir naiflik durumundan ziyade, yolsuzluğun hasır altı edilmesi, bilmezden gelinmesi ve hatta kabul görmesi hususunda Murdoch'un pozisyonunun istisnaî değil, *normal* olduğunun göstergelerinden biridir.

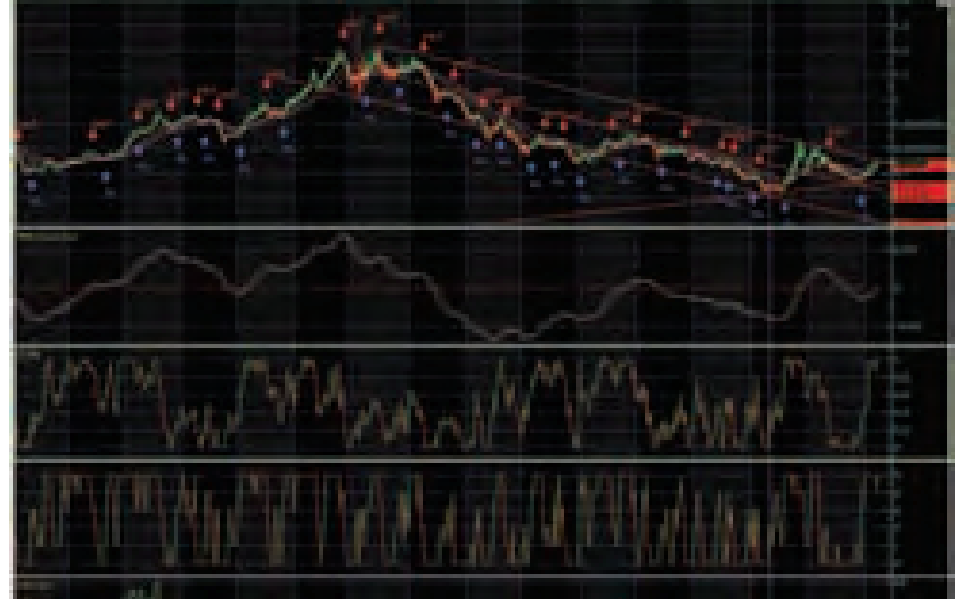
Skandal süresince Rebekah Brooks'un medyada nasıl temsil edildiği üzerine birkaç şey söylemekte fayda var. Brooks için yapılan hem "kızıl kraliçe" hem de "Medusa" benzetmeleri içlerinde cinsellik iması bulunduran tanımlamalar. Brooks'un Murdoch'la yakınlığı, onun "gözdesi" oluşu, medyada sürekli vurgulanan konulardı. Benzer durumda olan erkekler sadece yaptıkları yolsuzluklarla gazetelerde yer alırken, Brooks "mini eteği, dinamizmi, etkileyiciliği, mavi gözleri ve kızıl saçlarıyla" betimlenerek, medyada hep bir müstehcenlik tonuyla temsil edildi. Brooks erkek olsaydı asla görülmeyecek bu tavır, bir yandan yolsuzluk konusunun ciddiyetle tartışılmasının önünü tıkarken, öte yandan medyadaki cinsiyetçi yaklaşımı yeniden üretmeye yaradı.

Murdoch parlamentoda ifade verirken, soruların büyük çoğunluğuna "bilmiyorum", "hatırlamıyorum" veya "tanımıyorum" şeklinde cevap vererek şirketlerinin üst düzey yöneticilerinin yasadışı dinlemelerden haberdar olmadığını tekrarlayıp durdu. Bu açıklamalarıyla Murdoch, tam anlamıyla Richard Sennett'in *Karakter Aşınması* kitabında işaret ettiği mukteditir ama sorumluluk almayan patron prototipine uygun bir rol sergiliyordu. Kapitalist düzenin iş etiği, iktidara sahip olsa bile, otoritesiz bir işveren yaratmakta, zira otorite figürü kullandığı iktidarın sorumluluğunu almak durumundadır. Murdoch, muktedir olan ancak bu iktidarının gerektirdiği sorumluluğu şirketinin hiyerarşik yapısının içinde bir yerlerde kaybettiğine inanmamızı isteyen bir patron olarak, kendisinin masum olduğunu iddia etmekteydi.

Murdoch ve Yurttaş Kane

Avustralya'da 1931'de doğan Murdoch, ülkenin en seçkin ailelerinin çocuklarının okuduğu Geelong Grammar'a ve daha sonra İngiltere'de Oxford Üniversitesi'ne devam etti. Babasının ölmesi üzerine 22 yaşında Avustralya'ya dönerek, kendisine miras kalan *Adelaide News* gazetesiy-le yayıncılığa ilk adımını attı.

İngiltere'de 1960'ların sonunda ekonomik krizden istifade ederek *News of the World* gazetesini satın aldı. Yıllar içinde, İngiltere'de siyaseti yönlendiren en önemli kişilerden biri oldu. Margaret Thatcher, başbakanlık yaptığı yıllar süresince Murdoch'tan hep tam destek aldı. Günde 3 milyon tirajlı bulvar gazetesi *The Sun*, Thatcher'ın gelir vergilerini indirmesi, sendikaları kapatması ve kamu işletmelerinin özelleştirmesi politikalarından hep övgüyle bahsetti. Thatcher'ın

1980'lerin ortasında maden işçilerinin grevini bastırmasına paralel olarak, Murdoch da Londra'daki Wapping semtinde yeni tesislerini açarak, 5.000 basın çalışanının grevini kırıp işten çıkarılmasına sebep oldu. Serbest piyasanın yılmaz savunucusu, Irak savaşının destekçisi, özelleştirme taraftarı, sosyal devlet karşıtı Murdoch, Thatcher döneminde yeşeren neoliberal düzenden hem bolca nasıplandı, hem de bu düzeni elinden geldiğince besledi.

Tony Blair 1995 yılında, News Corporation'ın düzenlediği davetlerden birinde açılış konuşması yapmak için 9.000 mil katederek Hayman adalarına gidecek, Thatcher'ın doğal varisi olduğunu Murdoch'a kanıtlayacaktı. Blair, yine bu davetlerden birinde yaptığı konuşmada Murdoch için, "Seninle tanıştığımız zaman seni sevdiğimden değil ama senden korktuğumdan emindim. Seçim mücadelesinin bittiği şu anda ise, senden korkmuyor ve fakat seviyorum" diyecekti.

Murdoch, 1970li yılların ortasından itibaren Amerikan medya pazarına da el attı. Ülkenin en eski gazetelerinden biri olan *New York Post*'u alarak, Cumhuriyetçi Parti'nin en büyük destekçilerinden biri oldu. Fox Network'ün kurulmasıyla

birlikte, Irak savaşını ve Bush yönetimini öven haberler yayınladı. Cumhuriyetçi Parti'nin potansiyel başkan adaylarını kendi şirketinin maaşlı çalışanları yaptı. Bu adaylar FoxNews'da çalışarak, hem partilerinin reklamlarını yaptı, hem de ceplerini doldurdu. Paul Krugman, 2010'da yazdığı bir yazıda Orson Welles'in yönettiği meşhur Yurttaş Kane filmindeki baş karakter Charles Foster Kane ile Murdoch arasında bir benzerlik kurar, ancak aralarında bir fark olduğunu ekler. Kane yüksek siyasî makamlara kendisi gelmeye çalışırken, filmin bu yeni versiyonunda, Murdoch, siyasetçileri maaşlı adamları haline getirerek iktidarı ele geçiriyordu. Cumhuriyetçi siyaset analisti David Frum'un işinden kovulmasına neden olan sözleri bu durumu iyi özetliyordu: "Eskiden Fox'un Cumhuriyetçiler için çalıştığını düşünür-

ken, şimdi biz Cumhuriyetçiler Fox için çalıştığımızı farkediyoruz".

Buradan nereye...

Telekulak skandalının ortaya çıkmasından sonra daha şeffaf bir medya beklemek saflık olur. Tam tersine bu olay, bambaşka bir uca evrilerek medyada sansürü destekleyenlerin işine yarayacak gibi. İngiltere'de iftira yasalarının daha katı olması gerektiğine dair çalışmalar sürerken, telekulak skandalının faturası yanlış bir refleksle ifade özgürlüğüne çıkarılacak gibi görülüyor.

Ancak bu skandalın hiç olmazsa bir yararı, yolsuzluğu, sadece taşrada, çeperde, sınırdaki kaçakçılıkta, üçüncü dünya ülkelerinin bürokrasisinde, Afrika ülkelerinin siyasetinde görenlerin gözlerini açma potansiyeli olabilir. Yolsuzluğun bir kişinin ihtiraslarının bedeli olarak okunması tam da kapitalizmin bizi inandırmaya çalıştığı noktadır. Batı'da, hem de devletin tam göbeğinde gerçekleşen bu skandalı, bireysel hikayelerin izdüşümüyle değil de, kapitalizmin kendi dönüşünü sağlarken, her seviyede ve alanda yolsuzluktan beslenmesinin nişanesi olarak değerlendirmek gerekir. ▼

KAPİTALİZMİN ÖTEKİ KRİZİ

Kimdi peki bu krizin sorumlusu? Sistem değildi elbette, bir avuç “sorumsuz” bankacıydı! Fotoğrafları televizyon ekranlarında gösterildi, parlamento komiteleri tarafından sorguya çekildiler, batmakta olan şirketlerinden aldıkları milyonluk ikramiyeler gazetelerin baş sayfalarında büyük puntolarla basıldı, evlerinin önünde protesto gösterileri yapıldı, denetimin gerekliliğinden söz edildi, ve... Mesele kapandı.

İrvin Cemil Schick

Dergimizin geçen sayısında dönüşümlü finansal krizlerin birer istisna olmayıp kapitalizmin varoluş şartlarından kaynaklandığını görmüştük. Bu doğrudur elbette, ama bir de sözü sık edilmeyen bir başka müzmin krizi var kapitalizmin: Bir ahlâk krizi. Biraz da ondan söz edelim.

Rupert Murdoch'un basın yayın imparatorluğunun karıştığı skandalın haberlerini haftalar boyunca gazetelerde okuduk. Bu sayıda da Ebru Kayaalp birkaç ülkede güvenlik kuvvetlerini ve hükümeti sarsacak kadar ciddileşen bu olayı inceliyor, ayrıntılarını hatırlatıyor. Bütün bu keşmekeş içerisinde pek gündeme gelmeyen bazı sorular var ki bunları, soruşturmaları yürüten parlamenter komisyonlara, masalarını pür hiddet yumruklayan bakanlara sormak gerekiyor: “*Ya ne sanmıştınız? Bunda şaşılacak ne var? Bütün olanlar, sistemin sunduğu imkânların mantıksal sonucu değil mi sizce? Kızgınlığınız Murdoch'un adamlarının telefonları dinleyip polise rüşvet vermesine mi, yoksa bunları yıllarca yaptıktan sonra aksi gibi yakalanmalarına, sizi mahçup etmelerine mi?*”

Bit yeniği

Gerçek şu ki, yıllardır basın yayın sektöründe boyutları günden güne artan bir tekelleşme yaratan, malî zorluk çeken gazeteleri bir bir yutup magazine çeviren, bununla doymayıp televizyona ve internete de el atan, Fox News gibi en adisinden bir propaganda aygıtı kurarak siyasî süreci dilediğince saptıran ve yönlendiren, 7,6 milyar dolarlık bir kişisel servet sahibi olan Murdoch'un İngiliz parlamentosunda terletilmesine ve defalarca özür dilemesine tanık olmak, dev BskyB uydu yayın şirketini ele geçirme planlarının suya düştüğünü görmek çok güzel

bir şey. Yine de insan, işin içinde bir bit yeniği olduğu şüphesinden kurtulamıyor. Kuduz paparazzi ordusunu dünyanın dört bucağına salan, yayınladığı yahut imal ettiği “haber”lerle insanların hayatını baş aşağı çevirmekte bir an olsun tereddüt etmeyen, ele geçirdiği her şeyi sistematik olarak yozlaştıran, asgarî müşteregin bile kat kat altında seyreden Murdoch nasıl oldu da bugüne kadar hiçbir engelle karşılaşmadı, neden şimdi duvara çarptı?

Biraz tarihî gerçekleri gözden geçirelim, çok da eskilere gitmeden. Ronald Reagan ve baba George Bush döneminde, 1980'li ve 1990'lı yıllarda, “Savings and Loan (S&L) Crisis” diye bilinen bir kriz yaşanmıştı. Bu krizde ABD'deki 3.234 tasarruf ve kredi kurumunun 747'si iflas etmiş, ekonomide yer yerinden oynamıştı. 1985-86 civarında başlayan bunalımın önemli bir nedeni, Reagan hükümetinin söz konusu kurumlar üzerindeki devlet denetimini büyük ölçüde kaldırmış olmasıydı. Denetim olmayınca da kurumlar, kapitalizmin kendilerinden beklediğini yapmaya koyulmuş, kârlarını azamî şekilde yükseltmek için ellerinden geleni esirgememişti.

Peki ne oldu? Devlet 87,9 milyar dolar harcayarak, yani çalışan vergi mükelleflerinden banka sektörüne inanılmaz paralar aktararak krizi halletti. Sonra da halkın hiddetini yatıştırmak için Lincoln Savings and Loan başkanı Charles H. Keating, Jr., Silverado Savings and Loan yönetim kurulu üyesi Neil Bush (evet, doğru bildiniz, baba Bush'un oğlu, oğul Bush'un kardeşi), Midwest Federal Savings and Loan başkanı Hal Greenwood, Jr. gibi bir avuç yönetici para veya hapis cezasına çarptırıldı ve mesele kapandı. Kimse olayın sistemden kaynaklandığını, asıl sistemin değiştirilmesi gerektiğini söylemedi. Sadece biraz denetim gerektiği savunuldu, o kadar.

“Bir avuç insan”

Gel zaman, git zaman, 2001 yılında ENRON adında, 63,4 milyar dolarlık varlığı olan dev bir şirket birden bire battı. O güne kadar Amerika tarihindeki en büyük iflastı bu. Enerji sektöründe çok önemli bir yer tutan, devletle ve iktidar partisiyle bin bir türlü girift ilişkileri bulunan ENRON'un batmasıyla ekonomi bir kere daha derinden sarıldı. Örneğin, California eyaletinde vuku bulan müthiş enerji krizinin bir ölçüde ENRON'un dala-verelerinden kaynaklandığı artık biliniyor. Cumhurbaşkanı Yardımcısı Dick Cheney'nin de üyesi bulunduğu National Energy Policy Development Group'ta (Ulusal Enerji Politikası Geliştirme Grubu) da ENRON çok etkindi, üstelik bu grubun çalışmaları bugüne kadar kamuya açıklanmadı. Her neyse, ne oldu peki? Şirketin zirvesindeki birkaç kişi mahkemeye düştü, Kenneth Lay, Jeffrey Skilling, Andrew Fastow gibi. Baş suçlu Lay kararın açıklanmasına kısa süre kala tatildayken (!) kalp sektesinden öldü. Diğerleri hapis cezasına çarptırıldı ve mesele kapandı. Bir kere daha “ihtirash ve obur bir avuç insan” cezalandırıldı, sistem ise sıyrık almadan kurtuldu.

Bundan birkaç yıl sonra, 2006-2008 yıllarında “Subprime Mortgage Crisis” diye bilinen bir finansal kriz daha yaşandı. ABD'de başlayan, ama

etkileri bütün dünyaya yayılan ve hâlâ sürmekte olan bu korkunç kriz, bir kere daha devletin denetimi azaltması sonucunda bankaların konut kredisi vermekte sorumsuz davranması, sonra da ödenemeyeceği açık olan borçları tekrar ambalajlayıp başka yatırım şirketlerine devretmelerinden kaynaklandı.

Bu krizin olası en kötü etkilerini engellemek için devlet —sıkı durun— 700 milyar dolar harcadı! Hem de bu paraları borçlarını ödeyemeyen vatandaşlara değil, alacaklarını toplayamayan banka ve yatırım şirketlerine dağıttı. Bu

kârdır. Ondan başka hiçbir ilkesi yoktur. Bununla hiçbir ahlâk sahibi kapitalist olamayacağını iddia etmiyorum elbette. Ahlâk sahibi sermayedarlar olabilir, ama bunlar ahlâk sahibi oldukları nisbette kapitalizmin mantığını ihlâl eder. Üstelik bir bütün olarak kapitalizmin mantığı münferit ahlâk sahibi kapitalistlerin yaptıklarından etkilenmez. Bireyler önemsiz değildir, ama yapılar mantıklarını dayatır eninde sonunda. Tek tek ahlâk sahibi sermayedarlar çıksa da, bir sistem olarak kapitalizm kendi tek boyutlu ahlâkını, yani kâr

tasfiye edilmesini savunanlar, bunların piyasada rekabet edemediğini, kâr oranlarının düşük olduğunu, çok fazla işçi istihdam ettiklerini, devletin sübvansiyonu olmasa anında çökeceklerini belirtir. Ve bu yüzde yüz doğrudur. O halde bütün mesele kâr oranını artırmak ise, kamu iktisadî teşekkülleri mutlaka bir an önce tasfiye edilmeli, onları daha verimli bir şekilde işletecek olan kapitalistlere devredilmelidir.

Ama bütün mesele bu mudur gerçekten? İşsizliğin yüksek olduğu bir ülkede istihdam sağlıyor olmanın, halkın büyük

arada şirketler alacaklılarının evlerini haciz yoluyla ele geçirmekten de geri kalmadı. Bir yıl içerisinde birçoğu yine kâra geçti.

Kimdi peki bu krizin sorumlusu? Sistem değildi elbette, bir avuç “sorumsuz” bankacıydı! Fotoğrafları televizyon ekranlarında gösterildi, parlamento komiteleri tarafından sorguya çekildiler, batmakta olan şirketlerinden aldıkları milyonluk ikramiyeler gazetelerin baş sayfalarında büyük puntolarla basıldı, evlerinin önünde protesto gösterileri yapıldı, denetimin gerekliliğinden söz edildi, ve... Mesele kapandı.

Tek ölçüt kâr

Örnekler çoğaltılabilir. Yukarıda bahsi geçen olayların bazılarında düpedüz namussuzluk vardı, örneğin ENRON'daki muhasebe yolsuzlukları gibi. Bazılarında ise sistemin olanaklarını alabilirdiğince kullanmaktan başka bir şey yoktu. Hepsi de bir temel nedene dayanıyordu fakat. Kapitalizmde kârdan başka ölçüt olmaması. Gerçekten de kapitalizm bir tek-tanrılı dindir ve tanrısı

güdüünü öne çıkartacaktır kaçınılmaz olarak. Dolayısıyla kapitalizm, müzmin bir ahlâk krizi içindedir.

O halde her ne kadar Murdoch'un terletilmesini seyretmekten büyük bir haz duymaya dağlar kadar hakkımız varsa da, mesele bir basın yayın imparatorunun yaptıkları değildir. Mesele, onun bu noktaya varmasını sağlayan sistemdir. Mesele, sadece kârlılık ilkesi üzerine kurulmuş olan bir toplumda, bu ilkeyi sonuna kadar şiar kabul etmenin ne anlama geldiği, nasıl sonuçlar getirdiğidir. Murdoch Londra'daki en yüksek ağaçtan ayak parmaklarından sallandırılrsa da, sistem değişmedikçe yerine başka Murdoch'lar gelecektir er geç.

Sistemi değiştirmek

Bu durum Türkiye'yi de ilgilendiriyor doğal olarak. 1980'li yıllarda, devlet denetiminin Özal döneminde zayıflatılmasıyla patlayan Banker Kastelli skandalı hatırlardadır. Ama biz daha güncel bir konuyu, özelleştirme konusunu ele alalım. Kamu iktisadî teşekküllerinin

bir kesiminin yoksul olduğu bir ülkede piyasaya ucuz tüketim malları sürmenin içkin bir değeri yok mudur? Kârlılık ile bu değerler teraziye konduğunda, neden hep kârlılık kazanmaktadır?

Hiçbir sermayedar ıssız bir adada zengin olamaz. Sermayedarların zenginleşmesi, doğrudan doğruya toplumun nimetlerinden faydalanmaları sayesinde. Bu, en berbat mirasyedi parazitinden en zeki, yaratıcı, gayretlisine kadar her sermayedar için böyledir. O halde sermayedarların da topluma ödeyecekleri bir borç yok mudur? Devlet, toplumun işsiz kesimlerine iş, yoksul kesimlerine ucuz mal sağlayarak az da olsa servetin yeniden dağılımını gerçekleştiriyorsa, bu, kamu iktisadî teşekküllerinin haraç mezat satılmaması için yeterli sebep değil midir?

Değildir, eğer tek ölçütümüz kâr ise. Kapitalizmde tek ölçüt kârdır. Ahlâklı bir toplum, tek amacı azamî kârlılık düzeyini tutturmak olan bir sistemle varlığını idame ettiremez. O halde sistemi değiştirmeyi düşünmenin vakti gelmedi mi? ▼

Mesele, sadece kârlılık ilkesi üzerine kurulmuş olan bir toplumda, bu ilkeyi sonuna kadar şiar kabul etmenin ne anlama geldiği, nasıl sonuçlar getirdiğidir. Murdoch Londra'daki en yüksek ağaçtan ayak parmaklarından sallandırılrsa da, sistem değişmedikçe yerine başka Murdoch'lar gelecektir er geç.

OMERTA YASASININ ÇÖKEYAZMASI: MAFYANIN FUTBOLCULARI FUTBOLUN MAFYASI

Eğer sistemde bir kirlilik varsa ve bu kirlilik yaygınsa, herhangi bir takımın da bu kirliliğin dışında kalma ihtimali yoktur. Bu yüzden ikinci lig, amatör küme, birinci lig fark etmeden tüm takımlar az veya çok kirlenmiştir. Nitekim hiç ummadığımız yöneticilerin dışarıda fairplay'e vurgu yaparken kendi aralarında bu yalana koca koca kahkahalarla güldüğünü biliyoruz.

Teyfur Erdoğan

Türkiye'de futbolun içine düştüğü durum gerçekten içler acısı. Ancak sanıyorum hâlâ başta yönetimlerinin arkasında durmaya devam Fenerbahçeliler olmak üzere hepimiz futbol dünyasında neler dönmüş olabileceğini tam olarak algılayamıyoruz. Kısa bir süre içinde daha birçok iplik pazara çıktıktan sonra bugün takımlarına toz konduramayanlar kapalı kapılar ardında neler dönmüş olduğunu şaşkınlıkla öğrenip üzüntü içine gark olacağı benziyor. Eğer sistemde bir kirlilik varsa ve bu kirlilik yaygınsa, herhangi bir takımın da bu kirliliğin dışında kalma ihtimali yoktur. Bu yüzden ikinci lig, amatör küme, birinci lig fark etmeden tüm takımlar az veya çok kirlenmiştir. Nitekim hiç ummadığımız yöneticilerin dışarıda fairplay'e vurgu yaparken kendi aralarında bu yalana koca koca kahkahalarla güldüğünü biliyoruz.

Okuyacağınız bu yazıda futbol camiasında neler dönmüş olabileceğini sizlere göstermek için karanlıklı bir yolda yürümeye çalışacağım ve herkesçe pek bilinmeyen bir boyuta değineceğim: Mafyanın futbolla olan ilişkisi (diğer boyutlar için bkz. <http://www.stargazete.com/acikgorus/turk-futbolu-kumedustu-haber-365711.htm#>).

Zamanın spordan sorumlu devlet bakanı (2005) Mehmet Ali Şahin'in (<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=172010>) ve Hakem Ahmet Çakar'ın (<http://www.dailymotion.com/>

video/xgywmk_ahmet-cakar-turkyede-futbol-mafya-demektir_shortfilms) söylediği gibi, artık "Türkiye'de futbol demek mafya demektir".

Omerta yasası

Mafyanın işleri *omerta* (suskunluk) yasası sebebiyle her zaman karanlıkta kalma üzerine kuruludur. Sus konuşma yoksa ebediyen susarsın. Bu yüzden dönen dolaplar basın mensupları, polisler, savcılar tarafından biliniyor olsa da, ya hayatlarının ya da nemalarının kesilmesi korkusuyla mıdır bilmez, yazamazlar, müdahale edemezler. Mafya hakkında eserler yazılır,¹ Meclis araştırmaları yapılır ve mafyanın futboldaki varlığı tespit edilir, ama bir neticeye varılamazdı.²

Ta ki pandoranın kutusu açılana kadar. Bugün bu kutunun kapağı biraz da olsa aralandı. Gelin biz de bu aralıktan sızarak içeri hızlıca şöyle bir göz atalım.

Türkiye'de hepimiz çok iyi biliyoruz ki milliyetçi, muhafazakâr, solcu, devrimci veya diğer bir görüşe sahip kişilerin içinde kaynadıkları değişik dallarda farklı farklı mafya örgütlenmeleri mevcuttur. Bu kişilerin siyasî/dinî görüşleri ne olursa olsun dünya görüşleri yektir: Para, sadece para, mümkünse daha çok para.

Her Şey Para İçin

Birkaç on yıldır futbol işinde de çok para var. Çok paralı futbol içinde de mafya var. Nitekim konumuz sadece Türkiye olduğu için burada ona dair rakamları

vereceğim: Türkiye liglerinde senede deveren eden para milyarlarca lirayı bulmaktadır. 2000 yılında futbol klüplerinin "kayıtlara giren" toplam geliri 150 milyon avru iken, bu rakam 2011'de tam 700 milyona yükselir. Türkiye'de futbol dünyasında dönen para ise 8,5 milyon avrudur.

Türkiye'de mafyanın futbol içine sızma evreleri ise kısaca şöyle gerçekleşmiştir:

Genel ligin kurulduğu 1959-60 futbol sezonu ile birlikte mafya önce karaborsa bilet piyasasını kurarak işe başlar. Daha sonraki yıllarda sırasıyla stadlardaki kantin işletmelerine; ardından klüplere gelir olsun diye açılan çay bahçelerinden otoparklara kaçak adamdan

uyuşturucu saklamaya; irili ufaklı ve bölgesel-ulusal yasadışı maç bahislelerine (son zamanlarda da internet ve telefon üzerinden oynanabilen kayıt dışı bahis mekanizması sayesinde elindeki paraları aklamaya ve paralarına para katmaya)³; evvelen bireysel olarak sonraları yürütücülük (*management*) şirketleri kisvesi altında (bu şirketlerin ruhsatlarını da (*license*) TFF'nin yaptığı 31 Mart 2011 tarihli son sınav da dâhil soruları ele geçirip almaktadırlar) futbolcu transferlerine; şikelere ve futbolu muazzam para makinesi haline çeviren tv yayın haklarına el atar. Örümcek sürüleri halinde futbol dünyasının üzerine saldıran ve ağlarını dört bir köşeye

Mafyanın bir sonraki hedefi genç futbolculardır. Zamanla mafyanın tuzağına düşecek olan bu futbolculardan bir kısmı, içinde bulundukları toplumsal ve iktisadî durumdan kurtulmak amacıyla kötü yola ardından da resmî gayriresmî genelevlere düşen genç kızlar gibidir. Mafya sayesinde bir takımda top koşturma ya da daha iyi bir takıma transfer olma hayalleri gerçekleşen bu genç ve “taze” yetenekler artık mafyanın mallarıdır.

“Niye lan, hayvan herif?”

“Ağbi, haram böyle işler ya, isteme ben-den bunları n’olur!!!”

Mafyanın futbolcusu başlangıçta bu duruma ilerlemek, sınıf atlamak veya hayallerini gerçekleştirmek için katlanırken, iradesi zaten zayıf olduğu ya da tatlı hayat (*dolce vita*) ile gün geçtikçe incelendiği için takip eden yıllarda ahlaksız teklifler karşısında hiç direnemez hale gelir ve biraz can biraz da mal korkusuyla (mal da ne de olsa canın yongasıdır) top yanında maddî hırslar peşinde koşmaya başlar.

Hangi mafyadan alırdınız?

Ara ara klüp başkanlığı da yapan mafya babaları düne kadar klüp hatta 1997’den itibaren de TFF başkanlarının icazet almak, icazet aldıktan ve koltuğa oturduktan sonra da işbirliği yapmak zorunda oldukları merciiydi. Başkanlar icazet almadan koltuğa oturdukları ya da alsalar bile sonradan işbirliğini bozdukları takdirde sözlü ya da silahlı tehditlerle, darplarla, yaralamalarla korkutulur, yine söz dinlemezlerse koltuklarından indirilirlerdi. Futbolun dışından ona siyaset eden dışarılıklı mafyanın işi iyice azıttması klüp başkanlarını, mafyalaşarak kendilerini ve menfaatlerini koruma yoluna itti. Bu sayede de pastadan daha az pay kaptırmaya başladılar.

Bizim açımızdan ister dışarılıklı olsun ister içerlikli, mafya örgütlenmeleri yukarıda zikrettiğim kirli işlerin yanında stadlarda izleyicileri etkilemek ve yönlendirmek görevini de amigoları vasıtasıyla yerine getirir. Stadlarda hooliganizmi, küfür anarşisini yaratırlar ve bu yolla yönetimde istemediklerini,

futbolcuları hatta etnik toplulukları (Bursa’da olduğu gibi) baskı altına almaya çalışırlar. Ayrıca klüpten alacaklı olan futbolcuları caydırma da olağan işlerdendir. Bitmedi Türkiye’nin uluslararası maçlarına da müdahil olurlar. Bir örnek vereyim: Bosna-Hersek Millî Takımlar Teknik Direktörü Miroslav Blažević, Bosna’nın önemli gazetelelerinden olan *Dnevni Avaz*’a verdiği demeçte 2010 Dünya Kupası elemeleri için 9 Eylül 2009’da Zenica’da oynanan Bosna-Türkiye maçı öncesi Türkiye’den mafyanın kendisine 500.000 avru teklif ettiğini açıklamıştı. Acaba mafya kimin yararına bu parayı teklif etmişti? Bundan TFF’nin hiç mi haberi olmamıştı?

Ahlak toplumsaldır

Biliyorum buraya kadar söylediklerim sanki sadece futbola münhasırmış gibi görünüyor. Güya futbol kirli, diğer sporlar temiz, sözüm ona futbolcular ahlaksız, toplumun diğer fertleri melek. Elbette ki bu imkân haricidir. Çünkü futbolcu ahlak ve iradesini içinde doğduğu, büyüdüğü ve yaşadığı toplumdan alır. Bu bakımdan bilinen, bilinmeyen, basına yansıyan, yansımayan hile hurda dolu hadiselerin artışı ve bunlar üzerine gitme kararlılığı ya da kararsızlığı toplumdaki ahlak ve dürüstlük düzeyi hakkında çok önemli ipuçları sunar.

Sponsoru: Türkiye’de mafya tarafından canlı tutulan futbol, Kolombiya’daki gibi temizlenirse, keyfiyet (*quality*) bakımından düşüşe mi geçer yoksa yükselişe mi?

Sonsöz: Sineklerle uğraşmaktan vazgeçip bataklığı kurutmanın zamanı acaba ne zaman gelecek? ▼

gererek avcılığa başlayan mafya, böylelikle sadece yasadışı bahis ve yakalanabilen şike olaylarından FIFA’nın açıklamasına göre 2000 yılında Türkiye’de 12 milyon avru kazanırken, günümüzde bu rakam 340 milyona çıkmış bulunmaktadır. Yine her hafta 3,5 milyon kişinin resmî bahis oynadığı ve bahisçilikte (kupadaki gibi) dünya üçüncüsü³ olan bu memlekette yasal bahislerde bir yılda dönen para 11,2 milyon avruyu bulmaktadır. Mafya sizce acaba bu yasal bahislerin yüzde kaçını yönlendiremiyordur?

Mafyanın futbola ilk bulaştığı yıllarda iştahını son derece kabartan iki hadise olmuştur: İlki kolay para kazanan veya kazanma peşinde koşan insanların eğlenme uğruna, mafyanın çektiği karaborsa bilet fiyatları n’olursa olsun paralarını sarfetmeye hazır olmaları ve diğeri köşeyi dönme hevesiyle içi yananların bahis tutuşmaları. Böylelikle mafyanın gövdesi şişmeye, şiştikçe de gücü kuvveti artmaya başlamıştır.

Kârhaneye düşen taze futbolcular

Mafyanın bir sonraki hedefi yukarıda da belirttiğim gibi genç futbolculardır. Zamanla mafyanın tuzağına düşecek olan bu futbolculardan bir kısmı, içinde bulundukları toplumsal ve iktisadî durumdan kurtulmak amacıyla kötü yola ardından da resmî gayriresmî genelevlere düşen genç kızlar gibidir. Mafya sayesinde bir takımda top koşturma ya da daha iyi bir takıma transfer olma hayalleri gerçekleşen bu genç ve “taze” yetenekler artık mafyanın mallarıdır.

“Seni şu takımda oynatayım mı koçum?”

“Olur, ağbi hakikaten yapar mısın?”

“Ayıpsın koçum!!!”

Transfer gerçekleşir. Futbolcu işi bağlayan ağabeyine minnetle bağlanır. Mesele paraya gelince futbolcu neye uğradığını şaşırır:

“Ağbi bana verdikleri paraya niçin el koydun?”

“Konuşma ulan, istediğin takımda oynuyorsun ya! Daha ne istiyorsun piç oğlu piç! Otur otur oturduğun yerde. Oyna maçını, kıldırma bana bacaklarını!!!”

Hiçbir futbolcu 1993’te Kolombiya’dan Omor Canos’un veya 1994’te Andres Escobar’ın başına gelenlerin kendisine de olmasını istemediği için meseleyi si-neye çeker, susar ve oturur.

Mafyanın futbolcu avında izlediği bir diğer yöntemse futbolcunun cinsellikle ilgili uygunsuz fotoğraflarını ele geçirmek üzerine kuruludur. Bu durumda futbolcu kıskıvrak tenasül uzvundan yakalanmış haldedir, kıvranıp durmaktadır.

Hangi yöntemle olursa olsun mafyanın tuzağına düşmüş “hevesli” ve “taze” futbolcu ilk birkaç transferde sesini çıkar(a)maz. Bir iki ık mık etse de zaten dersini almıştır. Yeteneği sayesinde moralini de bozmadan oynamaya devam ederse şöhreti artar, şöhreti arttıkça da getirisi daha bir bol olur. Mafya ağabeyi futbolcunun binlerce dolarlık takımların boygösterdiği düğününü de yapmamış mıdır? Hatta yeri gelip de oynadığı takım maaşını öde(ye)meyince mafya ağabeyi geçineceği aylık parasını da cebine koymamış mıdır? Ne de olsa kaz gelen yerden tavuk esirgenmez. Transferde aldığı paranın büyük kısmına mafya ağabeyi el koyuyor olsa da ona da artık pastadan kalınca bir dilim kesip vermektedir. Bu dilim hiç de öyle azımsanacak incelikte değildir: Onu bir yıldız (*star*) gibi yaşatmaya yetip de artmaktadır. Çünkü mafya, futbolcunun sadece sahaiçi değil, aynı zamanda sahadışı hayatını da pazarlamayı akletmiş/öğrenmiş ve onu para makinasına dönüştürebilmiştir. Yine mesela mafya, futbolcusu vasıtasıyla maçı sabote ettirerek bol para kazana-bilmektedir:

“Bu maçta oynamayacaksın (gol yiyeceksin, penaltı yaptıracaksın, kırmızı kart göreceksin), koçum, anladın mı!!!”
“Ama ağbi, ben bunu yapamam!”

1 Gökçe Giresunlu, *Şike şike futbol* (İstanbul 2011); Ahmet Talimciler, *Türkiye’de futbol ve ideoloji ilişkisi: Medya’daki futbol söylemi üzerine bir inceleme* (Ege Üniv. 2005), basılmamış doktora tezi; Ecevit Kılıç, *Politik goller* (İstanbul 2006), a.y. *Futbol ve mafya* (İstanbul 2004) ve a.y. *Kirli kramponlar* (İstanbul 2003).

2 10.06.2005 tarihli *Türk sporunda şiddet, şike, rüşvet ve haksız rekabet iddialarının araştırılarak alınması gereken önlemlerin belirlenmesi amacıyla kurulan* (10/63, 113, 138, 179, 228) esas numaralı Meclis araştırması komisyonu raporu <http://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem22/yilo1/ss956m.htm>

3 Bu yolla elde edilen miktar adı geçen *Meclis Raporu*’na göre 1 milyar avru değerindedir (s. 181).

İç savaş yaşanan bir ülkede her türlü iktidarın zamanla elinde en çok silah ve asker olanlara geçtiğini, her türlü ilişkinin silah gücüyle şekillendiğini, savaşın kirinin savaşan, savaşmayan ülkedeki herkesin üzerine sıçradığını görüyoruz De Niro'nun Oyunu'nda.

UMUTSUZ İÇ SAVAŞ GENÇLERİ

Yaz başında yayımlanan *Bildiğin Gibi Değil / 90'lı Yıllarda Güneydoğu'da Çocuk Olmak*'ın (Metis Yayınları) başlığı ve altbaşlığı kitabı gayet güzel tanımlıyor: Çocukluk ve ilkgençliklerini 90'lı yıllarda Güneydoğu'da geçirmiş olan kadınlar ve adamlar, Güneydoğu'da yaşanan kirli savaşın gündelik hayat-taki görünümünü, bizzat başlarına gelenler ve tanıklıkları üzerinden anlatıyor. Rojin Canan Akın ve Funda Danışman'ın hazırladığı kitap 90'lar-da yaşananların gerçekten de bildiğimiz gibi olmadığını çarpıcı biçimde gösteriyor. Kitapta anlatılanlar kadar, anlatanların ruh halleri de insanı etkiliyor. İçselleşmiş umutsuzluk, öfke, duygusuzlaşma gibi ruh halleri satır aralarından hissediliyor. Savaşın sadece ölümlere ve maddî yıkımlara neden olmadığını; insanların, ama özellikle çocukların ve gençlerin ruhsallıklarını da nasıl olumsuz etkilediğini bir kez daha görüyoruz.

Lübnan doğumlu Kanadalı yazar Rawi Hage'in anavatanındaki iç savaş sırasında geçen *De Niro'nun Oyunu* adlı romanı da benzer bir işlev görüyor, iç savaşın nasıl bir yıkıma neden olduğunu iki delikanlının hikâyeleri üzerinden aktarıyor. George ve Bessam isimli iki genç bunlar - De Niro, George'un lakabı. Beyrut'un Hristiyan Arapların yaşadığı Doğu Yakasındadırlar; orada bulunmaları seçimleri değildir, doğumla edindikleri aidiyetleri nedeniyle oradadırlar. Roman boyunca bunun tek istisnası olarak Bessam'ın komünist amcasını tanırız, o Batı Yakası'nda, Müslümanların yanında savaşmayı yeğlemiştir.

Hage, Bessam'ın ağzından bu iki arkadaşın hallerini şöyle özetliyor romanın başında: "Sonra yeniden motosiklette atladık. Askerî marşların, hepsi de zaferini ilan eden bin radyo istasyonunun arasından ilerledik. Kadın savaşçıların kısa eteklerine baktık, kız öğrencilerin baldırlarının yanından geçtik. Amaçsız, hedefsizdik; dilenci ve hırsız, kıvrık saçlı, yaka bağı açık, gömleklerinin kıvrık manşetlerine Malboro sokmuş, iki abazan Arap; okulu bırakmış, merhametsiz, tabanca, aklıktan nefesi kokan, Amerikan malı bol paçalı kot pantolonlar giyen nihilistler."

Milis ya da mülteci

İyi iki arkadaş olmalarına karşın birbirlerinin kopyası değillerdir, aralarındaki farklılıklar da zamanla derinleşir. George önce bir kumarhanede çalışır, patronu Hristiyan milislerin komutanı olduğu için bir zaman sonra milislere katılır. Bessam'ın savaşmaya niyeti yoktur, akli fikri Beyrut'tan kaçıp

kapağı Roma'ya atmaktadır. Orada ne yapacağını bilmemesine, kendisini bekleyen zorlukların farkında olmasına rağmen savaşın sürdüğü bir ülkede olmaktansa başka bir yerlerde mülteci hayatı sürmeyi yeğliyordur. Savaşın olduğu yerde bir gelecek olamayacağını farkındadır. Milis olup savaşmayı seçen George'un gözüyse savaşın ganimetlerindedir. Seçtikleri bu gelecekler dışında bir gelecek tasavvur etmeleri bile mümkün değildir savaş sürerken.

Her ikisinin de ideallerini gerçekleştirmek için paraya ihtiyacı vardır, bunun için birlikte kanundışı işler yaparlar.

Buradaki 'kanundışı' sözü lafın gelişi tabii. Önce George'un çalıştığı kumarhaneyi dolandırır; daha sonra George milislere katılıp savaşçı olmayı seçince Bessam'a yeni bir iş önerir. Batı Yakası'na gizlice yapılan içki satışına aracılık edecektir. Savaşan taraflar arasında gizlice de olsa 'ticaret' sürmektedir; düşman bazıları için tüketici ya da ticarî partner olmayı sürdürmektedir.

İç savaş yaşanan bir ülkede her türlü iktidarın zamanla elinde en çok silah ve asker olanlara geçtiğini, her türlü ilişkinin silah gücüyle şekillendiğini, savaşın kirinin savaşan, savaşmayan ülkedeki herkesin üzerine sıçradığını görüyoruz *De Niro'nun Oyunu*'nda. Böyle bir ortamda Bessam'ın (ve yaşıtlarının çoğunun) umutsuz, nihilist olması da kaçınılmazdır. Bu nihilist, vurdumduymaz ton roman boyunca hissediliyor. Gerek Beyrut'tayken gerek Beyrut'tan ayrıldıktan sonra Bessam pek çok kez ölümle burun buruna gelir. Onu koruyan, hayatta olmaya bir değer atfetmeyen nihilizmi olur çoğunlukla.

Savaş bir kez başladığında

Gerek iç savaşın kanlı sahnelerini (örneğin Sabra ve Şatilla baskınlarını)

gerekse iç savaşın gündelik hayattaki yansımalarının gerçekçi tasvirlerini sunuyor olmasına karşın, *De Niro'nun Oyunu* sadece "Beyrut iç savaşını anlatan bir yapıt" olarak tanımlanacak bir roman değil. Avrupa'ya gidişle birlikte Bessam'ın sorunları sona ermez; Kavafis'in şiirindeki şehir gibi, bu savaş da onun arkasından gelecektir, yeni bir ülke bulamayacaktır.

Rawi Hage'in de Beyrut'tan genç yaşta kaçmış olması nedeniyle insanın aklına Bessam'ın hikâyesiyle onun hayatı arasında bir paralellik olup olmadığı sorusu geliyor. *Montreal Review of Books*'ta yapılan söyleşide de ilk olarak bu sorulmuş. Hage, Bessam'ın savaştan kaçma konusundaki kararlılığının kendisinininkiyle aynı olduğunu, her şeyin anlamının yitip, politika ve dine olan inancının kalmadığı, sürekli boşlukla yüz yüze gelip her şeyin amaç haline geldiği varoluşçu ruh halinin de o yaşlardaki kendi ruh haline yakın olduğunu belirtmiş. Hage, IMPAC Dublin ödülünü kazandığında yaptığı konuşmada da Lübnan'dan genç yaşta ayrılanın kendisini sınırlardan ve bayraklardan tiksinen bir yaratığa dönüştürdüğünü vurgulamış. Belli ki Hage'in edebiyatı gücünü, yaşadıkları ve tanık olduklarının yanı sıra, bu yaşadıklarının ona kazandırdığı bu bakış açısından da alıyor.

Yöneticilerin savaştan çok büyük bir rahatlıkla söz ettikleri günlerden geçiyoruz. Belli ki savaşmamışlar, ama belli ki savaşın ne olduğunu anlatan romanlar da okumamışlar. Savaş hakkında bütün bildikleri tarih kitaplarındaki tanımlardan, efsanelerden, mitolojilerden ibaret.

Behçet Çelik

De Niro'nun Oyunu

Rawi Hage

Çeviren: Püren Özgören

Everest Yayınları, 2010

Slavoj Žižek, Sebastian Budgen ve Stathis Kouvelakis tarafından derlenen Yeniden Lenin: Bir Hakikat Siyasetine Doğru kitabı Cumhuriyet Atay'ın çevirisiyle Otonom Yayıncılık tarafından yayımlandı. 2009 yılında kaybettiğimiz Chris Harman kitabı üzerine bir eleştiri kaleme almıştı. Harman'ın eleştirisini Melih Mol çevirdi.

**Yeniden Lenin
Bir Hakikat Siyasetine Doğru**

Derleyenler: Sebastian Budgen, Slavoj Žižek, Stathis Kouvelakis

Otonom Yayınevi, 2011

YENİDEN LENİN ÜZERİNE

“Lenin adı bizler için tam da şimdi acil bir gereklilik; çünkü artık çok az sayıda insan kapitalizme karşı mümkün alternatifler üzerine düşünüyor”. Editörler sunuş bölümünde kitabın amacını böyle açıklıyor ve doğrusu bu, takdire şayan bir amaç.

Editörlerin de belirttiği üzere, Marx çoktan akademinin moda konularından biri haline geldi, ancak yine de Marx dünyayı değiştirmek üzere yapılan her planın dışına itildi.

Böylesi bir plan, Lenin’de kendini ifade eden aktivist siyasî geleneğe dönüşü gerektiriyor.

Bunun ne anlama geleceğine dair makaleler Daniel Bensaid, Alex Callinicos ve Alan Shandro tarafından kaleme alınmış. Terry Eagleton hiçbir kanıt ortaya koymadan “Bolşevikler işçi sınıfından onlara güvenemeyecek ölçüde korkuyordu” şeklinde bir çıkarım yapmış olmasına rağmen, Lenin’in çok net bir savunusunu yapıyor. Michael-Matsas, Kevin B. Anderson ve Stathis Kouvelakis; Lenin ve felsefe üzerine çalışmalarında Lenin’in Birinci Dünya Savaşı patlak verdikten sonraki aylarda Hegel’i yeniden okumasının önemine vurgu yapıyor.

Ne var ki, kitaptaki makalelerin çoğu yukarıdaki amacı gerçekleştirmeye yardımcı olmaktan uzak. Akademik konferanslarda pek sık gördüğümüz gibi, burada da farklı yazarların, birbirleriyle neredeyse hiçbir ilişkiye sahip olmaksızın konumlarını ortaya koyduklarına şahit oluyoruz. Dolayısıyla Lenin’in neyi temsil ettiği, politik manevraları ve bugünkü anlamı üzerine farklı bakışlar ortaya çıkıyor. Ayrıca kitaptaki bazı ‘yıldız’ yazarlar Lenin hakkında ya yanlış ya da basitçe mantıksız savlar ileri sürüyor.

Örneğin (bugün bazı çevrelerde kendisi de ‘akademik moda’ haline gelmiş olan) Alain Badiou, Lenin’i öğrencileri entelektüellere, işçilere ve devlet yöneticilerine karşı yukarıdan aşağıya seferber eden ve bilinçli bir şekilde devlet kontrolündeki orduya dokunmayan ‘Kültür Devrimi’nin temsilcisi Mao’nun öncülü olarak tasvir ediyor. Antonio Negri, Lenin’in biyopolitiğinin (bu her ne demekse), artık işçi sınıfının var olmadığı bir dünyada Lenin’i aşan çelişkilerde kendini ifade ettiğini iddia ediyor. Sylvain Lazarus, Lenin’in kendi döneminde temsil ettiği duruşa övgüyle “devrim kavramının 1968’de demodeliği ortaya konan bir kavram olduğu” ve “sınıf perspektifinin 1968’de ortadan kalktığı” çıkarımlarıyla birleştirebiliyor.

Fikirlerdeki bu çeşitlilik, eğer yazarlar

aralarında tartışsalar ve bu yolla okuyucuya gelişmekte olan bir fikir çatışması sunup okuyucuların da farklı duruşları kendilerine göre değerlendirmelerini sağlasaydı, bir sorun çıkarmazdı. Ancak Alex Callinicos’un doğrudan doğruya ve çok yerinde bir şekilde Žižek’in dünyayı değiştirmek için bazen kötü şeyler yapmanın gerekliliği savunduğu ‘kararcılık’ fikrini sorguladığı makalesi dışında böyle bir şey görmüyoruz. Dolayısıyla bir yazar Lenin’in felsefesinin Fransız Stalinist Althusser’inkinin tam karşıtı olduğu savunurken, bir diğeri onu öncelediğini söyleyebiliyor; biri Buharin’in emperyalizm teorisinin bugünün dünyasını daha iyi açıkladığını söyleyip onu överken, diğeri tersini yapabiliyor. Sisli havada birbirinin yanından geçip giden gemiler gibi, farklı konumlar arasında bir diğeri tanıma ve onunla tartışma imkânı bulunmuyor. Paranızı ödeyip hangi Lenin’e ulaşacağınız size kalmış oluyor.

Çok sayıda makalede akademik dilin aşırıya kaçan ölçülerde kullanılması yazarların ne dediğinin anlaşılmasını engelliyor, hatta yer yer yazılanlar saçma sözler halini alabiliyor. Örneğin Badiou, “Bu bakımdan 2’nin yüzyılı 1’in yüzyılının arzularıyla canlandırılıyor denebilir”; Žižek ise, “Bunun unsurları tamamen biçimsel ve aşkındır, varlıksal¹ değildir” diyor. Lazarus ise şöyle diyor: “Olay karakterinin maddî varlığı sadece devletin yerle bir edilmesini değil onun etkilerini de kapsayan bir politika halini -ve tekil bir politika halini- alıyor.”

Makale okuyucu tarafından ne kadar zor anlaşılırsa o kadar başarılı olur gibi bir kural varmışçasına Fransızca, Almanca ve Yunanca kelimeler çevrilmeden sürekli olarak kullanılmış.

Böylesi makaleleri okurken Marx ve Engels’in Komünist Manifesto’daki “Alman aydınları”na yönelik Fransız sosyalistlerin kapitalizm eleştirisini ‘tamamen bozan’ ‘felsefi aptallık’ eleştirisini hatırlamadan edemedim. Çok az yazar Lenin kadar kendini açıkça ifade etmeye kendini adanmış ve çok daha azı böylesi moda bir akademik dili kullanabilecek kadar zamana sahipti.

Lenin’in, Buharin’in Geçiş Dönemi Ekonomisi’ne yazdığı genellikle olumlu notlar akademik sosyolojinin dilinin Marksizme aktarılmasını olumsuzlaştıran, işçilerin yazılanları anlamasını zorlaştırdığı için yabancı kelimelerin kullanılmasından da şikâyetçi olmuştur.

Akademik bilinmezcilik sadece bir rahatsızlık sebebidir. Önemli konularda açık ifadelere ulaşmanın önünde pozitif

bir ayakbağıdır. Bu bilinmezcilik Badiou tarafından Lenin’in düşüncesini şiddetin yalnızca şiddet için olumlandığı fikrine asimile etmek için kullanılıyor. Badiou “Aşırı şiddet aşırı motivasyonunun bununla bağıntılı olan çift taraflı bir ifadesidir; zira burada bahsedilen, Nietzsche’yi anmak gerekirse, değerlerin değerüstüleştirilmesidir” diyor. Bu, orta sınıf enetelektüellerin burjuva toplumunun yabancılaşmasından duyduğu kaygının bir ifadesi olabilir, tıpkı bir önceki yüzyıl “efsane”si hem faşistleri hem de bazı solcuları etkileyen Fransız yazar George Sorel örneğinde gördüğümüz gibi. Lenin’in tavrı bu değildi, onun için zor kullanmak bazı durumlarda gereklilikti, ancak asla bir erdem değildi.

Yine bu akademik bilinmezcilik Žižek’in makalesinde anlatım tarzındaki zekice bir değişikliğin somut gelişmelerin açıkça ifade edilmesinin yerine geçmesini sağlıyor. Žižek bu şekilde, sanki bu çıkarım gerçek mücadelelerin incelenmesi ihtiyacını ortadan kaldırıyor-muşçasına Rus Devrimi’nin “Stalinist sonucunun tarihsel gerekliliğinden” bahsediyor. Daha da kötüsü Žižek, çokkültürlülüğü savunmak sadece orta sınıfın işiymiş ve bugünkü modern ve farklı etnik gruplara mensup işçilerin birliğinin bir önkoşulu değilmiş gibi “çokkültürlü açıklıkta ısrarın işçi düşmanlarının sınıf mücadelesinin en hain biçimi” olduğunu ileri sürüyor.

Badiou, Žižek ve Negri postmodern dalganın etkilerinden yeni yeni kurtulan akademik çevrelerde geniş bir takipçi kitlesine sahip. Bu kitabın amacı bu insanların prestijini bir yem olarak kullanıp insanların yeniden Lenin’e ilgi duymalarını sağlamaktı. Ancak benim korkum şu ki, kötü bir akademik Marksizm kendi araçlarına bırakıldığında iyi, bilimsel ve aktivist bir marksizmi devre dışı bırakabilir. Bu kitap bahsedilen kişilerin fikirlerinin yorumsuz bir şekilde yayımlanmasını değil de bu insanlarla yapılan polemikleri içerseydi çok daha yararlı olurdu. Yeniden ortaya çıkmış bir Lenin bu fikirlerin sorgulanmadan ortada dolaşmasına izin vermezdi.

Chris Harman

¹ Žižek orijinal metinde İngilizcede bulunmayan “ontic” kelimesini kullanıyor; bununla kastettiği “varlıksal” ifadesinin karşılığı ise “ontological”. Harman bu kullanımı makalelerin akademik dile fazlasıyla boğulması bağlamında eleştiriyor. (M.M.)

Efendiler!
Efendiler!
Muasır medeniyet
seviyesine ulaşmak
kravat takmayı
lazım kılar.

K. Atatürk

Demiş midir?

